

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 48

Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Терешкінас Артурас – доктор соціальних наук, професор, професор кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Члени редакційної колегії:

Байша Кіра Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Херсонського національного технічного університету

Благуна Наталія Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Боровик Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної кадрової академії, доцент кафедри теорії і методики журналістської творчості Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Запорізького національного технічного університету

Галацин Катерина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козяр Микола Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної механіки, інженерної графіки та машинознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Кочарян Артур Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, радник Міністра освіти і науки України

Кузьменко Ольга Степанівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізико-математичних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету, старший науковий співробітник Національного центру «Мала академія наук України»

Невмержицька Олена Василівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Пермінова Владислава Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Чернігівського національного технологічного університету

Пушкарьова Тамара Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, начальник відділу проектного управління ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України, член-кореспондент НАПН України

Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Херсонського державного університету

Шкабаріна Маргарита Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

Алісаускіене Мілда – доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри соціології Університету імені Вітовта Великого (Каунас, Литовська Республіка)

Гражісене Віталія – доктор педагогічних наук, завідувач відділу якості освіти Вільнюської академії мистецтв (Вільнюс, Литовська Республіка)

Конрад Яновський – PhD, ректор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Варшава, Республіка Польща)

Електронна сторінка видання – www.innovpedagogy.od.ua

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 6 від 27.06.2022 року)

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта, 015 – Професійна освіта
(за спеціальностями), 016 – Спеціальна освіта)
відповідно до Наказу МОН України від 14.05.2020 № 627 (додаток 2)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Науковий журнал «Інноваційна педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 22897-12797P від 02.08.2017 року)

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу: <https://doi.org/10.32843/2663-6085>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Біленкова Л.М., Костащук О.І. ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	9
Ворожбіт-Горбатюк В.В., Власенко Я. ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	14
Дем'янюк А.В., Білоус І.І. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ВІТЧИЗНЯНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	18
Зайченко Н.І. ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГА ПРО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ФЕНОМЕНИ.....	22
Зубцова Ю.Є. ГЕНЕЗА МЕТОДОЛОГІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ.....	27
Йовенко Л.І. КОСТЯНТИН ІПОЛИТОВИЧ КРЖЕМІНСЬКИЙ: ВІХИ БІОГРАФІЇ ТА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (УМАНСЬКИЙ ПЕРІОД).....	32

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

Анічкіна О.В., Авдєєва О.Ю. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	38
Vaibakova I.M., Hasko O.L. NEWSPAPERS AS A TOOL OF IMPROVING STUDENTS' READING SKILLS WHILE TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE.....	42
Березовська Л.І., Братко Ю.В. ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНО-ПРИКЛАДНИМ МИСТЕЦТВОМ.....	46
Божок Н.О. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА КУЛЬТУР У НЕМОВНИХ ВНО.....	51
Вергун І.В. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ НА ЗАСАДАХ БІЛІНГВАЛЬНОГО ПІДХОДУ.....	55
Войналович Н.М., Нічишина В.В. ЗАДАЧІ НА ГЕОМЕТРИЧНІ ЙМОВІРНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАТИВНОЇ ЛІНІЇ У ШКІЛЬНІЙ МАТЕМАТИЧНІЙ ОСВІТІ.....	60
Гавриленко Ю.Д., Карпенко Є.В. СПЕЦИФІКА ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН.....	64
Горобець В.П., Сластьон В.М., Палига С.В. ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ НАРОДНОГО БАГАТОГОЛОССЯ – ОСНОВА ТВОРЧОСТІ ПРОВІДНИХ КОЛЕКТИВІВ У ГАЛУЗІ НАРОДНОПІСЕННОГО ВИКОНАВСТВА.....	72
Діденко Н.М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	76
Yeremenko T.Ye., Yumrukuz A.A., Lukyanchenko I.O. TEACHING INTONATION OF SPEECH ACTS: COMMUNICATIVE-COGNITIVE APPROACH.....	81
Кириченко Т.О., Рідель Т.М. РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ FLIPPED CLASSROOM ПРИ НАВЧАННІ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ.....	85

Коляда І.А., Камбалова Я.М. ВИКОРИСТАННЯ МЕДІЙНИХ СТЕНДАПІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ПРАВознавства.....	88
Кузьменко Л.П. НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВА ПРАКТИКА З ЗООЛОГІЇ ХРЕБЕТНИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БІОЛОГА ТА ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ.....	93
Курах Н.П., Коваль Л.О., Геворгян К.Л. РОЛЬ DIGITAL-МЕТОДИК У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЗВО ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	97
Кутова С.О., Свідерська О.М. СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	103

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Андрейко Б.В., Музичко Л.Т., Граб Ю.С. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА.....	107
Бугера Ю.Ю., Чопік О.В., Савчишина В.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	112
Михальська С.А. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	117
Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г., Єгольнікова С.І. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	121

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Артеменко Л.П., Канак Л.А., Чмелева Л.Д. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	125
Bahlai O.I. INTERCULTURAL AWARENESS AS A COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	129
Бондар А.Я. ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ДИСКУРС ЯК МЕТА ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ В АВІАЦІЙНОМУ ЗВО.....	133
Борин Г.В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	138
Боровик М.О., Мартиненко О.М., Оленченко В.В., Супронюк М.В., Кулібаба С.О. ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НПУ ПІДРОЗДІЛІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	143
Бредньова В.П., Смичковська О.М., Яворська Н.М., Яворський П.В. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГРАФІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	149
Буряк О.О., Кечик О.О., Байдик В.В. ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «МОЗКОВОГО ШТОРМУ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ КОМПЕТЕНТІСНОГО ХАРАКТЕРУ.....	154
Васильєва Р.Ю., Степанчиков Д.А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	160

Herasymenko L.S., Chala N.D., Kovalova I.V. USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF REMOTE FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	165
Гнидюк О.П. УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ТРАДИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СЛУХАЧІВ НА ОПЕРАТИВНОМУ РІВНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	169
Гринь В.А. РОЛЬ АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКІВ НУШ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	174
Дияк В.В., Макогончук Н.В. ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ	179
Іванченко Є.А., Яслинська К.М. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЛЬТИЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	182
Ісаєва О.С., Задорожна О.І. ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	185
РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ	
Алексєєв В.В., Ковбиш Б.Ю., Кушнірюк І.Ю., Софійчук І.Я., Холявчук Д.І. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ).....	189
Долженко М.В., Волобуєва П.С., Герченнова І.В., Грицкевич П.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	197
Квятковська А.О., Сустретов А.С. РОЛЬ ПРОГРАМ СИМУЛЯТОРІВ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ФАХОВИХ ЗАКЛАДІВ.....	201
Литвин О.В. МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАСАДАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ.....	205
Мар'єнко М.В., Сухіх А.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВЦЯ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	209
Моргунова Н.С., Кісіль Л.М. ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕСЕНДЖЕРІВ ЯК НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	213
Цапко А.М., Мацько В.В., Дорошенко Т.М. ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА САМОКОНТРОЛЬ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	218

CONTENTS

SECTION 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Bilenkova L.M., Kostashchuk O.I.

FORMATION OF AN ACTIVE LEADERSHIP POSITION OF THE FUTURE TEACHER..... 9

Vorozhbit-Horbatiuk V.V., Vlasenko Ya.

HRYGORY'S SKOVORODA PEDAGOGICAL CONCEPTION FOR THE FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY IN APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION.... 14

Demyaniuk A.V., Bilous I.I.

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ACADEMIC INTEGRITY IN DOMESTIC SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY..... 18

Zaichenko N.I.

LORENZO LUZURIAGA ABOUT SOCIO-PEDAGOGICAL PHENOMENA..... 22

Zubtsova Yu.Ye.

GENESIS OF THE METHODOLOGY OF THE ACTIVITY APPROACH IN EDUCATION..... 27

Yovenko L.I.

KOSTIANTYN IPOLITOVYCH KRZHEMINSKY: BIOGRAPHY AND ARTISTIC AND PEDAGOGICAL WORK (UMAN PERIOD)..... 32

SECTION 2. THEORY AND METHODOLOGY OF TEACHING (IN THE FIELDS OF KNOWLEDGE)

Anichkina O.V., Avdieieva O.Yu.

THE USE OF INTERACTIVE MODELING IN THE TEACHING OF CHEMISTRY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 38

Baibakova I.M., Hasko O.L.

NEWSPAPERS AS A TOOL OF IMPROVING STUDENTS' READING SKILLS WHILE TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE..... 42

Berezovska L.I., Bratko Yu.V.

ACQUITTANCE OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE WITH UKRAINIAN FOLK-APPLIED ART.... 46

Bozhok N.O.

THEORETICAL ANALYSIS OF THE MAIN TECHNOLOGIES OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES AND CULTURES IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 51

Verhun I.V.

DISTANCE LEARNING OF PHYSICS ON THE BASIS OF BILINGUAL APPROACH..... 55

Voinalovych N.M., Nichyshyna V.V.

PROBLEMS ON GEOMETRIC PROBABILITIES AS A MEANS OF STRENGTHENING THE INTEGRATIVE LINE IN SCHOOL MATHEMATICAL EDUCATION..... 60

Havrylenko Yu.D., Karpenko Ye.V.

SPECIFICS OF DISTANCE LEARNING OF CHORAL DISCIPLINES..... 64

Gorobets V.P., Slaston V.M., Palyha S.V.

USE OF THE PRINCIPLES OF NATIONALITY OF MULTIPLICITY – FUNDAMENTALS OF CREATIVITY OF LEADING COLLECTIONS IN THE FIELD OF PEOPLE'S WRITTEN PERFORMANCE..... 72

Didenko N.M.

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN FOR SPECIAL PURPOSES..... 76

Yeremenko T.Ye., Yumrukuz A.A., Lukyanchenko I.O.

TEACHING INTONATION OF SPEECH ACTS: COMMUNICATIVE-COGNITIVE APPROACH..... 81

Kyrychenko T.O., Ridel T.M.

REALIZATION OF THE FLIPPED CLASSROOM MODEL WHILE TEACHING BUSINESS ENGLISH TO THE STUDENTS OF ECONOMICS..... 85

Koliada I.A., Kambalova Ya.M. USE OF MEDIA STANDS IN THE PROCESS OF FORMATING LEGAL COMPETENCE AND MEDIA LITERACY OF CONSUMERS OF EDUCATOR IN LESSONS OF LAW.....	88
Kuzmenko L.P. TRAINING AND FIELD PRACTICE IN VERTEENTIAL ZOOLOGY AS A MANDATORY COMPONENT OF PRACTICAL TRAINING BIOLOGIST AND TEACHER OF BIOLOGY.....	93
Kurakh N.P., Koval L.O., Hevorhian K.L. THE IMPORTANCE OF DIGITAL METHODOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	97
Kutova S.O., Sviderska O.M. MODERN INTEGRATION APPROACHES TO THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	103
SECTION 3. CORRECTIONAL PEDAGOGY	
Andreiko B.V., Muzychko L.T., Hrab Yu.S. FEATURES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH DOWN SYNDROME...	107
Buhera Yu.Yu., Chopik O.V., Savchyshyna V.V. FEATURES OF THE FORMATION OF SELF-SERVICE SKILLS IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....	112
Mykhalska S.A. PECULIARITIES OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	117
Omelchenko M.S., Kuznetsova T.H., Yeholnikova S.I. PSYCHOLOGICAL READINESS OF PRIMARY CLASS TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION.....	121
SECTION 4. THEORY AND METHODOLOGY OF VOCATIONAL EDUCATION	
Artemenko L.P., Kanak L.A., Chmeleva L.D. COMPETENT APPROACH IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHARMACISTS IN THE PROCESS OF TEACHING CHEMICAL DISCIPLINES.....	125
Bahlai O.I. INTERCULTURAL AWARENESS AS A COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	129
Bondap A.Ya. PROFESSIONALLY ORIENTED DISCOURSE AS THE PURPOSE OF MASTERING A FOREIGN LANGUAGE AT A HIGHER EDUCATION AVIATION INSTITUTION.....	133
Boryn H.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF APPLICATION OF A SYSTEMATIC APPROACH IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS TO THE ORGANIZATION OF CREATIVE ARTISTIC AND CONSTRUCTIVE ACTIVITY WITH PRESCHOOL CHILDREN.....	138
Borovyk M.O., Martynenko O.M., Olenchenko V.V., Suproniuk M.V., Kulibaba S.O. PREREQUISITES FOR IMPROVING THE SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE OF SPECIAL FORCE UNITS.....	143
Brednova V.P., Smychkovska O.M., Yavorska N.M., Yavorskyi P.V. WAYS TO IMPROVE THE GRAPHIC SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS OF CREATIVE SPECIALTIES...	149
Buriak O.O., Kechyk O.O., Baidyk V.V. USING THE "BRAINSTORM" METHOD TO PREPARE TEACHERS TO SOLVE COMPETENT PROBLEMS.....	154
Vasylieva R.Yu., Stepanchykov D.A. FUTURE PHYSICS TEACHER TRAINING FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT.....	160

Herasymenko L.S., Chala N.D., Kovalova I.V. USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF REMOTE FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	165
Gnydiuk O.P. GENERALIZED RESULTS OF THE ANALYSIS OF THE TRADITIONAL SYSTEM OF PHYSICAL TRAINING OF MASTER'S DEGREE STUDENTS AT THE OPERATIONAL LEVEL OF MILITARY EDUCATION.....	169
Gryn V.A. THE ROLE OF ANALYSIS OF NUSH TEXTBOOKS IN THE SYSTEM OF TRAINING FUTURE PRIMARY TEACHERS.....	174
Dyjak V.V., Makohonchuk N.V. PREPAREDNESS OF FUTURE OFFICERS OF THE TACTICAL LEVEL OF THE BORDER SERVICE OF UKRAINE FOR PROFESSIONAL INTERACTION WITH THE HELP OF THE PROJECT MANAGEMENT.....	179
Ivanchenko Ye.A., Yaslynska K.M. FORMATION OF PROFESSIONAL MULTILINGUISTIC COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE TOURISM.....	182
Isaieva O.S., Zadorozhna O.I. PROFESSIONAL SELF-REALIZATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	185
SECTION 5. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION	
Aliksieiev V.V., Kovbysh B.Yu., Kushniriuk I.Yu., Sofiiichuk I.Ya., Kholiavchuk D.I. VISUALIZATION OF GEOGRAPHICAL INFORMATION (ON THE EXAMPLE OF THE UKRAINIAN STEPPE).....	189
Dolzhenko M.V., Volobuieva P.S., Herchenova I.V., Hrytskevych P.S. THE PECULIARITIES OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES FOR TEACHING BUSINESS FOREIGN LANGUAGE THE STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES.....	197
Kviatkovska A.O., Sustrietov A.S. THE ROLE OF SIMULATOR PROGRAMS IN DISTANCE LEARNING FOR STUDENTS OF PROFESSIONAL INSTITUTIONS.....	201
Lytvyn O.V. MONITORING OF QUALITY AND EFFICIENCY OF DISTANCE LEARNING MEANS ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL DESIGN IMPLEMENTATION.....	205
Marienko M.V., Sukhikh A.S. ORGANIZATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SCIENTIST BY DIGITAL TECHNOLOGIES IN WAR CONDITIONS.....	209
Morhunova N.S., Kisil L.M. EDUCATIONAL POTENTIAL OF MESSENGERS AS AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS.....	213
Tsapko A.M., Matsko V.V., Doroshenko T.M. FACTORS AFFECTING STUDENT SELF-CONTROL DURING DISTANCE LEARNING.....	218

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

FORMATION OF AN ACTIVE LEADERSHIP POSITION OF THE FUTURE TEACHER

Стаття присвячена одній із актуальних та важливих тем у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів – лідерство в освітньому процесі. У статті здійснено психолого-педагогічне обґрунтування теоретико-методологічної сутності поняття активна лідерська позиція та особливостей підготовки майбутніх вчителів початкових класів-лідерів. Розкрито суть таких понять як лідер, лідерство, активна лідерська позиція. Закцентовано увагу на значимості формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів відповідно до вимог нової генерації учнів покоління Z, як публічної людини, яка захоплює, спрямовує, мотивує. Охарактеризовано у даному контексті і кардинальну зміну статусу вчителя початкових класів, як фасилітатора через забезпечення ефективної групової комунікації, коуча у ролі помічника в досягненні поставленої мети, ментора через готовність ділитися з дитиною молодшого шкільного віку власним досвідом, тьютера – допомога у формуванні цілісної особистості через формування інтелекту, волі, емоцій, фізичний і духовний розвиток, в загальному, як провідника в індивідуальній освітній траєкторії розвитку особистості учня початкової школи.

Проаналізовано аспекти емоційного інтелекту, що лежать в основі реалізації стилів лідерства майбутнього вчителя початкових класів (директивний, надихаючий, підтримуючий, демократичний, підганяючий, консультативний). Основну увагу зосереджено на формуванні активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів у закладах вищої освіти через етапи саморозвитку (внутрішнє лідерство, ситуативне лідерство, командне лідерство, стратегічне лідерство), реалізацію студентоцентрированої особистісно-розвивальної стратегії освітнього процесу в закладі вищої освіти, забезпечення організаційно-педагогічних умов (організаційно-діяльнісній, психолого-педагогічній), використання освітніх технологій.

Ключові слова: лідер, лідерство, активна лідерська позиція, етапи формування активної лідерської позиції, стилі лідерства, умови формування активної лідерської позиції май-

бутніх вчителів початкових класів, освітні технології.

This article is devoted to one of the topical and important topics in the training process of the future primary school teacher - leadership in the educational process. This article provides psychological and pedagogical discussion of the theoretical and methodological essence of the active leadership position and peculiarities of training of primary school teachers-leaders. The essence of such concepts as leader, leadership, active leadership position is disclosed. Focused on the importance of forming an active leadership position of the future primary school teacher in accordance with the requirements of the new generation of Generation Z students, as a public person who inspires, directs, motivates. This context characterizes the cardinal change in the status of the primary school teacher as a facilitator by ensuring effective group communication, a coach in the role of a facilitator in achieving the set goal, a mentor by being ready to share their own experience with the young school-age child, Tutor - assistance in the formation of a holistic personality through the formation of intellect, will, emotions, physical and spiritual development, in general, as a leader in the individual educational trajectory of personality development of primary school students.

Aspects of emotional intellect that underlie the implementation of leadership styles of a primary school teacher (directive, directive, supportive, democratic, directive, advisory) were analyzed. The main attention is focused on the formation of active leadership position of the future primary school teacher in higher education institutions through the stages of self-development (inner leadership, situational leadership, team leadership, strategic leadership), implementation of student-centered personal and developmental strategy of educational process in higher education institution, ensuring organizational and pedagogical conditions (organizational and operational, psychological and pedagogical), use of educational technologies.

Key words: leader, leadership, active leadership position, stages of formation of active leadership position, leadership styles, conditions for formation of active leadership position of primary school teachers, educational technologies.

УДК 378.015.3:316.46
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.1>

Біленкова Л.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Костащук О.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах соціальних, територіальних, євроінтеграційних змін потрібні професіонали з нестандартним новим мисленням, гнучкі, мобільні, з власною активною лідерською позицією, адаптивні, генератори неординарних ідей, активні молоді люди. Сьогодні ми можемо констатувати суттєве зростання інтересу до питань формування лідерської

позиції у сфері початкової освіти та процесі підготовки фахівців в її реалізації. Відповідно до професійного стандарту «Вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти» лідерська компетентність є однією із загальних компетентностей і трактується як здатність до прийняття ефективних рішень у фаховій діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування

людей у досягненні спільної мети. Важко уявити фахівця, який не наділений лідерськими якостями, і разом з тим, мотивує до вирішення тих чи інших освітніх завдань. Тому у підготовці майбутніх вчителів початкових класів формування активної лідерської позиції має важливе значення для подальшої успішної професійної самореалізації, конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вчені приділяють значну увагу поняттю лідерства та проблемі вияву лідерських якостей в освітньому процесі (Г. Адамс, Н. Волкова, І. Зязюн, С. Наход, Н. Ничкало, А. Клочко, О. Романовський, Л. Хомич). Педагогічні засади формування лідерських якостей у здобувачів вищої освіти розкриваються у працях С. Боденчука, Т. Гуменникової, К. Демчука, О. Жигіря, Т. Гури, В. Карманенка, Н. Мараховської, Ю. Панфілова та ін.

Зокрема, щодо визначення пріоритетів у формуванні лідерських якостей майбутніх вчителів, Л.Хомич зазначає, що «за характером професійної діяльності, вчителя можна характеризувати як лідера, якому притаманні: принциповість, ініціативність, колективізм, упевненість у своїх силах, здатність виявляти організаторські і творчі здібності, бажання систематично вдосконалювати рівень педагогічної майстерності. Тому головним завданням закладу вищої педагогічної освіти є формування суб'єкта професійної діяльності, вчителя-лідера, здатного бачити і творчо розв'язувати проблеми освітнього процесу у спільній діяльності з учнями» [10, с. 19].

В даній системі координат, на нашу думку, формування активної лідерської позиції займає провідне місце у підготовці майбутнього вчителя початкових класів. Адже вчитель-лідер це людина за якою слідує його учні. Підтвердженням цього виступають погляди Генрі Адамса – американського письменника, історика, автора автобіографічної праці «Виховання Генрі Адамса», який справедливо зауважує: «якщо ваші дії надихають інших людей мріяти про щось більше, вчитися більшого, робити більше і ставати краще, значить ви лідер».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить ґрунтовні наукові розвідки з проблематики дослідження, вважаємо, що проблема формування активної лідерської позиції у майбутніх вчителів початкових класів потребує окремого вивчення у зв'язку з сучасними соціальними викликами та вимогами, задекларованими концепцією нової української школи, де вказано, що школа потребує вчителя, котрий зможе стати агентом змін, бути творчим і відповідальним, постійно самовдосконалюватись, до здійснення професійної діяльності вчителів початкових класів. У зв'язку з цим змінюється і статус вчителя – в трансформації від єдино

правильного авторитета, наставника та джерела знань до фасилітатора (забезпечення ефективної групової комунікації), коуча (допомога у досягненні поставленої мети), ментора (готовність ділитися з дитиною власним досвідом), тьютера (допомога у формуванні цілісної особистості: інтелект, воля, емоції, фізичний і духовний розвиток), провідника в індивідуальній освітній траєкторії розвитку учня початкових класів.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж зрозуміти як формується лідерська позиція майбутнього вчителя початкових класів слід визначити зміст понять «лідер», «лідерство», «лідерська позиція», які є провідними категоріями у компетентнісній підготовці. На основі аналізу наукових джерел, зацентруємо на основних підходах до тлумачення поняття «лідер». Згідно з словником-довідником з професійної педагогіки, – лідер (від. англ. leader – що веде) – член групи з найвищим соціометричним статусом за яким признається особлива роль у прийнятті рішень й організації спільної діяльності [7].

В свою чергу О. Романовським, лідерство трактується як тривекторна структура, що включає в себе лідерство: як стан (набір особистісних характеристик та моделей поведінки, що підвищують успішність особистості), як процес (вплив лідера на послідовників), як команда (міцні зв'язки між лідером та послідовниками, які забезпечують досягнення спільної мети, Team Building) [6].

У академічному тлумачному словнику подано таке визначення: «лідерство – це становище, обов'язки, діяльність лідера» [8]. В контексті нашого дослідження, лідерство характеризує собою пусковий механізм, який створює сприятливі умови для диференціації соціальної (професійної) діяльності та передбачає досягнення лідируючого статусу певною людиною (індивідуальне лідерство) або окремою групою (групове лідерство) щодо інших учасників більшої групи або популяції.

Здебільшого дослідники означеного феномену розрізняють формальне (вплив на людей із позиції посади, що обіймає) та неформальне лідерство (процес впливу на послідовників за допомогою здібностей, вміння чи інших особистісних та професійних ресурсів). Підкреслимо, що лідерство це вибір, а не посада.

Лідерство (з англ. leadership), за переконаннями вчених, – це здійснення організаційного керівництва, що охоплює розроблення бачення, планування, ухвалення рішень, мотивування, організацію, розвиток, наділення повноваженнями і спрямування діяльності людей на досягнення конкретних цілей [3, с. 11].

В сучасній науковій літературі виокремлюють три основні маркери лідерства майбутнього вчителя: здатність у будь-якій ситуації взяти на себе відповідальність; порядність; довіра до людей. Може скластися враження, що такі якості мають бути притаманні кожній людині на рівні особистісних, адже на відміну від темпераменту, який передається генетично, характер можна виховати, вдосконалити, самоскорегувати. Зрозуміло, що посада вчителя не може бути по сутісним характеристикам відокремлена від позитивних особистісних якостей людини, яка професійно займається цією діяльністю. Звичайно, щоб здобути авторитет в очах своїх учнів, щоб у них виникло бажання ідентифікувати вчителя-лідера не за посадою, а за покликом серця, вчитель повинен володіти лідерськими особистими та професійними якостями і вміти їх проявляти. Специфіка діяльності сучасного вчителя полягає в тому, що педагог виступає організатором і керівником різних угруповань: дитячого колективу, колективу батьків, педагогічного колективу тощо. Ефективність педагогічної діяльності в кожній із цих сфер передбачає сформованість у нього активної лідерської позиції.

Означимо, що лідер – це той, хто веде за собою. Чи це не найголовніше завдання у майбутній вчительській професії? За для того, щоб залишатися лідером майбутньому вчителю початкової школи необхідно вміти проявляти лідерську позицію. Сформована активна лідерська позиція майбутнього педагога є основою засвоєння ним лідерської ролі відповідно до різних життєвих та професійних викликів, включаючи умови вчительського фаху, що є безперечною вимогою професійного успіху. В науковій літературі ми не знаходимо однозначного трактування поняття «лідерська позиція», тому в контексті нашого дослідження звернемося до тлумачення терміну «позиція». За трактуванням академічного тлумачного словника «позиція» – становище, роль, місце кого-, чого-небудь у суспільному житті, науці, мистецтві [8].

Таким чином, ми розглядаємо поняття активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів через ставлення особистості до дійсності в усіх її проявах. Процес формування активної лідерської позиції майбутнього педагога потрібно розкривати як набуття людиною свободи, як перетворення її в суб'єкт своєї професійної життєдіяльності. Активна лідерська позиція майбутнього вчителя початкової школи – це особистісне утворення, що включає в себе усвідомлення майбутнім педагогом готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на колектив учнів, педагогічний колектив, вона ґрунтується на лідерському потенціалі особистості й формується в процесі засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної вчительської сфери.

Дослідження проблеми формування активної лідерської позиції у процесі особистісно-професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів пов'язане з пошуком шляхів гармонізації процесу професійного розвитку та оптимізації особистісного внутрішнього лідерського потенціалу в сфері самореалізації майбутнього молодого педагога.

Щоб зрозуміти якими лідерськими якостями має володіти майбутній вчитель у процесі формування активної лідерської позиції необхідно уточнити з ким йому прийдеться працювати, що найбільше цінують сучасні учні початкових класів в особі вчителя. Це учні покоління Z: скептики, індивідуалісти – не командні гравці, раціоналісти, незалежні та самостійні, яких цікавить альтернативна освіта, вони мають високі вимоги до вчителів, вимагають поваги та будують стосунки на «рівних», прагнуть змінити світ, на «ти» з Інтернетом, життя по суті сприймають здебільшого як цікаву захоплюючу комп'ютерну гру, есоfriendly, підприємці та піарщики, діють, якщо цікаво та практично, вони мають розуміти практичне значення знань, якими вони оволодівають, для них має велике значення використання інтерактивних технологій (Youtube, соціальні мережі), довіряють онлайн-авторитетам (блогерам, коучам).

З огляду на вище сказане, майбутній вчитель має бути публічною людиною, що захоплює, спрямовує, мотивує. Тому потрібно розширити межі використання у професійній діяльності вчителя стилів прояву лідерської позиції (авторитарного, демократичного та ліберального).

Цікавою, на наш погляд, у цьому контексті, виступає характеристика стилів лідерства, запропонованих американським психологом, науковим журналістом, дослідником емоційного інтелекту Д.Гоулманом: директивний (Робіть так, як я Вам кажу), який характеризується проявом лідерських якостей, таких як: прагнення досягнути результату, ініціативність, самоконтроль. Даний прояв стилю лідерської позиції ефективний при необхідності прийняття швидкого рішення в інтересах команди, коли не має часу на вислуховування точки зору кожного; надихаючий (Слідкуйте за мною): упевненість у собі, в ефективності запропонованих змін, емпатія; підтримуючий (Колектив передусім), що визначається емпатією, вмінням вибудовувати відносини, мистецтвом спілкування; демократичний (А яка ваша точка зору): співробітництво в команді, мистецтво колективного прийняття рішення; підганяючий (Робіть, так як я) – цілеспрямованість та самоконтроль, упевненість в управлінні змінами; консультативний (Спробуйте так) – розвиток інших членів колективу, емпатія, самовідчуття [2].

Охарактеризовані аспекти емоційного інтелекту, що лежать в основі реалізації стилів

лідерства майбутнього вчителя початкових класів у прояві активної лідерської позиції можна набути в результаті роботи над собою, як один із шляхів гармонізації процесу професійного розвитку, в поетапності розвитку лідерських якостей починаючи від внутрішнього лідерства, як можливості об'єктивної самооцінки лідерських якостей, вміння керувати собою через мотивацію, самоналаштування, відповідальність за власні вчинки, самоконтроль, ситуативне лідерство – вияв лідерської позиції в колективі відповідно до критичної ситуації, сам зміст якої провокує на вияв лідерської активності, наприклад конфлікт, командне лідерство – реалізація ініціативної активної лідерської позиції протягом великого проміжку часу, розстановка тактичних масштабних цілей та завершуючи стратегічним лідерством – генерування та відстоювання ідей на вищих рівнях з підтримкою послідовників, створення свого активу, установка стратегічних цілей стосовно подальшого розвитку закладу освіти [1, с. 33].

Визначальна роль у розвитку активної лідерської позиції майбутніх вчителів, за нашими переконаваннями, належить закладу вищої освіти. У підготовці майбутнього педагога з метою формування означеного феномену важливо забезпечити організаційно-діяльнісні та психолого-педагогічні організаційно-педагогічні умови. Організаційно-діяльнісні – спрямовані на створення розвивального середовища, яке вимагає проявлення соціальної активності студента з метою розкриття засад самореалізації і самовдосконалення здобувачів вищої освіти через вербальні, невербальні засоби комунікації з точки зору педагогічної діяльності. Психолого-педагогічні – реалізуються безпосередньо за допомогою діяльності викладача ЗВО, як носія професійно значущих лідерських якостей, завдяки яким забезпечується ефективний освітній процес, спрямований на всебічний розвиток особистості здобувача. Педагогічне лідерство викладача вищої школи розглядається вченими – як здатність педагога позитивно та ефективно впливати на особистісно-професійне становлення здобувачів вищої освіти через власний авторитет, спрямування їх до конструктивної діяльності, продуктивного розв'язання освітніх завдань, досягнення фахових цілей, зберігаючи у цьому процесі сприятливу психологічну атмосферу партнерської співпраці і співтворчості. Отож, успішність та ефективність праці і продуктивність фахової діяльності викладача вищої школи немислимі без вияву лідерської активності. Педагог, за професійними обов'язками, повинен вміти повести за собою, бути авторитетом і зразком в очах своїх вихованців. Крім того, зауважують науковці, лідерські якості викладача вищої школи, забезпечують розвиток та реалізацію його особистісного та творчого лідерського потенціалу, можливості реальних

фахових досягнень, самовираження, професійної самореалізації, конструктивності. Ряд зазначених якостей викладач закладу вищої освіти набуває до початку педагогічної діяльності, а решта мають бути сформовані безпосередньо у ході педагогічної діяльності. Отож, забезпечення означених організаційно-педагогічних умов сприятимуть формуванню особистісної, творчої та активної лідерської позиції майбутнього фахівця [1, с. 33].

Привертаємо увагу до реалізації студентоцентрованої особистісно-розвивальної стратегії освітнього процесу в ЗВО з використанням освітніх технологій і методів навчання, які спонукають до співпраці, з метою формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів: розробка проєктів різного рівня складності, спираючись на принципи кооперативного навчання, дискусії, проблемні методи, метод колективних творчих справ, ігрові технології, вправи, наприклад: «Скелелаз», «Рух до мети», «Мої сильні якості», «Лист у прекрасне і успішне майбутнє» задля розширення уявлення здобувачів вищої освіти про власний потенціал лідера для подальшого особистісного та професійного розвитку, тренінги, використовуючи інтерактивні форми: групового прийняття рішень, символічного самовираження, концентрації присутності, групової рефлексії та, звичайно, студентське самоврядування: активна участь у наукових гуртках, клубах. Доцільно запроваджувати вивчення спецкурсів «Лідерський потенціал та академічна свобода вчителя Нової української школи», «Лідерство та основи партнерської взаємодії в освітньому процесі», що посідають належне місце у підготовці майбутнього вчителя початкових класів, як своєрідна майстерня педагогічного лідерства з метою формування активної лідерської позиції.

Висновки. Таким чином, враховуючи надзвичайно важливу роль вчителя у розвитку підростаючого покоління майбутніх громадян-лідерів сильної, незламної України, проблема формування активної лідерської позиції майбутнього педагога набуває значущості. Сучасне покоління учнів потребує нових вчителів, публічних людей з активною лідерською позицією, які захоплюють, спрямовують, мотивують. Заклад вищої освіти у формуванні активної лідерської позиції майбутнього вчителя початкових класів займає надважливе значення. Реалізація студентоцентрованої особистісно-розвивальної стратегії освітнього процесу ЗВО, впровадження організаційно-педагогічних умов (організаційно-діяльнісні, психолого-педагогічні), використання ефективних освітніх технологій сприятиме успішному формуванню активної лідерської позиції майбутнього педагога. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку вважаємо – особливості формування власного потенціалу лідера для подальшого особистісного та професійного розвитку майбутнього вчителя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н.П., Наход С.А., Крижановська Г.І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 30-37.
2. Емоційний інтелект лідера. Д. Гоулман, Р. Бояціс, Е. Макі. Видавництво: Наш формат. К. 2019. 288.
3. Лідерство та команда в публічному управлінні: конспект лекцій. Укладачі: К. В. Таранюк, Я. В. Кобушко. Суми: Сумський державний університет, 2020. 175 с.
4. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Н. В. Мараховська. Х., 2009. 20 с.
5. Освітнє лідерство: від теорії до практики: монографія. авт. кол.; за наук. ред. В. Р. Міляєвої; Київський університет імені Бориса Грінченка. Електронне видання. Київ; Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов. 2021.
6. Романовский А. Г. Трёхвекторная структура понятия лидерство. А.Г. Романовский, О.В. Квасник, В.В. Шаполова. Инновации в науке, образовании и производстве Казахстана. Innovations in 187 science, education and production of Kazakhstan: материалы Междунар. науч.-практ. конф., 17-18 ноября 2016 г., г. Алматы. Алматы: ЕТУ, 2016. Т. 2. С. 73-77.
7. Словник-довідник з професійної педагогіки. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovník.pdf>
8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rozycija>
9. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. Романовський О. Г., Гура Т. В., Резнік С. М., Панфілов Ю. І., Черкашин А. І., Костиця І. В., Бондаренко В. В., за заг. ред. О. Г. Романовського. Харків: НТУ«ХПІ», 2018. 195 с.
10. Хомич Л.О. Пріоритети у формуванні лідерських якостей майбутніх вчителів. Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами: Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції 29-30 вересня 2020 року. За заг. ред. Романовського О. Г. Х.: НТУ «ХПІ», 2020. С. 18-22.

ПЕДАГОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

HRYGORY'S SKOVORODA PEDAGOGICAL CONCEPTION FOR THE FORMATION OF ENTREPRENEURSHIP AND FINANCIAL LITERACY IN APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

У дослідженні автори через призму творчого доробку просвітника і викладача Харківського колегіуму Григорія Сковороди конкретизували філософські і педагогічні основи формування підприємливості і фінансової грамотності здобувачів закладів вищої освіти.

Актуальність зазначеної теми обумовлена підготовкою здобувачів першого (бакалаврського) рівня педагогічної освіти до викладання в сучасних умовах та формування професійних компетенцій, зокрема ініціативності та підприємливості згідно з Концепцією НУШ.

У цій статті автори зазначають, що підприємливість і фінансова грамотність є ключовою компетентністю, яка формується ще в закладі загальної освіти. Саме поняття підприємливості автори розуміють як здатність людини проявляти і позитивно оцінювати практичну кмітливість, проявляти ініціативу в отриманні прибутку внаслідок активної діяльності (професійної чи майбутньої професійної). Фінансову грамотність автори розглядають як особистісно і професійно значиму набуту компетентність розумного ставлення до особистих заощаджень і зароблених грошей, знання, і навички, які допомагають приймати вигідні для себе рішення під час розв'язання фінансових завдань.

У статті використано методи дослідження: аналіз творчих праць Григорія Сковороди, метод педагогічної аналогії і педагогічної ретроспекції.

На підставі проаналізованих творів і спогадів про Григорія Сковороду автори зазначили, що базисом формування підприємливості і фінансової грамотності сучасних здобувачів вищої освіти в Україні може слугувати філософія серця і педагогічна концепція про споріднену працю. Учення про вдячність, яке розробив Григорій Сковорода, автори презентують як основу духовного зростання і ресурс стійкості. Такий ресурс має значення в становленні досліджуваної компетентності.

Перспективним напрямом використання педагогічної творчості Григорія Сковороди автори бачать: програми підтримки ініціатив здобувачів у планімірному самопізнанні і професійного самовизначення, розширення практик нетворкінгу з опорою на ментальні характеристики українського народу і уміння дякувати.

Ключові слова: заклад освіти, здобувач, компетентність, підприємливість, Сковорода, споріднена праця, фінансова грамотність.

In the research, the authors through the prism of the creative work of the educator and teacher of the Kharkiv Collegium Hryhoriy Skovoroda specified the philosophical and pedagogical foundations of entrepreneurship and financial literacy of applicants for higher education.

The urgency of this topic is due to the preparation of applicants for the first (bachelor's) level of pedagogical education to teach in modern conditions and the formation of professional competencies, including initiative and entrepreneurship in accordance with the Concept of NUS.

In this article, the authors note that entrepreneurship and financial literacy are key competencies that are being formed in general education. The concept of entrepreneurship is understood by the authors as a person's ability to show and positively assess practical intelligence, to show initiative in making a profit as a result of active activity (professional or future professional). The authors consider financial literacy as a personally and professionally significant acquired competence of a reasonable attitude to personal savings and earned money, knowledge and skills that help to make profitable decisions when solving financial problems.

The article uses research methods: analysis of creative works of Hryhoriy Skovoroda, method of pedagogical analogy and pedagogical retrospection.

Based on the analyzed works and memoirs about Hryhoriy Skovoroda, the authors noted that the basis of entrepreneurship and financial literacy of modern higher education in Ukraine can be the philosophy of heart and pedagogical concept of related work. The doctrine of gratitude, developed by Hryhoriy Skovoroda, is presented by the authors as the basis of spiritual growth and a resource of stability. Such a resource is important in the formation of the studied competence.

The authors see a promising direction of using the pedagogical work of Hryhoriy Skovoroda: programs to support the initiatives of applicants in systematic self-knowledge and professional self-determination, expanding networking practices based on the mental characteristics of the Ukrainian people and the ability to thank.

Key words: educational institution, applicant, competence, entrepreneurship, Skovoroda, related work, financial literacy.

УДК 37.01/378*Сковорода
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.2>

Ворожбіт-Горбатюк В.В.,
докт. пед. наук, професор,
професорка кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Власенко Я.,
здобувач третього освітньо-наукового
рівня вищої освіти кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний освітнянський простір в Україні і світі зосереджено навколо проблеми реалізації компетентнісного підходу. Актуальність обраної теми обумовлена підготовкою

здобувачів першого (бакалаврського) рівня педагогічної освіти до викладання в сучасних умовах та формування компетентностей ініціативності та підприємливості за Концепцією Нової української школи [1], Рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні

компетенції для навчання протягом усього життя» в [2]. Також значущість цього дослідження обумовлена завданнями Програми реалізації розвитку педагогічної освіти у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди від 30.08.2021 [3].

Постать визначного філософа-просвітника, непересічного педагога, мандрівного учителя Григорія Сковороди, безумовно, цікава у контексті формування підприємливості та фінансової грамотності у здобувачів вищої освіти. Адже його педагогічна концепція, що в основі спирається на філософію серця.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Спадок Г.С. Сковороди досліджується уже три століття, осягнути його велич спробуємо ми в контексті проблеми формування підприємливості та фінансової грамотності здобувачів вищої освіти. Методологічним базисом нашої розробки стали праці М. Култаєвої, І. Прокопенка, Л. Ушкалова [4; 5; 6; 7]. Однак, безпосередньо доробок просвітника через призму компетентнісного підходу в економічному вихованні і освіті не аналізувався, що й визначило тему цієї публікації.

Формування мети статті (постановка завдання). На підставі аналізу творчих праць Г.С. Сковороди розкрити філософсько-педагогічні підвалини проблеми формування фінансової та економічної грамотності у здобувачів вищої освіти, із застосуванням методу педагогічної аналогії і педагогічної ретроспекції накреслити способи використання доробку просвітника в реаліях закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зазначимо тут, що підприємливість і фінансова грамотність є ключовими наскрізними компетентностями, які пронизують увесь освітній процес на усіх рівнях. Саме поняття підприємливості у цій статті ми розглядаємо як здатність людини активно проявляти і позитивно оцінювати практичну кмітливість, ініціативу в отриманні прибутку внаслідок діяльності. Фінансову грамотність ми розуміємо як особистісно і професійно значиму набуту компетентність розумного ставлення до особистих заощаджень і зароблених грошей. Цю компетентність утворюють систематизовані знання і навички, які допомагають людині приймати вигідні рішення під час розв'язання фінансових завдань [5].

Які відомо, майбутній просвітник Григорій Сковорода був вихованцем Києво-Могилянської академії. Він успадкував просвітницькі традиції цього закладу, хоча це успадкування не є буквальним.

Науковці Академії зосереджували увагу на пізнанні природи, а Григорій Сковорода звернувся до етико-гуманістичного трактування проблем буття людини. Проблема формування підприємливості та фінансової грамотності здобувачів вищої освіти ми досліджуємо через призму розуміння духовності, людяності, що виразно прослідковується у вченні цього просвітника. Філософ у своїй педагогічній концепції основу зростання людини визначав серце. Тому кордоцентричність, як виразна культурна, ментальна характеристика українця, природньо впливає на формування підприємливості. Сміслом і метою виховних впливів, на думку просвітника, є виховання в молодій людини почуття вдячності Богові, батькам, природі, людям. Саме вдячність Г. Сковорода уважав мірилом особистісного зростання. Тож ця моральна чеснота набуває вдосконалення і в напрямі економічної компетентності. Людина, здатна бути вдячною навіть ворогам, може досягти спокою душевної гармонії, так званого «веселія сердечного» [7].

На протигагу раціоналізму епохи Просвітництва, Г. Сковорода бачив серце як позасвідомі і надрозумові глибини людської душі. Серце – це безодня людської душі, через яку відкривається божественна безодня, тому через пізнання себе людина пізнає Бога, пізнає світ. Серце, а не розум виступає джерелом бажань, почуттів і думок, у тому числі – матеріальних, фінансових. Сучасна молодь, хоч і відчуває це, однак часто відчуває дисонанс між ментально сердечним і нав'язаним зовні популістським комерційним. Просвітник Г. Сковорода [8] людське серце бачив також засобом пізнання. У серці єднаються розум і віра, розум і воля людини. Саме ідеї кордоцентризму, якими ми зараз пишаємось і вважаємо, що це суто національне надбання – настільки вони відповідають нашим уявленням про істинну моральність людини, її духовне зростання, у якому числі – формування підприємливості та фінансової грамотності, узгоджуються з ментальністю українців (ощадливість, помірність, запобачливість тощо).

У творчості Г. Сковороди є значуще твердження, яке варто репрезентувати сучасному здобувачеві вищої освіти: якщо щастя та істина можливі, то недесь і колись, а тут і зараз [8]. У цьому ми бачимо великий потенціал для формування підприємливості та фінансової грамотності. Щастя треба знайти, і знайти його можна через самопізнання, винайдення дійсно спорідненої праці. Пізнання людиною самої себе є кінцевою умовою щастя кожної особистості й усього суспільства. Для самопізнання одних знань мало, потрібне добре серце, висока моральність, якою варто послуговуватися у формуванні підприємливості та фінансової грамотності сучасної молоді людини. Цікаво, що методом розроблення проблем духовного зростання, у тому числі і формування підприємливості

та фінансової грамотності він бачив пошук і протиставлення суперечностей, антитез. Для Г. Сковороди увесь світ є просякнутим протилежностями: життя – смерть, світло – тінь, безглуздя – мудрість, плач – сміх, безчестя – слава, лютість – милість, початок – кінець, багатство – бідність, здобуток – втрата. Саму філософію ідею він розумів, як уміння жити в Богові, у гармонії з природою, у мирі з людьми і власною совістю. «Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія», – стверджував Г.С. Сковорода [8].

З любові до людини Бог дав їй все необхідне, вважав мислитель. Причому все, що потрібне, зробив легким, а важке – непотрібним. У цьому прослідковується гуманістична позиція у формуванні компетентності підприємливості і фінансової грамотності. Найпотрібнішим для людини є така сродна праця, яка дає успіх без надмірних зусиль. У цьому просвітник бачив щастя, «мир душевний», доступний усім. Саму сродну працю можна збагнути винайти тільки через пізнання себе.

Таким чином, філософсько-педагогічне вчення Г. Сковороди спрямоване на пошук шляху, що веде до дійсної людини, до щастя, до уподібнення людини своїй божественній природі. Людська доля залежить від природних нахилів, а тому у кожній людині є нахил до «сродної» собі справи. Для досягнення внутрішнього спокою і миру потрібно додержуватися правила про «сродність, жити у злагоді зі своїм характером, з власною природою, не силувати свої схильності і обдарування» [8].

Цікавою через призму підприємливості і фінансової грамотності бачиться ідея Г. Сковороди про ідеал нерівної рівності. Усі люди рівні перед Богом, але всі є різними, тому що мають свою власну натуру. Єдиною спільністю людей є наближення до Бога [8]. Але кожна людина проходить свій шлях у самопізнанні і опануванні свого призначення. Сродна праця є однією з найважливіших категорій в системі філософсько-педагогічних досягнень Г. Сковороди. Вона дає можливість розкрити розуміння просвітником індивідуального та загального блага і щастя, систему виховання через інтерпретацію соціальної рівності й нерівності між людьми, формування фінансової та економічної компетентності. Розглядаючи двоєдину природу людини, уважав, що вона народжується з певними здібностями, нахилами до того чи іншого виду діяльності. У процесі самопізнання людина відкриває в собі вище начало, котре єднає її з Богом і робить богорівною завдяки осмисленню свого покликання. Людина, яка знайшла свою сродну працю, адекватно оцінює свої природні задатки й якнайповніше реалізує їх у відповідних формах діяльності. Така діяльність прибуткова для самої людини, розвиває кращі нахили людини, є соціально значимою. Така людина досягає щастя.

Саме щастя сродної праці є мірилом успішності за Г. Сковородою [8]. Уважаємо цю тезу вкрай значимою для сьогодення професійної освіти. Адже, за вченням Г. Сковороди усе сродне є природним у людині, дасть змогу їй досягти статку.

Г. Сковорода був провісником нашого часу. Він указував, що люди не народжуються однаковими за своїми задатками: одні сродні до землеробства, інші – до військової справи, треті – до богослов'я. Якість і міра природних обдарувань теж різні [8]. У цьому прослідковується ідея економічних важелів суспільного поділу праці.

Молоді в реаліях часто шукає професії, праці не за сродність, а з огляду на соціальний престиж, матеріальний аспект праці. Не маючи сродності, така людина, рано чи пізно, терпить фіаско, зокрема у матеріальному плані. Оскільки, порушується природний хід речей, і дисонанс природних нахилів і намагання бути так би мовити «в тренді» часто стає причиною втрати підприємливості у значенні природної кмітливості у питаннях фінансів, статків, вигоди. Ще один значущий аспект учення Г. Сковороди про всепроникнення моралі – так само актуальний для формування фінансової та економічної грамотності молоді людини. Основоположною моральною константою просвітник визначив вдячність. У цьому ми вбачаємо продовження і розвиток Г. Сковородою національної виховної традиції, у тому числі – економічного виховання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проаналізованих творів про Григорія Сковороду констатовано, що базисом формування підприємливості і фінансової грамотності сучасних здобувачів вищої освіти в Україні може слугувати філософія серця і педагогічна концепція Григорія Сковороди про сродну працю. Учення про вдячність, яке розробив просвітник, може виступати базисом духовного зростання і ресурсом стійкості сучасної молоді людини – майбутнього фахівця. Такий ресурс має значення в становленні досліджуваної компетентності. Перспективним напрямом подальшого розроблення заявленої теми бачимо: розкриття перед сучасною молоддю значення і ролі самопізнання для визначення сродної праці, яка дає істинне відчуття щастя за Г. Сковородою; акцентуація у змісті освітнього процесу, освітніх програм професійної підготовки на потребі багато вчитися, набувати компетентностей з різних галузей і видів діяльності для винайдення саме сродної праці; опора на моральність, зокрема, схильність і вміння вдячності як системоутворювального компоненту духовного дорослішання людини, у тому числі в економічному вихованні; розроблення методичних порад для здобувачів вищої педагогічної освіти за спеціальністю Економіка щодо кращих традиційних і креативних практик самопізнання і пошуку сродної праці (за Г. Сковородою).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція Нової Української Школи, від 27.10.2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 02.06.2022)
2. Рекомендації 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" від 18 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text (дата звернення: 02.06.2022)
3. Програма реалізації розвитку педагогічної освіти у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди від 30.08.2021. URL : http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Piojenn/Programa_realisazii_konzept_rosvytku.pdf (дата звернення: 02.06.2022)
4. Култаєва М.Д. Філософсько-педагогічні розвідки Я.А. Коменського і Григорія Сковороди: нагадування про сенс і призначення освіти. *Філософія освіти*. 2017. № 2. С. 169-193. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2017_2_12I.
5. Пріоритетні напрями розвитку національної економіки України в контексті глобалізаційних викликів : кол. моногр. / МОН України, Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. І. Ф. Прокопенка. Харків : ХНПУ, 2018. 196 с. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1836>
6. Ушкалов Л. Ловитва невловного плаха. Життя Григорія Сковороди К., Дух і літера, 2019. 368 с.
7. Ушкалов Л. Григорій Сковорода. Харків, Фоліо, 2009. 135 с.
8. Сковорода Г. С. Світ ловив мене, та не впіймав. Упоряд. В. В. Кравця. Х. : Фоліо, 2006. 607 с.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
У ВІТЧИЗНЯНУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬIMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF ACADEMIC INTEGRITY
IN DOMESTIC SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY

Стаття присвячена питанням імплементації академічної доброчесності у вітчизняну науково-педагогічну діяльність в контексті підвищення якості освіти, від якої залежить конкурентоздатність закладів вищої освіти та їх випускників у міжнародному вимірі, імідж та міжнародне визнання вітчизняних науковців та дослідників.

Дослідження та систематизація підходів до теоретичних засад академічної доброчесності дозволили виокремити наступне його визначення, яке доцільно трактувати, як відданість академічній спільноті, навіть перед лицем труднощів, шести фундаментальних цінностей: чесності, довіри, справедливості, повазі, відповідальності й мужності. Зазначено, що науково-педагогічна діяльність – це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Систематизовано та проаналізовано такі принципи академічної доброчесності, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність й відвага і мужність.

Виокремлено та охарактеризовано види порушень академічної доброчесності у вітчизняному законодавстві, до яких слід віднести наступні: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання тощо.

Окреслено практичні засади імплементації академічної доброчесності у вітчизняну науково-педагогічну діяльність на прикладі Західноукраїнського національного університету.

Доведено, що наявність кодексів та законодавства не є достатнім для подолання академічної недоброчесності. Важливо, щоб кожен представник науково-педагогічної спільноти дотримувався академічної доброчесності, керуючись її головними принципами. З метою практичної імплементації принципів академічної доброчесності в науково-педагогічну діяльність варто запроваджувати інформаційні курси з академічного письма та підвищувати рівень відповідальності за порушення головних засад та принципів академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, науково-педагогічна діяльність, заклади вищої освіти, фундаментальні цінності ака-

демічної доброчесності, принципи академічної доброчесності, порушення академічної доброчесності.

The article is devoted to the implementation of academic integrity in domestic scientific and pedagogical activities in the context of improving the quality of education, which depends on the competitiveness of higher education institutions and their graduates in the international dimension, image and international recognition of domestic scientists and researchers.

Research and systematization of approaches to the theoretical foundations of academic integrity have identified the following definition, which should be interpreted as the commitment of the academic community, even in the face of difficulties, six fundamental values: honesty, trust, justice, respect, responsibility and courage. It is noted that scientific and pedagogical activity is pedagogical activity in universities, academies, institutes and institutions of postgraduate education, which is connected with scientific and (or) scientific and technical activity.

The principles of academic integrity such as honesty, trust, justice, respect, responsibility and courage and bravery are systematized and analyzed.

The types of violations of academic integrity in the domestic legislation are singled out and characterized, which should include the following: academic plagiarism, self-plagiarism, fabrication, falsification, writing off, deception, bribery, biased evaluation, etc.

The practical principles of implementation of academic integrity in the domestic scientific and pedagogical activity on the example of the West Ukrainian National University are outlined.

It has been proven that the existence of codes and legislation is not sufficient to overcome academic dishonesty. It is important that every member of the scientific and pedagogical community adheres to academic integrity, guided by its main principles. In order to practically implement the principles of academic integrity in scientific and pedagogical activities, it is necessary to introduce information courses on academic writing and increase the level of responsibility for violating the main basics and principles of academic integrity.

Key words: academic integrity, scientific and pedagogical activity, institutions of higher education, fundamental values of academic integrity, principles of academic integrity, violation of academic integrity.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.3>

Дем'янюк А.В.,

канд. екон. наук,
доцент кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету

Білоус І.І.,

канд. екон. наук,
доцент кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасні вимоги до здійснення науково-педагогічної діяльності зумовлюють важливість та актуальність дослідження питань щодо запровадження й дотримання академічної доброчесності. Адже академічна доброчесність та дотримання її принципів є надзвичайно важливою складовою частиною науково-педагогічної діяльності в процесі здійснення наукових досліджень і написання наукових праць.

Саме, дотримання принципів академічної доброчесності є неодмінною умовою підвищення якості освіти, від якої залежить конкурентоздатність вітчизняних закладів вищої освіти, підвищення конкурентоспроможності випускників ЗВО на міжнародних ринках праці, міжнародне визнання та імідж вітчизняних науковців та дослідників. Тому систематизація і аналіз принципів академічної доброчесності з метою їх імплементації у науково-педагогічну діяльність є надзвичайно

актуальним та нагальним, що сприяло вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання забезпечення академічної доброчесності гостро постають в усіх галузях науки та привертають високу увагу науковців та педагогів не лише в Україні, але й у всьому світі. Варто відмітити, таких українських вчених, як Осадченко І. та Карпук Т., які розглядали особливості та сутність сучасного поняття «академічна доброчесність» у контексті науково-педагогічної діяльності, орієнтуючись на реалії та перспективи зазначеного явища [1]. Такі дослідники, як Артамонов Є., Рижко О. з'ясували спільні та відмінні причини порушення академічної доброчесності, які стосуються студентства, молодих науковців та досвідчених наукових дослідників [2; 3]. Слободянюк О. досліджувала ґенезу проблеми академічної недоброчесності та завдання, що стоять перед Україною відповідно до європейських стандартів академічної культури [4]. Міжнародним центром академічної доброчесності при Університеті Клемсон в Південній Кароліні, вперше було розроблено документ «Фундаментальні цінності академічної доброчесності», де визначено поняття академічної доброчесності та її основні принципи [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри нормативно-правове забезпечення та підвищену увагу науковців до питання імплементації академічної доброчесності в науково-педагогічну діяльність, дана проблема не є до кінця вирішеною і постійно набуває нових підходів, протиріч та способів вияву й боротьби з академічною недоброчесністю.

Метою статті є аргументація позиції, що принципи академічної доброчесності мають стати нормою загально-академічної культури закладів вищої освіти. А імплементація цих принципів у вітчизняну науково-педагогічну діяльність є необхідною умовою для досягнення успіху наукової спільноти.

Виклад основного матеріалу. Імплементація принципів академічної доброчесності в науково-педагогічну діяльність є суттєво важливою, тому що академічна культура, яка заснована на її принципах, сприяє формуванню інтелектуального суспільства, спроможного долати кризи й успішно розвиватися.

Доцільно зазначити, що у статті 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначено, що «...науково-педагогічна діяльність – це педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю» [6].

Досліджуючи розвиток та впровадження академічної доброчесності, важливо зазначити, що в документі «Фундаментальні цінності академічної доброчесності», який був розроблений у 1999 році

Міжнародним центром академічної доброчесності, зазначено, що «...академічна доброчесність – це відданість академічної спільноти, навіть перед лицем труднощів, шести фундаментальним цінностям: чесності, довірі, справедливості, повазі, відповідальності й мужності» [5].

Систематизація та аналіз принципів академічної доброчесності дозволяють виокремити їх наступний перелік і характеристики.

Чесність – це неухильна основа процесів наукової діяльності та наукових досліджень, адже саме через інтелектуальну та особисту чесність в цих процесах і здійснюється пошук істини та знання.

Довіра є ключовою та необхідною основою академічної роботи, адже сприяє науково-педагогічній співпраці, дозволяє вірити в цінність наукових здобутків, результати наукових досліджень, значущість здобутого ступеня.

Справедливість – необхідна умова здійснення науково-педагогічної діяльності для встановлення довіри між науковцями, педагогами та здобувачами.

Повага – це обов'язкова умова для досягнення успіху серед наукової спільноти. У доброчесних академічних спільнотах має панувати почуття поваги до її членів, до їх різноманітних точок зору, до інших науковців, до знань і методів, за допомогою яких вони були отримані, до самих себе. Лише такі спільноти, які культивують повагу як цінність, можуть досягти успіху та вважатися дійсно академічно доброчесними.

Відповідальність за дотримання головних принципів академічної доброчесності під час здійснення науково-педагогічної діяльності та наукових досліджень – це обов'язок кожного члена науково-педагогічної спільноти. Академічні спільноти мають підтримувати взаємно узгоджені стандарти та вживати належних заходів у випадку їх порушення.

Власне, відвага, мужність – це, радше риса характеру особистості, яка дуже потрібна для того, щоб дотримуватися високих стандартів академічної доброчесності та заохочувати інших членів наукової спільноти їх дотримуватися.

В Україні увага до проблематики академічної доброчесності виникла, в першу чергу, через численну кількість публічного розкриття академічного плагіату в науково-педагогічній діяльності. У 2017 році було прийнято нову редакцію Закону України «Про освіту», де у статті 42 було визначено, що «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [7]. В пункті 4 цієї ж статті зазначено, що порушенням академічної доброчесності вважається [7]:

- академічний плагіат – часткове або повне видання наукових та творчих результатів, які отримані іншими особами, як результат власного дослідження та творчості та/або відтворення оприлюднення текстів та творів мистецтва інших авторів без зазначення їхнього авторства;

- самоплагіат – часткове або повне оприлюднення власних раніше виданих результатів наукових досліджень як нових наукових результатів;

- фабрикація – видумування показників чи фактів, на основі яких базується наукове дослідження або здійснюється науково-педагогічна діяльність;

- фальсифікація – усвідомлена заміна чи видозміна вже наявних даних, які використовуються в педагогічній діяльності та наукових дослідженнях;

- списування – написання письмових робіт, використовуючи зовнішні джерела інформації, які не дозволені для використання, зокрема робіт для оцінювання результатів навчання;

- обман – представлення свідомо неправдивої інформації щодо власної науково-педагогічної діяльності; формами обману доцільно визначити: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

- хабарництво – надання та/або отримання учасниками освітнього процесу чи пропозиція щодо надання та/або отримання коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру задля отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

- необ'єктивне оцінювання – усвідомлене завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

- здійснення перешкод та/або допомоги для здобувачів освіти в процесі отримання ними результатів оцінювання навчання, що не передбачено умовами та/або процедурами проходження вищезазначеного оцінювання;

- здійснення впливу будь-якої форми у вигляді прохання, умовляння, вказівки, погрози, примушування на педагогічного та науково-педагогічного працівника задля здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Також в Законі визначено і відповідальність за порушення академічної доброчесності, проте, не зважаючи на це, проблема академічної доброчесності залишається актуальною до теперішнього часу. Тому перед науково-педагогічним колективом закладів вищої освіти стоїть важливе завдання – організувати результативний навчальний процес на базі якісної освіти з дотриманням академічної доброчесності, як одного з головних принципів діяльності закладу освіти.

Кожен заклад вищої освіти встановлює та проголошує власну дієву політику академічної

доброчесності. Так, Західноукраїнський національний університет (ЗУНУ) позиціонує себе як класичний університет міста Тернополя, де панує академічний дух, наука, думка і воля – альфа і омега формування особистості. В ЗУНУ розроблені та впроваджені «Кодекс академічної доброчесності Західноукраїнського національного університету», Положення про академічну доброчесність, «Етичний кодекс Західноукраїнського національного університету», «Кодекс корпоративної культури Західноукраїнського національного університету», Положення про комісію з доброчесності та наукової етики Західноукраїнського національного університету, Положення про групу сприяння академічної доброчесності Західноукраїнського національного університету, Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти в Західноукраїнському національному університеті, Порядок проведення перевірки на ознаки схожості за допомогою сервісу Unichек та низку інших документів задля дотримання академічної доброчесності [8]. Важливо зазначити, що Університет був одним з перших вітчизняних закладів вищої освіти, який активно долучився до реалізації проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP), під егідою Американської Ради з міжнародної освіти, та посприяв у проведенні інтерактивної лекції для студентів щодо принципів академічної доброчесності, роз'яснення важливості дотримання правил академічного процесу для студентів особисто, репутації ЗВО та загалом для майбутнього розвитку країни [9]. В ЗУНУ систематично проводяться різноманітні заходи на тематику академічної доброчесності за участю практиків, науковців, викладачів та студентів.

Висновки. Наявність кодексів та законодавчого регулювання, де прописані норми відповідальності не є достатнім для подолання академічної недоброчесності. Важливо, щоб кожен представник науково-педагогічної спільноти дотримувався академічної доброчесності, керуючись її головними принципами. З метою практичної імплементації принципів академічної доброчесності в науково-педагогічну діяльність варто запроваджувати інформаційні курси з академічного письма для молодих науковців та педагогів задля точного розуміння ними засад та принципів академічної доброчесності, а також – посилювати складову відповідальності за порушення принципів академічної доброчесності.

Перспективними напрямками досліджень щодо подальшого поширення академічної доброчесності в контексті науково-педагогічної діяльності є сфера питань щодо підвищення рівня відповідальності за порушення головних засад та принципів академічної доброчесності. Необхідно розробляти і впроваджувати чіткі та зрозумілі процедури розгляду справ з порушення академічної

добросовісності та прийняття рішень стосовно її порушення, а також визначати компетентні структурні органи з прийняття відповідних рішень. Розгляд справ з порушення академічної добросовісності та прийняття рішень з цих питань мають ґрунтуватися на реальних доказах, а не на ймовірних припущеннях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Осадченко І.І., Карпук Т.А. Академічна добросовісність у контексті науково-педагогічної діяльності: реалії та перспективи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 188. С. 49–53. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-188-49-53>.
2. Артамонов Є.Б. Аналіз методів протидії автоматичним системам визначення плагіату в електронних документах. *Проблеми інформатизації та управління*. 2012. № 4 (40). С. 12–18.
3. Рижко О.М. Плагіат у соціально-комунікаційному вимірі початку XXI століття: природа явища та історія боротьби: дис. ... д-ра наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, 2017. 438 с.
4. Слободянюк О.М. Роль науково-педагогічного колективу у формуванні культури академічної добросовісності студентів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. N 6. С. 134–139.
5. The Fundamental Values of Academic Integrity. URL: https://academicintegrity.org/images/pdfs/20019_ICAI-Fundamental-Values_R12.pdf (дата звернення: 10.06.2022).
6. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>. (дата звернення: 12.06.2022).
7. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.06.2022).
8. Академічна добросовісність. Західноукраїнський національний університет. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/academic-integrity/> (дата звернення: 12.06.2022).
9. Академічна добросовісність: навчання заради успіху. Західноукраїнський національний університет. URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/17140-akademchna-dobrochesnst-navchannja-zaradi-usphu.html> (дата звернення: 12.06.2022).

ЛОРЕНСО ЛУЗУРІАГА ПРО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ФЕНОМЕНИ LORENZO LUZURIAGA ABOUT SOCIO-PEDAGOGICAL PHENOMENA

У статті окреслюються окремі аспекти оригінальної соціально-педагогічної концепції видатного іспанського науковця, педагога Лоренсо Лузуриаги. З'ясовано, що Лоренсо Лузуриага бачив предметом соціальної педагогіки відношення "виховання – суспільство", а її головною метою – дослідження виховання як засобу збереження і розвитку людського суспільства.

Установлено, що Лоренсо Лузуриага піддавав теоретичному аналізу соціально-педагогічні феномени в різних наукових працях, а найбільш ґрунтовно вони схарактеризовані педагогом в монографії "Соціальна і політична педагогіка". З-поміж найважливіших соціально-педагогічних феноменів Лоренсо Лузуриага визначав міжпоколінне виховання, виховання в масовому суспільстві, виховання в громаді та інші явища.

Зазначено, що в соціально-педагогічній концепції іспанського науковця оригінальним чином було поєднано соціологічні, політологічні та педагогічні ідеї. Лоренсо Лузуриага, зводячи власну соціально-педагогічну концепцію, спирався як на дослідження сучасних соціологів (Ф. Тьонніс, М. Вебер, Г. Фрейдер, К. Маннгейм, А. Посада та ін.), так і на вчення педагогів-класиків (Й. Песталоцці, Г. Кершенштейнер, П. Наторп, Д. Дьюї та ін.). Україн важливим для нього при аналізі соціально-педагогічних феноменів було не відступати від поглядів славного іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета, в якого він за величчям долі навчався у Мадридській Вищій педагогічній школі.

Кропітке вивчення соціологічних праць і дослідницький талант дозволили Лоренсо Лузуриазі обґрунтувати соціально-виховне значення таких елементів суспільства, як покоління, маси, меншини, громади, народи й держави, піддати глибокому теоретичному аналізу соціально-педагогічні феномени міжпоколінного виховання, виховання в масовому суспільстві, виховання в громаді, позашкільної освіти тощо. Лоренсо Лузуриага доводив, що соціально-виховний вплив різних елементів суспільства має бути цілеспрямованим задля досягнення суспільної консолідації, підтримання гармонійного функціонування соціуму та його прогресивного розвинення в інтересах людської особистості.

Ключові слова: Лоренсо Лузуриага, соціальна педагогіка, соціально-педагогічна концепція, соціально-педагогічні феномени, між-

поколінне виховання, виховання в масовому суспільстві, виховання в громаді.

Some aspects of the original socio-pedagogical doctrine of the outstanding Spanish scientist, teacher Lorenzo Luzuriaga have been analyzed in the article. It was found that Lorenzo Luzuriaga saw the subject of social pedagogy as the relationship "education – society", and its main purpose – the study of education as a means of preserving and developing human society. It was established that Lorenzo Luzuriaga subjected to theoretical analysis of socio-pedagogical phenomena in various scientific works, and they are most thoroughly characterized by Spanish teacher in the monograph "Social and Political Pedagogy". Among the most important socio-pedagogical phenomena Lorenzo Luzuriaga identified intergenerational education, education in mass society, community education and other phenomena.

It is noted that the socio-pedagogical doctrine of the Spanish scientist combined sociological, pedagogical and political science ideas in an original way. Lorenzo Luzuriaga, reducing his own socio-pedagogical concept, relied on the research of modern sociologists (F. Tonnies, M. Weber, H. Freyer, K. Mannheim, A. Posada, etc.) and on the teachings of classical teachers (J. Pestalozzi, G. Kershensteiner, P. Natorp, D. Dewey, etc.). It was extremely important for him in the analysis of socio-pedagogical phenomena not to deviate from the views of the famous Spanish philosopher Jose Ortega y Gasset, with whom he studied at the Madrid Higher School of Pedagogy.

Careful study of sociological works and research talent allowed Lorenzo Luzuriaga to justify the socio-educational significance of such elements of society as generations, masses, minorities, communities, nations and states, to subject in-depth theoretical analysis of socio-pedagogical phenomena of intergenerational education, education in mass society, education in community, extracurricular education, etc. Lorenzo Luzuriaga argued that the socio-educational influence of various elements of society should be purposeful in order to achieve social consolidation, maintain the harmonious functioning of society and its progressive development in the interests of the human person.

Key words: Lorenzo Luzuriaga, social pedagogy, socio-pedagogical doctrine, socio-pedagogical phenomena, intergenerational education, education in mass society, community education.

УДК 37(09):37.013.42
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.4>

Зайченко Н.І.,

докт. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Іспанський педагог Лоренсо Лузуриага (Lorenzo Luzuriaga Medina) (1889–1959) по праву може бути віднесений до плеяди фундаторів соціально-педагогічного наукового напрямку в історії світової педагогіки. У його наукових працях був представлений не просто теоретичний аналіз ідей про соціальну і політичну педагогіку в їхньому розвитку, а оригінальна соціально-педагогічна концепція, неперевершена в своєму роді на середину 1950-х років, зокрема за параметром синтезування педагогічних, соціологічних та політологічних ідей.

У монографії «Соціальна і політична педагогіка» (Буенос-Айрес, 1958 р., вперше видано 1954 р.) Лоренсо Лузуриага детально розкривав концепт «соціальна педагогіка». Він стверджував: «Соціальна педагогіка має на меті дослідження виховання в його відношеннях із суспільством, діяльність соціальних груп із формування людини, а також вплив виховання на людське суспільство. Виховання, в дійсності, не є виключно пасивним елементом, на який впливає суспільство, а є динамічним фактором, котрий сприяє зміненню та перетворенню [соціуму]» [1, с. 9].

Соціальна педагогіка, на погляд Лоренсо Лузуріаги, має два істотних аспекти: дескриптивний (експлікативний) та аксіологічний (нормативний). Як теорія, соціальна педагогіка призначена дослідити факти, діяльності та інституції виховання й описати їх таким чином, яким вони представлені в соціальній реальності. Також соціальна педагогіка спрямована на вивчення виховних цінностей та уявлень про те, яким має бути виховання в суспільній дійсності. Стосовно першого аспекту – доцільним, на переконання іспанського науковця, є використання концепту «соціологічна педагогіка», стосовно іншого – саме концепту «соціальна педагогіка» [1, с. 9].

У зведенні соціально-педагогічної концепції Лоренсо Лузуріага спирався на дослідження сучасних соціологів (Ф. Тьонніс, М. Вебер, Г. Фрейдер, К. Маннгейм, А. Посада та ін.), на вчення педагогів-класиків (Й. Песталоцці, Г. Кершенштейнер, П. Наторп, Д. Дьюї та ін.), на модерні філософські вчення (Х. Ортега-і-Гассет, В. Дільтей, К. Ясперс та ін.). В обґрунтуванні власної позиції педагог обов'язково роз'яснював, з яких джерел виходила та чи інша думка, наводив багато цитат та посилався у своїх наукових роботах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження педагогічних поглядів Лоренсо Лузуріаги, зокрема на соціально-педагогічні феномени, здійснювалося в контексті: компаративного аналізу зарубіжного досвіду педагогічної теорії та практики (Т. Левченко, О. Локшина та ін.); історико-педагогічного аналізу освітніх пошуків і перетворень (Н. Дічек, Г. Корнетов, В. Майборода, М. Ярмаченко та ін.); вивчення тенденцій розвитку соціальної педагогіки в Україні та зарубіжжі (І. Зверєва, Л. Міщик, Н. Чернуха, Л. Штефан, Л. Мардахаяєв, Т. Ромм та ін.).

Висвітленню окремих аспектів науково-педагогічної спадщини Лоренсо Лузуріаги присвячені наукові публікації сучасних іспанських дослідників Е. Баррейро Родригеса (Н. Barreiro Rodriguez), Х. Руїса Берріо (J. Ruiz Berrío), Т. Дабусті де Муньос (Т. Dabusti de Muñoz), П. Маестро (P. Maestro) та ін. Оригінальна соціально-педагогічна концепція Лоренсо Лузуріаги так само, як і постать видатного педагога, по сьогодні залишаються ще мало вивченими.

Мета статті – розкрити погляди визначного іспано-аргентинського педагога, науковця Лоренсо Лузуріаги на соціально-педагогічні феномени.

Виклад основного матеріалу. У монографії «Соціальна і політична педагогіка» Лоренсо Лузуріага роз'яснював, що соціальна педагогіка головним чином має на меті дослідження відношення «виховання – суспільство». Вона є складником загальної педагогіки, разом із тим – це самостійна наука. Загальна педагогіка спрямовується передовсім на формування людини, а людина є чимось

більшим за соціальну істоту, це – особистість із індивідуальним життям, розвиненню якого необхідне сприяння. Тому загальна педагогіка поєднує два аспекти – соціальний та індивідуальний, оскільки вони є невідимими в людському житті. Соціальна педагогіка теж враховує ці два аспекти, бо, з одного боку, вона вбачає у вихованні шлях інтеграції людини в суспільство (індивідуальний аспект), а з іншого – розглядає виховання як засіб збереження і розвитку самого людського суспільства (соціальний аспект) [1, с. 11].

Вихідна позиція Лоренсо Лузуріаги стосовно соціальної педагогіки полягала в тому, щоби розглядати виховання як фактор змінення та перетворення суспільства. Педагог доводив, що виховання – передусім соціальне явище, потреба в ньому виникає з появою соціуму, і поза вихованням соціум як сукупність людських зв'язків та відносин не розвиватиметься.

Лоренсо Лузуріага уявляв суспільство як конгломерат соціальних груп і класів, людських поколінь, мас і меншин, громад та родин. На його погляд, всі елементи, які конституують суспільство, мають відношення до виховання, тобто здійснюють виховний вплив на особистість людини. Більше того, особистість постає у взаємодії із різними елементами суспільства.

У контексті соціальної педагогіки Лоренсо Лузуріага зосереджував основну увагу на духовній дії виховання в консолідації суспільства. Виховання має велику силу у справах розв'язання суперечностей між різними суспільними класами та творення єдності в соціумі.

Науковець доводив, що розвинення соціальної педагогіки починається не наприкінці ХІХ ст. у зв'язку із появою в 1898 році праці Пауля Наторпа «Соціальна педагогіка», а набагато раніше – ще в античний час. У філософських концепціях Платона і Аристотеля з-поміж іншого йшлося про виховання в суспільстві.

На початку ХХ ст. чітко виділяються три течії соціальної педагогіки: перша – ідеалістична, постала під впливом кантіанської філософії, розвинена Паулем Наторпом; інша – позитивістська; третя – соціологічна педагогіка [2, с. 250].

Означаючи концепт «виховання», Лоренсо Лузуріага акцентував увагу на тому, що «виховання бере на себе суспільну місію розвинути життєвий план людини та ввести її у соціально-культурний світ» [1, с. 29]. У цьому відношенні можна представити два розрізи виховання: вертикальний (виховання супроводжує все життя людини – від народження до смерті) та горизонтальний (виховання охоплює всі прояви людського життя – від природних до духовних) [1, с. 29].

Наголошував педагог і на тому, що «виховання є одним із засобів і, можливо, основним, за допомогою якого досягається [суспільна] єдність та

вможливується співіснування членів суспільства» [1, с. 30].

Суспільство не є застиглим утворенням. Воно постійно змінюється, живиться енергією нових поколінь, проте задля підтримання соціальної рівноваги людські спільноти прагнуть зберігати певні традиції та звичаї. Виховання – обов'язкова умова підтримання і трансмісії суспільних традицій. Лоренсо Лузуріага підкреслював, що виховання – передовсім соціальне явище, про це «засвідчує неперервне втручання в історії різних суспільних інституцій у виховання – від родини до міста-держави, від церкви до професійного об'єднання, від місцевої громади до національної держави» [1, с. 31].

У фундаментальній праці «Історія освіти і педагогіки» (Буенос-Айрес, 1971 р., вперше видано 1953 р.) Лоренсо Лузуріага також обґрунтовував ідею про виховання як суспільне явище та механізм підтримання колективної єдності. «Виховання – то є невіддільний, істотний складник життя людського й суспільного, і воно існує від часу появи людини на землі», – пояснював педагог [2, с. 11].

У смисловій єдності розглядав Лоренсо Лузуріага соціальну і політичну педагогіку. Він неодноразово зазначав, що завдання, які вирішуються політичною педагогікою, мають соціально-педагогічне значення. Політична педагогіка є похідною від соціальної педагогіки. За твердженням іспанського науковця, «вона охоплює коло різних питань, котрі стосуються виховання в державі» [1, с. 10].

Політична педагогіка спрямована на розв'язання специфічних проблем у виховній галузі, зокрема питань, пов'язаних із церковним та державним втручанням в освітню сферу, визначенням співвідношення між державною і приватною освітою тощо. Починаючи з часів Французької революції, утверджувалася практика включення до реформаторських програм і проєктів різними політичними партіями та групами питань стосовно освітньої сфери [1, с. 128].

Провівши теоретичний аналіз концептів «виховання», «суспільство», «політика», «культура», педагог приходив до висновку, що соціальна педагогіка мала включати до свого концептуального поля спектр відношень – «виховання – покоління», «виховання – соціальні класи», «виховання – маси», «виховання – громада», «виховання – держава». Обґрунтування Лоренсо Лузуріагою педагогічного значення кожного з цих аспектів мало своїм логічним наслідком витворення оригінальної авторської соціально-педагогічної концепції.

Покоління – елементи суспільства – розглядаються іспанським науковцем як феномен соціальної педагогіки і як феномен – духовної природи. Лоренсо Лузуріага схилився до поширеної в історичній науці думки про вирізнення щонайменше

трьох славетних «поколінь» в Іспанії у другій половині XIX – першій чверті XX ст., а саме: «покоління 1868», «покоління 1898» та «покоління 1914». У першому випадку – малося на увазі покоління інтелектуалів – послідовників філософії краузізму, яке постало під впливом революційних подій 1868 року (Н. Сальмерон, Ф. Хінер де лос Ріос, Г. Аскарате, М. Лабра, Х. Коста та ін.). Саме з нього, на погляд Л. Лузуріаги, «починалася історія сучасної іспанської культури» [1, с. 53].

В іншому випадку – йшлося про плеяду творчих діячів, письменників, художників, яка увійшла в історію під назвою «покоління 1898 року». Їхня творчість була цілковито спрямована на осмислення історичної долі Іспанського Королівства, котре внаслідок іспано-американської війни наприкінці XIX ст. утратило останні колоніальні володіння та з могутньої імперії перетворилося на відсталу європейську окраїну. Представники «покоління 1898» (Р. Вальє Інклан, П. Бароха, Асорін (Х. Мартінес Руїс), Р. Маесту, А. Мачадо та інші й попередники – А. Ганівет, М. Унамуну, Х. Бенавенте) вдавалися до критики іспанського традиціоналізму, багато полемізували та по суті продовжили ідейну боротьбу «покоління 1868» [1, с. 53–54].

«Покоління 1914» (Х. Ортега-і-Гассет, М. Гарсія Моренте, А. Кастро Кесада, К. Санчес Альборнос та ін.) зросло на ідеях двох попередніх «поколінь», проте в нових умовах історичного буття багато в чому відступило від ідейної основи попередників. Зауважував Лоренсо Лузуріага і про те, що чимало видатних осіб – сучасників та ровесників представників «поколінь» – часто не поділяли їхніх ідейних переконань [1, с. 54].

Розглядаючи феномен покоління в соціально-педагогічному контексті, Лоренсо Лузуріага визначав кілька істотних властивостей покоління. По-перше, покоління здебільшого виокремлюється як соціальна група тоді, коли воно протиставляє себе попередньому поколінню і тим самим кидає своєрідний виклик історичному часові [1, с. 56]. По-друге, виховання «покоління молоді» у певному політичному дусі – невіддільна умова розвитку політичних партій, релігійних організацій та тоталітарних держав (у демократичних державах ця тенденція зберігається) [1, с. 57]. Нарешті, в конкретний історичний час співіснують щонайменше три покоління людей, і яке з них справляє найбільший вплив на хід історії залежить від політичних обставин. Так, у періоди розквіту держав вагомніше значення справляють «зрілі покоління», а в періоди історичного занепаду – «молодіжні покоління» [1, с. 58].

Відношення «виховання – покоління» Лоренсо Лузуріага розкривав, виходячи з розуміння закономірного історичного ходу речей. «Одні покоління змінюють інші, вони з'являються, розвиваються,

а з часом – зникають із суспільства. Однак це не відбувається без впливу на наступні покоління, так само теперішні покоління зазнали впливу попередників. Кожне покоління є учнем попереднього і вчителем наступного. Поза цією взаємодією та поза міжпоколінним вихованням суспільство не змогло би існувати», – пояснював педагог [1, с. 59].

У контексті соціальної педагогіки Лоренсо Лузуріага вів мову саме про міжпоколінне виховання, завдяки якому здійснюється трансмісія духовних цінностей від одного покоління до іншого, а також формується певний спосіб життя молодого покоління під проводом покоління батьківського.

У праці «Педагогіка» (Буенос-Айрес, 1981 р., вперше видано 1950 р.) Лоренсо Лузуріага наголошував, що для нормального функціонування суспільство потребує інкорпорації нових поколінь і що ця інкорпорація здійснюється шляхом освоєння звичаїв, традицій, мови та знання попередніх поколінь. Суспільство розвивається завдяки духовному впливу виховання на нові покоління [3, с. 38].

Звертав увагу Лоренсо Лузуріага й на ту обставину, що виховання є значущим суспільним явищем, воно не може обмежуватися шкільним середовищем. У суспільстві обов'язково мають бути інші виховні інституції для дітей та молоді, які би в позашкільному середовищі сприяли особистісному зростанню людини та правильному спрямуванню її у вирі життя [1, с. 60].

Лоренсо Лузуріага надавав великого значення соціальному вихованню у справі формування молодого покоління. Соціальне виховання передбачає включення людини в суспільний світ за допомогою встановлення численних соціальних зв'язків. Найголовніша ж його мета полягає в тому, щоби розвинути в особистості «соціальне почуття» – спроможність діяти спільно та солідарно з іншими людьми [3, с. 188].

Одним із найскладніших соціально-педагогічних феноменів Лоренсо Лузуріага вважав виховання в масовому суспільстві. Маси розглядалися іспанським педагогом як явище модерного суспільства. Поява мас на історичній авансцені була викликана низкою причин і пов'язана, головним чином, із устремлінням численних груп сільського населення до великих міст у пошуках кращого заробітку на життя [1, с. 63].

Умістивши концепт «маси» в соціально-педагогічний контекст, Лоренсо Лузуріага притримувався позиції, що «маси – не є ні народом, ні пролетаріатом» [1, с. 63].

Наслідуючи Хосе Ортегу-і-Гассета, педагог закликав у визначенні поняття «маси» керуватися двома критеріями – кількісним і якісним. «У кількісному відношенні – маса – це натовп, неорганізована, безлика, однорідна множина, в якій превалює чисельність. У якісному відношенні – маса

виявляє плебейське, вульгарне, посереднє; в цьому сенсі не варто сплутувати її із певним соціальним класом, адже це є і у народу, і в аристократії», – роз'яснював Лоренсо Лузуріага [1, с. 63].

Зазначав він і про те, що у мас немає ні цілей, ні ідеалів. Маси легко піддаються емоціям, навіюванню та впливу демагогів, котрі, використовуючи владу впливу над натовпами, швидко перетворюються на тиранів і диктаторів [1, с. 64].

Лоренсо Лузуріага прагнув віднайти відповіді на питання, як мають здійснюватися виховання й освіта в умовах масового суспільства. Він розмірковував таким чином, що в масовому суспільстві, в першу чергу, мають бути вирішені питання соціального захисту населення та суспільного правосуддя, адже це вможливить наділення родин певними свободами і як наслідок матиме – зосередження їх на вихованні дітей. Дальше держава має забезпечити доступність освіти для всіх. Проте елементарної освіти мас буде недостатньо для розвинення суспільства.

На переконання Лоренсо Лузуріаги, елементарна освіта дозволяє здобути культурні навички і вдосконалити професійні уміння, але в суспільстві мас – освіта має стосуватися всього життя, вона має не тільки привести людину до розуміння сучасних суспільних, політичних, економічних процесів, але й навчити жити та експериментувати, має зробити людину учасником суспільного життя [1, с. 67].

Поряд із концептом «маси» Лоренсо Лузуріага здійснював аналіз концепту «меншини». Він наголошував, що явище меншин – політичних, соціальних, інтелектуальних – закономірне в масовому суспільстві. Саме меншини – еліти – беруть на себе провідну керівну роль у розвиненні спільноти – мас. Лоренсо Лузуріага підкреслював, що «маси і меншини – нерозривно пов'язані між собою соціальні явища» [1, с. 65].

Маси без проводу меншин – вироджуватимуться, стикатимуться з насиллям та варварством. Меншини без опори на маси – прийдуть до деспотизму, тиранії, знівечення особистості. У масовому суспільстві має підтримуватися стійка взаємодія між масами й меншинами. Проблема полягає в тому, яким чином цього досягти, як мають обиратися еліти, спроможні повести за собою маси.

На погляд педагога, саме освітній шлях – основний для розв'язання даної проблеми. Зростання освіченості і культури мас уможливають гармонію взаємодії мас та меншин у соціумі, розвинення демократичного масового суспільства [1, с. 65].

За твердженням Лоренсо Лузуріаги, «зростання освіченості мас впливатиме й на вибір політичних лідерів, хоча, звичайно, досягнення платонівської ідеальної держави не можливе в реальності» [1, с. 67].

Проте, оскільки освічена людина – більш обізнана в суспільно-політичних процесах країни, вона робитиме свідомий політичний вибір на користь розвинення спільноти. На переконання Лоренсо Лузуріаги, виховання в масовому суспільстві має набути різних форм народного просвітництва. Це може бути й організована освіта дорослих, і культурно-просвітницькі місії, і народні вищі школи тощо.

У «Педагогіці» Лоренсо Лузуріага підкреслював, що соціальний модус виховання треба завжди брати до уваги, адже виховання виступає для суспільства конституційним фактором. Саме виховання шляхом трансмісії історичної культурної традиції вможливорює формування таких соціальних елементів, як нові людські покоління; саме виховання шляхом спрямованої впливової дії досягає швидкої інтеграції людини до соціуму. І в цьому сенсі важливо розуміти, що виховання – це не стільки шлях індивідуального вдосконалення, скільки – суспільного, шлях витворення прийдешнього [3, с. 50].

Визначивши виховання в масовому суспільстві як соціально-педагогічний феномен, Лоренсо Лузуріага намагався обґрунтувати значення виховання в підтриманні гармонійного функціонування суспільства мас (в якому неодмінно мають поєднуватися щонайменше два елементи – масова більшість і керівна меншість) та накреслити шляхи розвинення масового суспільства під дією виховання. У соціально-педагогічному вимірі постановлення проблеми виховання в масовому суспільстві вирізнялося новизною, а актуальність зазначеної проблеми не втрачається і в сьогоденні.

Виховання в громаді – інший значущий соціально-педагогічний феномен відповідно до педагогічної концепції Лоренсо Лузуріаги. Громада – це і територіальна одиниця, і людська спільність, сформована історично як культурна єдність. У сільській та міській громадах різнитимуться форми соціального виховання, оскільки життя в сільській місцевості має особливості порівняно з міським життям. І саме в освітній сфері відмінності в сільській і міській громадах проявляються більше, ніж в інших сферах суспільного життя. У великих містах – школярі мають можливості навчатися систематично, громадяни можуть здобувати освіту впродовж життя, існує розмаїття засобів культурного розвитку населення; в селах – всі ці можливості значно обмежені [1, с. 77–78].

На думку Лоренсо Лузуріаги, «школа, як у місті, так і в сільській місцевості, має бути не тільки центром навчання, але й важливим осередком суспільного життя громади» [1, с. 79]; «школа може перетворитися на соціально-культурний центр району або селища, а вчитель – на справжнього духовного поводиря громади» [1, с. 79–80].

Зауважував педагог і про те, що виховання в громаді охоплює великий спектр засобів позашкільної освіти. Дитячі і молодіжні організації, бібліотеки, театри, кіно, музика, преса, спорт – все це інструментарій виховання в громаді [1, с. 81].

Висновки. В іспаномовному дискурсі на середину 1950-х років соціально-педагогічна концепція Лоренсо Лузуріаги не просто оригінальна, а неперевершена за багатьма параметрами науково-педагогічного дослідження. Якщо врахувати, що соціально-педагогічні ідеї висловлювалися іспанським науковцем уже в публікаціях 1910-х років, а в монографії «Школа й оточення» (Revista de pedagogia, 1933 р.; перевидано під назвою «Виховання нашого часу» (Буенос-Айрес, 1966 р.)) – фактично знайшли відображення основні елементи авторської соціально-педагогічної концепції, то можна зробити припущення, що більш раннє оформлення цієї концепції не відбулося лише через ті політичні події в Іспанії, які змінили хід історії держави та громадянське життя, а Лоренсо Лузуріагу, як і багатьох іспанських інтелектуалів, змусили (в прямому сенсі цього слова) емігрувати до Латинської Америки.

Лоренсо Лузуріага обґрунтовував соціально-виховне значення таких елементів суспільства, як покоління, маси, меншини, громади, народи й держави, піддавав глибинному теоретичному аналізу соціально-педагогічні феномени міжпоколінного виховання, виховання в масовому суспільстві, виховання в громаді, позашкільної освіти. Науковий доробок іспанського педагога потребує подальшого детального вивчення, адже в царині соціальної педагогіки обґрунтовані Лоренсо Лузуріагою ідеї актуально звучать у буремному сьогоденні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Luzuriaga L. Pedagogia social y politica. Buenos Aires: Ed. Losada S. A., 1958. 230 p.
2. Luzuriaga L. Historia de la educacion y la pedagogia. Buenos Aires: Ed. Losada, 1971. 282 p.
3. Luzuriaga L. Pedagogia. Buenos Aires: Ed. Losada S. A., 1981. 331 p.

ГЕНЕЗА МЕТОДОЛОГІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ GENESIS OF THE METHODOLOGY OF THE ACTIVITY APPROACH IN EDUCATION

У статті наголошується на важливості впровадження діяльнісного підходу в систему освіти. Доведено, що активність людини – це одна з найважливіших властивостей особистості, яка є умовою розвитку її здібностей та досягнення успіху на життєвому шляху. Проаналізовано значущість активності особистості в наукових працях філософів, психологів та педагогів. З'ясовано, що діяльність є рушійною силою пізнання та розвитку людського суспільства, а в процесі діяльності відбувається цілісний розвиток людини, формується її ставлення до навколишнього світу та встановлюється зв'язок між результатами розвитку та інтенсивністю діяльністю. Основною характеристикою діяльності є її предметність, тому що будь-яка дія спрямована на певний предмет. Розкрито сутність категорії «діяльність», що розуміється як специфічно людська та історично обумовлена форма активності, яка має свою будову, внутрішні переходи, перетворення та розвиток. В структуру діяльності включають потребу, мету, мотив, дії, предмет, засоби та результат. Автором статті зазначено, що запровадження діяльнісного підходу в освіті дозволяє підвищити рівень активності особистості, швидше та успішніше засвоювати соціальний досвід, розвивати комунікативні здібності, формувати певне ставлення до оточуючого світу, створювати умови для розвитку конкурентноспроможної особистості. За діяльнісного підходу в основі психічних утворень особистості є не пасивне спостереження оточуючого світу, а активна та безперервна взаємодія з ним. З'ясовано, що провідними засадами діяльнісного підходу є спрямованість освітнього процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань; такий підхід дозволяє успішно адаптуватися людини в соціумі, професійно самореалізуватися, формувати здібності до колективної діяльності та самоосвіти. Діяльнісний підхід стосується внутрішньої активності особистості, що пробуджується завдяки особливому змісту і методам навчання.

Ключові слова: активність, діяльність, діяльнісний підхід, методологія, освіта, особистість.

The article emphasizes the importance of introducing an activity approach to the education system. It is proved that human activity is one of the most important attributes of an individual, which is a condition for the development of his abilities and success on the way of life. The significance of personality activity in scientific works of philosophers, psychologists and teachers is analyzed. It was clarified that activity is the driving force of cognition and development of human society, and in the course of activity there is a holistic development of a person, his/her attitude towards the outside world is formed and a connection is established between the results of development and the intensity of activity. The main characteristic of the activity is its subjectivity, because any action is aimed at a certain object. The essence of the category "activity", understood as a specifically human and historically determined form of activeness, which has its own structure, internal transitions, transformations and development, is revealed. The structure of the activity includes the need, purpose, motive, actions, subject, means and result. The author of the article states that the introduction of an activity approach in education allows to increase the level of activeness of the individual, quickly and successfully assimilate social experience, develop communication abilities, form a certain attitude to the outside world, create conditions for the development of a competitive personality. According to the activity approach, the basis of the mental formations of the individual is not passive observation of the surrounding world, but an active and continuous interaction with it. It was found out that the leading principles of the activity approach are the focus of the educational process on the development of personal skills and abilities, the application of the acquired knowledge in practice. This approach makes it possible to successfully adapt a person in society, professionally self-actualize, form abilities for collective activity and self-education. The activity approach concerns the internal activity of the individual, which is awakened due to the special content and methods of teaching.

Key words: activeness, activity, activity approach, methodology, education, personality.

УДК 378.091.33-027.22
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.5>

Зубцова Ю.Є.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний етап реформування національної системи освіти ставить за мету формування особистості з високим рівнем загальної культури, критичного мислення, здатної змінюватися, оперувати інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися впродовж життя. Саме тому українська освіта повинна мати не теоретичний, а прикладний характер. Одним із шляхів вирішення означеної проблеми є впровадження діяльнісного підходу в освіті.

Значущість діяльнісного підходу в освіті підтверджується низкою документів, а саме: Концептуальні засади Нової української школи, Державний стандарт початкової освіти, Державний

стандарт базової і повної загальної середньої освіти тощо.

Так, у Концептуальних засадах Нової української школи зазначено, що в початкових класах навчання має бути організовано через діяльність, зокрема шляхом застосування ігрових методів навчання як у класі, так і поза його межами. Державний стандарт початкової освіти передбачає «організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи)» [11]. В свою чергу в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти зазначено, що крім особистісно

зорієнтованого та компетентнісного підходів, стандарт ґрунтується і на засадах діяльнісного підходу, що реалізується в освітніх галузях і відображається в результативних складових змісту базової і повної загальної середньої освіти. Зокрема зазначено, що діяльнісний підхід – це «спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття «діяльність» розглядалось у працях філософів (М. Каган, В. Лекторський, І. Фролов, Г. Щедровицький, Г. Юдін та ін.), психологів (Б. Ананьєв, О. Анісімов, О. Асмолов, М. Басов, Г. Балл, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Б. Ломов, О. Лурія, А. Реан, С. Рубінштейн, В. Синьов, Н. Талізін, Д. Фельдштейн, Л. Фрідман, В. Шадріков, Г. Щедровицький, О. Хохліна, Є. Юдін та ін.), педагогів (Ю. Бабанський, І. Ільєсов, Л. Занков, І. Лернер, М. Махмутов, Л. Петерсон, І. Свадковський, М. Скаткін, С. Шацький), німецьких та американських науковців (А. Дістерверг, Д. Дьюї, В. Кілпатрик, Е. Коллінгс), сучасних вітчизняних дослідників (Г. Атанов, І. Бех, Л. Зайцева, Н. Гузій, Г. Іванюк, В. Лозова, Т. Севустьяненко, Б. Сусь, М. Шута та ін.). Значущість діяльнісного підходу в освіті обґрунтована у роботах І. Бега, І. Зимньої, О. Колесникової, І. Лернера, Т. Мартинюк, І. Подласого, А. Січкара, М. Шмири та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зміна освітньої парадигми, зумовлює необхідність більш глибокого вивчення генези діяльнісного підходу в освіті, адже теоретико-методологічні засади того чи іншого педагогічного явища чи процесу, дають можливість прослідкувати розвиток поглядів, уявлень та ідей в історичній ретроспективі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття сутності поняття «діяльність» та «діяльнісний підхід» у наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Методологія, яка є найбільш загальним методом пізнання або системою методів, які використовуються у науці, визначає основні напрями дослідження, забезпечуючи його об'єктивність, цілісність, системність, ефективність та результативність.

Важливою основою організації освітнього процесу в закладах освіти різних рівнів є методологічні підходи, які відображають ту чи іншу концептуальну позицію.

У загальноприйнятому розумінні категорія «підхід» (в освіті) означає сукупність загальних положень, принципів, прийомів, способів, які

використовують для будь-якого впливу або на основі яких організують і здійснюють освітню діяльність.

Що стосується поняття «методологічний підхід», то на думку В. Жигір, це з одного боку сукупність ідей, які визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципів, що складають основу стратегії дослідницької діяльності, а з іншого боку сукупність способів, прийомів, процедур, які забезпечують реалізацію обраної стратегії в практичній діяльності [3, с. 114]. Одним із методологічних підходів в освіті є діяльнісний підхід, який передбачає значну активність особистості в процесі навчання.

Значущість активності особистості під час навчання розглядалась ще представниками античної філософії. Так, Платон у своїй викладацької діяльності в гімназії Академія, надавав перевагу діалогам та співбесідам замість «читання текстів» та багатослівних промов. Головна проблеми гносіології у нього набуває форми питання про цілеспрямованість та мотивацію пізнавальної діяльності [5, с. 132-139]. Аристотель був схильний до емпіричної дійсності та досвідного пізнання. Мотивація дій, на його думку, пов'язана з вибором (проайресис) [5, с. 79].

Пізнні софісти у навчанні намагалися відповісти на запити політичної практики. Вони готували майбутніх політиків до практичної діяльності, навчаючи їх логіці, риториці, політиці, етиці, праву, мистецтву еристики, веденню дискусій, тренуючи вміння учнів аргументувати «за» та «проти» якогось твердження [5, с. 127].

Діяльність була головним принципом метафізики Г. Лейбніца. Учений наголошував на нерозривному зв'язку принципу діяльності з принципом індивідуальності: «субстанція завжди індивідуальна, вона виступає як індивід, що якісно відрізняється від інших своєю активністю». І така індивідуалізована субстанція, згідно Лейбніцу, називалась монада [5, с. 270].

Фіхте розробив практичне науковчення, а саме, вчення про практичну, насамперед моральну, діяльність. «Я», на думку філософа, «породжує себе власною дією і споглядає себе як продукт власної дії у моменти народження» [5, с. 293].

Психологічною основою діяльнісного підходу в освіті є розуміння діяльності як засобу розвитку особистості. Власне категорія «діяльність» у психології є центральною і розуміється як специфічно людська та історично обумовлена форма активності. Щодо поняття «активність», то науково обґрунтований підхід до осмислення цього поняття розглядався у працях К. Абульханової, А. Брушлінського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе та інших дослідників, які розглядали активність як одну з найважливіших властивостей особистості.

Теорія діяльності обґрунтована у працях психологів-класиків – Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Так, Л. Виготський створив підґрунтя для формування психологічної теорії діяльності. В своїй в книзі «Мислення і мовлення», обґрунтував значення діяльності та практики для розвитку егоцентричного мовлення та дитячого мислення [2, с. 50].

О. Леонтьєв зазначав, що діяльність є системою, яка має свою будову, внутрішні переходи, перетворення та свій розвиток і наголошував на тому, що людська діяльність не існує поза системи суспільних відношень. Основною характеристикою діяльності психолог називав її предметність. Власне предмет потреби, згідно його досліджень, спонукає діяльність та керує нею, тобто поняття «діяльність» пов'язано з поняттям «мотив». Основними складовими людської діяльності є окремі дії. Дією О. Леонтьєв називав процес, який підпорядкований свідомій меті. Ієрархії діяльностей породжуються їх власним розвитком і утворюють ядро особистості [6].

С. Рубінштейн зазначав, що кожна найпростіша дія супроводжується якимось психологічним актом, який насичений більшим або меншим переживанням, що виявляє ставлення до інших людей. Психолог наголошував на тому, що акт людської діяльності є складним утворенням, який включає в себе психологічні компоненти, а дія є усвідомленим актом діяльності, який спрямований на об'єкт.

Привертають увагу думки ученого щодо того, що будь-яка дія виходить з певного спонукання, більш менш адекватно усвідомлене спонукання (потреба, інтерес) виступає як мотив і співвідноситься з метою, так само як з іншого боку об'єкт, на який спрямована дія і який спонукає до дії, стає метою діяльності через співвіднесення з мотивом. С. Рубінштейн підводить до висновку: те, що в якості предмета і є метою діяльності, спонукає до дії, має бути значущим для людини. Саме ставлення до того, що є значущим для суб'єкта і стає для нього переживанням, є джерелом, яке породжує дію і є мотивом для суб'єкта [13].

Вслід за О. Леонтьєвим та С. Рубінштейном, І. Зимня, однією з основних характеристик діяльності називає предметність. Психологиня зауважує, що саме за предметом діяльності розрізняють та називають її види (педагогічна, конструкторська тощо) [4, с. 50].

Щодо такої характеристики як мотивованість діяльності, науковиця наголошує на важливості початкового моменту діяльності, тобто передумови, а саме, потреби, що знаходить себе у предметі. Цілеспрямованість (мета та дії, що в неї входять), на думку І. Зимньої, є інтегрованим початком, а, власне, мета характеризує передбачення в мисленні результату діяльності та її реалізацію за допомогою певних засобів [4, с. 51].

А. Реан, розтлумачуючи термін «людська діяльність», наголошує на цілеспрямованості активності людини не тільки у фізичному просторі, але й в просторі психічних образів [12, с. 168]. Маючи схожу позицію з науковцями-психологами, підходи яких розглядалися вище, психолог розглядає внутрішню структуру діяльності так: мотив – усвідомлення потреби у формі мотиву як спонукання до діяльності пов'язано з формуванням загальної стратегічної мети (при цьому вибір мети переводить виконання діяльності на рівень здійснення проміжних дій) – задоволення мотиву і, відповідно, потреби – відновлення порушених внутрішніх умов [12].

Привертають увагу думки Н. Тализіної, яка розрізняє поняття «теоретична» та «практична» діяльність. Так, на її думку, теоретична діяльність не призводить до змін в предметах та явищах зовнішнього світу, але дозволяє передбачити їх наслідки. Натомість практичним діям навчають шляхом демонстрації того, як виконується та чи інша дія [14, с. 10].

Досліджуючи питання формування пізнавальної діяльності, Н. Тализіна виокремила три види дій у навчанні вчитися: загальнодіяльнісні; ті, які складають прийоми логічного мислення; специфічні, які характерні для конкретної предметної області (математика, мова тощо) [14, с. 57].

Розглядаючи структуру діяльності та її функціональні частини, науковиця зазначає:

- будь-яка дія спрямована на певний предмет;
- мета дії пов'язана з мотивом, який в свою чергу спонукає людину ставити і досягати цілі;
- до складу будь-якої дії входить система операцій, за допомогою яких дія виконується;
- орієнтовна основа дії – є системою умов, на яку спирається людина при виконанні дії;
- дія не існує без людини (суб'єкта), яка виявляє в дії свою індивідуальність [14, с. 59-61].

Проблема діяльності особистості перебуває у центрі уваги і сучасних дослідників. Так, І. Подласий зазначає, що в процесі діяльності відбувається цілісний розвиток людини, формується її ставлення до навколишнього світу та встановлює прямий зв'язок між результатами розвитку та інтенсивністю діяльністю. Суттєвою, в межах діяльнісного підходу, є думка педагога про те, діяльність потрібно організовувати та спрямовувати для того, щоб сформувався запроєктований образ особистості [9, с. 61].

В своєму дисертаційному дослідженні Т. Мартинюк, визначає діяльність як «форму активного, творчого ставлення людини до навколишнього світу та до самої себе з метою таких змін, перетворень, які б полегшували і прикрашали її життя» [8, с. 31].

Розуміння сутності поняття діяльності стало підґрунтям для впровадження діяльнісного підходу в освітньому процесі.

Діяльнісний підхід, в розумінні О. Леонтєва, полягає в тому, що діяльність людини розглядається як процес, що включений в систему відносин та такий, що здійснює її суспільне буття, яке є способом існування людини так само і в якості природного, тілесного існування [6].

А. Реан наголошує на тому, що діяльнісний підхід вказує на те, що в основі психічних утворень є не пасивне спостереження оточуючого світу, а активна та безперервна взаємодія з ним. І саме в результаті цієї взаємодії народжуються ідеальні утворення, в яких в рівній мірі представлені як властивості суб'єкта та його організму, так і властивості об'єктів навколишнього світу [12, с. 165].

Вивчаючи закономірності процесу навчання, І. Лернер зазначав, що умовою або засобом діяльності є зовнішня матеріальна діяльність, яка пов'язана з внутрішньою діяльністю. Як зовнішня, так і внутрішня діяльність впливають на результати засвоєння [7, с. 26]. Під час навчальної діяльності учні засвоюють способи діяльності (практичні чи розумові), які стають їхніми навичками та вміннями. Разом з тим, наголошує І. Лернер, для того щоб спосіб діяльності став навичкою чи вмінням, він має бути неодноразово повторюваним: для формування навички необхідне одноманітне повторення операцій; для формування уміння – спочатку одноманітне повторення, а потім варіювання його в різних ситуаціях [7, с. 33-35].

Педагог виділяє головні елементи навчання: діяльність викладання, діяльність навчання і зміст освіти. Взаємодія між ними складає навчання. Викладаючи, вчитель організує діяльність навчання з метою засвоєння учнями навчального матеріалу, тобто частинами змісту освіти [7, с. 11-12].

І. Зимня застосовує поняття особистісно-діяльнісний підхід, уточнюючи, що в особистісному компоненті цього підходу розуміється те, що в центрі навчання знаходиться той, кого навчають (учень, студент) – його мотиви, цілі, психологічні особливості. Крім того особистісний компонент передбачає, що в процесі викладання навчального предмета враховуються національні, статеві, індивідуально-психологічні особливості. Це врахування здійснюється за допомогою змісту і форми навчальних завдань, характеру спілкування тощо. Запитання, завдання, зауваження, що надаються учням чи студентам в умовах особистісно-діяльнісного підходу стимулюють їх особистісну та інтелектуальну активність, підтримують та спрямовують їхню навчальну діяльність без зайвої констатації помилок [7, с. 46-47].

За діяльнісного підходу в освіті, зазначає І. Бех, практика стає критерієм істинності пізнавальних результатів. А кінцевою метою діяльнісного підходу є перетворення того, хто навчається, у суб'єкта учіння. Такий підхід має забезпечити

трансформацію суб'єкта учіння у суб'єкта практичної діяльності як цілеспрямованого перетворення дійсності [1].

На думку, М. Шмир, діяльнісний підхід стосується внутрішньої активності особистості, що пробуджується завдяки змісту і методам, що є організованими особливим чином [16, с. 53].

В. Фрицюк, трактує діяльнісний підхід як організацію навчання і виховання, за якого «майбутній фахівець діє з позиції активного суб'єкта пізнання, у якого цілеспрямовано формуються навчальні вміння стосовно професійного саморозвитку, планування етапів діяльності з професійного саморозвитку, її виконання і регулювання, виконання самоконтролю готовності до професійного саморозвитку, аналізу й оцінки результатів своєї діяльності» [15, с. 164].

Діяльнісний підхід дозволяє створити умови для розвитку конкурентноспроможної особистості – гармонійної, соціально активної, професійної та компетентної особистості.

Висновки. Отже, ключовою ідеєю діяльнісного підходу є те, що особистісний та професійний розвиток може ефективно здійснюється лише у процесі активної діяльності, яка передбачає розвиток умінь і навичок особистості на практиці. Діяльність є рушійною силою пізнання та розвитку людського суспільства, структуру якої складають потреба, мета, мотив, дії, предмет, засоби та результат.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення особливостей реалізації діяльнісного підходу на різних ступенях освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід як освітня стратегія. *Компетентнісний вимір особистісного зростання учнівської молоді : теорія, практика, досвід: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-11 квіт. 2012 р.)*; редкол. : Побірченко Н. А., Пашков В. В., Ястребова В. Я. та ін. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2012. С. 6-11.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования / под ред. В. Колбановского. Москва, Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. 326 с.
3. Жигірь В. І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 107-115.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
5. Історія філософії в її зв'язку з освітою : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Г. І. Волинка, В. І. Гусєв, Н. Г. Мозгова та ін.; за ред. Г. І. Волинка. Київ: Каравела, 2006. 479 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
7. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва: Знание, 1980. 96 с.
8. Мартинюк Т. С. Методика реалізації діяльнісного підходу у процесі навчання географії України

учнів 8–9 класів: дисерт. на здоб. ... канд.пед.н.: 13.00.02. Київ, 2016. 270 с.

9. Подласый И. П. Педагогика : 100 вопросов – 100 ответов : учеб. пособие для студентов вузов. Москва : Изд_во ВЛАДОС ПРЕСС, 2006. 365 с.

10. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 зі змінами. URL: <https://cutt.ly/eJ41zXf>

11. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

12. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 432 с.:

13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / сост.: А. В. Брушлинский, К. А. Абульханова-Славская. Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 2000. 712 с.

14. Талызина Н. Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. Москва: Просвещение, 1988. 175 с.

15. Фрицюк В. А. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 160-167.

16. Шмир М. Ф. Дидактичні основи реалізації діяльнісного підходу в процесі підготовки вчителя іноземної мови: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Кременець ; Тернопіль, 2020. 496 с.

КОСТЯНТИН ІПОЛИТОВИЧ КРЖЕМІНСЬКИЙ: ВІХИ БІОГРАФІЇ ТА МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (УМАНСЬКИЙ ПЕРІОД)

KOSTIANTYN IPOLITOVYCH KRZHEMINSKY: BIOGRAPHY AND ARTISTIC AND PEDAGOGICAL WORK (UMAN PERIOD)

Статтю присвячено дослідженню матеріалів про непересічну постать в українській науці і культурі – вченого, педагога, художника, мистецтвознавця, архітектора – Костянтина Іполитовича Кржемінського, внесок якого у розвиток педагогічної думки та збереження явищ народної культури є неоціненним. Досліджено основні віхи біографії та уманський період педагогічної діяльності митця. З'ясовано, що педагог здійснив та організував: збирання та науковий аналіз етнографічних матеріалів та експонатів, художню фіксацію настінних розписів; збір інформації про народних майстрів та художників; пошук молодих талантів у галузі народного декоративно-прикладного мистецтва; залучення до збирання та відтворення настінних розписів архітектора М. Горбачевського і технолога І. Безпалька (уродженців с. Онопріївки Уманського повіту Київської губернії (нині Тальнівського району Черкаської області)); створення керамічної майстерні в с. Пиківці (нині Уманський район Черкаської області); створення дворічної школи народної творчості ім. Т. Шевченка; пошук художніх талантів у м. Умань; навчання основам малювання та створення бази для становлення майбутніх видатних художників України: народний художник України Г. Головка, член міжнародної академії кераміки (у Женеві), заслужений художник КазРСПР А. Цивчинський, скульптор Г. Петрашевич та ін.; участь в організації Музею українського мистецтва під керівництвом П. Курінного. Встановлено, що К. Кржемінський розробляв методику викладання мистецтва в школі, шукав цікаві педагогічні підходи тощо. Проаналізовано, що і до сьогодні надзвичайну наукову цінність має його розвідка, присвячена стінним розписам Уманщини, урахувавши той факт, що стінописи в окресленому регіоні як різновид декоративно-прикладного мистецтва занепали. Доведено, що К. Кржемінський здійснив вагомий внесок у дослідження та збереження явищ української матеріальної та духовної культури історичної Уманщини.

Ключові слова: мистецько-педагогічна діяльність, розвиток творчих здібностей,

пошукова українознавча робота, настінні розписи, історична Уманщина.

The article is devoted to the study of materials about the outstanding figure in Ukrainian science and culture – scientist, teacher, artist, art critic, architect – Konstantin Ipolitovich Krzheminsky, whose contribution to the development of pedagogical thought and preservation of folk culture is invaluable. The main milestones of the biography and the Uman period of the artist's pedagogical activity are studied. It was found out that the teacher carried out and organized: collection and scientific analysis of ethnographic materials and exhibits, artistic fixation of wall paintings; collection of information about folk masters and artists; search for young talents in the field of folk arts and crafts; involvement of architect M. Gorbachevsky and technologist I. Bezpalko in the collection and reproduction of wall paintings (natives of the village of Onopriivka, Uman district, Kyiv province (now Talniv district, Cherkasy region)); creation of a ceramic workshop in the village of Pykivets (now Uman district of Cherkasy region); creation of a two-year school of folk art named after T. Shevchenko; search for artistic talents in Uman; learning the basics of drawing and creating a base for the formation of future outstanding artists of Ukraine: People's Artist of Ukraine G. Golovko, a member of the International Academy of Ceramics (in Geneva), Honored Artist of the Kazakh SSR A. Tsyvchynsky, sculptor G. Petrashevych, etc.; participation in the organization of the Museum of Ukrainian Art under the leadership of P. Kurinny. It is established that K. Krzheminsky developed a method of teaching art at school, looked for interesting pedagogical approaches and so on. It is analyzed that his research on wall paintings of Uman region is still of extraordinary scientific value, taking into account the fact that murals in the outlined region as a kind of decorative and applied art have declined. It is proved that K. Krzheminsky made a significant contribution to the study and preservation of the phenomena of Ukrainian material and spiritual culture of the historical Uman region.

Key words: artistic and pedagogical activity, development of creative abilities, search Ukrainian studies work, wall paintings, historical Uman region.

УДК 37(477)
(092):74.071.1(477)«1918/1923»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.6>

Йовенко Л.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри української
літератури, українознавства
та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Будь-яка виховна система повинна слугувати зміцненню стабільності і могутності держави, добробуту і щастя окремої особи як суб'єкта виховного процесу. Педагогічні технології, які сприяють розв'язанню проблем громадянського, патріотичного, морального, естетичного виховання є каталізатором дієвості та доцільності системи виховання. Серед значної кількості підходів, запропонованих педагогами, що розв'язують питання естетичного та патріотичного виховання,

виділяємо новаторські ідеї К. Кржемінського, внесок якого у розвиток педагогічної думки та збереження явищ народної культури є неоціненним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. Основні дані про К. Кржемінського містяться у статтях С. Білоконя [1], публікаціях його доньки Л. Камінської [7; 8] та розвідці Н. Урсу [18].

Дослідженням мистецько-педагогічного, етнографічного та археологічного доробку вченого займалися Є. Котляр, Є. Левінзон, К. Лехнер, О. Найден, Л. Овчаренко, В. Січинський, І. Ходак, А. Яненко та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Наукових досліджень, які б детально розповідали про Костя Кржемінського, його наукову і педагогічну спадщину, уманський період його діяльності, обмаль, що й обумовило виникнення цієї публікації.

Мета статті – дослідити основні віхи біографії та особливості мистецько-педагогічної діяльності Костянтина Іполитовича Кржемінського (уманський період).

Виклад основного матеріалу. Народився К. Кржемінський 11 травня 1983 р. в Одесі. У 1910-х роках навчався у Кам'янець-Подільській гімназії (нині Хмельницька область), а згодом вступив до Київського художнього училища на відділ малярства й архітектури, який закінчив у 1917 р. Як зазначає Н. Урсу, свого часу митець був юнкером і у 1918 році брав участь у придушенні більшовицького повстання в Києві [18].

За свідченням самого митця, упродовж 1918–1923 рр. він разом із його учнем М. Горбачевським активно займався пошуковою етнографічною експедиційною діяльністю по селах історичної Уманщини: збирав матеріали та експонати, робив замальовки, а також вишукував народні таланти. У колишній поміщицькій садибі він створив керамічну майстерню в с. Піковець (нині село Піківець Уманського району Черкаської області).

З 1923 року К. Кржемінський жив із сім'єю у м. Умань, де створив дворічну школу народної творчості ім. Т. Шевченка. Митець, помітивши здібності та гарний художній смак деяких дітей, зумів підібрати славний учнівський склад. Із них у подальшому вийшла ціла плеяда відомих митців, серед яких – народний художник України Г. Головка, член міжнародної академії кераміки (у Женеві), заслужений художник КазРСР А. Цивчинський, скульптор Г. Петрашевич та ін. Окрім цього, Костянтин Іполитович брав участь в організації Музею українського мистецтва у м. Умань під керівництвом П. Курінного [18].

До Кам'янецьчини сім'я переїхала в 1924 році. З матеріалів Державного архіву Хмельницької області відомо, що в Кам'янець-Подільській художньо-промисловій школі, яку очолював художник В. Геґенмейстер, К. Кржемінський працював з 15 грудня 1925 року по 2 грудня 1927 року [5, арк. 32]. Тут він викладав креслення, одночасно вів заняття в іншій трудовій школі. Працюючи в художньо-промисловій школі, підготував і видав друком праці, котрі дійшли до нас: «Стінні розписи на Уманщині» [10], «Пам'ятки єврейського мистецтва на Поділлі. Мацеви (Надгробки)» [9] «Хати с. Ходоровець» [11].

Зупинимось детальніше на педагогічній діяльності Костянтина Іполитовича.

Як вже було зазначено, освіту він здобув у Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії. Архівні

матеріали засвідчують, що навчався він не надто старанно, однак з малювання та праці тримав гарні оцінки [3].

У 1911 році К. Кржемінський подав прохання щодо вступу до Київського художнього училища, де його було зараховано одразу до п'ятого загальноосвітнього класу [4].

Навесні 1914 року, на основі завершеного навчання (сім загальноосвітніх класів), Кость Іполитович склав екзамен, який, за чинним на той час Положенням про вчителів і вчительок малювання в початкових навчальних закладах Російської імперії, давав йому право викладати малювання [3]. Цей дозвіл був зумовлений реформуванням освіти в Російській імперії, що розпочалася у січні-березні 1900 року та недостатньою кількістю вчителів.

Здобуття повної освіти Кость Кржемінський завершив у 1917 році у Київському художньому училищі по архітектурному відділенню зі званням архітектурного помічника й учителя малювання та креслення в середніх навчальних закладах [15, с. 120].

Донька митця і педагога – Л. Каменська зазначала, що її батько закінчив Київське художнє училище по двох відділеннях – малярському й архітектурному [7, с. 13].

Револьюційні події змусили К. Кржемінського виїхати з Києва й оселитися в Умані. Про що свідчить клопотання до керівництва Київського художнього училища терміново надіслати йому диплом, без якого він не міг отримати роботу ані в школі, ані в Уманському будівельному технічному училищі [2].

З 1917 до 1919 року Кость Іполитович поєднував роботу на цегляному заводі в одному із сіл (с. Піківець) поблизу Умані та вчителювання в Уманській першій трудовій селянській школі, де він викладав креслення. Саме ця робота – художня педагогіка – стала його покликанням. У 1919 році педагог втілював одну зі своїх мрій – створив у с. Піківець, у панському будинку керамічну майстерню, яка у 1920 році була трансформована у дворічну Уманську школу народного мистецтва імені Т. Шевченка. У школі була втілена ще одна мрія педагога – відкрито художньо-керамічне й гончарне відділення, де готували художників-керамістів, інструкторів гончарно-майолікового виробництва, учителів ліплення та графічних мистецтв.

Тут, у 1920–1922 роках, отримував базові знання з кераміки, вивчав малюнок, декоративні розписи, ліплення народний художник України, майстер кераміки Дмитро Головка. Митець з ніжністю і теплом згадував роки, проведені в школі К. Кржемінського.

Під час роботи у школі Кость Іполитович мусив не тільки дбати про розробку методики викладання, шукати цікаві педагогічні підходи,

але й вирішувати певні побутові питання, як-от опалення, постійні проблеми з приміщенням, не вистачало елементарних і вкрай необхідних для навчання речей – фарб, олівців тощо.

Саме в ці важкі роки розкривається педагогічний талант К. Кржемінського. Його учні, згадуючи про вчителя, зазначають, що він знаходив підхід до кожного учня, не нав'язливо навчав, допомагав розв'язувати певні життєві проблеми кожного з них. Так, Д. Головка, який походив із бідної родини, пригадував як отримав від учителя малярське приладдя, про яке не міг навіть мріяти, а Галина Петрашевич, народна художниця України, зазначала, що завдяки педагогу отримувала можливість існувати – виконувала замовлення, якими її забезпечував Кость Іполитович. Він же, згодом, допоміг Галині Львівні влаштувати в Умані її першу персональну виставку.

Такі виставки проводилися з метою демонстрації учнівських робіт.

Про одну з них знаходимо матеріал Я. Струхманчука у газеті «Вісті» від 18 травня 1921 року. У статті «Виставка праць учнів школи народного мистецтва ім. Шевченка (керамічної)» автор відзначає, що «хоч не богата згадана виставка числом праць, зате богата змістом, богата різноманітністю праць, формами і оригінальністю думки» [17].

«Серед керамічних виробів Я. Струхманчук виокремив “свобідні композиції”, зокрема роботи учениці Майданюк, яка переважно ліпила фігурки гусей і лебедів, сповнені життя й руху народні типи Горбачевського, якому дещо бракувало технічної вправності, оригінальні композиції Головка (свиня в гарбузах) та Їжка (корова з телям). Гарне враження на нього справили розділ малюнків, у якому привертала увагу сповнені колористичної гармонії орнаментальні мотиви, а також рисунки з природи і стилізації учнів Петрова, Головка, Чорноволенка. На виставці експонувалися й роботи малярського відділення, яке з'явилося в школі десь за місяць до відкриття розглядуваної виставки, – переважно рисунки й малюнки аквареллю, шкіри, портретні етюди, натюрморти, серед яких вирізнялися роботи учнів Вернер і Маєр, Бачинського, Ткачука» [15, с. 122].

До організації навчання в школі Кость Кржемінський підійшов надзвичайно ґрунтовно. Шкільна програма поєднувала загальноосвітні дисципліни, як-от: арифметика, алгебра, геометрія, фізика, хімія, мінералогія, економічна географія, українська мова, історія української літератури й соціальних рухів, німецька мова, історія українського й всесвітнього мистецтва, співи, фабрична гігієна, так і спеціальні дисципліни: методика малювання, точіння посуду, ліплення, формування, рисунок, малюнок, композиція, креслення, керамічна лабораторія, керамічна технологія, конструкція печей [12].

Для забезпечення викладання навчальних дисциплін на високому рівні Кость Іполитович шукав найкращих вчителів: лекції з історії мистецтв читали вихованець Краківської академії мистецтв і малювання Яків Струхманчук і випускник Київського університету св. Володимира Петро Курінний. Шукаючи вчителів у свою школу, К. Кржемінський виїжджав до Києва, просив допомоги у своїх друзів і співробітників. З архівних джерел дізнаємося про те, як К. Кржемінський, у пошуках вчителя малярства не тільки їздив до Києва, але й звертався по допомогу до Данила Щербаківського, щоб той порекомендував йому «гідну кандидатуру» [12].

З метою забезпечення практичної підготовки учнів Кость Іполитович наприкінці навчання запровадив проходження практики, результати якої та оформлений звіт, як і результати теоретичного навчання були підставою для отримання диплома фахівця. Серед завдань практики – замальовки стінописів у хатах мешканців Уманщини.

Незабаром, у 1920 році, ці дослідження та ескізи, здійснені педагогом та його учнями, були включені до пріоритетних напрямів діяльності археологічно-етнографічної секції Уманської філії Наукового товариства в Києві, до складу якої увійшли П. Курінний, Д. Рудик, В. Стефанович, К. Ясенецький, Г. Кучеренко, Хр. Ящуржинський, П. Врублевський.

Важливо, що педагог не обмежувався тільки настінними розписами. Із архівних документів дізнаємося про дослідження, проведені учнями школи влітку 1921 року: «Цього літа призначена подорож з учнями в повіт для ознайомлення з гончарством на повіті та народною орнаментикою й улаштування альбомів народної орнаментики. Мається на увазі проїхати двома маршрутами. I-й: Умань – Війтівка – Краснопілка – Помийник – Антонівка – Романівка – Папужинці – Мошурів – Борінка – Березянка – Чорна Кам'янка – Дзенгелівка – Умань. II-й має своїм осередком Дзенгелівку і коло має зробити через села: Добру – Охматів – Крачківку. Керівник цієї групи – Москаленко» [13].

Як педагог, Кость Іполитович, використовував практику ще з однією метою – відірвати учнів і вчителів «від тяжких обставин буденного тодішнього життя і, до певної міри, була імпульсом до того, аби стати самостійною працею в цій галузі на Уманщині» [9, с. 5].

Окрім того, К. Кржемінський, залучаючи учнів до пошукової українознавчої роботи, бо саме такою справою займалися його вихованці, не тільки знайомив їх із найкращими зразками народної культури, давав їм можливість від народних майстрів навчатися тонкощам настінного малювання. Отримані знання були використані майбутніми художниками у своїй подальшій творчості, робили їхні роботи самобутніми, яскравими і надзвичайно

Уманський період мистецько-педагогічної діяльності К. Кржемінського

1918 – 1923 рр.	Пошуково-етнографічна експедиційна діяльність по селах історичної Уманщини: – збирання та науковий аналіз етнографічних матеріалів та експонатів, – художня фіксація настінних розписів; – збір інформації про народних майстрів та художників; – пошук молодих талантів у галузі народного декоративно-прикладного мистецтва; – залучення до збирання та відтворення настінних розписів архітектора М. Горбачевського і технолога І. Безпалька (уродженців с. Онопріївки Уманського повіту Київської губернії (нині Тальнівського району Черкаської області)) ² . – створення керамічної майстерні в с. Пиківець (нині Уманський район Черкаської області).
1923 р.	– створення дворічної школи народної творчості ім. Т. Шевченка; – пошук художніх талантів у м. Умань; – навчання основам малювання та створення бази для становлення майбутніх видатних художників України: народний художник України Г. Головка, член міжнародної академії кераміки (у Женеві), заслужений художник КазРСР А. Цивчинський, скульптор Г. Петрашевич та ін.; – участь в організації Музею українського мистецтва під керівництвом П. Курінного.

² Колекцію з-понад 170 малюнків М. Горбачевського, який у 1921 – 1923 рр. замальовував розписи в селах Уманщини, зберігала його вдова Ганна Кирилівна. У 1970-х рр. збірка, завдяки В. Березовому та О. Найдену, потрапила до Музею народної архітектури та побуту України. Щодо І. Безпалька, який до 1930-х рр. продовжував замальовувати хатні розписи Уманщини, то його розвідку допоки не знайдено [15, с. 70].

пригадати ту ворожість та підозріння, з якими селяни ставилися до горожан, тоді легко буде зрозуміти ті прикросці, що доводилось нам зазнати під час праці.

Були випадки, коли селяни не впускали до хати, щоби перемалювати їхні розписи, гадаючи, що мета нашої праці – встановлення податків, або визначення тої чи іншої господарської спроможності, а то навіть – мобілізація кращих робітників до праці в місті, й т. и. Це все становило врешті загрозу до знищення розписів по селах, через те не мало часу й енергії доводилось витратити, аби переконати селян в їх хибних поглядах», – зауважив учений (*збережено авторську орфографію й пунктуацію – Л. Й.*) [10, с. 2].

Дослідження містить 50 таблиць із чудовими зразками розписів, на яких розміщено 150 кольорових репродукцій. Окрім цього автором вперше запропоновано науковий аналіз зібраних матеріалів.

Мандруючи Поділлям, К. Кржемінський опрацював багатий етнографічний матеріал із стінних розписів та ліпних орнаментів, а також для дослідження пам'яток єврейського мистецтва на Поділлі спеціально вивчив староеврейську мову.

У 1924 р. Кость Іполитович Кржемінський полишає Умань і вирушає на навчання до Академії мистецтв м. Ленінграда.

На цьому так званій «уманський період» життя педагога завершився. Його педагогічна діяльність продовжувалася у Кам'янець-Подільській художньо-промисловій профшколі імені Г. Сковороди (1924–1927 рр.), а згодом, у 1928–1937 рр. – у Києві.

Висновки. Аналізуючи мистецько-педагогічну діяльність Костя Іполитовича Кржемінського, можемо стверджувати, що педагог організував освітній процес, спрямований на розвиток учня, становлення його як особистості з урахуванням

його індивідуальних особливостей, інтересів, розвиток творчих здібностей, умінь та навичок. Митець залучав своїх вихованців до пошукової українознавчої роботи, розробляв методику викладання мистецтва в школі, шукав цікаві педагогічні підходи тощо. Натхненна праця Костянтина Іполитовича дала Україні талановитих художників і скульпторів-уманчан.

К. Кржемінський здійснив вагомий внесок у дослідження та збереження явищ української матеріальної та духовної культури. Помітну роль відіграла діяльність митця на теренах історичної Уманщини. І до сьогодні надзвичайну наукову цінність має його розвідка, присвячена стінним розписам Уманщини, урахувавши той факт, що стінописи в окресленому регіоні як різновид декоративно-прикладного мистецтва занепадає.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність вивчення проблеми. Подальшого вивчення потребує діяльність І. Безпалька (учня К. Кржемінського) на ниві мистецької освіти Уманського краю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білокінь С. «Білі круки» подільського друкарства». *Пам'ятки України: історія та культура*. Київ, 2000. С. 33–45.
2. ДАК, ф. 93, оп. 1, спр. 2439, арк. 33.
3. ДАК, ф. 93, оп. 1, спр. 2439, арк. 51.
4. ДАК, ф. 93, оп. 1, спр. 2439, арк. 6, 5.
5. Державний історичний архів Хмельницької області (ДІАХО). Ф. Р. 1492, оп. 1, спр. 13, арк. 32. *Матеріали художньо-промислової школи*.
6. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред В Г Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Каменська Л. Дворянин, чужа, класово ворожа людина... Кость Кржемінський, хто він насправді? *Україна*. – Київ, 1993. № 18.

8. Камінська Л. К. Короткий життєпис художника Кржемінського К. І. *Подільське братство*, 1993. № 3. С. 55–56.

9. Кржемінський К. Стінні розписи на Уманщині : мотиви орнаменту. Кам'янець на Поділля : Кам'янецька худ.-пром. профшкола, 1927. 18 с.

10. Кржемінський К.І. Пам'ятки єврейського мистецтва на Поділлі. Мацеви (Надгробки). Кам'янець-Подільський, 1926. 18 с.

11. Кржемінський К.І. Хати с. Ходоровець. Альбом літографій. Кам'янець-Подільський, 1927.

12. НА ІА НАНУ, ф. 10, спр. К 55/18, арк. 4.

13. НА ІА НАНУ, ф. 9, спр. 205.

14. Нагорна Н. В. До історії формування фондового зібрання Уманського краєзнавчого музею / Черкащина в контексті України: матеріали

першої науково-краєзнавчої конф. Черкащини: до 50-річчя утворення Черкаської області. Черкаси: Ваш Дім, 2004. С. 354–360.

15. Найден О., Ходак І. Квітка на комині : Настінні розписи Уманщини першої половини ХХ століття. Історія, семантика, образи. Київ : Стилос, 2013. 304 с.

16. Січинський В.Ю. Видання мистецько-промислової школи в Кам'янці. *Українська книга*. Львів, 1937. №1. С. 20–23.

17. Струхманчук Я. Виставка праць учнів школи народного мистецтва ім. Шевченка (керамічної). Вісті : орган Ревкому і Паркому Уманщини. 1921. 18 травня.

18. Урсу Н. О. Мистецько-етнографічна школа Кам'яначчини в контексті діяльності К. Кржемінського URL: http://www.rusnauka.com/13_NBG_2015/Istoria/4_191250.doc.htm.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ХІМІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE USE OF INTERACTIVE MODELING IN THE TEACHING OF CHEMISTRY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті на основі аналізу сучасних літературних джерел і власного професійного досвіду розглянуто проблеми і перспективи використання інтерактивного моделювання при викладанні хімії в закладах вищої освіти.

Метою статті є дослідження доцільності використання інтерактивного моделювання при викладанні хімії в закладах вищої освіти.

Встановлено, що в основі технології інтерактивного навчання майбутніх хіміків і вчителів хімії важливою є безпосередня участь усіх учасників лабораторного заняття, що зобов'язує викладача як організатора освітнього процесу зробити кожного здобувача вищої освіти активним дослідником засобів і способів вирішення експериментальних завдань.

Визначено, що найактуальнішими та найдієвішими прикладами застосування інтерактивних технологій з хімії в закладах вищої освіти є: створення 3D-моделей атомів хімічних елементів та молекул речовин, електронних дидактичних ігор, мультимедійних презентацій, віртуальних хімічних лабораторій, віртуальних екскурсій, QR-квестів; використання анімаційної графіки, комп'ютерних тренажерів, віртуальних бібліотек і сервісів Google. Доведено, що в сучасних реаліях життя такі види діяльності є ефективними зацікавлювачами до вивчення хімії, а в умовах дистанційного навчання – єдиним способом реалізації навчання.

З'ясовано, що унікальним і доступним технологічним інструментом для вивчення хімії в закладах як загальної середньої, так і вищої освіти є використання безкоштовних інтерактивних тренажерів-симуляторів на платформі Phet.colorado.org.

Досліджено, що інтерактивне моделювання забезпечує усвідомлення специфічної новизни у вивченні хімічної науки, сприяє покращенню засвоєння нового матеріалу та підвищенню якості знань здобувачів вищої освіти, активізації навчальної діяльності та формуванню їх пізнавальної мотивації до навчання, розвитку дослідницької складової; дає змогу подати новий матеріал у незвичному форматі, деталізувати в здобувачів вищої освіти нечітко сформовані уявлення про важливі хімічні процеси, поглибити здобуті знання, підвищити пізнавальний інтерес до проведення хімічного експерименту в реальних умовах.

Ключові слова: інтерактивні технології навчання, інтерактивне моделювання

з хімії, 3D-моделі атомів хімічних елементів та молекул речовин, електронні дидактичні ігри, тренажери-симулятори, PhET-симуляції.

The problems and prospects of using interactive modeling in the teaching of chemistry in higher education institutions are considered in the article, which is based on the analysis of modern literary sources and own professional experience. The aim of the article is to study the expediency of using interactive modeling in the teaching of chemistry in higher education institutions.

It is established that in the basis of the technology of interactive training of future chemists and chemistry teachers is important for the direct participation of all participants in the laboratory, which obliges the teacher as an organizer of the educational process to make each graduate an active researcher of tools and methods of solving experimental problems.

It is determined that the most relevant and effective examples of the use of interactive technologies in chemistry in higher education institutions are: creation of 3D models of atoms of chemical elements and molecules of substances, electronic didactic games, multimedia presentations, virtual chemical laboratories, virtual tours, QR-quests; use of animation graphics, computer simulators, virtual libraries and Google services. It is proved that in the modern realities of life such activities are effective stakeholders in the study of chemistry, and in distance learning – the only way to implement learning.

It was found that the use of free interactive simulators on the Phet.colorado.org platform is a unique and accessible technological tool for studying chemistry in both general secondary and higher education institutions.

It is investigated that interactive modeling provides awareness of specific novelty in the study of chemical science, improves the assimilation of new material and improves the quality of knowledge of higher education, intensification of educational activities and the formation of their cognitive motivation to learn, develop the research component; allows you to submit new material in an unusual format, to detail in higher education students vaguely formed ideas about some chemical processes, to deepen the acquired knowledge, to increase cognitive interest in conducting a chemical experiment in real conditions.

Key words: interactive learning technologies, interactive modeling in chemistry, 3D models of atoms of chemical elements and molecules of substances, electronic didactic games, simulators, PhET simulations.

УДК 378.147:54:004:77

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.7>

Анічкіна О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри хімії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Авдєєва О.Ю.,

докт. філософії,
асистент кафедри хімії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З огляду на введення довготривалого карантину, пов'язаного із стрімким

поширенням коронавірусної хвороби та продовженням дії воєнного стану в країні, використання викладачами лише традиційних методів викладання хімії повною мірою не може забезпечити

відновлення освітнього процесу, що пов'язано з запровадженням дистанційного формату навчання та обмеженістю здобувачів вищої освіти в доступі до хімічних лабораторій, реактивів, лабораторного посуду, необхідного обладнання та устаткування. Оскільки сучасне покоління відрізняється від попередніх можливістю вільного доступу до гаджетів і мережі Інтернет, то й ставлення здобувачів вищої освіти до процесу навчання на сьогоднішній день зазнає значних змін. Зрозуміло, що боротьба з діджиталізацією в сучасних умовах життя неможлива, однак її можна вміло використовувати і, таким чином, удосконалювати сучасний освітній процес в закладах вищої освіти. Тому актуальним на сьогодні є питання трансформації здобувачів вищої освіти (як майбутніх хіміків, так і майбутніх учителів хімії) з об'єктів фахової підготовки на суб'єктів індивідуального професійного розвитку, що можна реалізувати завдяки активному впровадженню інтерактивної технології навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із ефективних і перспективних сучасних методів дистанційного навчання, який забезпечує формування пізнавальних умінь із хімії як в здобувачів середньої, так і вищої освіти є інтерактивне моделювання. Варто зазначити, що на сьогодні розроблено та досліджено велику кількість онлайн ресурсів, які допоможуть зробити заняття з хімії інтерактивним (Inspiration, Google Classroom, Graasp, Kahoot, Moodle, Plickers, Poodll тощо).

Семантичне значення поняття «інтерактивний» походить від англійського слова «interact», де «inter» – взаємний, «act» – діяти [1, с. 160]. Отже, термін «інтерактивний» трактується як здатність взаємодіяти в режимі бесіди, діалогу з кимось (людиною), або з чимось (комп'ютером).

Загальні особливості впровадження інтерактивних технологій навчання в освітній процес були предметом дослідження низки науковців (М. Вересової, Г. Коберника, Н. Побірченко, О. Пометун, Л. Пироженко, В. Шарко та ін.). Водночас, проблема використання інтерактивних технологій при викладанні хімії в закладах вищої освіти вивчена недостатньо та потребує подальших досліджень.

На думку вчених О. Пометун та Л. Пироженко [2, с. 7], інтерактивне навчання є спеціальною формою організації пізнавальної діяльності, яка полягає в створенні комфортних умов навчання, за яких кожен здобувач освіти відчує свою значимість у колективі та власну інтелектуальну спроможність.

Варто зазначити, що суть інтерактивного навчання полягає в тому, що освітній процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх його учасників [3], що сприяє кращому засвоєнню знань, а також формуванню вмінь і навичок у здобувачів вищої освіти, створенню системи

цінностей, атмосфери співпраці та взаємодії, розвитку їхньої самостійності в пізнанні, посиленню позитивної мотивації до навчання та дає змогу майбутнім фахівцям стати справжніми професіоналами своєї справи.

Таким чином, в основі технології інтерактивного навчання майбутніх хіміків і вчителів хімії важливою є безпосередня участь усіх учасників лабораторного заняття, що зобов'язує викладача як організатора освітнього процесу зробити кожного здобувача вищої освіти активним дослідником засобів і способів вирішення дослідницьких завдань.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження доцільності використання інтерактивного моделювання при викладанні хімії в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні процеси, які відбуваються сьогодні в системі освіти спрямовані на оновлення, вдосконалення та інформатизацію її змісту. Завдяки можливості вільного доступу до освітніх ресурсів мережі Інтернет, у різні сфери діяльності людини стрімко впроваджується велика кількість сучасних інтерактивних, зокрема, віртуальних технологій навчання. Не лишається осторонь сучасний розвиток хімічної освіти, що передбачає застосування технологій, які сприяли б індивідуалізації навчання, активізації навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, постійній взаємодії між викладачем і студентом (активне навчання), здобувачів вищої освіти один з одним (інтерактивне навчання).

Хімія є теоретично-експериментальною наукою, яка включає великий обсяг теоретичного матеріалу, доповненого значною кількістю хімічних експериментів, розрахунковими та експериментальними задачами тощо. Об'ємні теми помітно знижують мотивацію до навчання в здобувачів вищої освіти. Тому перед сучасними викладачами постає проблема постійного вдосконалення змісту обов'язкових і вибіркових освітніх компонент, оптимізації необхідних до вивчення навчальних матеріалів, застосування сучасних інтерактивних технологій навчання, а також розробки та впровадження нових методик їхнього викладання з метою підвищення ефективності освітнього процесу.

Впровадження інтерактивних технологій навчання при вивченні хімії дає можливість не лише відтворити відоме, а й подати його в новому висвітленні, доповнити конкретними фактами, що допомагає узагальнювати та систематизувати знання з хімічних освітніх компонент. Це є новітня розробка у викладанні хімії з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій і методів у сукупності.

На основі проведеного опитування, а також упровадження в освітній процес здобувачів вищої освіти

новітніх технологій навчання, нами визначено, що найактуальнішими та найдієвішими прикладами застосування інтерактивних технологій з хімії в закладах вищої освіти є: створення 3D-моделей атомів хімічних елементів та молекул речовин, електронних дидактичних ігор, мультимедійних презентацій, віртуальної хімічної лабораторії, віртуальних екскурсій; проведення QR-квестів; використання анімаційної графіки, комп'ютерних тренажерів, віртуальних бібліотек, сервісів Google тощо.

Застосування редакторів структурних формул «MolView» (<https://molview.org>) і ChemOffice забезпечить можливість створення та перегляду 3D-моделей молекул хімічних речовин, чіткого уявлення про їх будову та передбачення їх властивостей.

Розробка дидактичних ігор із хімії на різну тематику можлива завдяки використанню платформи LearningApps.org. Так, наприклад, задля визначення фізичних властивостей речовин, проведення якісних реакцій, складання формул, вивчення хімічних властивостей неорганічних і органічних речовин можна обрати вправи («Знайди пару», «Числова пряма», «Фрагменти зображення», «Пазл», «Кросворд», «Заповни пропуски», «Таблиця відповідностей», «Класифікація», «Вікторина», «Просте упорядкування» тощо) та наповнити їх власним змістом залежно від завдань заняття.

Враховуючи те, що хімія передбачає виконання великої кількості хімічних експериментів під час проведення лабораторних занять, вбачаємо доречним використання сучасних віртуальних хімічних лабораторій [4, с. 177; 5, с. 23], що дасть можливість здобувачам вищої освіти якщо не реально, то хоча б дистанційно, віртуально ознайомитися з усіма необхідними хімічними експериментами; зекономити час та приділити увагу методиці пояснення експериментів; модернізувати передбачені до вивчення хімічні експерименти, що забезпечують інтерактивну діяльність здобувачів вищої освіти.

Отже, аналізуючи власний практичний досвід, вважаємо, що вагомий внесок в організації ефективного освітнього процесу, в тому числі, й дистанційного, має використання сучасного інтерактивного комп'ютерного моделювання. В сучасних реаліях такі види діяльності є ефективними зацікавлювачами до вивчення хімії, а в умовах дистанційного навчання – єдиним способом реалізації навчання.

Унікальним і доступним технологічним інструментом для вивчення хімії в закладах як загальної середньої, так і вищої освіти є використання безкоштовних інтерактивних тренажерів-симуляторів на платформі Phet.colorado.edu.

PhET-симуляції є ігровими імітаціями з дослідницьким і простим у користуванні інтерфейсом, які застосовують із метою вивчення конкретних тем

з хімії, біології, фізики та математики за допомогою сучасних форм і засобів подання інформації у вигляді віртуальних досліджень.

Тренажери-симулятори PhET є інтерактивною технологією набуття практичних знань, умінь і навичок, заснованою на реалістичному моделюванні та імітації фізичних і хімічних явищ, які допомагають здобувачам вищої освіти уявити динаміку реалізації хімічних процесів, створюють безпечне середовище для проведення експериментальних досліджень і забезпечують мотивацію та підвищення інтересу до навчання. Дані симуляції можуть використовуватися з різною метою, наприклад, пояснення нового матеріалу, відпрацювання навичок та набуття вмінь, перевірка гіпотез та прогнозів дослідження, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, вміння спостерігати, виділяти головне, акцентувати увагу на основних деталях, обирати оптимальні алгоритми виконання експерименту, рефлексія [6]. Важливе практичне значення має формування уявлення в здобувачів вищої освіти про експериментальну складову хімічної науки в тих випадках, коли відсутня можливість виконання реального хімічного експерименту, наприклад «Створення атома», «Взаємодія між атомами», «Ізотопи. Атомні маси», «Будова молекули», «Форма молекули», «Полярність молекули», «Схеми хімічних реакцій», «Молярність» тощо.

Інформативними та змістовними є PhET-симуляції, що стосуються визначення густини розчинів, форми та зміни енергії, стану матерії; здійснення процесу дифузії, доведення дії закону Кулона, урівнювання рівнянь хімічних реакцій, визначення властивостей газів тощо.

Легко зрозуміти важливі хімічні процеси, які відбуваються в повсякденному житті кожної людини допоможуть такі тренажери-симулятори як «Визначення рН середовища», «Властивості газів», «Визначення та зміна концентрації розчинів» тощо. Так, PhET-симуляція «Визначення рН середовища» дає можливість дослідити рівень рН речовин, які можна знайти в побуті, наприклад, акумуляторна кислота, курячий бульйон, кава, засіб для чистки труб, мило, молоко, мінеральна вода тощо. Отож, тренажери-симулятори допомагають зрозуміти, що хімія є ключем до розуміння світу.

Таким чином, завдяки використанню інтерактивного моделювання здобувачі вищої освіти вчаться планувати хімічний експеримент, висувати гіпотези дослідження, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, знаходити зв'язок наукових знань із повсякденним життєвим досвідом тощо. В результаті виконання майбутніми хіміками та вчителями хімії такого виду діяльності ідеї стають сформульованими та вдосконаленими, гіпотези дослідження спростованими або підтвердженими, що забезпечує усвідомлення важливості хімічної науки.

Висновки і пропозиції. Інтерактивне моделювання – це інформаційне освітнє середовище, ефективний сучасний метод інтерактивного навчання, який за допомогою сучасних форм і засобів подання інформації забезпечує усвідомлення здобувачами вищої освіти специфічної новизни у вивченні хімічної науки, сприяє покращенню засвоєння нового матеріалу у незвичному форматі та підвищенню якості знань, активізації навчальної діяльності та формуванню пізнавальної мотивації до навчання, розвитку дослідницької складової; дає змогу деталізувати нечітко сформовані уявлення про важливі хімічні процеси у віртуальному форматі, поглибити здобуті знання, підвищити пізнавальний інтерес до реального експерименту, усвідомити цілісність картини світу.

Отже, використання інтерактивних тренажерів-симуляторів на платформі Phet.colorado.org дозволяє опанувати цифрові інструменти, необхідні для проведення сучасного лабораторного заняття з хімії в закладі вищої освіти з метою швидкого та легкого розуміння майбутніми фахівцями хімічних процесів, які відбуваються в повсякденному житті кожної людини. При цьому ключовим у використанні PhET-симуляцій є не заміна реального хімічного експерименту віртуальним, а лише доповнення реальних явищ інтерактивним моделюванням для кращого розуміння суті та важливості хімічних процесів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у впровадженні в освітній процес віртуальних лабораторних занять на тренажерах-симуляторах PhET з хімічних освітніх компонент з метою підготовки висококваліфікованих здобувачів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Новий англо-український, українсько-англійський словник. 42000 слів. Київ: Видавництво «Аконіт», 2002. 359 с.
2. Пометун О. І., Пироженко Л. В. *Сучасний урок: інтерактивні технології*: наук.-метод. посіб. Київ: А.С.К., 2003. 192 с.
3. Шудлдик В. І. Технології інтерактивного навчання. *Біологія. Хімія*. № 52. 2005. С. 2–23.
4. Domingues L., Rocha I., Dourado F., Alves M., Ferreira E. Virtual laboratories in (bio) chemical engineering education. *Education for Chemical Engineers*. 5. 2010. pp. 22–27. DOI:10.1016/j.ese.2010.02.001.
5. Martin-Villalba C., Urquia A., Dormido S. Development of virtual-labs for education in chemical process control using Modelica. *Computers and Chemical Engineering*. 39. 2012. pp. 170–178. DOI:10.1016/j.compchemeng.2011.10.010.
6. Слободяник О. В. Виконання домашніх експериментальних завдань з використанням PhET-симуляцій. *Наукові записки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип.1. 2014. С.165–168. DOI:10.32626/2307-4507.2014-20.165-168.

NEWSPAPERS AS A TOOL OF IMPROVING STUDENTS' READING SKILLS WHILE TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ГАЗЕТА ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ НАВИЧОК ЧИТАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

The paper focuses on improving students' reading skills, newspapers being regarded as an effective tool in the process of teaching English as a foreign language. The objective of the paper is to investigate the phenomenon of newspapers and the corresponding discourse in terms of its vocabulary/ language, to prove that using newspapers is quite beneficial and highly recommended for this purpose.

Newspaper discourse, dealing with every aspect of human activities, comprises informational texts found in editorials and articles, infographics including tables, graphs and charts, as well as illustrations and photographs. It is an educational resource being renewed on a regular basis.

Even with the advancements in computer technology, newspapers continue to be an important aspect of everyday life. An international program called Newspaper in Education (NIE), promotes literacy particularly for young people by using the newspaper, in both print and digital form, as a teaching tool. Through NIE programs, teachers use newspapers which are beneficial for their students in many ways: by promoting reading they stimulate students' media literacy as well as interactive ways of teaching and create a generation of critical thinkers and informed citizens. Newspaper materials regarded by Florida Press Educational Services as a 'living textbook' enable students not only enhance their academic achievements by improving their reading and writing skills but also emphasize analytical thinking, finally resulting in problem-solving and decision-making skills. Besides in the framework of studying English newspaper discourse students get acquainted with current international events, history, culture, etc. which due to the developed critical thinking make it possible to cultivate the habit of lifelong reading for a better understanding of the world and global processes going on avoiding tunnel vision and narrowmindedness. Thus, reading skills are crucial in forming personal outlook, newspapers being one of the tools which when not overused and kept in balance prove to be both beneficial and effective.

Key words: newspaper discourse, educational resource, teaching tool, reading skills, English as a foreign language.

Стаття присвячена питанню вдосконалення навичок читання студентів у контексті газетного дискурсу, що є ефективним інструментом навчання англійської мови як

іноземної. Метою статті є дослідити феномен газети та відповідного дискурсу з точки зору лексики/мови і довести, що використання газет є корисним засобом для досягнення цієї мети.

Газетний дискурс, стосуючись кожного аспекту людської діяльності, містить інформаційні тексти, які можна знайти в редакційних статтях, інфографіку – таблиці, діаграми, а також ілюстрації та фотографії. Це освітній ресурс, який регулярно оновлюється.

Незважаючи на досягнення комп'ютерних технологій, газети продовжують залишатися важливим аспектом повсякденного життя. Міжнародна програма під назвою «Газета в освіті», використовуючи газету, як у друкованому, так і в цифровому вигляді, у якості навчального інструменту, сприяє розвитку грамотності, особливо серед молоді. За допомогою цієї програми вчителі мають змогу опрацювати зі своїми студентами газетний дискурс, що є корисним у багатьох відношеннях: пропагуючи читання, вони стимулюють медіаграмотність студентів, а також інтерактивні способи навчання та створюють покоління критично мислячих, інформованих громадян. Газетні матеріали є «живим підручником», який дає можливість студентам не тільки покращити свої академічні досягнення, шляхом вдосконалення навичок читання та письма, але й розвинути аналітичне мислення, що в кінцевому підсумку призводить до вміння вирішувати проблеми і приймати рішення. Крім того, в рамках вивчення англійської газетного дискурсу студенти знайомляться з актуальними міжнародними подіями, історією, культурою тощо, що завдяки розвиненому критичному мисленню призводить до кращого і суттєво глибшого розуміння світу та глобальних процесів. Таким чином, навички читання мають вирішальне значення у формуванні особистого світогляду, при цьому газети є одним із інструментів, які, якщо їх не використовувати надмірно, виявляються корисними та ефективними в освітньому процесі загалом і навчанні англійської мови як іноземної зокрема.

Ключові слова: газетний дискурс, освітній ресурс, засіб навчання, навички читання, англійська мова як іноземна.

UDC 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.8>

Baibakova I.M.,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign
Languages Department
Lviv Polytechnic National University

Hasko O.L.,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign
Languages Department
Lviv Polytechnic National University

The problem being regarded. Learning and teaching a foreign language do not belong to simple tasks, as they require plenty of time, ambition and involvement. Patience and ingenuity are the basis of effective results, especially when it comes to teaching rather than learning. As English is one of the most known and useful languages all over the world, plenty of young people decide to acquire English skills and teachers' obligation is to provide some special and interesting exercises to make the lesson pleasant as

well as understandable. Therefore, some teachers use varied useful materials while teaching English. Newspapers are one of the most useful instruments in the classroom and there are some reasons for that. In the article we are going to analyze newspapers as a tool of improving students' reading skills via the phenomenon of newspapers.

Research and publications review. The skill of reading is one of the basic skills necessary to gather information from written sources. English

is not an exception in this case; a proper use of reading skills allows a person to understand a text written in English and pick necessary data from it. In the case of teaching English, it is very important to serve the students' written data proper to both their language level and interests. There are some experts who have different definitions for reading. E. Pang claims that reading is understanding written texts; she underlines that reading consists of two related processes: word recognition and comprehension. The first proves that a student shall be able to understand the meaning of the text while the second guarantees that the students find the text interesting [8]. Moreover, Jeremy Harmer states the fact that if the students are struggling to understand every word, they can hardly be reading for pleasure [7]. Reading comprehension ability is directly connected with a reading process which is thoroughly analyzed by such scholars as M. Dambacher, D. Brown and T. S. Farrel. They distinguish three types of reading process: top-down processing which deals with background knowledge, bottom-up processing that is related to word recognition and interactive processing which combines the first two [3; 4; 5]. A number of scholars investigate a newspaper as a valuable source of information including local, national and international announcements, news, advertisements, points of view, public opinions, jokes, sports news and television listings [1; 12].

An international program called Newspaper in Education (NIE), promotes literacy particularly for young people by using the newspaper, in both print and digital form, as a teaching tool [14]. Newspaper materials are regarded by Florida Press Educational Services as a 'living textbook', 'Research shows that students using the newspaper as an educational resource score more highly on standardized tests, develop the habit of lifelong reading and are more likely to become engaged citizens and regular voters' [11]. Even with the advancements in computer technology, newspapers continue to be an important aspect of everyday life. There are a number of publications referring to using newspapers as a tool to teaching foreign languages, English in particular. D. Shaw focuses his attention on elaborating newspapers as teaching materials to develop students' language skills. [13]. Some scholars concentrate their attention on advantages and disadvantages of using newspapers in the classroom, warning not to overuse them sometimes, to keep different tools for training reading skills in balance.

Issues requiring further consideration. In spite of the fact that there are many investigations in the field of newspaper usage methodology still more consideration should be given to reading purpose and reading comprehension ability identifying comprehension as the process of deriving meaning from connected text. Reading comprehension ability

falls out into three types depending on the reader's comprehension: a) literal comprehension which is the ability to recall factual information in the text, b) inferential comprehension that is related to the ability to read between the lines and infer the meaning and c) critical and evaluative comprehension which is the ability that needs deeper thinking to clarify the message of information [12]. Understanding different kinds of reading comprehension helps proceed with using newspapers as a tool for diversifying teaching methodology for training students' reading skills.

The aim of the article: the objective of this paper is to investigate the phenomenon of newspapers, their signification of vocabulary and language, to prove that using newspapers in the classroom is an effective tool of improving students' reading skills in teaching English as a foreign language.

The main body. By providing a particular newspaper article as a tool of learning how to read effectively, a teacher shows the students that the usage of newspapers may open a new world to most of them: a world of using English *in real life*, out of the classroom. The general knowledge of the language is not really crucial only during a lesson, but also while communicating with masses of people who speak English.

What is more, through the use of newspapers in classroom activities, a teacher might aim to help them train their reading and text processing skills – finding precise and concise information on a topic, analyzing the information further and forming a conclusion with the use of analyzed data. "A second methodological aim is to get the students to teach themselves, as far as possible, by giving them authentic, involving activities to work on, usually in pairs and small groups" [6, p. 5]. At a certain language level, it becomes possible for one to broaden one's own knowledge of the language using sources spoken and written only in that language. That level is defined only by the level of the sources themselves and varies from recording to recording, from book to book.

The lack of interest in newspapers' content is often enough to prevent students from participating actively in that kind of activity. In most cases, students usually avoid reading any type of articles as they presume that it is simply a waste of time. In addition, using newspapers tends to be connected with boredom.

While reading some articles in a foreign language students come across plenty of obstacles. Some information and expressions are simply too difficult to understand. It is often connected with a variety of words that students are not always familiar with. But is that the reason why newspapers should not appear as a tool of teaching language by a teacher in the classroom? Obviously not, as one of the arguments for it is the fact that the information included in them is always authentic. As far as the level of difficulty is concerned, the material should be chosen adequately to the level of students' knowledge and age. The important thing is that students

should not be bored while working with newspapers, so the articles should be selected according to their interest or even hobby [15].

It has been already proven that newspapers are worth using in a variety of ways during English lessons. With their proper usage, students can be taught in particular, how to summarize, generalize, think critically, interpret meanings hidden between the lines or judge whether information they are looking at is relevant or irrelevant to their needs. It will be elaborated on how newspapers might prove useful in improving students' reading skills in EFL (English as a Foreign Language) and ESP (English for Specific Purposes) teaching.

The nature of newspaper data is that it is very common to integrate reading exercises with training of other English skills; if, for instance, a student is given an analytical article predicting the future of a certain job, showing arguments of both sides and the author's own point of view, they might form their own opinion and form it into a short speech, a letter to the editors or an article in response.

When dealing with the so-called *hot topics*, meaning occurrences which are heavily discussed at a certain moment, a teacher might utilize different media in classes; they might, for example, give each student a copy of a newspaper article treating a certain matter, let them listen to the TV interview about the same happening and possibly organize an on-topic discussion. Then, a good idea would be to summarize shared opinions and make some conclusions about which of the chosen topics seemed to be most popular and interesting among students, and which ones remained too difficult and less worth reading. Because of the fact that newspaper articles contain a huge number of various vocabulary and language, the exercises will not be exclusively training English reading skills. The tasks are meant to train the general usage of data, which includes utilizing textual sources of English-written information.

According to E. Bndaka's thought, acquiring reading skills is often connected with the ability to guess the whole meaning of the article which has been written before [2]. When it comes to reading, an opportunity to train practical language is presented by a *live* kind of text: newspapers. They are written anew every day or a couple of days and they have a multitude of authors and editors. The language used within is the same sort of language used commonly around, as newspapers aim to be accessible for everyone. Newspapers are a source of text perfect for training reading skills. A majority of news articles are concise fragments of text, aiming to be precise summaries of recent occurrences, giving a student a possibility to skim through an article and paraphrase its meaning.

Live texts, such as the ones found in newspapers, contrary to schoolbook texts are unpredictable when it comes to what they are about and they may use any

and all forms of grammar found in commonly spoken language [10].

After one reaches a certain level of advancement in English, it is no longer necessary to give him/her tasks that require focusing only on one aspect of the language, such as pronunciation, vocabulary or grammar. As soon as one is able to accept a part of a written text as a whole, without splitting it into sentences and words to study their meaning alone and within their context, it becomes increasingly important to train one's ability to work with language commonly found outside the class. It will raise the student's interest in the topic studied.

The kind of articles filling most of an average newspaper's space can be split into two kinds of text. One of them is an informational newspaper article – a relation from a recent occurrence, series of happenings or process, done from an objective purpose. It often includes quotes from other people mentioned and is meant to be purely informative. This kind of text is used in news articles.

The other sort of texts are journalist materials, written about a political, sociological or cultural subject. They show the matter from the writer's subjective point of view, often with their own studies, reflections or thoughts about the topic. It might include quotations meant to support or oppose the author's view.

When it comes to reading, both kinds of articles are useful to train on, though there is a slight difference in what kinds of tasks they open to students.

Informational texts work well both with general understanding tasks and the ones searching for details. It is advisable for students to be introduced to a technique of skimming while dealing with such texts [9].

The journalist kind of articles tend not to be suitable for tasks requiring searching for details. Authors of journalist works tend to concentrate on their opinion on a matter they write upon. When utilizing such a kind of text in classes, a teacher should emphasize agree/disagree concepts, and also (counter) arguments that follow one's own point of view.

Newspapers, regardless of their language, also tend to contain data that does not utilize purely textual works. They often contain information such as currency exchange values, stock market information or weather forecasts.

Often present are also articles that contain many numbers, often related to stock markets and economy as well. They are mostly analytical studies, commentaries to recent happenings to the company in the light of micro- and macro-economy and predictions about its future. Along with statistical data, they might become a valuable asset in a teacher's means of using newspapers during ESP classes.

There are plenty of ways of teaching reading without using the whole magazine or newspaper but only a small sheet of paper which can be a crucial source of knowledge for a student with no doubt.

Newspaper articles are divided into three major parts: headlines, leading sentences and main article content. A good article tends to be a summary of a happening or one's thoughts, a good leading sentence is often a summary of a whole article, while a good headline – of the leading sentence. As far as reading comprehension is concerned, such construction makes the whole text easily readable and clear. In most articles, whenever any of these three parts are detached, the general idea of the article can still be conveyed. For instance, an article without a headline might perhaps cause some confusion, but would still be readable. An article without its main content would be more of a small remark than a fully-sized article – but it would still convey the main part of its message. What is more, it still consists of varied words which the student is obliged to look for their meaning in a dictionary, which improves the knowledge of English vocabulary.

Conclusion. We have provided some information to show the significance of newspapers in the classroom as well as in our life; their usage, types, availability and variety. It has been proved that newspapers are a good source for EFL and ESP teaching. Moreover, we elaborated on ideas of developing reading skills during English lessons in the classroom. Given examples of tasks using newspapers prove that such a way of teaching reading skills leads to effective results.

REFERENCES:

1. Anderson G., Arsenault, N. *Fundamentals of Educational Research*. USA: Falmer Press, 2005. 280 p.
2. Bndaka E. Using Newspaper Articles to Develop Students' Reading Skills. *The Reading Matrix*. Vol. 7, No. 1, 2007. P. 166–175.
3. Brown D. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. San Francisco, Pearson Ed. Co., 2nd Edition, 2000. 479 p.
4. Dambacher M. *Bottom-Up and Top-Down Processes in Reading*. Zugleich:Universitätsverlag Potsdam, 2010. 239 p.
5. Farrel T. *Reflecting on Teaching the Four Skills: 60 strategies for professional developmento*. Michigan: Press ELT, 2012. 240 p.
6. Grundy P. *Newspapers*. N.Y., OUP, 1993. 134 p.
7. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. Cambridge: Longman, 3rd Edition, 2000. 370 p.
8. Pang E., et.al. *Teaching Reading*. Switzerland, 2003. 24 p.
9. Pasarlay M. The importance of skimming strategy in reading comprehension. *IJIRMF*. Vol. 6, Iss. 2, 2020. P. 51–54.
10. Praskova E. *Grammar in Newspapers Headlines*. Department of English and American Studies. University of Pardubice. An unpublished paper. 2009.
11. Promoting literacy through the use of newspapers in education. Available at: https://www.fpesnie.org/?page_id=9
12. Scanlon D., et.al. *Early Intervention for Reading Difficulties*. New York: The Guildford Press, 2010. 450 p.
13. Shaw D. *Thoughtful Literacy in Using the Newspaper*. USA: Newspaper in Education Institute, 2004. 72 p.
14. Simons M., et.al. Newspapers as teaching tools for media literacy education. What makes teachers use newspapers in their classrooms? 2020. P. 332–352.
15. Tafani V. Teaching English via mass media. *Acta D.N*. Vol. 2/1. 2009. 16 p.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНО-ПРИКЛАДНИМ МИСТЕЦТВОМACQUITTANCE OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE
WITH UKRAINIAN FOLK-APPLIED ART

Стаття присвячена проблемі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом. Проаналізовано стан дослідження проблеми у працях учених, нормативно-правових документах; наголошено на актуальності та необхідності формування у дітей старшого дошкільного віку духовних, морально-етичних, художньо-естетичних та пізнавальних цінностей засобами українського народно-прикладного мистецтва. Подано визначення ключових понять дослідження: культура, українське народно-прикладне мистецтво. На основі узагальненого аналізу понять схарактеризовано авторське визначення феномену «українське народно-прикладне мистецтво», яке розуміємо як галузь мистецтва, що включає різні види художньої творчості, пов'язаної з оформленням предметів побуту, інтер'єру, одягу, прикрас, на основі ustalених народних традицій, звичаїв, стилів та способів їх виготовлення, які передаються з покоління в покоління і слугують ефективним засобом виховання художньо-естетичних смаків, патріотичних почуттів, духовності, світоглядно-ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. Розкрито види українського народно-прикладного мистецтва з якими ознайомлюють дітей у закладах дошкільної освіти; окреслено завдання та методичку ознайомлення дітей дошкільного віку з творами українського народно-прикладного мистецтва; схарактеризовано загальні методи та методичні прийоми, які слід використовувати вихователю в роботі з дітьми у процесі ознайомлення їх із різними видами українського народно-прикладного мистецтва. У процесі проведення експериментального дослідження виявлено низький рівень уміння дітей сприймати різні види українського народно-прикладного мистецтва, відсутність пізнавального інтересу у дітей, позитивних естетичних відчуттів. Формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до українського народно-прикладного мистецтва, передбачало цілеспрямовану роботу вихователя з дітьми спрямовану на формування системних знань про твори мистецтва, їх різновиди, історію виникнення, призначення; розвиток творчих здібностей. Заняття проводилися в ігровій, невимушеній атмосфері та носили творче спрямування. Підсумковий етап дослідження засвідчив позитивні зміни у рівнях сформованості у дітей старшого дошкільного віку уміння визначати характерні особливості українського народно-прикладного мистецтва, сприймати та розпізнавати їх та довів ефективність проведеної роботи з дітьми.

Ключові слова: культура, народне мистецтво, українське народно-прикладне мистецтво, інноваційні техніки, діти дошкільного віку.

The article is devoted to the problem of familiarizing older preschool children with Ukrainian folk and applied art. The state of research of the problem in the works of scientists, regulatory and legal documents is analyzed; the relevance and necessity of the formation of spiritual, moral-ethical, artistic-aesthetic and cognitive values in children of preschool age by means of folk art is emphasized. The definition of the key concepts of the research is provided: culture, decorative and applied art, Ukrainian folk and applied art. On the basis of a generalized analysis of concepts, the author's definition of the phenomenon "Ukrainian folk applied art" is characterized, which we understand as a branch of art that includes various types of artistic creativity related to the design of household items, interior, clothing, jewelry, based on established folk traditions, customs, styles and methods of production, which are passed down from generation to generation and serve as an effective means of nurturing artistic and aesthetic tastes, patriotic feelings, spirituality, worldview and value orientations of preschool children. The types of Ukrainian folk and applied art with which children are introduced in preschool education institutions are revealed; the tasks and methods of familiarizing children with works of Ukrainian folk and applied art are outlined; the general methods and methodical techniques that should be used by the educator in working with children in the process of familiarizing them with various types of Ukrainian folk art are characterized. In the process of conducting an experimental study, a low level of children's ability to perceive artistic images of Ukrainian folk and applied art, a lack of cognitive interest in children, and positive aesthetic feelings was revealed. The formation of an aesthetic attitude to Ukrainian folk and applied art in children of older preschool age involved the teacher's purposeful work with children aimed at forming systematic knowledge about works of art, their varieties, history of origin, purpose; development of creative abilities. Classes were held in a playful, relaxed atmosphere and had a creative direction. The final stage of the study testified to positive changes in the level of formation of older preschool children in the ability to determine the characteristic features of Ukrainian folk art products, to perceive and recognize their types, and proved the effectiveness of the work with children.

Key words: culture, folk art, folk-applied art, innovative techniques, children of preschool age.

УДК 75.058:111.852-043.86-053.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.9>

Березовська Л.І.,

докт. пед. наук,
професор кафедри теорії
та методики дошкільної освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Братко Ю.В.,

магістрант освітньої програми
«Дошкільна освіта»
Практична психологія
в закладах дошкільної освіти»
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема гармонійного, естетичного розвитку особистості дитини займає одне з важливих місць у теорії та практиці виховання, оскільки спрямована на

формування загальнолюдських цінностей, життєвих ідеалів, загальної культури особистості. Сприйняття і розуміння прекрасного формується з раннього дитинства, від маминої колискової до більш складних видів мистецтва, з якими зустрічається

людина упродовж життя. Народне мистецтво формує духовні, морально-етичні, художньо-естетичні та пізнавальні цінності, що передаються з покоління в покоління і розглядаються як частина матеріальної культури. Без засвоєння дітьми дошкільного віку знань про власну історію, культуру, традиції та звичаї українського народу неможливо сформувати високі морально-духовні та патріотичні почуття національну свідомість та самобутність, що так важливо у наш час. Завдання батьків, педагогів, полягає у тому, щоб допомогти дитині пізнати красу і велич надбань українського народу, його тисячолітню історію та культуру, ввести у світ прекрасного, сформувати художньо-естетичний смак, виховати справжнього патріота й громадянина України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Обґрунтування необхідності залучення дітей дошкільного віку до різних видів мистецтва, розвитку емоційної сфери, естетичного виховання відображено в нормативно-правових документах, зокрема Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2021 р.), «Базовому компоненті дошкільної освіти» (2021 р.), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2020-2025 рр. (2020 р.).

Особливості впливу народно-прикладного мистецтва на формування особистості дитини досліджено в різних аспектах, зокрема: вплив народної педагогіки на формування національної свідомості дітей (Г. Ващенко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), теоретико-методичні основи естетичного виховання (І. Бех, М. Євтух, С. Гончаренко, Т. Науменко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.), використання декоративно-прикладного мистецтва як засобу виховання духовності (Б. Бойчук, Є. Демченко, Г. Івашків, О. Ковальчук, М. Левицька, М. Станкевич та ін.), формування естетичного ставлення до декоративно-прикладного мистецтва (В. Григоренко, Н. Мамчур, Л. Оршанський, І. Савчук та ін.). У працях учених українське народно-прикладне мистецтво розглядається як один із важливих засобів виховання та навчання дітей дошкільного віку, який розкриває витоки духовної культури, життя та побут українського народу, формує художній смак та естетичні цінності у дітей, вчить бачити і розуміти прекрасне.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз та узагальнення наукових джерел свідчить про те, що на сьогодні потребує ґрунтовного дослідження проблема ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом. Серйозного занепокоєння викликає недооцінка загальнолюдської культури, що спричиняє кризу духовно-морального розвитку та виховання особистості дитини. Отож складається об'єктивне

протириччя між потребою суспільства в національно свідомих громадянах, із високим рівнем загальнокультурних, морально-духовних цінностей та надзвичайно низьким рівнем її сформованості, що актуалізує потребу ознайомлення дітей дошкільного віку з багатством народного мистецтва, розвитку національної свідомості, формування творчих здібностей, почуття прекрасного.

Мета статті – полягає у висвітленні особливостей ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом.

Виклад основного матеріалу. Культуру і побут українського народу важко уявити без виробів народного мистецтва, яке висвітлює життя українців, їх естетичні, духовно-моральні та культурні цінності, художні смаки, що формувалися впродовж багатьох поколінь. Елементи національної творчості присутні в предметах декоративно-прикладного мистецтва, елементах одягу, національної кухні, фольклору, речах домашнього вжитку та побуту.

Національна культура українського народу багата та розмаїта. У ній акумульовано звичаї, закони та обряди, етапи розвитку та життя людей того чи того регіону. На сьогодні феномен «національна культура» використовується у двох вимірах: як сукупність надбань загальнолюдської свідомості та сфера духовних інтересів суспільства. Між поняттями «особистість» і «культура» існує тісний взаємозв'язок, оскільки особистість, з одного боку – це індивідуальний, суспільний носій культури, а з іншого – суб'єкт, творець культури, що формується через призму власних світоглядних переконань, ціннісних орієнтацій.

Для дослідження важливим є з'ясування сутності поняття «культура».

Так, в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка феномен культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) тлумачиться у двох поняттях. У ширшому – як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюється в результатах продуктивної діяльності». У вузькому, як сфера духовного життя суспільства, що включає виховання, освіту, духовну творчість (особливо мистецьку), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування. Учений під означеною дефініцією розуміє «рівень освіченості, вихованості людей та рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [3, с.182].

Т. Лутаєва феномен «культур» потрактовує як специфічне об'єднання людей і формування духовної свідомості окремої особи [5, с. 9].

На думку Т. Шмельової культура – це система цінностей, норм, зразків поведінки, способів і прийомів людської діяльності в її матеріальному та духовному вимірі [9].

Таким чином, поняття «культура» явище багатогранне, оскільки включає систему цінностей, поведінкові норми, мову, релігію, мораль, духовність, усну народну творчість, звичаї, традиції, обряди тощо. Загальні основи культури особистості, художньо-естетичної в тому числі, формуються у результаті ознайомлення дітей із творами мистецтва. Особлива роль належить українському народно-прикладному мистецтву, яке розглядається як важливий засіб духовності, патріотизму, формування естетичних смаків, проявів творчості та інтелігентності.

У процесі виховання національної свідомості, морально-духовних та художньо-естетичних цінностей вагоме місце займає українське народно-прикладне мистецтво.

У словнику декоративно-ужиткового мистецтва подано визначення поняття «народне мистецтво», яке розглядається як «вид народної творчості в галузі архітектури, образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва» [4, с. 72].

О. Бованенко вживає термін «декоративно-прикладне мистецтво», яке визначає як галузь декоративного мистецтва, що спрямована на створення художніх виробів, що характеризуються декоративною образністю й практичним використанням у побуті [1, с. 3].

Різноманітно подає визначення поняття «декоративно-прикладне мистецтво» Л. Оршанський. Так, з одного боку, учений розглядає його як вид художньо-трудова діяльності, а з іншого – результат творчої праці особистості, втілений у довершеному художньому творі [7].

На думку Н. Мамчур «народне декоративно-прикладне мистецтво» – це складник національної культури, що базується на етнічній специфіці та традиційності. Він не обмежується історичними рамками досвіду окремих людей, а передає багатогранні надбання української нації [6].

У дослідженні феномен «українське народно-прикладне мистецтво» розуміємо як галузь мистецтва, що включає різні види художньої творчості, пов'язаної з оформленням предметів побуту, інтер'єру, одягу, прикрас, на основі усталених народних традицій, звичаїв, стилів та способів виготовлення, які передаються з покоління в покоління і слугують ефективним засобом виховання художньо-естетичних смаків, патріотичних почуттів, духовності, світоглядно-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку.

Найдавніший спосіб оздоблення, декорування – це виконання орнаментів по дереву та металу. До деревообробництва входять такі галузі, як: теслярство, столярство, бондарство, токарство, різьбярство, іграшкарство та ін. Наступним видом народно-прикладного мистецтва є художня кераміка, якою прикрашають предмети побуту (горщики, глечики, миски). Ткацтво представлено

виготовленням тканин, килимів, скатертин, доріжок та ін. Найпоширенішим видом народної творчості є вишивка. Різноманіття орнаментів, композицій не поступаються жодному із видів декоративно-прикладного мистецтва. Кожен регіон славиться своєю кольоровою гамою, орнаментом та технікою вишивки. Кушнірство – представлено виготовленням виробів із шкіри свійських і диких тварин. Це кептарі, кожухи, взуття (чоботи, постолі), сумки, пояси тощо. Писанкарство – це орнаментування пташиних яєць є однією із форм народного малювання. До класичних видів писанок відносять: крашанки, галунки, дряпанки, шкрябанки, крапанки та ін. Витинанка – це вирізування симетричних візерунків, створення художніх образів. Види українського народно-прикладного мистецтва, які використовуються в роботі з дітьми дошкільного віку представлено на рис. 1.

Рис. 1. Види українського народно-прикладного мистецтва, які використовуються в роботі з дітьми у ЗДО

У Базовому компоненті дошкільної освіти [2021 р.], освітній напрям «Дитина у світі мистецтва» передбачено формування у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності, результатом якої є елементарна обізнаність дитини у різних видах мистецтва (художньо-продуктивній, музичній, театральній), ціннісне ставлення до мистецтва і мистецької діяльності, прагнення сприймати мистецтво [8, с. 22].

Важливим завданням ознайомлення дітей з українським народно-прикладним мистецтвом у роботі з дітьми є виховання любові до витоків культури рідного краю, своєї Батьківщини, народу, усвідомлення національної самобутності.

Ознайомлення дітей з різними видами українського народно-прикладного мистецтва відбувається поступово. Спочатку необхідно сформувати у вихованців інтерес до історії рідного краю, ознайомити із традиціями та звичаями українського народу, народними ремеслами. У процесі надання

інформації, важливо слідкувати за тим, як діти її сприймають, які емоції переживають. Роботу слід починати з розгляду предметів, із якими діти вже знайомі, що позитивно впливає на емоційне сприймання, забезпечує погляд на предмет по-новому. Так, виділяючи загальне, вихованці помічають те, на що раніше не звертали увагу.

Методика ознайомлення дітей з творами українського народно-прикладного мистецтва включає такі етапи роботи:

– перший етап – засвоєння національної й загальнолюдської культурної спадщини українського народу, виховання у дітей бережливого ставлення до народного мистецтва, усвідомлення власної причетності до традицій та звичаїв свого народу, формування активної громадської позиції та патріотизму;

– другий етап – формування знань про різновиди українського народно-прикладного мистецтва, його регіональні особливості, що виявляються у кольоровій гамі, способах і прийомах оздоблення;

– третій етап – формування навичок і прийомів роботи з матеріалом, розвиток творчих умінь і здібностей дітей, стійкого інтересу до художньо-естетичної культури [2].

До загальних методів та методичних прийомів, які слід використовувати вихователю в роботі з дітьми у процесі ознайомлення їх із різними видами українського народно-прикладного мистецтва відносять: розгляд ілюстрацій із зображенням предметів побуту; екскурсії до музеїв, народних світлиць; мистецтвознавча розповідь про різні види народного декоративно-прикладного мистецтва з демонстрацією взірців різноманітних виробів народних умільців; дидактичні ігри; тематичні заняття та бесіди; спостереження дітей за виготовленням виробів майстрами; використання малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки, народні пісні тощо) [2].

Задля визначення у дітей старшого дошкільного віку уміння сприймати художні образи українського народно-прикладного мистецтва було проведено експериментальне дослідження, яке засвідчило, що більшість дітей (57,4 %) не мають ґрунтовних знань та стійкої потреби в розумінні та пізнанні творів українського народно-прикладного мистецтва, відсутні позитивно-естетичні відчуття, пізнавальний інтерес.

Формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до українського народно-прикладного мистецтва, передбачало цілеспрямовану роботу вихователя з дітьми, яка включала: формування у дітей системних знань про твори мистецтва, їх різновиди, історію виникнення, призначення; вироблення естетичних смаків, розвиток творчих здібностей, бажання вносити елементи прекрасного; самостійне розглядання творів мистецтва;

зосередженість на засобах вираження (колір, форма, композиція, елементи оздоблення); розвиток естетично-творчого потенціалу особистості.

Зауважимо, що ефективність вирішення означених завдань залежить від вміння вихователя взаємодіяти з дітьми, створювати атмосферу невимушеного спілкування, організовувати партнерську взаємодію, забезпечувати самостійну, творчу діяльність дітей, пізнавальну активність, стимулювати до висловлення власної естетичної позиції.

На формувальному етапі дослідження використовували інноваційні технології в роботі з дітьми, зокрема, працюючи з папером використовували техніку орігамі, витинанку, сторітеллінг, квлінг, декупаж, нитки, природний матеріал (гілочки, насіння, крупи, листя тощо). На заняттях із образотворчої діяльності техніку ґратаж, штампування, жмаканий папір, воскову свічку, набризг зубною щіткою та ін. На заняттях із ліплення використовували глину, солоне тісто та ін. У процесі виконання дітьми робіт, вихователь стимулював їх до розмови, пропонував розповісти, яким орнаментом дитина буде оздоблювати виріб, яку техніку та кольорову гаму використає, який настрій та емоції переживає, яке призначення виробу, що їй про нього відомо тощо. Заняття проводили в ігровій, невимушеній атмосфері та носили творче спрямування.

Після проведеної роботи на контрольному етапі дослідження вихованці засвідчили суттєві зміни у рівнях сформованості у дітей старшого дошкільного віку уміння визначати характерні особливості видів українського народно-прикладного мистецтва, сприймати та розпізнавати їх. У ході бесіди з вихователем діти демонстрували знання про різновиди українського народно-прикладного мистецтва, виразально-зображувальні засоби, правильно співвідносили їх із різними жанрами. У процесі самостійного виконання робіт вдало поєднували кольори, пропорційно розташовували їх на площині виробу, добирали орнаменти, використовували різні техніки для створення та оздоблення композиції, виявляли творчі здібності, пізнавальну активність, естетичну насолоду від сприйняття предметів.

Висновки. Таким чином, цілеспрямована робота вихователя з дітьми, використання інноваційних технік, добір ефективних форм та методів організації занять сприяли ефективному ознайомленню дітей із українським народно-прикладним мистецтвом. Запропонована методика роботи з дітьми старшого дошкільного віку засвідчила підвищення рівнів обізнаності дітей із різними видами українського народно-прикладного мистецтва, вмінням розрізняти їх за змістом матеріалу, засобами виразності, характерними ознаками; забезпечила емоційно-ціннісне сприймання об'єктів українського декоративно-прикладного мистецтва, художній смак, уміння бачити і розуміти прекрасне в мистецтві. Перспективи подальших наукових розвідок

убачаємо в розробленні методичних рекомендацій для вихователів закладів дошкільної освіти щодо ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бованенко О. О. Формування художньо-естетичної культури студентів педагогічних університетів у процесі декоративно-прикладної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 284 с.
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2003. 206 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
4. Запаско Я. П. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. Львів, Афіша. 2000. 400 с.
5. Лутаєва, Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2013. 156 с.
6. Мамчур Н. С. Виховання естетичних смаків у майбутніх філологів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва в процесі позааудиторної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2012. 22 с.
7. Оршанський Л., Долиновська Г. Формування художньої культури особистості вчителя у контексті глобалізації. *Молодь і ринок*. 2010. № 6. С. 22-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2010_6_7
8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
9. Шмельова Т. В. Культура як об'єкт дослідження польської та української педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 269-272. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_70

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА КУЛЬТУР У НЕМОВНИХ ВНО

THEORETICAL ANALYSIS OF THE MAIN TECHNOLOGIES OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES AND CULTURES IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

У статті здійснено теоретичний аналіз основних технологій навчання іноземних мов та культур у немовних ВНО з метою удосконалення методів викладання іноземної мови студентам та підвищення їх рівня іноземної мови та крос-культурної обізнаності. Автор дає визначення "культури" у рамках вивчення іноземних мов та пояснює відмінності між поняттями «технологія навчання» та «методика навчання», адже вони не є тотожні у методиці навчання іноземним мовам.

У дослідженні проаналізовано психолого-педагогічні підходи вітчизняних та українських вчених щодо визначення технологій та їх видів у контексті вивчення іноземних мов та культур. У рамках дослідження услід за А.М. Щукіної, автор розглядає технологію навчання іноземних мов як прийоми, який відібрани відповідно до мети навчання на певному етапі та систематизовано у певному порядку зручному для використання викладача на заняттях з іноземних мов.

У статті виокремлено найбільш ефективні види технологій для використання на уроках іноземної мови. Серед яких варто зазначити наступні: технології формування іншомовної комунікативної компетентності: ігрові (комунікативно, ігрові, драматико-педагогічні); технології проблемного навчання іноземних мов і культур; технології проектного навчання іноземних мов і культур; технології програмованого (комп'ютерного) навчання іншомовної комунікативної компетентності та технології "Case study" у вивченні іноземних мов і культур. Кожен з наведених автором видів технологій є комплексним та має свою змістовну складову та цілі.

Визначення переваг та недоліків впровадження вищезазначених технологій у вивчення іноземних мов та культур дає можливість викладачам більш оптимально їх використати під час навчальної діяльності на уроках іноземної мови. У висновку дослідження висвітлюються рекомендації щодо конструктивного інкорпорації основних технологій вивчення іноземної мови та культури.

Ключові слова: іноземна мова, культура, технології, юнак, викладач .

The article provides a theoretical analysis of the main technologies for studying foreign languages and cultures in non-linguistic universities in order to improve the methods of teaching foreign languages to students and increase their level of a foreign language and cross-cultural awareness. The author defines "culture" in the study of foreign languages and explains the differences between the concepts of "learning technology" and "teaching methods", because they are not identical in the methodology of teaching foreign languages.

The psychological and pedagogical approaches of domestic and foreign scientists regarding the definition of technologies and their types in the context of teaching foreign languages and cultures have been analyzed in the study. As part of the study, following A.M. Schukina, the author considers the technology of teaching foreign languages as techniques that are selected in accordance with the purpose of training at a certain stage and systematized in a certain order convenient for use by the teacher in foreign language classes.

The article highlights the most effective types of technologies for use in foreign language lessons. Among them are the following: technologies for the formation of foreign language communicative competence: game (communicative game, drama game and pedagogical game); technologies of problem-based learning of foreign languages and cultures; technologies of project teaching of foreign languages and cultures; technologies of programmed (computer) teaching of foreign language communicative competence and technologies of "Case study" in the study of foreign languages and cultures. Each of the types of technologies presented by the author is complex and has its own content, components and goals. Identifying the advantages and disadvantages of the introduction of the above technologies in the study of foreign languages and cultures allows teachers to make better use of them during educational activities in foreign language lessons. The study concludes with recommendations for the constructive incorporation of basic technologies for learning a foreign language and culture.

Key words: foreign language, culture, technology, adolescent, teacher.

УДК 373.3.015.31:159.942
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.10>

Божок Н.О.,

ст. викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Навчально-наукового інституту економіки і управління Національного університету харчових технологій

Постановка проблеми. Проблематика навчання студентів іноземним мовам з урахуванням культурологічних особливостей країн, мова яких вивчається у немовних ВНО є актуальною у контексті розвитку процесу міжнародних зв'язків та глобалізації.

Інноваційні методи викладання іноземних мов, спеціальні навчальні техніки та прийоми, орієнтація на профільне навчання допомагають викладачу немовного ВНО оптимально підібрати ту чи іншу технологію викладання відповідно до рівня

знань, потреб, інтересів та професійної спеціалізації студента. Раціональне та вмотивоване використання сучасних методів і технік навчання сприяє розвитку мовленнєвої компетенції студента та розвиває і надалі культурологічний підхід у навчанні в рамках концепції «діалогу культур», з метою формування полімовної грамотності студентів та стимулює їх самоактуалізацію та конкурентоспроможність на ринку праці.

Метою статті є проаналізувати найефективніші технології необхідні для набуття іншомовної

компетенції та культурної й професійної обізнаності студента.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Методологічна база дослідження базується на наукових працях іноземних та вітчизняних вчених, які займаються вивченням та аналізом технологій й методів навчання іноземних мов та культур та їх впливом на розвиток іншомовної компетенції студентів: Апакова Л., Вітвицької С.С., Верещагин Є., Гоббс Т., Гумбольдт В., Гуревич П., Декарт Р, Дичківська О.М., Ламетрі Ж., Лейбниц Г., Лернер Я., Матюшкіна А.М., Ніколаєва С. Ю., Пассов Є., Пехоти О.М., Сафонова В., Сисоєв П., Уорф Б. та інші.

Розглянемо докладніше визначення «культури» у контексті вивчення іноземних мов. Іноземна культура як мета навчання має соціальний, лінгвокраїнознавчий, педагогічний і психологічний зміст, який співвідноситься з усіма аспектами навчання і витікає із змісту предмета «іноземна мова» [16]. На підтвердження вищезазначеного зарубіжний вчений Гумбольдт В. зазначав, що національний характер культури варто розглядати через призму мовлення за допомогою особливого бачення світу. Водночас, І. Я. Лернер вбачав, що процес навчання іноземної мови охоплює передачу молодому поколінню культури у широкому сенсі її розуміння [2; 8].

Таким чином, на макрорівні методика навчання іноземних мов і культур – це наука, яка вивчає цілі, зміст, методи і технології навчання, а також способи учіння й виховання на матеріалі відповідної іноземної мови і культури [10; 2; 6; 16]. Водночас, у методиці навчання іноземних мов потрібно чітко розрізняти відмінності між поняттями «технологія навчання» та «методика навчання», адже вони не є тотожні. Технології роблять акцент на процесуальних та кількісних компонентах та характеризуються стійкістю результатів та відтворюваністю, а методики досліджують змістовні та якісні складові. У процесі навчання відбувається перехід технологій до складу методик та навпаки [7].

Для визначення технологій навчання варто навести цитату І. М. Дичківської, яка розглядає педагогічну технологію «як своєрідну конкретизацію методики, проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці» [3, с. 345]. З іншого боку, Т.І. Коваль дає наступне визначення технологій навчання як «системної організації навчання, структурними елементами якої є цілі навчання, що є системотворчим її фактором; методи, форми і засоби навчання, етапність засвоєння навчального матеріалу, що дозволяють гарантовано досягти мети навчання» (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015).

У рамках нашого дослідження услід за А.М. Щукіною, ми розглядаємо технологію навчання іноземних мов як прийому, який відібраний відповідно до мети навчання на певному етапі та систематизовано у певному порядку зручному для

використання викладача на заняттях з іноземних мов. За А.М. Щукіною технології іноземних мов та культур передбачають послідовний алгоритм дій викладача у синхронію зі студентам, що відповідає змісту методів навчання, кожен з яких має свою технологію..

Науковець С. Ю. Ніколаєва узагальнила та систематизувала численні дослідження класифікацій «видів технологій навчання іноземних мов та культур», які відносяться до розвивальних та інтерактивних технологій у рамках особистісно-орієнтованих технологій формування іншомовної комунікативної компетентності. Із запропонованої класифікації С.Ю. Ніколаєвою ми обрали найбільш ефективні види технологій для впровадження на заняттях з іноземної мови у немовних ВНО та надали власне визначення переваг та недоліків кожної нижчезазначеної технології, спираючись на дослідження численних науковців та методистів:

Окрім проаналізованих нами технологій навчання іноземних мов та культур, варто зазначити інші ефективні технології навчання: технології «діалогу культур» у навчанні, технології обговорення дискусійних питань у навчанні, технології диференційованого, групового та індивідуалізованого навчання, технології «Портфоліо» у навчанні, технології проблемного навчання, технології інтенсивного навчання та інші. Кожен з наведених нами видів технологій є комплексним та має свою змістовну складову та цілі [16].

Висновки. Таким чином, завдання викладачів іноземної мови полягає у вмілому та ефективному поєднанні мови і культури при вивченні першої. Широке різноманіття методів, технологій та ресурсів, які можуть бути використані на уроках іноземної мови, дають викладачам великі можливості для інкорпорації інтерактивних, новітніх технологій у навчальний процес. Водночас, потрібно також взяти до уваги, що технології навчання не є якимись простими «алгоритмізованими одиницями», усі без винятку технології навчання іноземних мов мають свої переваги та недоліки, тому їх ефективне та раціональне використання залежить від рівня навченості студента, етапу вивчення мовленнєвого матеріалу, досвідченості, професіоналізму, творчості викладача та його обізнаності у технологіях вивчення іноземних мов та культур.

З цього випливає, що викладач самостійно приймає рішення щодо використання тієї чи іншої технології, спираючись на потреби, інтереси студентів та підходить до цього процесу диференційовано, враховуючи індивідуальні особливості кожного студента. Отже, ми можемо стверджувати, що для викладача сьогодні важливо постійно вдосконалювати власні знання про методи і технології навчання іноземних мов та культур, впроваджувати у власну викладацьку практику новітні освітні концепції відповідно до сучасних тенденцій.

Таблиця 1

№	Типи технологій навчання іноземних мов і культур	Переваги та недоліки типів технологій навчання іноземних мов і культур
1	Технології формування іншомовної комунікативної компетентності: ігрові (комунікативно, ігрові, драматико-педагогічні). (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015)	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> Мовна гра є засобом комунікативного розвитку студентів, що включає їх творчий азарт та пов'язана з їх інтересами. Вона мотивує та активізує навчальну, пізнавальну й інтелектуальну діяльність студентів та допомагає їх практичному оволодінню мовою й сприяє подоланню бар'єрів у мовному спілкуванні [11]. <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> Гра обмежена часовими рамками та впливає на збудження нервової системи, що заважає студентам зосередитись та обміркувати спокійно завдання гри [11].
2.	Технології проблемного навчання іноземних мов і культур. (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015)	<p>Переваги</p> <ul style="list-style-type: none"> Перевагою проблемно-пошукових методів є активізацією творчої учбово-пізнавальної діяльності, що сприяє, вирішенню професійних завдань, розвитку критичного та аналітичного мислення з метою знаходження виходу з проблемної ситуації [7]. Пошукова домінанта спрямовує мотивацію знаходження потрібних стратегій вирішення поставленої проблеми на уроці, вчить працювати над іноземною мовою самостійно на рівні фізичних, інтелектуальних та емоційних можливостей студентів, що забезпечує диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу [8]. Формування позитивних рис особистості (рішучості, відповідальності, активності) та становлення комунікативних умінь [7]. <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> Технології забирають багато часу на уроці та вимагають підготовки необхідних матеріалів й високого рівня педагогічної майстерності викладача. Неефективні для використання під час формування практичних знань й навичок та пояснення нового матеріалу [7].
3	Технології проектного навчання іноземних мов і культур. (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015).	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> Відсутність готових та однозначних рішень. (моделювання ситуацій) Розвиток навичок самоосвіти та самоконтролю Розвиток навичок індивідуальної та групової діяльності. Розвиток навичок пошуку, збору та презентації інформації. Створення умов комфортного навчання, де кожен студент може проявити себе. Підвищення мотивації. Розвиток самостійності, ініціативності, творчих здібностей та самооцінки. Міжпредметний зв'язок. <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> Проблема суб'єктивної оцінки творчої роботи. Переоцінка своїх можливостей студентами та потрапляння у стресову ситуацію через неможливість вкластись у визначені строки. Психологічні комунікативні проблеми: поділ на «роботяг» та «баласт». Технічні накладки, які можуть вплинути як і на роботу, так і на кінцевий результат. (за цит. І.П. Олійник, 2012)
4.	Технології програмованого (комп'ютерного) навчання іноземної комунікативної компетентності (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015).	<p>Переваги:</p> <p>Комп'ютерні технології:</p> <ul style="list-style-type: none"> Вдосконалюють навички мовленнєвої діяльності, вміння аудіювання та читання на основі автентичних звукових та письмових фахових текстів Розвивають навички іноземної комунікації за допомогою застосування платформи Moodle, Skype, Zoom, тощо забезпечують наочність навчального матеріалу та розраховані як для колективної так і для індивідуальної роботи студентів Підвищують обізнаність культури й освіти студента в інформаційного суспільства [14]. <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> Недостатня інтеракція викладача та студента. Студенти більше часу проводять за комп'ютером та менше комунікують з викладачем та іншими студентам
5.	Технології "Case study" у навчанні іноземних мов і культур (за цит. С. Ю. Ніколаєва, 2015)	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> Кейс технології є професійно-орієнтовані, вони розвивають у студентів: аналітичні навички, практичні навички, комунікативні навички, творчі навички, соціальні навички та навички самоаналізу [15]. У структурі технології кейсу чільне місце займає дискусія, обговорення, аргументація точки зору, дотримання норм професійного спілкування [13]. Кейс методи сприяють розвитку онкурентоспроможності, цілеспрямованості, компетентності особистості, здатної до самореалізації [13]. <p>Недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> Кейс метод недостатньо досліджений в педагогіці. Займає багато часу та викладач докладає багато зусиль на його підготовку Не сприяє глибинному вивченню педагогічних проблем і завдань Вимагає у викладача обізнаності та глибоких знань у проведенні дискусії й аналізу «кейсових ситуацій» та відмову від стереотипності й упередженості під час вирішення кейсових ситуацій [13].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борщовецька В.Д., Ігнатенко В.Д. Основи методики навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх навчальних закладах: навч. посіб. Біла Церква: БНАУ, 2018. 122 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М. : Прогресс, 1985. 451 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
4. Ефременко В.А. Применение информационных технологий на уроках иностранного языка. Иностр. языки в школе. 2007. Вип. 8. с.18-21.
5. Зєня Л. Я. Навчання іноземних мов у старшій профільній школі. Горлівка : Вид.во ГДПІМ, 2008. 340 с.
6. Зимняя, И.И. Китросская, К.А. Мичурина. Иностранные языки в школе. 1970. Вип 4. с. 52-57.
7. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів. К. : НТУ, 2017. 172 с.
8. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности. М.; Знание, 1980. 96 с.
9. Матюшкін А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва: Педагогика, 1972, 208 с.
10. Методика формуванні міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.А. та інш/ за ред. Ніколаєвою С.Ю. К: «Ленвіт», 2010. 332 с.
11. Овадюк О. Вплив ігрових форм навчання на рівень оволодіння студентами іноземними мовами. : веб-сайт. <http://confesp.fl.kpi.ua/node/982>.
12. Олійник І.П. Використання методу проектів на уроках англійської мови як один із шляхів формування комунікативної компетентності учня: Методична розробка з досвіду роботи. ДНЗ Котовський професійний ліцей, 2012. 21 с.
13. Т. Пащенко. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін. Молодь і ринок. 2015. Вип 8. с. 94-99.
14. Пономарьова О.І. Використання новітніх комп'ютерних засобів у навчанні іноземної мови професійного спрямування : веб-сайт. URL::<https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=http://library.uip.edu.ua/images/data/zbirnik/problemu44/21>.
15. Смолянинова О.Г. Дидактические возможности метода case-study в обучении студентов : веб-сайт. URL::<https://www.lan.krasu.ru>
16. Сучасні технології навчання іноземних мов та культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: Колективна монографія/ С.Ю. Ніколаєва та інші; за ред. С.Ю. Ніколаєвої. К: Ленвіт, 2015. 444 с.
17. Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь более 2000 единиц. М. : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. 746 с.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ НА ЗАСАДАХ БІЛІНГВАЛЬНОГО ПІДХОДУ

DISTANCE LEARNING OF PHYSICS ON THE BASIS OF BILINGUAL APPROACH

У статті висвітлюється проблема організації навчання фізики з використанням білінгвального підходу під час воєнного стану. У результаті теоретичного дослідження та структурно-логічному аналізі курсу фізики в закладах загальної середньої освіти, встановлена кількість лабораторних робіт, які учень повинен виконати у 10 класі. У результаті проведеного дослідження нами запропоновані елементи вдосконалення методики навчання фізики використовуючи асинхронне навчання та іноземні інформаційні ресурси. Стаття містить фрагмент уроку лабораторної роботи в 10 класі, що була організована з використанням платформ Google Classroom та PhET. Завдяки використанню білінгвального підходу в навчальному фізичному експерименту учні оволодівають досвідом практичної діяльності людства в галузі здобуття фактів та їх попереднього узагальнення на рівні емпіричних уявлень, понять і законів та застосува їх у майбутній професії. Застосування цих ресурсів на засадах білінгвального підходу розширює можливості педагога для організації навчання фізики та дає можливість підвищувати пізнавальну активність учнів. Асинхронне дистанційне навчання фізики на основі білінгвального підходу відкриває велику кількість варіантів організації різних видів завдань, наприклад, лабораторної роботи, педагог може використовувати досить широкий спектр ресурсів. Дистанційна освіта на засадах білінгвального підходу визнана необхідною складовою сучасної системи освіти, яка є потужним інструментом організації навчання при різних умовах. Її реалізація сприяє зростанню самосвідомості, розширенню світогляду учнів.

Проведене дослідження та використані методи показують, що ведення дистанційної освіти на засадах білінгвального підходу дає можливість педагогу формувати ключові компетентності учнів.

Ключові слова: дистанційна освіта, білінгвальний підхід, компетентності, методика

навчання фізики, заклади загальної середньої освіти.

The article highlights the problem of organizing the teaching of physics using a bilingual approach during martial law. As a result of theoretical research and structural and logical analysis of the course of physics in general secondary education, the number of laboratory works that the student must perform in 10th grade. As a result of our research, we proposed elements to improve the methodology of teaching physics using asynchronous learning and foreign information resources. The article contains an excerpt from a laboratory lesson in 10th grade, which was organized using the Google Classroom and PhET platforms. Through the use of bilingual approach in educational physical experiment, students gain experience of practical human activities in the field of obtaining facts and their preliminary generalization at the level of empirical ideas, concepts and laws and apply them in future professions. The use of these resources on the basis of bilingual approach expands the possibilities of the teacher to organize the teaching of physics and provides an opportunity to increase the cognitive activity of students. Asynchronous distance learning of physics based on the bilingual approach opens up a large number of options for organizing different types of tasks, such as laboratory work, the teacher can use a wide range of resources. Distance education on the basis of bilingual approach is recognized as a necessary component of the modern education system, which is a powerful tool for organizing learning in different conditions. Its implementation contributes to the growth of self-awareness, expanding the worldview of students.

The conducted research and the used methods show that conducting distance education on the basis of bilingual approach enables the teacher to form key competencies of students.

Key words: distance education, bilingual approach, competence, methods of teaching physics, institutions of general secondary education.

УДК 372.853

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.11>

Вергун І.В.,

аспірант кафедри природничих наук та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми. Розвиток технологій дав великий поштовх модернізації освітніх технологій опосередкованої взаємодії: технологічні терміни пішли від передачі попереднього покоління досвіду нащадкам усно мовлення до використання рукописів і книг як засобу взаємодії. Пізніше, з введенням телебачення і радіо, організація навчання здійснювалася через телелекції та уроки на радіо. Нарешті, сучасний розвиток подій в освітньому середовищі став можливим завдяки впровадженню технологій взаємодії через електронну пошту, форуми, чати, відео- та аудіоконференції для передачі практично будь-яких типів даних (графічних, текстових, візуальних, аудіо і т.д.) між учасниками освітнього процесу, розташованими в будь-якій точці земної кулі за допомогою

всесвітньої мережі інтернет. З появою всесвітнього мережі у всіх сфери діяльності підвищилась швидкість обмінюватися інформацією, в освіті інтернет дає можливість в деякій вирішувати питання соціальної нерівності, що забезпечує рівності різним соціальним класам населення, такі як доступ до освіти для людей з низькими доходами, з інвалідністю та осіб з особливими освітніми потреби. У світі провідні країни світу США, Великобританія та інші впроваджують дистанційну освіту на всіх рівнях. У 1969 р. у Великобританії був відкритий перший у світі університет дистанційної освіти. Але більшість шкіл світу, в тому числі українські школи, залишалися традиційними. Стрімкого розвитку дистанційне навчання в нашій країні набуло під час пандемії.

З першого моменту появи COVID-19 вся світова спільнота відчула вплив на всі сфери діяльності, звичайно пандемія вплинула на всі рівні освітнього процесу. Проведення занять в очному режимі став неможливий, уряди більшості країн запровадили обмеження, які повністю зупиняють очне навчання та здійснюють перехід освітнього процесу до поєднаного синхронного та асинхронного дистанційного навчання. Хоча дистанційне навчання намагалося забезпечити безперервності процесу навчання, водночас виник ряд проблем, пов'язаних переважно з якістю освітнього процесу. Найбільша проблема, яка виникла в світі, – це відсутність в учнів і вчителів обладнання для організації в домашніх умовах поєднаного синхронного та асинхронного дистанційного навчання. Також проблемою є неготовність більшості педагогів до різкого переходу в онлайн, адаптації навчальної програми до цих умов та некомпетентність керівництва у питаннях організації дистанційної діяльності як персоналу так і учнів. За два роки пандемії світові заклади освіти навчилися організовувати дистанційне навчання, але багато відкритих проблем таких як: виконання лабораторних робіт з природничих дисциплін, зокрема з фізики, недотримання учнями принципів академічної доброчесності (плагіат, списування тощо), якість виконаних робіт, не постійний доступ учнів до інтернету та ін.

Усі проблеми, що зазначені вище, більш гостро постали в українській освіті після оголошення війни російською федерацією (країною терористом), проти нашої батьківщини України. Постало питання: як організувати освітній процес під час постійних обстрілів окупантами закладів освіти, коли над місто літають ракети.

Проблема організації навчання природничих предметів на всіх рівнях освіти в цих умовах стає складною. Фізика як шкільний предмет відповідно до навчальної програми [7] включає в себе різні види діяльності (лабораторна робота), які є неможливими до виконання в традиційному форматі. Також при умовах неможливості учнів потрапити до навчального закладу, перед ними постає проблема пошуку інформації з різних освітньо-наукових ресурсів в мережі Інтернет. Тому ми пропонуємо організувати освітній процес, як асинхронне дистанційне навчання використовуючи білінгвальний підхід адже саме білінгвальний підхід розширює та спектер пошуку інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою аналізу й удосконалення методики теоретичних аспектів навчання дистанційної освіти в шкільному курсі фізики займалися відомі науковці, серед яких М.В. Головка, Н.В. Мироненко [9], О.В. Рибалко [11], І.В. Сальник, М. Т. Мартинюк, М. І. Садовий, О. М. Трифонова, Р.М. Іщенко [8; 10] та ін.

Проведені нами дослідження [1] показали, що проблемою запровадження в освітній процес білінгвального підходу (БП) займалися Л. І. Бондаренко, Є. В. Венєвцева, Г. М. Вишневецька, С. Г. Литвинова, А. В. Гагарин, А. М. Гусак, А. О. Ковальчук та ін. Але належної уваги розвитку теоретичних аспектів методики навчання використання білінгвального підходу під час дистанційного навчання приділено не було.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні й окресленні ефективності дистанційного навчання на основі білінгвального підходу.

Завдання, що ставилися у ході дослідження:

1. Проаналізувати літературу та окреслити основні аспекти організації дистанційного навчання на основі білінгвального підходу. 2. На основі проведеного аналізу запропонувати шляхи удосконалення дистанційного навчання. 3. Розробити фрагмент уроку в умовах дистанційного навчання на засадах білінгвального підходу.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання окреслених завдань були використані наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз науково-методичної літератури з проблеми методики дистанційного навчання, нормативно-правових, законодавчих і методичних документів на предмет вимог до організації освітнього процесу з фізики у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО); систематизація й узагальнення результатів дослідження.

Дослідження проводиться відповідно до тематичного плану наукових досліджень Лабораторії дидактики фізики, технологій та професійної освіти Інституту педагогіки НАПН України у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка і є складовою тем «Теоретико-методичні основи навчання фізики і технологій у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (номер держ. реєстр. 0116U005381, 2016–2020) та «Хмаро орієнтована віртуалізація навчального експерименту з фізики в профільній школі» (номер держ. реєстр. 0116U005382, 2016 – 2018).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційна освіта – це сукупність методів навчання з використанням ІКТ, в якому існує постійна комунікація між учнями та їхніми вчителями.

Дистанційна освіта надається синхронно або асинхронно. Синхронний режим вимагає, щоб учні були залучені в певний запланований час. Асинхронний режим накладає менше обмежень, оскільки він вимагає лише виконання певних завдань (наприклад, читання книги або виконання певних завдань експеримент) у встановлений термін. Предмети можуть викладатися в будь-якому з цих режимів або за допомогою поєднання двох.

Ми пропонуємо організувати освітній процес у вигляді асинхронного дистанційного навчання, адже асинхронне навчання – це тип навчання,

при якому учень і вчитель не спілкуються безпосередньо в реальному часі. У воєнний час це дає змогу навчатися у власному темпі незалежно від часу, місця розташування чи розкладу. Це означає, що вчитель і учень, можуть працюють за різним графіком і не спілкуються наживо. Асинхронне навчання, яке іноді називають незалежним від місця розташування, дає освіті України у такі складні часи можливість працювати.

Асинхронне дистанційне навчання на основі білінгвального підходу дасть можливість ефективно навчати фізиці учнів. Адже відповідно до навчальної програми з фізики [7], учні мають такі обов'язкові види діяльності як лабораторна робота, наприклад у 10 класі передбачено наступні:

1. Дослідження прямолінійного рівноприскореного руху.
2. Вимірювання прискорення вільного падіння.
3. Дослідження руху тіла, кинутого вертикально вгору.
4. Вивчення руху тіла по колу.
5. Дослідження умов рівноваги тіла під дією кількох сил.
6. Визначення центра мас плоских пластин.
7. Дослідження пружних властивостей тіл.
8. Дослідження руху зв'язаних тіл.
9. Дослідження пружних і непружних зіткнень.

10. Дослідження коливань нитяного маятника.
11. Дослідження коливань пружинного маятника.
12. Дослідження ізопроеців у газі.
13. Вимірювання відносної вологості повітря.
14. Вимірювання поверхневого натягу рідини.
15. Визначення ККД теплового процесу.
16. Вимірювання електроємності конденсатора.

Ми пропонуємо для організації цього виду навчання використовувати від Google безкоштовну платформу Classroom. Ця платформа має сучасний інтерфейс, використовуючи який вчитель може створити курс, в якому послідовно створювати інтерактивні уроки поєднуючи різні іноземні інформаційні ресурси. Розглянемо як приклад організацію лабораторної роботи «Дослідження коливань нитяного маятника, вимірювання прискорення вільного падіння» в 10 класі. Створюючи завдання вчитель може обрати різні типи завдань, але для лабораторної роботи ми рекомендуємо обрати завдання з тестом (рис. 1).

Створюючи завдання до лабораторної роботи педагог вказує: назву, інструкцію, в якій детально описує організаційні моменти для учнів, та саме завдання. Також учитель додає необхідні матеріали для виконання завдання, в нашому прикладі це інструкція до виконання самої лабораторної роботи. Далі вчитель опубліковує його (рис. 2).

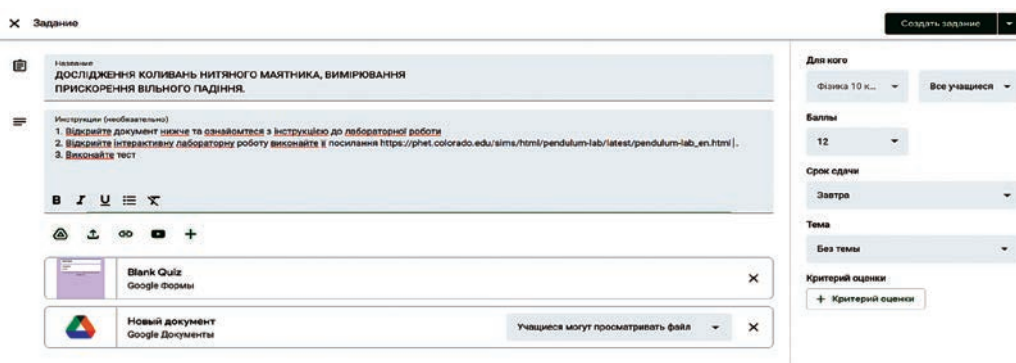

Рис. 1. Створення завдання в Classroom

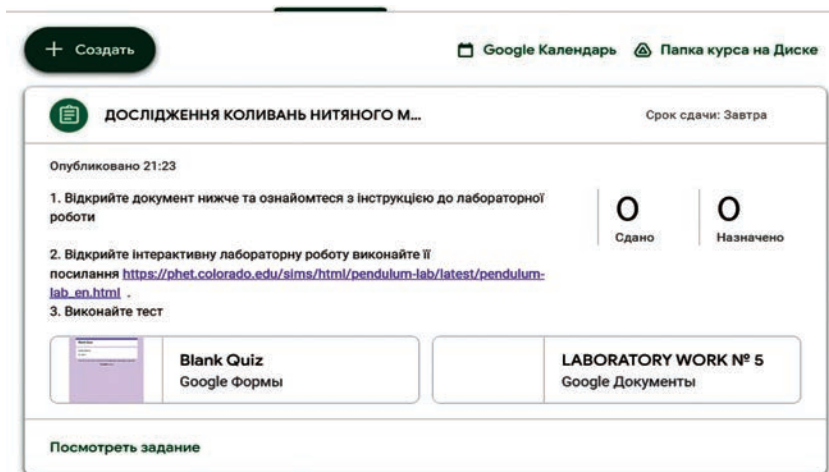

Рис. 2. Опубліковане завдання

На зображенні 2 видно перекріплений файл з текстом лабораторної роботи відкриваючи його учень побачить інструкцію до виконання лабораторної роботи на основі білінгвального підходу. Організація педагогом лабораторних робіт учня на основі білінгвального

підходу дає можливість найефективніше сформувати в учнів компетентності та розширити кількість інформаційних ресурсів для виконання лабораторної роботи. Розглянемо розроблений нами приклад лабораторної роботи на основі білінгвального підходу.

Хід роботи / Progress of work

<ol style="list-style-type: none"> 1. Виготовте маятник. Нитка маятника має бути досить довгою – кулька повинна майже торкатися підлоги. 2. Виміряйте довжину маятника (відстань від точки підвісу до центра кульки). 3. Відхиліть маятник від положення рівноваги на 5–8 см і відпустіть. 4. Виміряйте інтервал часу, за який маятник здійснює 20 коливань. 5. Повторіть дослід ще тричі, останнього разу (дослід 4) зменшивши довжину маятника вдвічі. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Make a pendulum The thread of the pendulum should be long enough – the ball should almost touch the floor 2. Measure the <i>length</i> of the <i>pendulum</i> (the distance from the point of suspension to the center of the ball). 3. Deviate the <i>pendulum</i> from the equilibrium position by 5–8 cm and release. 4. Measure the <i>time</i> interval over which the pendulum oscillates 20 times. 5. Repeat the experiment three more times, the last time (experiment 4) halving the length of the pendulum.
---	--

Таблиця 1 / Table 1

№	Довжина нитки l , м	Кількість коливань N	Час коливань		Період коливань T , с
			t , с	$t_{\text{сєр}}$, с	
1					
2					
3					
4					

<p><i>Частина 1. Вимірювання прискорення вільного падіння</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. За даними дослідів 1–3 визначте: <ol style="list-style-type: none"> 1) середній час 20 коливань: $t_{\text{сєр}} = (t_1 + t_2 + t_3) / 3$ 2) період коливань маятника: $T = t_{\text{сєр}} / N$ 3) прискорення вільного падіння: $g_{\text{вим}} = \frac{4\pi^2 l}{T^2}$ <p><i>Частина 2. Перевірка формули Гюйгенса</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Для дослідів 4 обчисліть період коливань маятника у два способи: <ol style="list-style-type: none"> 1) скориставшись означенням періоду: $T = t / N$ 2) скориставшись формулою Гюйгенса: $T' = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}$; вважайте, що $g = 9,8 \text{ м/с}^2$. 2. Оцініть відносну похибку експерименту: $\varepsilon_T = \left 1 - \frac{T}{T'} \right \cdot 100\%$ 3. Проаналізуйте експеримент і його результати. У висновку зазначте: 1) величини, які ви вимірювали; 2) чи залежать значення цих величин від довжини нитки (якщо залежать, то як); 3) причини похибки. 	<p><i>Part 1. Measurement of free fall acceleration</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. According to experiments 1–3 determine: <ol style="list-style-type: none"> 1) the average time of 20 oscillations: $t_{\text{ave}} = (t_1 + t_2 + t_3) / 3$ 2) the period of oscillation of the pendulum: $T = t_{\text{ave}} / N$ 3) acceleration of free fall $g_{\text{meas}} = \frac{4\pi^2 l}{T^2}$ <p><i>Part 2. Verification of Huygens' formula</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. For experiment 4, calculate the period of oscillation of the pendulum in two ways: <ol style="list-style-type: none"> 1) using the definition of the period: $T = t / N$ 2) using the formula Huygens: $T' = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}$; consider that $g = 9,8 \text{ m/s}^2$. 2. Estimate the relative error of the experiment: $\varepsilon_T = \left 1 - \frac{T}{T'} \right \cdot 100\%$ 3. Analyze the experiment and its results. In conclusion, indicate: 1) the values that you measured; 2) whether the values of these values depend on the length of the thread (if so, how); 3) causes of error.
--	--

Виконуючи лабораторну роботу за даною інструкцією для виконання учням 10 класу пропонується використати інформаційний ресурс PhET (рис. 3). Учень самостійно виконує лабораторну

роботу, заповнює таблицю та здає її на перевірку. Для перевірки теоретичної частини учень складає тест.

Використання ресурсу PhET спрощує виконання лабораторної роботи, адже в домашніх

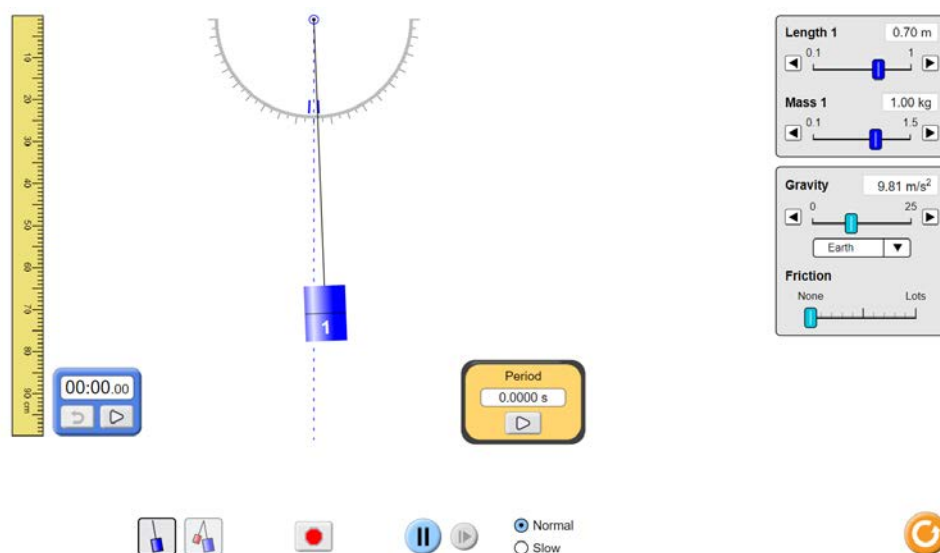

Рис. 3. Інтерактивна лабораторна робота від іноземного інформаційного ресурсу PhET

умовах в учень може не мати матеріалів для виготовлення маятника.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок.

Методика навчання асинхронного дистанційного навчання запропонована нами дає можливість педагогам проводити заняття і навчати фізиці дітей при різних умовах та формувати компетентності, виконати більшість завдань, що стоїть перед вчителем при навчанні фізики у ЗЗСО. Використання елементів білінгвального підходу та іноземні інформаційні ресурси такі як Google Classroom і PhET, дають можливість організувати вчителю таке освітнє середовище, в якому учні вивчають новий матеріал, виконують завдання, обговорюють на форумі спірні питання. Дане середовище не залежить від місця і часу, що дає можливість здійснювати освітній процес в різних умовах. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з розробкою дистанційного курсу з використанням іноземного інформаційного ресурсу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вергун І. В. Методика навчання фізики старшокласників в умовах відкритого білінгвально-орієнтованого освітнього середовища. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2019. № 183, С. 180-184.
2. Сальник І. В., Сірик Е. П. Підготовка та проведення семінарських занять з фізики в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, № 189, С. 68-74.
3. Головка М. В. Моделювання віртуального фізичного експерименту для систем дистанційного навчання в загальноосвітній і вищій педагогічній школах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. С. 36-48
4. Іщенко Р.М., Горбунович, І. (2021). Ефективність дистанційного навчання фізики студентів тех-

нічних спеціальностей в умовах карантину. *Фізико-математична освіта*, 2021. № 29(3), С. 63–67.

5. Дробін А.А. Формування фізичних понять у школярів на основі статистичного та імовірнісного підходів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2012. 325 с.

6. Мартинюк М. Т. Науково-методичні засади навчання фізики в основній школі: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 1999. 34 с

7. Навчальні програми для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти: Фізика і Астрономія. 10-11 класи (наказ № 1539 від 24.11. 2017 р.). К.: Освіта, 2017. 55 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-i-astronomiya-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lyashenka-o-i.doc> .

8. Садовий М.І., Трифонова О.М. Дистанційна освіта в умовах використання хмарних освітніх технологій як основа профорієнтаційної роботи з абітурієнтами. *Хмарні технології в освіті: матер. Всеукр. наук.-метод. Інтернет семінару*, 2012 р., Кривий Ріг. 2012. С. 83–84.

9. Ткачук С.І., Мироненко Н.В. Місце дистанційних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки (ЦДПУ ім. В. Винниченка)*. 2018. № 173, Т. 2. С. 211–215.

10. Трифонова О.М. Курнат Г.Л. GOOGLE CLASSROOM як засіб інтенсифікації освітнього процесу в умовах дистанційної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки (ЦДПУ ім. В. Винниченка)*. Кропивницький, 2021. №. 198. С. 65–70

11. Кухаренко В.М., Рибалко О.В., Сиротенко Н.Г. Дистанційне навчання та умови застосування. Х.: НТУ «ХПІ», 2002. 320 с

12. Шкільні підручники. URL: <https://4book.org/uchebniki-ukraina> (дата звернення: 18.05.2020).

ЗАДАЧІ НА ГЕОМЕТРИЧНІ ЙМОВІРНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПОСИЛЕННЯ ІНТЕГРАТИВНОЇ ЛІНІЇ У ШКІЛЬНІЙ МАТЕМАТИЧНІЙ ОСВІТІ

PROBLEMS ON GEOMETRIC PROBABILITIES AS A MEANS OF STRENGTHENING THE INTEGRATIVE LINE IN SCHOOL MATHEMATICAL EDUCATION

Результати ЗНО з математики 2021 року привернули увагу педагогів до якості математичної освіти. Виникла проблема переглянути традиційні підходи до теоретичної та практичної підготовки старшокласників. Педагогічне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю першокурсників показує, що вчорашні школярі демонструють уривчасті та мозаїчні знання. Учні не можуть пов'язати матеріал, що вивчається, з пройденим раніше. При розв'язуванні задач вони не можуть використовувати факти з різних розділів математики. Одним із напрямків у вирішенні зазначених проблем може стати посилення інтегративної лінії у шкільному курсі математики за рахунок використання математичних задач інтегративного змісту. Це завдання творчого характеру; завдання потужного математичного змісту та складної структури взаємозв'язків між компонентами їх сюжету; завдання з потенціалом створення нових завдань та серії завдань. Розв'язання таких завдань вимагає від учнів глибоких знань і винахідливості. Необхідно не тільки опанувати матеріал певної теми, а й систематизувати та узагальнити знання з різних розділів шкільної математики в межах актуалізації основних змістових напрямків шкільної математики, що, у свою чергу, потребує формування в предметі навчання певного рівня математичної та інформаційної культури. Яскравими прикладами таких задач є задачі на геометричні ймовірності. Ці задачі не вимагають ґрунтовної математичної підготовки і безпосередньо спираються на матеріал шкільної програми. І хоча всі вони розв'язуються за єдиною формулою, та кожна з них має «навчальну родзинку». В межах статті розглянуто задачі про розламування палиці та про голку Бюффона. У процесі розв'язування задач на геометричні ймовірності, оновлення та використання матеріалу здійснюється практично по усіх змістових лініях шкільного курсу математики. Крім того, ці завдання мають потужні можливості для формування базових умінь математичної компетентності. Завдання даної теми є актуальними не лише при вивченні елементів теорії ймовірностей в 11 класі. Вони дозволяють зробити узагальнююче повторення та систематизацію знань учнів за курс старшої школи на якісно новому рівні, сприяють формуванню цілісного уявлення про математику, розвитку дослідницьких, творчих здібностей учнів, підвищують мотивацію до навчання.

Ключові слова: інтегративна лінія, задачі інтегративного змісту, геометричні ймо-

вірності, цілісне уявлення про математику, математична компетентність.

The results of the Math ZNO of 2021 attracted the attention of teachers, methodologists and educators as mathematical education. There was a problem to review traditional approaches to the theoretical and practical training of senior pupils. Pedagogical observation of educational and cognitive activity of freshmen shows that yesterday's schoolchildren demonstrate fragmentary and mosaic knowledge; Pupils can't associate the studied material with previously covered one. When solving problems they can't use facts from different sections of mathematics. One of the directions in solving these problems can be increased by an integrative line in the school course of mathematics by using mathematical problems of integrative content. It is tasks of creative character; Tasks with powerful mathematical content and complex structure of interconnections between the components of their plot; Tasks with potential for creating new tasks and series of tasks. The solution of such tasks requires the subjects of education in deep knowledge and ingenuity; There are not only the knowledge of students from a particular topic, but also it requires to systematization and generalization of knowledge from various sections of school mathematics in terms of actualizing the basic content lines of school mathematics, which in turn requires formation in a subject of learning a certain level of mathematical and informational culture. Significant examples of such tasks are geometric probabilities. These tasks do not require a thorough mathematical training and directly rely on the school program. And although they are solved by a single formula and each of them has the "educational raisin". In the process of solving problems for geometric probabilities, updating and use of material almost all content lines of the school course of mathematics is carried out. In addition, these tasks have powerful opportunities for the formation of basic skills of mathematical competence. The tasks of this topic are relevant not only when studying the elements of probability theory in the 11th grade. They allow us to make a generalization repetition and systematization of students' knowledge for a high school course on a qualitatively new level, contribute to the formation of a holistic idea of mathematics, the development of research, creative abilities of students, enhance motivation to study.

Key words: integrative line, problems of integrative content, geometric probabilities, holistic view of mathematics, mathematical competence.

УДК 375.5.016:51-024.87
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.12>

Войналович Н.М.,
канд. пед. наук,
доцентка кафедри математики,
інформатики, економіки та методик
їхнього навчання
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка

Нічишина В.В.,
доцентка кафедри математики,
інформатики, економіки та методик
їхнього навчання
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Невтішні результати ЗНО з математики 2021 року привернули увагу педагогів до якості математичної освіти. Постає проблема

переглянути традиційні підходи до теоретичної та практичної підготовки старшокласників.

Бесіди з викладачами математичних дисциплін, спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю першокурсників свідчать про низький

рівень сформованості навичок порівняння, співставлення, узагальнення, знаходження спільних рис між явищами різної природи. Вчорашні школярі демонструють фрагментарні та мозаїчні знання; вони не вміють пов'язувати матеріал, що вивчається, з пройденим раніше, а під час розв'язування задач використовувати факти з різних розділів математики.

Одним із напрямків у вирішенні зазначених проблем може стати посилення інтегративної лінії у шкільному курсі математики. Такий підхід в організації навчальної діяльності учнів сприятиме цілісності математичних знань та стане запорукою успішного формування не лише предметних компетентностей, але й ключових, зокрема, вміння вчитися та застосовувати набуті знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ідея педагогічної інтеграції, на думку вітчизняних дослідників, не є новим явищем у педагогіці. Коріння процесу інтеграції лежать в далекому минулому класичної педагогіки. Великий дидактик Ян Амос Коменський підкреслював: «Все, що знаходиться у взаємному зв'язку, повинно викладатися в такому ж зв'язку». Серед сучасних дослідників, які опікуються цією проблемою, можна назвати: Т. Браже, О. Гільзову, М. Масол, О. Савченко, Н. Сердюкову, О. Сухаревську, В. Фоменка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Методика інтегрованого навчання, як і вся дидактика, в даний час переживає складний період. Змінилися цілі загальної середньої освіти, розробляються нові навчальні плани і нові підходи у вивченні дисциплін. Тож питання інтеграції знань та вмінь залишаються актуальними.

Метою статті є виявлення можливостей задач на геометричні ймовірності щодо реалізації інтегративної лінії у шкільній математичній освіті.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися методи аналізу наукової та методичної літератури стосовно проблеми дослідження, здійснювалося узагальнення власного педагогічного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із напрямків реалізації інтегративної лінії у шкільному курсі математики є використання математичних задач інтегративного змісту. Це задачі творчого характеру; задачі з потужним математичним змістом та складною структурою взаємозв'язків між компонентами їх фабули; задачі, що мають потенціал створення на їх базі нових задач та серій задач. Розв'язування таких задач потребує від суб'єктів навчання глибоких знань та винахідливості; тут не лише використовуються знання учнів з певної теми, а й виникає необхідність проведення систематизації та узагальнення здобутих знань з різних розділів шкільної математики в плані актуалізації основних змістовних ліній шкільної математики, що в свою чергу

вимагає сформованості у суб'єкта навчання певного рівня математичної та інформаційної культури. Яскравими прикладами таких задач є задачі на геометричні ймовірності.

Геометричні ймовірності. Почнемо із задачі, яка приводить до поняття «геометричні ймовірності». У квадрат, сторона якого відома, навмання кидається точка. Візьмемо в цьому квадраті деяку область A . Через A позначимо подію: точка попала в область A . Спробуємо визначити ймовірність події A , користуючись статистичним означенням. Кинемо навмання у квадрат n точок і нехай k точок попали в область A . Інтуїтивно зрозуміло, що відношення k/n , тобто частота події A , буде близькою до відношення площі області A до площі квадрата, і чим більше точок ми кинемо, тим менше буде відрізнятись частота події від цього відношення. Тоді природно за ймовірність події A взяти відношення площі A до площі квадрата. Якщо ймовірності визначаються подібним чином, то вони називаються *геометричними ймовірностями*.

Звичайно, замість квадрата можна брати довільну область, або довільну поверхню, які мають площу. Позначимо ці об'єкти буквою Ω , а ймовірність події A через $P(A)$. Тоді *геометричні ймовірності* визначатимуться за формулою $P(A) = \text{площа}(A)/\text{площа}(\Omega)$.

Детально про геометричні ймовірності та історію відповідних задач можна прочитати в книзі [3].

Задача про розламування палиці. Палицю завдовжки l навмання розламали на три частини. Знайти ймовірність того, що з утворених частин можна скласти трикутник.

Задача цікава тим, що для її розв'язання можна розглянути різні математичні моделі.

Розв'язання 1. Покладемо палицю на числову вісь так, щоб її лівий кінець збігся з точкою O (початком координат), а правий співпав з точкою B , абсциса якої дорівнює l . Тоді, навмання розламати палицю на три частини по суті означатиме навмання вибрати дві точки X (з абсцисою x) і Y (з абсцисою y) на відрізку OB . Координати точок X та Y можуть набувати довільних значень з проміжку $(0, l)$. Простір елементарних подій буде складатися з усіх можливих пар вигляду (x, y) , де x та y задовольняють нерівності $0 < x < l$, $0 < y < l$: $\Omega = \{(x, y): 0 < x < l, 0 < y < l\}$. А це ніщо інше, як множина точок квадрату. Визначимо довжини отриманих частин відрізка. При цьому можливі два випадки: 1) $x < y$, тоді $|OX| = x$, $|XY| = y - x$, $|YB| = l - y$; 2) $x > y$, тоді $|OX| = y$, $|XY| = x - y$, $|YB| = l - x$.

Для того, щоб з цих відрізків можна було скласти трикутник, необхідно щоб довжина кожного з них була меншою від суми довжин двох інших, тобто:

$$\begin{cases} x + (y - x) > l - y, \\ x + l - y > y - x, \\ (y - x) + l - y > x, \end{cases} \quad \text{або} \quad \begin{cases} y + (x - y) > l - x, \\ y + l - x > x - y, \\ (x - y) + l - x > y. \end{cases} \quad (1)$$

Отже, подія А, ймовірність якої ми шукаємо, складається лише з тих точок квадрату, координати яких задовольняють співвідношення (1). Знайдемо множину цих точок.

$$\begin{cases} 2y > l, \\ 2x - 2y + l > 0, \\ 2x < l, \end{cases} \text{ або } \begin{cases} 2x > l, \\ 2y - 2x + l > 0, \\ 2y < l. \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} y > l/2, \\ y < l/2 + x, \\ x < l/2, \end{cases}$$

$$\text{або } \begin{cases} x > l/2, \\ x < l/2 + y, \\ y < l/2. \end{cases}$$

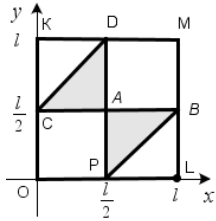

Рис. 1.

Остання сукупність нерівностей визначає заштриховану область на рис. 1. Отже,

$$P(A) = \frac{S_{CAD} + S_{PAB}}{S_{OKML}} = \frac{\frac{1}{2} \cdot \left(\frac{l}{2}\right)^2 + \frac{1}{2} \cdot \left(\frac{l}{2}\right)^2}{l^2} = \frac{1}{4}.$$

Розв'язання 2. Розглянемо іншу математичну модель даного експерименту. Візьмемо рівносторонній трикутник з висотою, що дорівнює довжині палиці $h=l$. Навмання виберемо в ньому точку. Опустимо з неї перпендикуляри на сторони трикутника, які позначимо h_1, h_2, h_3 (рис. 2). Відомо, що $h_1+h_2+h_3=h$ або $h_1+h_2+h_3=l$.

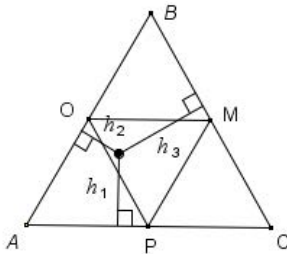

Рис. 2.

У даному випадку, навмання розламати палицю на три частини по суті означає навмання вибрати точку в середині рівностороннього трикутника з висотою $h=l$ і знайти довжини висот, опущених з цієї точки на сторони трикутника. Ці висоти будуть відповідати частинам палиці, що утворилися після розламування.

У цьому випадку простором елементарних подій є внутрішні точки рівностороннього трикутника. Вважатимемо, що точка породжує трикутник, якщо з висот h_1, h_2, h_3 , що їй відповідають, можна утворити трикутник. Знайдемо такі частини трикутника.

Згадаємо, що з відрізків, довжини яких h_1, h_2 і h_3 , можна побудувати трикутник тоді і лише тоді, коли $h_1 + h_2 > h_3$, і $h_1 + h_3 > h_2$, і $h_2 + h_3 > h_1$.

Розглянемо рівності:

$$h_1 + h_2 = h_3, \quad h_1 + h_3 = h_2, \quad h_2 + h_3 = h_1. \quad (2)$$

Знайдемо множину точок розгляданого трикутника, для яких висоти, що їм відповідають, задовольняють рівності (2).

Оскільки $h_1+h_2+h_3=l$ і $h_1+h_2=h_3$ то $h_3=h_1+h_2=l/2$. Аналогічними міркуваннями маємо: $h_2=l/2, h_1=l/2$.

Отже точки, що задовольняють рівності (2), – це точки середніх ліній заданого трикутника (рис. 2).

Очевидно, ті точки, що розташовані біля кутів трикутника, не породжують трикутників, а ті, що в центрі, – породжують. Проведені міркування дозволяють висунути таку гіпотезу: точки, що породжують трикутники, знаходяться у внутрішній області ΔPOM . Доведемо це.

Розглянемо довільну внутрішню точку ΔAOP (рис. 3). Оскільки $h_3 > l/2$ і $h_1+h_2+h_3=l$, то $h_1+h_2 < l/2$. Звідси $h_1+h_2 < h_3$, а значить побудувати трикутник з таких відрізків не можна. Це означає, що точки ΔAOP не породжують трикутників. Аналогічна ситуація і для ΔOBM і ΔPMC .

Розглянемо ΔPOM і виберемо в ньому довільну точку (рис. 2). Очевидно $h_1 < l/2$, а отже $h_2+h_3 > l/2$. Маємо $h_2+h_3 > h_1$. Аналогічними міркуваннями можна довести, що $h_1+h_3 > h_2$ і $h_1+h_2 > h_3$. Це означає, що точки ΔPOM породжують трикутники.

Оскільки $\Delta AOM = \Delta OBM = \Delta PMC = \Delta POM$, то $P(A) = S_{POM} / S_{ABC} = 1/4$.

Як бачимо, при побудові математичної моделі стохастичного експерименту простір елементарних подій можна вибирати по різному. Але в даному прикладі всі ці математичні моделі еквівалентні між собою.

Задача про голку Бюффона. Площина розграфлена паралельними прямими, які розташовані на відстані $2a$ одна від одної. На площину навмання кидають голку завдовжки $2l$ ($2l < 2a$). Знайти ймовірність того, що голка перетне одну з прямих.

Розв'язання. Положення випадково кинутої голки визначається відстанню x від її середини до найближчої прямої і кутом ϕ , який голка утворює з перпендикуляром,

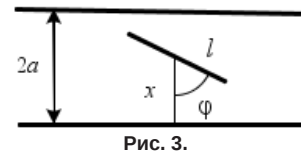

Рис. 3.

що опущений з середини голки на цю пряму (рис. 3). Зрозуміло, що $0 \leq x \leq a$, $0 \leq \phi \leq \pi/2$. Події сприяє випадок, коли $x \leq l \cos \phi$. Будемо відповідну область в системі координат (ϕ, x) (рис. 4).

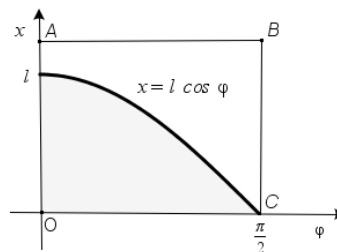

Рис. 4.

$$\text{Тоді } P = \frac{\int_0^{\pi/2} l \cos \phi \, d\phi}{a \cdot \pi/2} = \frac{2l}{\pi a}.$$

Отриманий результат можна перевірити практично. Так, у середині 19-го століття астроном з Цюриха Вольф кидав голку довжиною 36 мм 5000 разів на площину з лініями, для яких $a=45$ мм. Перетин спостерігався 2532 рази. Відношення $2532/5000=0.5064$, а теоретичне – $72/(45\pi)=0.5093$.

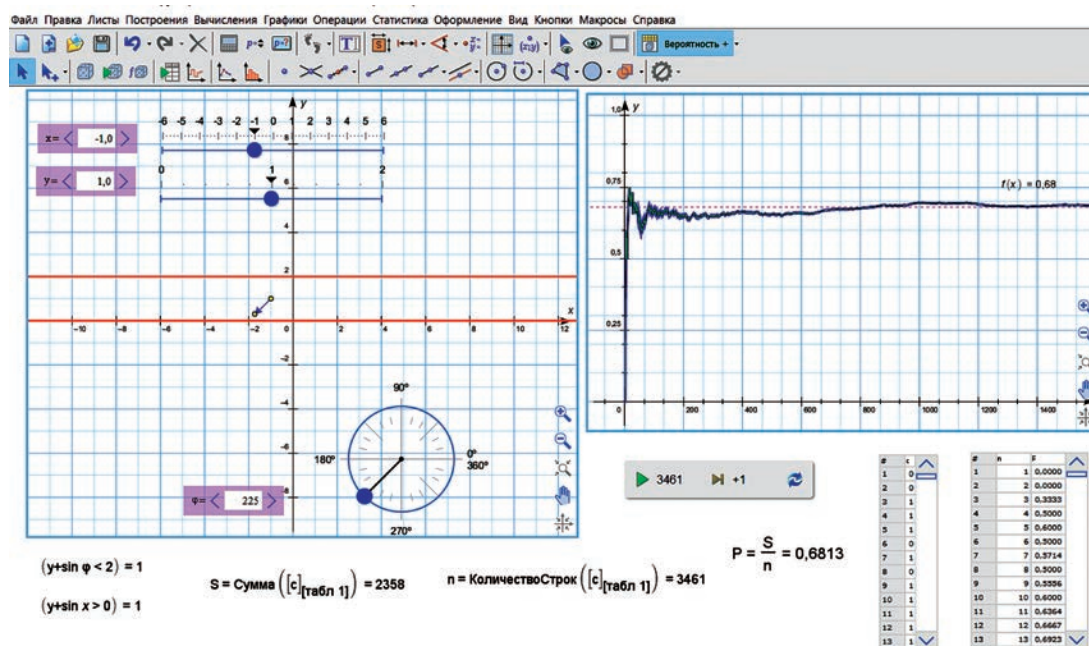

Рис. 5. Розв'язання задачі про голку Бюффона

Змодельюємо тепер розглянутий експеримент засобами інтерактивного середовища «Математичний конструктор». Нехай відстань між прямими дорівнює 2 од., довжина голки – 1 од. Відшукаємо ймовірність того, що голка не перетне жодну пряму.

Зображенням голки буде вектор $\overline{AB}$, початок і кінець якого мають змінні координати, що залежать від випадкових параметрів $x \in [-6; 6]$, $y \in [0; 2]$, $\varphi \in [0; 360^\circ]$. Тоді $A(x, y)$, $B(x + \cos \varphi, y + \sin \varphi)$. Перевірка того, чи є наслідок досліду сприятливим, визначається за допомогою логічної операції $c = ((y + \sin \varphi) < 2) \wedge (y + \sin \varphi) > 0$. Для проведення великої кількості дослідів для змінної c застосуємо плеєр випадкових випробувань, а їх результати запишемо до статистичної таблиці. Ймовірність розглядуваної події знайдемо як відношення суми елементів стовпчика, що є наслідками досліду, до кількості рядків у таблиці (рис. 5).

Завдяки експерименту можна знайти наближене значення числа π .

Розглянута задача має узагальнення, де замість голки на площину кидається багатокутник.

Запропоновані задачі не вимагають ґрунтовної математичної підготовки і безпосередньо спираються на матеріал шкільної програми. У процесі їх розв'язування здійснюється актуалізація та використання матеріалу майже усіх змістовних ліній шкільного курсу математики.

Крім того, задачі на геометричні ймовірності мають потужні можливості щодо формування таких умінь математичної компетентності: оперувати числовою інформацією, геометричними об'єктами на площині та в просторі; встановлювати відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності; розв'язувати задачі, зокрема практичного змісту;

будувати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ, інтерпретувати та оцінювати результати; прогнозувати в контексті навчальних та практичних задач; використовувати математичні методи у життєвих ситуаціях.

Задачі даної тематики є доречними не лише під час вивчення елементів теорії ймовірностей в 11 класі. Вони дозволяють здійснити узагальнююче повторення та систематизацію знань учнів за курс середньої школи на якісно новому рівні, сприяють як формуванню цілісного уявлення про математику, так і розвитку дослідницьких, творчих здібностей учнів, посилюють мотивацію до навчання.

Висновки. Інтеграція математичних знань та умінь на сьогодні повинна відігравати важливу роль в організації навчальної діяльності учнів. Інтегративну лінію у шкільному курсі математики варто посилити за допомогою розв'язування задач інтегративного змісту. Доречними прикладами таких задач є задачі на геометричні ймовірності.

Продовження дослідження ми бачимо в розробці системи задач інтегративного змісту з різних розділів математики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Войналович Н.М. Елементи комбінаторики в системі професійної підготовки вчителя. Евристика та дидактика точних наук. – 1999. – Вип. 10. – С. 44–50.
2. Волков Ю.І., Войналович Н.М. Елементи дискретної математики: навч. посібн.– Кіровоград: РВЦ КДПУ ім.В.Винниченка, 2000. 176 с.
3. Гнеденко Б.В. Курс теории вероятностей. М.: Наука, 1988. 448с.
4. Кендалл М., Моран П., Геометрические вероятности. М.: Наука, 1972. 192 с.

СПЕЦИФІКА ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН

SPECIFICS OF DISTANCE LEARNING OF CHORAL DISCIPLINES

У запропонованій статті здійснено спробу аналізу становища з вивченням хорових дисциплін у вищих навчальних закладах України в умовах онлайн занять. Усвідомлюючи велику кількість проблем, які приносить дистанційна освіта до галузі мистецької педагогіки, Ю. Гавриленко та Є. Карпенко виявляють найбільш значущі з них та шукають ті позитивні сторони дистанційних занять, які було б варто використовувати у процесі вивчення хорових дисциплін. Автори аналізують велику кількість сучасних публікацій, присвячених проблемам дистанційної освіти. Власні рекомендації авторів сформувався як результат спостережень з ходом навчально-виховного процесу на кафедрі хорового диригування, вокалу та методики музичного виховання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Акцентується увага та необхідності зміцнення теоретичної підготовки та на розвитку навичок самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Велике значення автори надають опануванню сучасних комп'ютерних технологій як студентами, так і викладачами вищих навчальних закладів.

Погоджуючись з думкою, що хорові колективи в період онлайн занять позбавлені можливості здійснювати свою головну функцію, яка полягає в колективному виконанні хорової музики, автори викладають цілий ряд пропозицій, направлених на збереження та підвищення професійних навичок співаків. В такому ж напрямку розвивається думка дослідників щодо таких дисциплін, як хорове диригування, читання хорових партитур, хорове аранжування, хорова література, хорознавство. У статті проводиться думка, що такі лекційно-практичні курси, як хорознавство і хорова література в період дистанційних занять за ефективністю навчально-виховного процесу можуть навіть перевищити офлайн заняття. Автори досить ретельно розбирають проблематику діяльності концертмейстера в умовах онлайн занять, що також розкриває додаткові можливості підвищення рівня онлайн викладання хорових дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Ключові слова: хорознавство, хоровий клас, хорове диригування, читання хорових партитур, хорове аранжування, хорова література, хорознавство.

вих партитур, хорове аранжування, хорова література, дистанційна освіта, методи навчання, комп'ютерні технології.

In the offered article the attempt of the analysis of a situation with studying of choral disciplines in higher educational institutions of Ukraine in the conditions of online employment is made. Aware of the large number of problems that distance education brings to the field of art pedagogy, Y. Havrylenko and E. Karpenko identify the most significant of them and look for the positive aspects of distance learning that should be used in the study of choral disciplines. The authors analyze a large number of modern publications on the problems of distance education. The authors' own recommendations were formed as a result of observations of the educational process at the Department of Choral Conducting, Vocals and Methods of Music Education of Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko. Emphasis is placed on the need to strengthen theoretical training and the development of skills of independent work of higher education. The authors attach great importance to the mastery of modern computer technology by both students and teachers of higher education institutions.

Agreeing with the opinion that choirs in the period of online classes are deprived of the opportunity to perform their main function, which is the collective performance of choral music, the authors present a number of proposals aimed at maintaining and improving the professional skills of singers. Researchers' opinions on such disciplines as choral conducting, reading choral scores, choral arranging, choral literature, and choral studies are developing in the same direction. The article believes that such lecture-practical courses as choral studies and choral literature in the period of distance learning in the effectiveness of the educational process may even exceed the offline lessons.

The authors carefully analyze the problems of the accompanist in the conditions of online classes, which also opens up additional opportunities to increase the level of online teaching of choral disciplines in higher pedagogical educational institutions of Ukraine.

Key words: choral studies, choral class, choral conducting, reading choral scores, choral arranging, choral literature, distance education, teaching methods, computer technology.

УДК 378.016:78.087.68]:[37.018.43:004]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.13>

Гавриленко Ю.Д.,

викладач кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Карпенко Є.В.,

доцент кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Дистанційна форма навчання, яка несподівано увірвалася в галузь мистецької освіти, змусила педагогів і студентів якомога швидше пристосуватися до нових умов. І, якщо в перші тижні карантину роздавалися голоси на користь того, що краще перечекати карантин, ніж займатися, наприклад, диригуванням дистанційно, в подальшому стало зрозуміло, що «перечекати» тривалий карантин не вдасться, а тому необхідно шукати нові підходи до навчання, які б дозволили максимально ефективно використати час в період дистанційних навчання.

Великі проблеми спіткали мистецькі виконавські колективи – хори, ансамблі та оркестри. В період дистанційних занять вони, практично, перестають існувати. Руйнується процес підготовки диригентів, бо елемент практичної апробації здобутих професійних навичок відкладається до часу закінчення карантину. І, якщо досить недавно педагоги-хоровики керувалися правилом, що хормейстера можна виховати лише в хорі, тепер необхідно знайти такі підходи, щоб час карантину не був втраченим для студента-хормейстера або вчителя музичного мистецтва, який також вивчає хорові дисципліни.

В той же час, варто констатувати, що методика вивчення хорових дисциплін в умовах дистанційної освіти знаходиться в стані розробки. Інтенсивні пошуки педагогів приводять до цікавих знахідок, проте процес формування методики викладання предметів хорового циклу ще далекий від завершення. Необхідні подальші цілеспрямовані зусилля в напрямку розробки та апробації ефективних методик викладання хорового диригування, хорового класу та читання хорових партитур в нових умовах. Також необхідно зазначити, що онлайн заняття корінним чином змінюють наповнення роботи концертмейстера, що також потребує уваги науковців-методистів.

Розглядаючи мистецькі онлайн заняття як тимчасове явище, тим не менш, необхідно використовувати час дистанційної освіти з максимальною ефективністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Датою виникнення дистанційного навчання слід вважати 1840 рік. Цього року сер Ісаак Пітман запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії. З того часу елементи дистанційного навчання все більш значною мірою впроваджуються у освітню практику. Проте вони донедавна слугували доповненням до основної, очної або заочної форми навчання. Онлайн заняття в якості заміни аудиторних занять виступили лише в період карантину, що був викликаний пандемією коронавірусу. Відповідно зросла інтенсивність наукових досліджень, де науковці, педагоги шукають оптимальних шляхів організації навчального процесу, який вже досить великий період часу відбувається у дистанційній формі. Найбільше проблем зазнають мистецькі спеціальності, здобуття яких потребує великої кількості практичних та індивідуальних занять, відпрацювання виконавських навичок. Зокрема, сказане вище стосується спеціальностей хормейстера та вчителя музичного мистецтва.

Аналіз проблематики мистецької освіти у власних роботах здійснюють Г. Ципін та А. Козир. Свій внесок у справу розробки загальної концепції дистанційної освіти внесли І. Адамова, В. Белікова, В. Безпалько, Т. Головачук, Р. Гуревич, О. Тамаркіна та інші автори.

Деякі дослідники вважають дистанційну форму навчання великим досягненням і роблять акцент на її позитивних аспектах. Так, Т. Головачук, І. Адамова доводять, що «Дистанційна форма навчання дає можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців» [2, с. 3-6].

Дослідники Б. Деміда, С. Сагайдак, І. Копил поряд з позитивними сторонами дистанційної

освіти вбачають і серйозні проблеми: «Немає прямого очного спілкування між студентами та викладачем. Подання матеріалу позбавляється емоційного зафарбування, важко створити творчу атмосферу в групі тих, хто навчається» [3, с. 101]. Названі автори торкаються також питання технічного забезпечення онлайн занять: «Користувач повинен бути забезпеченим персональним комп'ютером та доступом в Інтернет» [3, с. 101].

А. Коваленко, аналізуючи позитивні та негативні грані дистанційної мистецької освіти, влучно зауважує: «постає питання: як бути з набуттям навичок концертної діяльності?» [7, с. 27].

Інтенсивність пошуків ефективних методів онлайн вивчення хорових дисциплін зростає, проте ще не слід стверджувати, що оптимальна методика вже створена. Як зазначає Л. Васильєва, труднощі впровадження дистанційного навчання для мистецьких спеціальностей, зокрема «пов'язані з його значними відмінностями від традиційних методик викладання музичних дисциплін, основою яких є безпосередній контакт викладача і учня» [1, с. 49].

О. Тамаркіна підкреслює важливість самостійної роботи студента в процесі дистанційної освіти: «Самостійна робота студентів, підходить до якої потребують докорінних змін, є основою вищої освіти, важливою частиною процесу підготовки фахівців. Саме така робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань» [9, с. 229].

Л. Качуринець вважає за можливе формування професійних компетентностей майбутніх керівників хорових колективів за умови створення організаційно-технологічної моделі дистанційного навчання із залученням широкого спектру засобів електронного навчання й комунікації в освітньо-професійних цілях, музично-комп'ютерних технологій: «Організаційно-технологічна модель дистанційного навчання студентів-хормейстерів здійснюється на основі: одниничної медіа (використання якого-небудь одного засобу навчання і каналу передачі інформації), мультимедіа (нотний друк творів, комп'ютерні програми навчального призначення на різних носіях, аудіо- та відеозаписи і т. ін.), гіпермедіа (використання нових інформаційних технологій при домінуючій ролі комп'ютерних телекомунікацій, як приклад, – створення віртуального хору)» [6, с. 56].

Т. Фурдак наголошує на складності досягнення якісної постановки диригентського апарату в умовах дистанційної освіти, бо інколи студент обирає не найзручнішу позицію для диригування, а стає так, щоб його руки попадали в поле зору камери. Дослідниця зазначає, що під «важливою відмінністю індивідуальних занять є той факт, що викладач повинен звертати увагу не тільки на кінцевий

результат – звучання музичного твору, виконуваного студентом, але й контролювати діяльність усієї опорно-рухової системи під час музикування, адже, як відомо, неправильна постава диригентського апарату, до якого входить в тій чи іншій мірі вся постать диригента (голова, плечі, корпус, ноги, руки), може негативно позначитись як на якості оволодіння технікою диригування (виразність, поліморфність, комплементарність), вплинути на загальний естетичний вигляд диригента, що зі свого боку справляє певне враження на хоровий колектив і слухачів, так і на художню інтерпретацію твору» [10, с. 213].

Незважаючи на важливість досліджень вище наведених авторів, маємо зауважити, що концепція дистанційної освіти в Україні ще потребує подальших розробок.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність ретельного аналізу ефективності традиційних методик викладання хорових дисциплін та модернізації їх до умов онлайн освіти. Пошук нових ефективних методик викладання хорового диригування, хорового класу та читання хорових дисциплін здатне значно інтенсифікувати навчальний процес.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження особливостей викладання хорових дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах України в період дистанційної освіти та здійснення пошуку ефективних методів та прийомів, здатних інтенсифікувати навчальний процес та підвищити рівень дистанційного вивчення хорових дисциплін здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Дистанційна форма проведення занять з музикантами відома не перший рік. В системі Інтернет можна знайти чимало відео уроків, де навчають грі на гітарі, співу або диригуванню. Проте, як свідчить досвід, особисте спілкування учня з викладачем відіграє не менш значущу роль у процесі формування майбутнього фахівця, ніж та навчальна інформація, яку здобувач освіти сприймає під час заняття. Якщо сприймати дистанційну форму вивчення хорових дисциплін як тимчасове явище або як додаток до традиційних форм навчання, то можна нехтувати тимчасовою втратою особистого спілкування і використовувати можливості онлайн технологій для здобуття тих навичок, які під час «очної» освіти часто залишаються в тіні. Не зважаючи на те, що мистецькі дисципліни зазнають певних втрат за умови безконтактних занять, пошуки шляхів підвищення ефективності онлайн занять тривають і педагоги вже сьогодні пропонують чимало цікавих знахідок, які варто впроваджувати в навчальну практику. Серед циклу хорових дисциплін найбільших втрат зазнає хоровий спів. На другому місці слід назвати хорове диригування. Читання хорових партитур дозволяє знайти чимало ефективних

форм самостійної роботи студента з подальшим обговоренням її результатів. Хорове аранжування також дозволяє перенести акцент на самостійну роботу студента. Найменш вразливим серед циклу хорових дисциплін є хорознавство.

Задачі дослідження:

- аналіз можливостей оновлення форм викладання хорознавства та хорової літератури;
- обґрунтування найбільш ефективних підходів до викладання хорового співу в умовах дистанційних занять;
- визначення проблем фахової підготовки студента-диригента та майбутнього вчителя музичного мистецтва і формування пропозицій стосовно впровадження ефективної методики он лайн викладання хорового диригування;
- визначення важливості покращення організації самостійної роботи студента в процесі опанування читання хорових партитур;
- усвідомлення ролі комп'ютерних технологій під час дистанційного вивчення хорового аранжування;
- дослідження форм роботи концертмейстера в умовах он лайн освіти.

Аналіз можливостей оновлення форм викладання хорознавства та хорової літератури

Хорознавство та хорова література це предмети, в процесі вивчення яких значна частина часу відводиться на лекційні заняття. Хорознавство є теоретичним фундаментом усього циклу хорових дисциплін. Від якості опанування цього предмету залежить рівень компетентності як хормейстера, так і вчителя музичного мистецтва. Від повноти опанування такої дисципліни, як хорова література, залежить рівень професійної ерудиції майбутніх фахівців, що неодмінно впливає на успішність їхніх творчих пошуків.

Вивчення хорознавства та хорової літератури в умовах дистанційної освіти демонструє ряд цікавих можливостей, які дозволяють не тільки не зазнати регресу у навчанні, але й істотно підвищити рівень зацікавленості здобувачів освіти і покращити рівень їхніх знань.

Найбільш розповсюдженою формою підвищення ефективності лекційних занять є створення відео-лекцій, які студент може прослухати неодноразово, у зручний час. Проте створення такого курсу не гарантує високого рівня знань без продуманої системи контролю. Крім проведення вебінарів, які в умовах дистанційної освіти замінюють семінари, ефективною формою перевірки знань є тестування. Тим більше, що його можна проводити не в кінці курсу, а, буквально, по кожній темі. Тестування не віднімає багато часу, проте дозволяє охопити широке коло питань.

Доводить свою ефективність проведення вікторин: визначити творчий напрямок хору за відео прикладом, дати характеристику диригенту.

Можливим є також метод хорової діагностики в умовах онлайн занять: студенти визначають сильні сторони та недоліки звучання тих хорів, відео запис яких їм пропонує викладач.

Обґрунтування найбільш ефективних підходів до викладання хорового співу в умовах дистанційних занять

На перший погляд, впровадження дистанційної освіти ставить хрест на хоровому виконавстві. Проте це не так. По-перше, і студенти, і викладачі не мають права опускати руки і кидати підтримувати та удосконалювати виконавські навички. По-друге, необхідно пам'ятати, що дистанційна мистецька освіта може існувати або тимчасово, або як додаток до традиційної, «очної» освіти. Немає аргументів на користь думки, що хорове мистецтво, як й інші види колективного виконавства, припинило своє існування. Дистанційні заняття під час негараздів мають допомогти підтримувати співацьку форму хористів та розвивати їхні навички, наскільки це можливо в таких специфічних умовах.

В умовах онлайн занять важко сподіватись на розвиток ансамблевого чуття або гармонійного слуху. Але існує можливість ретельного вивчення хорових партій. Традиційно здобувачі освіти записують власне виконання хорових партій і надсилають їх для рецензування викладачеві. Викладач, після прослуховування записів і їх аналізу, доводить до студента свою оцінку з коментарями. Таку форму роботи варто поєднувати з онлайн заняттями на платформах «Zoom» або «Meet». Не зважаючи на серйозні недоліки зв'язку, які зазвичай заважають отримати високу якість зображення та звучання, викладач здатний прослухати хориста і оперативно надати йому поради стосовно усунення недоліків, які можуть бути присутніми у виконанні партії. Враховуючи, що «чистота інтонування – це наріжний камінь, на якому базується хорове мистецтво» [8, с. 41], необхідно звертати увагу на точне відтворення нотного тексту. Тут може стати в пригоді аудіо-запис високої якості, який дозволить почути ті особливості виконання, які не прослуховувались під час онлайн заняття.

Слід визнати корисним спів хорових партій без допомоги інструменту. В той же час можна запропонувати студентів співати одну партію, а інші грати на фортепіано. Подібні прийоми допомагають активізувати музичний слух, розвивати навички чистого інтонування та дозволяють відчуття звучання всієї партитури.

Не зважаючи на те, що між створенням аудіо-запису та його рецензуванням викладачем проходить досить тривалий час, саме такий спосіб дозволяє отримати найбільш повноцінне враження від виконання студентом хорової партії.

Інколи доводиться чути думку, що на зміну хоровим колективам приходять віртуальні хори.

Такі хори – це новий вид мистецтва і вони не заперечують існуванню традиційних хорових колективів. Таким чином, не зважаючи на труднощі, які переживають хорові колективи в період онлайн занять, інтенсивна робота студентів має стати запорукою відродження виконавського колективу відразу після відновлення «очної» освіти.

Визначення проблем фахової підготовки студента-диригента та майбутнього вчителя музичного мистецтва і формування пропозицій стосовно впровадження ефективної методики онлайн викладання хорового диригування

Сьогодні вже не можна стверджувати, що методика вивчення хорового диригування розроблена недостатньо. Проте, дистанційна форма навчання змушує переосмислити роль традиційних методів, які зазвичай застосовуються в навчальному процесі з хорового диригування. Відомі методи спостереження, репродукції, порівняння, аналізу та самоаналізу, обговорення, поступового ускладнення завдань. Ці методи в умовах дистанційного навчання набувають нового наповнення. Викладач спостерігає не за діями студента в класі, а аналізує виконання на екрані монітора. Або студентом здійснюється відео-запис диригування, на основі якого викладач формує власне резюме. Так само метод репродукції: студент повторює дії викладача на основі відеоматеріалу, а не внаслідок «очного» спостереження.

Заняття з хорового диригування під час карантину зазнають значної трансформації. Існуючу традиційну методику не можна автоматично переносити в онлайн заняття із застосуванням ресурсів «zoom» або «google meet». Спроби добитися синхронізації гри концертмейстера та диригування студента не приносять позитивного результату. Різна швидкість проходження сигналу приводить до розбіжностей між звучанням фортепіано і жестом. Інколи зображення «зависає», звук також може погіршуватись. Тому зазвичай для музичного супроводу диригування використовується фонограма хорового твору, яку записує концертмейстер. Інколи допустимо використати готовий запис виконання твору, знайдений в системі Інтернет. Хоч в цьому випадку немає ніякої гарантії, що виконавська концепція студента і особливості знайденого взірця ідентичні і не створюють дискомфорту в процесі занять. Можуть відрізнитися творчий задум студента і риси виконання з інтернету стосовно темпу або динамічного розвитку не співпадають. Слід визнати, що диригентська ініціатива під час диригування під фонограму не зводиться нанівець. Здобувач освіти не керує виконанням, а просто відтворює особливості фонограми своїми жестами. Темп, агогіка, динаміка у фонограмі жорстко закріплені. Хоча комп'ютерні технології дозволяють корегувати темп звучання, проте така корекція не пов'язана безпосередньо з диригуванням.

Керування за допомогою диригентських жестів відходить на другий план. Диригування під фонограму позбавляє студента можливості виходити за межі визначених рамок. Проте диригування під фонограму може принести і певні позитивні плоди, якими не варто нехтувати. Тут варто згадати про вміння тримати темп. Диригування під фонограму може знадобитися і в практичній діяльності хормейстера: сьогодні навіть хори інколи співають під фонограму супроводу.

Під час онлайн занять якість зображення не завжди дозволяє повноцінно оцінити ступінь успішності виконання творчих завдань студентом. Проте варто зауважити, що метод відео-фіксації значною мірою дозволяє подолати цю проблему. Хоч цей досить простий метод насправді додає студентові певного клопоту. Як свідчить практика, більшість студентів значно хвилюється під час відео зйомки і не відразу отримують якісний творчий результат. Проте з часом студент набуває певного досвіду і створює відеозаписи без зайвого нервування. Відео-фіксація диригування дозволяє викладачеві фахово проаналізувати дії студента і надати необхідні поради стосовно удосконалення виконання. Досвід роботи з камерою, створення відеозаписів у вік комп'ютерних технологій можуть стати корисним досвідом.

Методи аналізу, самоаналізу, наслідування досвіду, обговорення та інші ефективно застосовуються разом з впровадженням відеозаписів. Викладач, крім надання порад, також може створювати відео-ролики, де демонструє взірці виконання тих або інших диригентських прийомів, або усього твору в цілому. Безумовно, утворюється певний часовий розрив між записом та коментарями викладача. Або між створенням навчального ролика викладачем та покращеними виконавськими результатами студента. Під час онлайн спілкування такого часового розриву немає, проте якість передачі зображення не завжди буває належної якості.

Виконання хорових творів а cappella може здійснюватися без супроводу, під спів студента. Фонограма в такому випадку не застосовується. Такий метод активізує творчі уявлення студента, розвиває його творчу ініціативу, удосконалює вокальні навички.

Варто нагадати, що диригування під фонограму розвиває чуття темпу. Таке диригування нагадує заняття музикантів-інструменталістів під метрономом. Фонограма для диригента фактично також є метрономом. Зазвичай студентові важко зорганізуватись на початку звучання фонограми. Для того, щоб студент успішно розпочинав диригування твору, концертмейстеру під час запису варто відраховувати 1-2 такти голосом.

Дистанційна освіта має сприяти підвищенню рівня теоретичної підготовки студентів з хорового

диригування та розширення їх фахового кругозору. Крім опрацювання навчально-методичної літератури, студент має вивчати виконавський досвід провідних диригентів, хорових колективів, записи яких є в системі Інтернет.

Сьогодні вже здійснюються перші дослідження стосовно керування віртуальним хоровим колективом. Але для успішного втілення такого творчого проекту потрібне вільне володіння складними комп'ютерними технологіями. Доречно починати спроби з створення «аудіо хору», бо з'єднувати звукові доріжки легше, ніж комбінувати відео файли.

Студент-диригент має записати відео ролик з диригентським виконанням того або іншого твору, а учасники хору під це диригування записують хорові партії. Потім ці записи треба з'єднати у спільне звучання за допомогою комп'ютерних програм "Audition", "Audacity" або "Sound Forge". Справа не проста, але цікава, хоч і потребує чимало часу.

Слід повторити, що дистанційна освіта може сприяти зміцненню теоретичної підготовки з хорового диригування майбутніх диригентів та вчителів музичного мистецтва. У свою чергу, міцна теоретична основа рано чи пізно дозволить молодим фахівцям удосконалювати власну диригентську техніку.

Визначення важливості покращення організації самостійної роботи студента в процесі опанування читання хорових партитур

Існує думка, що досить легко опанувати читання хорових партитур під час карантину і онлайн занять. Проте, як свідчать спостереження, впровадження дистанційної освіти приносить чимало проблем стосовно оволодіння навичками читання хорових партитур.

Перша проблема – відсутність доступу до фортепіано. На жаль, з такими випадками стикаються здобувачі вищої освіти під час локдауну та онлайн занять. Залишається запропонувати студентові сольфеджувати партії творів, що передбачені до вивчення, потім відпрацювати спів партій з текстом. Певна підготовка з цифрових технологій дозволяє записати власний спів на смартфон і накладати партії одна на одну, таким чином створюючи багатоголосну звукову партитуру. Проте, як свідчить практика, сьогодні достатніми навичками для такої творчої роботи володіють лише окремі студенти. Тому всі інші мають виконувати партії окремо, по одній. Краще це робити під час онлайн заняття. Таким чином зберігається спілкування студента і викладача. Якісно виконаний запис партій дозволяє повніше оцінити успіхи студента, проте позбавляє його навіть онлайн спілкування з викладачем. Під час онлайн заняття викладач здатний відразу надати поради та висловити зауваження, в той же час є можливість підбадьорити студента. Під час онлайн заняття зберігається частка емоційного спілкування. Коли ж студент записує

партії, надсилає викладачу і чекає резюме, яке надходить часто через добу – емоційна складова зменшується до мінімуму.

Друга проблема – відсутність можливості вільного виходу системи Інтернет. І сьогодні у віддалених населених пунктах зв'язок нестійкий. Студентам, які опиняються в подібній ситуації залишається виконувати навчальну програму самостійно, фіксуючи результати навчання за допомогою відео записів. В разі налагодження зв'язку ці завдання необхідно відсилати викладачу. Найскладнішою є ситуація, коли немає не тільки зв'язку, але й фортепіано. Але залишається можливість вивчати хорові партії творів, передбачених програмою. Налаштування можна виконувати за допомогою смартфона, на який можна встановити тюнер або камертон.

В період онлайн занять може стати в пригоді метод ескізного вивчення хороших партитур. Завдяки впровадженню цього методу виникає можливість опанування більшої кількості творів, розширення кругозору студента. Читання партитур з листа також дуже корисне для розвитку професійних навичок здобувачів вищої освіти.

Слід зауважити, що студенти в період дистанційної освіти опиняються в різних умовах. Тому індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти є потрібним, як ніколи.

Усвідомлення ролі комп'ютерних технологій під час дистанційного вивчення хорошого аранжування

Можна сміливо стверджувати, що виконання завдань з хорошого аранжування за допомогою комп'ютерних програм допомагає студентам не тільки усвідомити важливість цієї дисципліни, але й домогтися значних творчих успіхів. Навчившись користуватися нотними програмами, такими, як "Sibelius" або "Finale", студент отримує можливість не тільки економити час на виконанні завдань, але й більш ретельно аналізувати отриманий творчий результат.

Копіювання і перестановка голосів за відповідними схемами перетворює так звані строгі перекладки на досить просту роботу. Зникає необхідність переписувати кожний раз одні й ті ж партії, комп'ютер цю справу виконає швидко і без помилок. До того ж, студент отримує можливість прослуховування партитури за допомогою комп'ютера, якою б складною вона не була. Комп'ютер допомагає правильно формувати партитуру і навіть підказує студентові межі діапазонів хороших партій. В тому разі, якщо студент помилково напише ноту, яка знаходиться поза межами діапазону тієї або ж іншої партії, ця нота світиться червоним кольором.

Навіть коли студенти опановують жанр обробки українських народних пісень, цифрові технології здатні значно інтенсифікувати творчу роботу. Крім того, нотні програми надають можливість

смівліше експериментувати і обирати оптимальний варіант аранжування.

Окремі студенти самостійно записують голоси створеної партитури на смартфон, тим часом озвучуючи власне аранжування. Проте цей досвід ще не набув широкого розповсюдження.

Оволодіння комп'ютерними технологіями посилює інтерес студентів до аранжування і полегшує досягнення творчого результату. Викладач має не тільки вміти набирати ноти на комп'ютері, але й допомогти студентові завантажити нотну програму і навчити основам набору нот. Тобто для підтримки високого реноме, викладачеві, який веде курс хорошого аранжування, необхідно бути фахівцем з питань музичних цифрових технологій. Принаймні, з набору нот та встановленню нотних програм.

Онлайн заняття не заперечують традиційного виконання завдань з аранжування на папері. Відомі випадки, коли студент не мав комп'ютера, певний час не міг вийти до системи Інтернет, проте систематично удосконалював майстерність аранжувальника, виконуючи завдання за допомогою олівця та нотного паперу. Проте вже недалекий той день, коли здатність виконувати завдання з хорошого аранжування на комп'ютері стане необхідною та обов'язковою. Головне під час онлайн вивчення хорошого аранжування – це систематична робота.

Робота концертмейстера в умовах дистанційної освіти

Як вже було констатовано вище, дистанційна форма мистецької освіти породжує велику кількість проблем, які стосуються, зокрема, вивчення хороших дисциплін. Онлайн заняття накладають свій специфічний відбиток не тільки на діяльність педагога і студента, але й на роботу концертмейстера.

Навчальною програмою передбачено, що в диригентському класі студент опановує диригентські прийоми під акомпанемент концертмейстера. Така форма роботи дозволяє добиватися високого ступеня взаємодії між студентом і концертмейстером. Концертмейстер виконує диригентські вказівки студента і, таким чином у здобувача вищої освіти розвиваються навички диригування, тобто керування виконавським процесом. Викладач не стоїть осторонь. Він направляє студента, допомагає виправляти помилки, звертає увагу на хибні, непереконливі творчі рішення стосовно темпу або динаміки. Важливо дозволити студентові проявити власну ініціативу, сформувані власне бачення інтерпретації музики. Як зазначає І. Заболотний, «З метою розвитку художнього мислення майбутніх фахівців педагог залишає можливість для індивідуального трактування музичних творів, для придбання виконавських якостей, які необхідні диригентові для ефективного впливу на хорівий колектив, що викликають яскраві емоційні переживання у виконавців, збагачують їх духовний

світогляд» [5, с. 50]. Концертмейстер не стоїть осторонь виконавського процесу і може, в разі необхідності, висловлювати побажання стосовно якості аутфактів, логіки змін темпу або динаміки, особливо, коли студент здійснює диригентські дії недостатньо виразно.

В диригентському класі концертмейстер не просто ілюструє звучання твору, відтворює фразування, кульмінації, штрихи. Якісна гра концертмейстера в процесі вивчення хорового диригування є дуже важливим компонентом навчального процесу. Вона, поряд з поясненнями викладача, здатна сприяти формуванню практичних навичок у здобувача вищої освіти. Проте концертмейстер має ще й адекватно реагувати на жест студента-диригента: наприклад, в разі недостатньо виразного показу вступу не розпочинати виконання твору на інструменті. Таким чином моделюється взаємодія диригента з хором і студент швидше усвідомлює вимоги до здійснення аутфактів.

Дистанційна освіта вимагає інтенсивно шукати такі форми роботи концертмейстера, які б допомагали звести до мінімуму проблеми, які викликані відсутністю особистого контакту студента і викладача. Але, оскільки в період онлайн занять абсолютно недоречно припиняти процес опанування хорового диригування, треба знаходити нові можливості, застосовувати нові методи роботи, як для викладача, так і для концертмейстера. Студент не може на кілька місяців перервати процес навчання, бо потім прийдеться розпочинати з нуля. Таким чином, заняття дистанційно допомагають студентів не тільки не втратити свій виконавський рівень, але й налаштовують його на глибоке вивчення методичної літератури та свідому самостійну роботу.

Зазвичай, концертмейстери записують фонограми, які служать звуковою ілюстрацією хорового твору і під цей запис студент відпрацьовує диригентські прийоми. Слід визнати, що процес створення і корегування фонограми інколи займає досить великий проміжок часу. Бо не завжди швидко формується виконавська концепція студента, його цілісне сприйняття образного змісту твору. Фонограму доводиться переписувати заново. Часто диригування під фонограму викликає чимало критичних зауважень, бо в ньому зникає елемент керування виконавським процесом. Проте в сучасних умовах диригенту досить часто доводиться виконувати твори з хором під фонограму оркестру, тому надбання навичок диригування під фонограму можна вважати корисними.

Відомо, що домогтися синхронізації диригування і гри концертмейстера в сучасних умовах онлайн занять технічно неможливо. Проте варто не припиняти зусиль в напрямку пошуку нових форм більш тісної взаємодії концертмейстера і студента під час впровадження дистанційних занять.

Наприклад, досить ефективною показала себе така форма взаємодії студента і концертмейстера: концертмейстер виконує хоровий твір на фортепіано, студент диригує під живу музику. Звичайно, викладач може відчувати відсутність синхронності жестів студента та звучання фортепіано. Проте диригування під живу музику надає можливість оперативно корегувати не тільки темп, але й штрихи та нюанси, що також є важливим. Активізується творча ініціатива студента, конкретизуються його уявлення щодо інтерпретації твору. Виконавська концепція обговорюється всіма учасниками онлайн заняття: студентом, викладачем та концертмейстером. Такий метод, який можна назвати методом живого експериментування, дозволяє протягом заняття уточнити темп, агогіку, нюанси, які втілює концертмейстер у власному виконанні. Спостереження показали, що, не зважаючи на відсутність синхронності звучанні музики і диригування в сприйнятті викладача, подібна робота сприяє активізації творчих пошуків студентів, посилює їхню відповідальність за отриманий виконавський результат.

Можливі й інші варіанти підвищення взаємодії студента і концертмейстера. Наприклад, коли студент вже сформував власну виконавську концепцію, йому пропонується записати відео власного диригування без музичного супроводу. Таке відео студент відсилає концертмейстеру. Продивившись відео запис диригування, концертмейстер виконує твір з урахуванням диригентських дій студента – показів темпу, динаміки, агогіки, штрихів. Під час «очних» занять концертмейстер відразу реагує на жест студента-диригента. В умовах дистанційних занять здобувач вищої освіти отримує аудіо запис твору, здійснений концертмейстером на основі його диригування. Студент встановлює ступінь відповідності задуму і результату. Надалі корисно обговорити отриманий результат з тим, щоб остаточно з'ясувати особливості інтерпретації, запропонованої здобувачем освіти. В обговоренні беруть участь студент, викладач і концертмейстер. В процесі обговорення необхідно встановити: де жести диригента були непереконливими, незрозумілими, внаслідок чого трактування твору концертмейстером не відповідає задуму студента. Викладач має запропонувати студенту скорегувати застосування тих або ж інших диригентських прийомів з тим, щоб наступний запис диригування був би більш зрозумілим для виконавців, роль яких в навчальному процесі грає концертмейстер. Інколи буває необхідно провести декілька подібних обмінів записами і обговорень. Удосконалюється диригування студента, уточняється його розуміння твору. Як показують спостереження подібна форма організації занять позитивно впливає на рівень підготовки студента з хорового диригування.

Висновки. Таким чином, в той період часу, коли дисципліни диригентського циклу вивчаються дистанційно, традиційні методи опанування хорових дисциплін наповнюються по-новому. «Є всі підстави стверджувати, що саме сьогодні формується дидактика дистанційного навчання і є потреба у створенні часткових методик дистанційного навчання в межах предметної підготовки студентів вищої школи» [3, с. 101].

Хоча онлайн заняття не можуть замінити живого спілкування студента з викладачем та концертмейстером, проте з'являється можливість зміцнити теоретичне підґрунтя фахових предметів, якісно вивчити хорові партії, опановують цифрові методи виконання хорових аранжувань. Всі творчі результати обговорюються з викладачем. А у вивченні хорового диригування значну роль починає грати відео-фіксація студентського виконання. Саме вона дозволяє викладачеві ретельно проаналізувати сильні і слабкі сторони виконання. В подальшому викладач доводить власну точку зору під час онлайн заняття, або надсилає студентові резюме.

Обмеження дистанційного навчання по-новому розставляють акценти у вивченні хорових дисциплін, примушують інтенсивніше вивчати цифрові музичні технології. Виходячи з того, що дистанційні заняття – явище в мистецькій освіті тимчасове і не головне, студенти поповнюють знання, вивчають теорію та покращують мануальну техніку з тим, щоб у подальшому впевнено вийти до хору та успішно виконати концертну програму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва Л. Л. Досвід впровадження дистанційного навчання у фахову підготовку майбутнього

вчителя музичного мистецтва. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2017. № 7 (71). С. 48-58.

2. Головачук Т. І., Адамова І. З. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. Витоки педагогічної майстерності: науковий журнал, 2012. Вип. 10. С. 3-6.

3. Демида Б. А., Сагайдак С. М., Копил І. Ю.. Системи дистанційного навчання: огляд, аналіз, вибір. Львівська політехніка, 2011. 101 с.

4. Дубовий З. С. Формування самостійності майбутніх учителів музики у процесі дистанційного навчання. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидат педагогічних наук. Кривий Ріг, 2019.

5. Заболотний І. П. Диригентсько-хорова педагогіка як мистецько-освітній феномен. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка. Тернопіль, 2020. Вип. 1. С. 47–53.

6. Качуринець Л. В. Формування професійних компетентностей майбутніх керівників хорових колективів в умовах дистанційного навчання. *Tendances scientifiques de la recherche fondamentale et appliquée*. Strasbourg, République française, 3. 2020. p. 56-58.

7. Коваленко А. С. Організація концертних заходів гітаристів в умовах дистанційного навчання. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Умань, 2020. Вип. 4. С. 26–31.

8. Пігров К. Керування хором. Київ: Держ. видав. образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. 178 с.

9. Тамаркіна О. Л. Самостійна робота студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2020. Вип. 34. Т. 5. С. 228-231.

10. Фурдак Т. Д. Дистанційні заняття з хорового диригування: технології навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. ЦДПУ імені В. Винниченка, Кропивницький, 2021. Вип. 197. С. 213-216.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИНЦИПІВ НАРОДНОГО БАГАТОГОЛОССЯ – ОСНОВА ТВОРЧОСТІ ПРОВІДНИХ КОЛЕКТИВІВ У ГАЛУЗІ НАРОДНОПІСЕННОГО ВИКОНАВСТВА

USE OF THE PRINCIPLES OF NATIONALITY OF MULTIPLICITY – FUNDAMENTALS OF CREATIVITY OF LEADING COLLECTIONS IN THE FIELD OF PEOPLE'S WRITTEN PERFORMANCE

У статті окреслено та проаналізовано особливості народного багатоголосся як основу творчості провідних мистецьких колективів України. Ґрунтується на музично-теоретичному аналізі репертуару провідних мистецьких колективів України. Досліджень, що можна виявити спільні риси, які притаманні більшій частині творів фольклорного походження. Методи обробки музичного матеріалу є такими, що спрямовані на збереження рис фольклорного першоджерела. Методологічна основа статті заснована на науково-теоретичних засадах і дослідженнях українських музикознавців, які окреслювали специфіку звернення до фольклору у вітчизняній мистецькій практиці. Вперше проаналізовано особливості інтерпретації народнописенного матеріалу в провідних колективах України. Багатоманітність форм народного багатоголосся є провідною ознакою української пісенно-виконавської традиції і починаючи від започаткування концертно-сценічної форми функціонування народного пісенного виконавства є невід'ємною частиною, основою творчості провідних мистецьких колективів, і справляє значний вплив на розвиток професійного та аматорського музичного мистецтва. Аналіз багатоголосних пісень дозволяє визначити загальні стилістичні ознаки, зокрема: імпровізаційну основу розспіву, варіантний розвиток мелодії, підпорядкування вертикалі горизонтальному руху мелодії, утворення неповних акордів, паралелізму інтервалів, акордів, особливе співвідношення консонансів і дисонансів, нетипове розв'язання дисонансних співзвуч, специфіку голосоведення, важливу роль грудного та фальцетного підголосків, мелодичну виразність басового голосу, переважання двоголосної та триголосної фактури тощо, що найяскравіше виявляються у поліфонічних піснях. Сьогодні бракує належної культури показу народного мистецтва. Особлива увага чомусь завжди приділяється його зовнішній видовищній стороні, мало – внутрішньому духовному потенціалу. Народна пісня потребує інтимних у найвищому розумінні людських умов для розкриття своєї суті, що дивує природністю. Крім самодостатніх цінностей, народна співоча традиція накопичила здобутки, які здатні надати свіжий імпульс розвитку професійного та аматорського мистецтва.

Ключові слова: хор, народна пісня, обробка, трансформація народної пісні, фольклор, голосоведіння, мізансцена, багатоголосся.

The article outlines and analyzes the features of folk polyphony as a basis for the work of leading art groups in Ukraine. It is based on the musical-theoretical analysis of the repertoire of the leading art groups of Ukraine. Research that can identify common features that are inherent in most works of folklore origin. Methods of processing musical material are aimed at preserving the features of the original folklore source. The methodological basis of the article is based on scientific and theoretical principles and research of Ukrainian musicologists, who outlined the specifics of the appeal to folklore in the domestic art practice.

For the first time the peculiarities of the interpretation of folk song material in the leading groups of Ukraine are analyzed. The diversity of forms of folk polyphony is a leading feature of the Ukrainian song and performance tradition and since the beginning of the concert-stage form of folk song performance is an integral part, the basis of leading art groups, and has a significant impact on professional and amateur music. Analysis of polyphonic songs allows to determine common stylistic features, in particular: improvisational basis of singing, variant development of melody, vertical subordination of horizontal melody movement, formation of incomplete chords, parallelisms of intervals, chords, special ratio of consonances and dissonances, atypical resolution, the important role of chest and falsetto undertones, melodic expressiveness of the bass voice, the predominance of two-part and three-part textures, etc., which are most pronounced in polyphonic songs. Today there is a lack of proper culture of folk art. For some reason, special attention is always paid to its external entertainment side, little - to the internal spiritual potential. Folk song needs intimate in the highest sense of human conditions to reveal its essence, which is surprising naturalness.

In addition to self-sufficient values, the folk singing tradition has accumulated achievements that can give a fresh impetus to the development of professional and amateur arts.

Key words: choir, folk song, processing, transformation of folk song, folklore, voting, mise-en-scène, polyphony.

УДК 78.087.684
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.14>

Горобець В.П.,
викладач кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтва

Сластьон В.М.,
ст. викладач кафедри музичного
мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтва

Палига С.В.,
завідувач лабораторії музичного
мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтва

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Серйозною проблемою стає стрімке зникнення основних носіїв традиційної пісенності. Сучасний підхід та вплив композиторів на обробку народної пісні. Історико-теоретичні дослідження народної музики відбуваються надто повільно. Поява безліч авторських, стилізованих пісень.

Українська культура переживає проблематичний та суперечливий процес десакралізації, знецінення традиційних ідеалів, предметів та персонажів, які були пов'язані із традиційною обрядовістю повсякденності. Як наслідок – зміни у світовідчутті та ментально-естетичній спрямованості. Інтравертивність традиційної української культури під впливом американізованого візуального продукту,

здебільшого не кращого і не довершеного, змінюється на екстравертивність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розширення спектру дослідницької проблематики, аналіз та взаємозв'язок композиторів професіоналів на народнопісенну спадщину України. Свідчить, що дана тематика досі не ставала предметом наукового дослідження. На сучасному етапі в Україні науковці звертаються до народної пісні, народного виконавства, проте узагальнюючих праць на цю тему явно недостатньо.

Мета статті – проаналізувати особливості народного багатоголосся як основу творчості провідних колективів України.

Виклад основного матеріалу. У листі до Ф. Колесси М. Лисенко наголошує на важливості докладного занотовування у народному дво-, триголоссі усіх підголосків, що становлять народний контрпункт, відмічає його самостійність, довершеність, чудовий гармонійний ансамбль [18]. Народні колективи очолювані музикантами обізнаними в питаннях характерних ознак підголоскового співу, ладової структури і мелодико-гармонічних закономірностей народної пісні, в процесі виконавської практики виробляють власну музичну лексику (найчастіше вживані мелодичні лади, ладові звороти, каданси тощо), власний виконавський і творчий стиль [3].

Із суспільно-політичними, соціально-економічними та культурними процесами в Україні початку ХХ ст. пов'язане становлення форм фольклорного гуртового виконавства: хори-ланки, співацькі артілі. Їх характерними ознаками були: тісний зв'язок з традицією гуртового співу, спірання на співаків-носіїв пісенно-виконавської традиції певного регіону (місцевості), відтворення специфічної виконавської манери, тембральна узгодженість голосів.

Завдяки аматорському руху, який активізується наприкінці ХІХ століття ведеться активна музично-етнографічна діяльність: записи та систематизація українських народних пісень П. Демуцьким та О. Кошицем. Завдяки ініціативі відомих українських музичних діячів, фольклористів, композиторів: П. Демуцького, О. Кошиця, К. Стеценка. Відбувається становлення художньо-структурних типів хорових колективів (народний хор, фольклорний ансамбль, гурт), відтворенням специфіки регіональної пісенно-виконавської традиції, формуванням жанрово-стильової палітри репертуару (хорові обробки, аранжування, оригінальні вокально-хорові твори), спробами досягти в сценічних умовах звучання, адекватного звучанню фольклорних співочих гуртів у природному середовищі.

Наприкінці ХІХ Охматівський сільський хор, організований хормейстером, фольклористом, автором обробок та аранжувань українських народних пісень П. Демуцьким, започаткував концертно-сценічну форму функціонування народного хорового

виконавства. Завдяки діяльності цього колективу громадськість отримала можливість почути зразки незайманого народного багатоголосного співу, що зберігся у старовинному задніпрянському козацькому селі на Черкащині [24].

Записи П. Демуцького вийшли друком у 1905-1907 рр., Кращі зразки записаних ним багатоголосих пісень увійшли до збірки «П. Демуцький. Українські народні пісні. Багатоголосся», опублікованої у 1954 р. [29]. Обробкам П. Демуцького притаманний рівнобіжний рух голосів, поступове нашарування підголосків, а відповідно і нашарування тембрів, чим підкреслюється багатоголосна природа українських народних пісень і народного співу.

Фольклорист, знавець українського народного мистецтва В. Верховинець у керованому ним театрі української пісні «Жінхоранс» експериментував поєднуючи народну й академічні традиції виконавства, використовував багатоголосся, а саме спів грудним звуком «з виводами».

У 30-х роках ХХ століття аматорський народний хоровий рух набуває масштабності, масовості, організованих форм, про що свідчать численні фестивалі, огляди, конкурси, декади аматорського мистецтва. Зміни в економіці й культурі мали позитивні і водночас негативні наслідки. Стрімка поява численних самодіяльних колективів, диктат з боку влади стосовно репертуару в якому обов'язковому порядку мали бути пісні про партію, вождів, будівництво нового суспільства і т. ін. Це призвело до того, що кожен бажаючий брався до написання пісень: «Все частіше в репертуарі хорів – самодіяльних і професійних – звучать пісні складені самими хоровими колективами. Якщо придивитись пильніше, то виявляється, що колективними авторами нових сучасних пісень є переважно народні хори» [18], – вигадування нових радянських обрядів, на кшталт відзначення провідів до Радянської Армії та комсомольського весілля у с. Стайки Кагарлицького району Київської області (1958 р.). Останнє навіть зняли для документального фільму «Земля Київська» [26, с. 22].

Державний український народний хор під орудою Г. Г. Верьовки започаткував традиції, художньо-естетичні засади народного хорового виконавства, які згодом продовжили розвиватись у творчій діяльності Черкаського народного хору, Поліського ансамблю пісні і танцю «Льонок», Чернігівського народного хору, Закарпатського народного хору, Буковинського ансамблю пісні і танцю тощо.

За словами М. Кречка: «Г. Верьовка глибоко вивчив і узагальнив самобутні явища народного гуртового співу і на цій підставі «вивів» неповторну манеру співу, притаманну лише Державному Українському народному хору. Буквально з однієї проспіваної фрази ми пізнаємо цей колектив» [8].

Використання принципів народного багатоголосся, відтворення природи мелосу української

пісні стає основою хорового стилю впровадженого Г. Верьовкою: жанрово-стильова різноманітність репертуару, використання низьких жіночих заспівів, високих виводів, підголосків.

Процес запису фольклору в селах і містах тривав скрізь, де бував Г. Верьовка. У творчому доробку композитора понад двісті обробок народних пісень різних жанрів. Загальна особливість його обробок полягає в тому, що вони були зорієнтовані на конкретне звучання. Г. Верьовка ретельно добирав співаків, кожен з яких був знавцем і носієм традицій того краю, де народився – адже життя фольклору невід'ємне від його виконання. Саме тому виконуючи народні пісні так просто було дотримуватись особливостей діалектів народної мови і співу, специфіки звуковидобування та тембрального забарвлення, використовувати імпровізаційність як основу багатоголосної хорової фактури української народної пісні, і народнопоетичними засобами розкривати образно-художній зміст творів. Зразки, які були почуті і записані Г. Верьовкою в гуртовому виконанні («Ой за гаєм, гаєм», «Понад садом садом», «Зацвіла в лузі лоза» та інші) митець залишав без змін, відтворюючи їх у, так би мовити, авторському, народному варіанті [15].

Обробки Г. Верьовки базуються на закладеній у їхній мелодиці потенційній гармонії, відчутті гармонізаційної можливості певної пісні – імпровізація є основним методом поглиблення художнього трактування пісні. Усі обробки Г. Верьовки пройшли своєрідне випробування на художню досконалість, оскільки творча імпровізація співаків відіграла величезну роль у Державному українському народному хорі. Голосові партії часто зазнавали мелодичних і ритмічних змін у процесі виконання. Ця вільна імпровізаційність відзначалася правильністю і красою голосоведення завдяки винятковій зіспіваності виконавиць та стійким багатолітнім традиціям гуртового співу, що передавалися з покоління у покоління.

М. Молдавін у своїй роботі «Народний підголосковий спів» цитує організатора і першого керівника Волзького народного хору П. М. Милославова, котрий так висловився з приводу ролі імпровізації: «Творча розробка (імпровізація) – це життєва сила, яка надає пісні рух вперед шляхом удосконалення, це метод колективної творчості, шліфування пісні» [19, с. 25].

Ладо-інтонаційна яскравість, мелодійна осмисленість, виразність наспівів та варіантів, гнучке й рухливе багатоголосся, оновлюване вільним розспівом формує своєрідність ансамблю, співочу манеру. Остання є не чим іншим, як технічним, виконавським засобом, зовнішньою, найпомітнішою ознакою гуртового співу. Якщо для виявлення інших його ознак (варіантності мелодії, імпровізаційного розспіву, ладових особливостей) потрібні

обізнаність і аналіз, то звукове забарвлення сприймається відразу. Питання про співочу манеру пов'язане з усіма ознаками та властивостями гуртового співу, які формують його техніку й культуру, це художній навик, що розвивається, вдосконалюється і вбирає у себе те нове, чим повниться навколишнє життя. Професор О.В. Свешніков у брошурі «Хорове мистецтво – мистецтво істинно народне» відзначав, що вершина народного мистецтва полягає у простоті, яка означає, проте, не спрощеність і примітивність, а відсутність надуманості, недоречних прикрашувань. Народний спів помилково ототожнюють з різким, безбарвним, відкритим, вихолощеним, крикливим, позбавленим будь-якого округлення, звуком, і цим зводять наклеп на народне мистецтво. Г. Верьовка зазначав, що у кращих народних хорах крику він не чув, натомість відзначав дуже добре організований спів, дуже культурний, здоровий, легкий спів. Спів же в грудному регістрі не є криком [19].

Д. Євтушенко причинами крикливості у співі називає крикливість з примусу та з власної ініціативи, коли співак не розуміє несумісності такого виконання з мистецтвом співу. Та основним чинником він вважає невміння добре співати, передусім співати голосно. На думку Д. Євтушенка масовий спів створює перешкоди там, де має проходити лінія розвитку голосового потенціалу співаків, зауважуючи, що нажалі з ресурсів духовного виховання людини майже зовсім випадає такий важливий фактор як національна народна пісня. Натомість повноводною рікою в побут вливається голосовий сурогат, неспроможний виховати в людині належні ідейно-естетичні якості, високі естетичні смаки [9].

Послідовник Г. Верьовки М. Кречко, будучи художнім керівником Закарпатського народного хору орієнтував співаків на те, щоб звучання і манера виконання пісні були глибоко народними. Він вважав, що слід спиратись на досвід кращих співаків з народу, котрі наділені від природи тонким музичним слухом та хорошим голосом [10].

Запис у фольклорній експедиції зразків народного багатоголосся села Крячківка став причиною створення у 1979 році гурту «Древо» (керівник Є. Єфремов). Колектив став першим науково-етнографічним ансамблем, що поставив за мету запис і подальше відтворення народних пісень у тій самій тембровій манері, що й традиційні виконавці. Надзавданням гурту «Древо» став такий рівень опанування локальної традиції, при якому досягається свобода виконавства із наслідуванням особливостей місцевої стилітики: ладової організації наспівів, засобів орнаментики, особливостей артикуляції, специфіки взаємодії вокальних ліній тощо [17].

Із створенням «Древа» бере свій початок «професійна реконструкція» автентики. Згодом

створюються фольклорні ансамблі (гурти) «Кралиця», «Божичі», «Володар» та ін. [24].

Висновки з даного дослідження. Багатоманітність форм народного багатоголосся є провідною ознакою української пісенно-виконавської традиції і починаючи від започаткування концертно-сценічної форми функціонування народного пісенного виконавства воно є невід'ємною частиною, основою творчості провідних мистецьких колективів, і справляє значний вплив на розвиток професійного та аматорського музичного мистецтва. Аналіз багатоголосних пісень дозволяє визначити загальні стилеві ознаки, зокрема: імпровізаційну основу розспіву, варіантний розвиток мелодії, підпорядкування вертикалі горизонтальному руху мелодії, утворення неповних акордів, паралелізму інтервалів, акордів.

Перспективи подальших розвідок можливі у напрямку детального дослідження особливостей становлення народного багатоголосся, збереження народнопісенного жанру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. Київ-Тернопіль: Астон, 2002. 236 с.
2. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика: Методологія і методика: Навч. посібник. К. Заповіт, 1997. 391 с.
3. Кисельов Г. Державний український народний хор. Нарис. К. Мистецтво, 1951. 33 с.
4. Королюк Н.І. Корифеї української хорової культури ХХ ст. К. Муз. Україна, 1994. 228 с.
5. Людвіг Куба про Україну. Упоряд. М. Мольнар. К.: 1963. 224 с.
6. Мироненко Я.П. Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре: история и современность. Кишинев: Штиинца, 1988. 144 с.
7. Перпелюк В.М. Повесть про народний хор. Сторінки щоденника Літературний запис В.Данилейка. К. Муз. Україна, 1970. 257 с.
8. Правдюк А.А. Ладові основи української народної музики. К. 1961. 137 с.
9. Скопцова О.М. Аспектний аналіз народного гуртового співу. Вісник КНУКіМ: 36. Наук. прац. Київський національний університет культури і мистецтв. К. Видавництво центр «КНУКіМ», 2001. Вип. 5. С. 107 – 112. Серія «Мистецтвознавство».
10. Скопцова О.М. Народне багатоголосся як стильова ознака фольклорного виконавства. Вісник КНУКіМ: 36. наук. праць. Вип. 12 Київський національний університет культури і мистецтв. К. 2005. Серія «Мистецтвознавство». С. 133 – 139.
11. Гусак, Р. Павлюченко Станіслав Євстигнійович. Українська музична енциклопедія. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Том 5: ПАВАНА – «РОЛІКАРП». К. (2018). С. 34-35.
12. Данилець, В.В. Стилізація гуцульського фольклору в українській музиці кінця ХІХ – початку ХХІ століття: композиторський і виконавський аспекти. Дис. канд. мистецтвознавства (доктора філософії):17.00.03. Харків, (2021). 220 с.
13. Дубінченко, Є.А., Гнатюк, Л.В. Хорові обробки народних пісень в творчості Ганни Гаврилець. *Молодий вчений*, № 9 (49). (2017). С. 200-203.
14. Коновалова, І. Феноменологія музичної обробки (на матеріалі хорових творів українських композиторів в ХІХ–ХХ ст.). Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Харків. (2007). 314 с.
15. Савчук, І.В. Методичні рекомендації з опрацювання концертмейстером різновидів партитур. Мелітополь: МДПУ імені Б. Хмельницького. (2019). 44 с.
16. Сінельнікова, В.В., Сінельніков, І.Г. Музичний фольклор в умовах сцени: сучасні тенденції. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 14. Т.1. (2019). С. 140-144.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN FOR SPECIAL PURPOSES

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування комунікативної компетентності як важливої домінанти професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти. Зокрема, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовується сутність таких понять як комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, фахова компетентність. Висвітлено різні підходи до визначення сутнісної характеристики та компонентного складу комунікативної компетентності. Проаналізовано складники комунікативної компетентності. Подано приклади сучасних практичних підходів формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти. Визначено, що формування комунікативної фахової компетентності потрібно здійснювати з використанням інтерактивних технологій у процесі викладання дисципліни «українська мова (за професійним спрямуванням)». Закцентовано увагу на інтерактивних формах і методах, що сприяють формуванню комунікативної фахової компетентності. Зазначається також на доцільному використанні кейс-технологій у процесі формування комунікативної компетентності, зокрема під час змішаної форми навчання на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Подано приклади використання кейс-методу на заняттях з української мови за професійним спрямуванням для економічних спеціальностей. На основі аналізу наукових джерел доведено, що комунікативна компетентність є одним із основних пріоритетів сучасної якісної фахової освіти, а оволодіння такими вміннями передбачено Галузевим стандартом вищої освіти. Проаналізувавши різні підходи дослідників з мовознавства, педагогіки, психології, лінгводидактики до трактування понять «компетенція», «компетентність», «професійна комунікативна компетентність», запропоновано власне визначення поняття «формування комунікативної компетентності», під яким розуміємо орієнтацію на навчання професійного спілкування, здатності володіти усною й писемною формами, засобами сучасної української літературної мови, вибір комунікативної поведінки, оперування правилами поведінки у відповідних мовленнєвих ситуаціях з обраного фаху; правильне застосування фахової термінології в усному і писемному мовленні, використання текстів фахового спрямування.

Ключові слова: комунікативна компетентність, формування комунікативної компетентності, професійна компетентність, кейс-технології.

ментності, професійна компетентність, кейс-технології.

The article is devoted to one of the urgent problems of developing communicative competence as an important dominant of professional training of specialists in the system of higher education. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of such notions as communicative competence, development of communicative competence, professional competence are substantiated. Different approaches to determining the essential characteristics and component composition of communicative competence are given. The components of communicative competence are analyzed. Examples of modern practical approaches to the development of communicative competence of university students are presented. It has been defined that the development of communicative professional competence must be performed using interactive technologies in the process of teaching the discipline "Ukrainian for professional purposes". Interactive types and methods supporting the development of communicative professional competence are emphasized. The expedient use of case technologies in the process of developing communicative competence, in particular, during the mixed type of learning at the classes of Ukrainian for professional purposes is focused on. It has been proved that communicative competence is one of the main priorities of modern professional education. Examples of the case method application at Ukrainian classes for university students majoring in economics are presented. Based on the analysis of scientific sources, it has been proven that communicative competence is one of the main priorities of modern high-quality professional education, and the mastering such skills is provided by the Higher Education Industry Standard. Having analyzed different approaches of researchers in linguistics, pedagogy, psychology, and linguistic didactics to the interpretation of the concepts of "competency", "competence", "professional communicative competence", a proper definition of the concept of "communicative competence formation" is proposed, by which we understand the orientation towards learning professional communication, oral and written skills, means of modern Ukrainian literary language, choice of communicative behavior, operation with the rules of behavior in appropriate professional conversations; correct use of professional terminology in oral and written communication, use of specialized texts.

Key words: communicative competence, development of communicative competence, professional competence, case-technologies.

УДК 378.091.33:821.161.2]:001.895
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.15>

Діденко Н.М.,
канд. пед. наук,
викладач циклової комісії
Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Змістовий компонент профільної підготовки здобувачів вищої освіти у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням передбачає

формування особистості фахівця будь-якої галузі, спроможного орієнтуватися в нових швидко змінюваних соціокультурних умовах, вільно володіти мовленнєвими професійними вміннями, дбати про

фаховий мовний імідж, бути конкурентноздатним. У сучасній лінгводидактиці вищої школи формування комунікативної компетентності є пріоритетною складовою якісної мовної фахової підготовки, а відтак потребує вивчення сучасних підходів, оновлення змісту навчання, упровадження ефективних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні й методичні проблеми формування комунікативної компетентності висвітлені у працях О. Беляєва, Л. Виготського, Н. Волкової, Є. Голобородька, О. Поментун, М. Жинкіна, Д. Ізаренков, І. Зимньої, Т. Ладиженської, Л. Мацько, Н. Пашківської, М. Пентиліук, С. Карамана, О. Караман, О. Горошкіної, С. Омельчука, І. Хом'яка, В. Борисенко, В. Плахотник, Г. Сагач, В. Сафонової, Т. Симоненко, О. Хорошковської та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що недостатня увага надається складовим формування комунікативної компетентності, практичним підходам, організаційним формам і методам.

Мета статті. Висвітлення сучасних найбільш ефективних практичних підходів до формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти в контексті викладання української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Студіювання наукових джерел засвідчило, що поняття «компетентність» тлумачиться по-різному. На сучасному етапі розвитку й модернізації освіти українська лінгводидактика оперує такими поняттями «компетентність», «компетентнісний підхід», «компетентність», «комунікативна компетентність», «професійна комунікативна компетентність». Для визначення теоретичних засад формування комунікативної компетентності з'ясуємо визначення цих дифініцій.

Значна частина науковців вважає компетентнісний підхід основним у розвитку особистості. Акцентується увага на формуванні загальної компетентності, що набувається у процесі навчання. Компетентнісний підхід пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами і продукує сформовану в процесі навчання мовну особистість. (І. Бех, Н. Голуб, С. Караман, Л. Мамчур, С. Омельчук, Л. Мацько, М. Пентиліук, О. Пометун, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.) [14; 15; 10; 9; 8; 7; 5]. У педагогіці компетентнісний підхід трактується як визначена спрямованість освітнього процесу на формування ключових предметних компетентностей [14, с. 69]. Така сутність підходу відображена в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

Компетентність – сукупність знань, умінь, навичок, що стосуються певних предметів і процесів, а компетентність – уміння володіти відповідною

компетентцією. Процес навчання української мови за професійним спрямуванням має відбуватися на основі комунікативно-діяльнісного підходу, орієнтованого на формування комунікативної компетентності. З-поміж типів компетентності людини, за визначенням Ф. Бацевича, комунікативна перебуває на найвищому рівні класифікації [1, с. 126]. Поняття «комунікативна компетентність» в лінгводидактичних джерелах розтлумачується як здатність користуватися мовою, якість мовленнєвої особистості, що набувається в процесі спілкування чи спеціального навчання; система знань, умінь, навичок, необхідних для здійснення мовленнєвої поведінки до ситуації спілкування; обізнаність з основними поняттями лінгвістики мовлення: стилі, типи, розповідь, роздум, аналіз тексту. [12]. Нам імпує наукова позиція В. Борисенко, як подає визначення комунікативної компетентності «як здатності розуміти чужі й творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні меті, сфері, ситуації спілкування» [2].

Комунікативна компетентність орієнтована на навчання спілкування; одержання й передавання інформації; уміння переконувати комуніката; отримувати інформацію про співрозмовника; здійснювати самопрезентацію; володіти культурою мовлення. У процесі навчання здобувачі мають визначити власну мовленнєву модель спілкування; уміти контролювати її складники; усвідомлювати особистісні потреби, мотиви; здійснювати самооцінку мовленнєвої діяльності; обирати потрібну мовленнєву форму та спосіб вираження комунікації.

На думку А. Богуш, компетентність варто розглядати як комплексне явище на основі результатів психічного розвитку [13]. Лінгводидактика Н. Голуб вважає компетентність таким надбанням особистості, яка «завершила навчання на певному етапі» [6].

Комунікативну компетентність у психолінгвістиці розглядають як уміння спілкуватися, переконувати співрозмовника й спонукати до певних дій; одержувати інформацію про співрозмовника; оцінювати його емоційний стан; здійснювати вплив на основі володіння культурою мовлення [3, с. 8]. І. Хом'як вважає комунікативну компетентність комплексним поняттям, з-поміж перерахованих складників називає орієнтованість у мовленнєвій ситуації спілкування; спроможність здійснювати активну взаємодію; уміння контактувати з людьми та використовувати вербальні й невербальні засоби [6]. Базуючись на аналізі наукових студій, можна стверджувати, що комунікативна компетентність – це комплексне поняття набутих знань, умінь, навичок, досвіду, що забезпечує здатність спілкування в системі мовленнєвої культури та соціальних норм. Темі комунікативної компетентності майбутніх фахівців присвячені

наукові розвідки українських і зарубіжних дослідників (С. Амеліна, М. Вятютнев, Ю. Ємельянов, Д. Ізаренков, Н. Калинюк, Т. Колбіна, Н. Корольова, Д. Люїс, О. Павленко, А. Панфілова, Л. Петровська, Т. Симоненко та ін.).

Поняття «професійна комунікативна компетентність» дослідники трактовують як синтез умінь і навичок необхідних для продукування мовної фахової комунікації. Українські лінгводидакти Н. Голуб, Т. Донченко, Т. Костолович, О. Кучерук, С. Караман, М. Пентиліук, О. Семенов, Т. Симоненко, та ін. професійну комунікативну компетентність розмежовують на блоки: комунікативний і професійний. Під комунікативними варто розуміти компетентності, які набуваються в процесі вивчення мовознавчих дисциплін, самостійного засвоєння теоретичного матеріалу; професійний блок становить міждисциплінарний характер і стосується формування тих компетентностей, що набуваються в результаті проведення науково-дослідницької діяльності, виробничих практик чи в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного спрямування. Слушною вважаємо думку науковців про структуру комунікативної компетентності, під якою варто розуміти сукупність компонентів, з-поміж яких виокремлюють головний – комунікативні якості особистості, потреба в активному спілкуванні. З-поміж інших структурних компонентів науковці виокремлюють комунікативні здібності та комунікативні уміння. Комунікативні здібності – це вміння здійснювати комунікацію, налагоджувати контакт, реагувати на зміну ситуації спілкування, відслідковувати реакцію співрозмовника та власну, володіти правилами і нормами спілкування. Комунікативні вміння – готовність до професійного спілкування, задоволення від процесу спілкування, бажання здійснювати комунікацію (табл. 1).

Основи інтерактивного навчання закладені ще античними філософами й осмислені сучасними науковими студіями передбачають взаємодію викладача й студентів на основі рефлексії й створення

комфортних умов для комунікації. Інтерактивні технології – «сукупність методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечує активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості й спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей» [4].

З метою формування професійних, комунікативних компетентностей доцільним є використання під час занять української мови за професійним спрямуванням інтерактивних технологій, зокрема кейс-методу. Метод кейсів став активно використовуватися в Україні з 1992 року і є предметом дослідження науковців О. Сидоренко, В. Лобода, В. Матірко, Л. Шиянюк, А. Волкова та ін. Дослідники трактовують сутність кейс-методу як ситуаційного, пов'язаного з практичною діяльністю людей [11]. Метод ситуаційних вправ (кейс-метод) активізує пізнавальну діяльність, є практично орієнтованим, сприяє швидкому вирішенню фахової проблеми, дозволяючи застосувати раніше набуті знання. Кейсові технології на заняттях з української мови за професійним спрямуванням створюють практичну модель ситуації, стимулюють критичне мислення, індивідуальну активність, мотивацію до навчання, формують особистісні якості, комунікативні і фахові компетентності здобувачів вищої освіти. Кейс – результат науково-методичної діяльності викладача, інтелектуальний продукт, який потребує попередньої ретельної підготовки. На основі вивчення наукових джерел подаємо структуру створення кейсів.

1. Усвідомлення дидактичних цілей кейсу.
2. Формулювання мети й завдань.
3. Створення проблемної ситуації.
4. Визначення джерел інформації.
5. Окреслення ситуаційної моделі.
6. Змістове наповнення кейсу.
7. Діагностика ситуації реальності.
8. Пошук сучасних технічних засобів і систем обміну інформацією.

Наведемо приклади використання кейсів на занятті з української мови за професійним

Таблиця 1

Структурна модель комунікативної компетентності майбутнього фахівця

Компетенції	Мотивації	Цінності	Характеристики	Практичний досвід
мовна	самоактуалізація	загальнолюдські	цілеспрямованість наполегливість відповідальність	організованість, ідейність
мовленнєва	саморозвиток	національні	самовладання саморегуляція емоційна сприйнятливості толерантність	обізнаність у майбутньому фаху
соціокультурна	самореалізація	родинні	критичне мислення	освоєння нових соціальних ролей
прагматична	самоствердження	професійні	здатність продукувати ідеї	публічні виступи
загальнонаукова	інноваційна діяльність	особистісні	партнерська професійна діяльність	захист проєктів

спрямуванням для здобувачів економічних спеціальностей за темою «Синтаксичні та пунктуаційні норми».

1. Кейс-стаді. Запропонована ситуація. Формування груп. Підготовча робота. Зредагуйте (за потреби) мовлення керівника установи. За якої мовленнєвої ситуації могло б відбутися таке спілкування? Яких мовних норм не дотримався керівник? Які професійні вимоги можна сформулювати до ділової репутації керівника? Запропонуйте правильні варіанти конструкцій.

1. Дякую команду за змогу допомогти в підготовці до важливих ділових переговорів. 2. Головний бухгалтер моєї фірми повинен мати вищу освіту не нижче ступені бакалавра, а також пройти підвищення кваліфікації та здати екзамен на відповідність професійних вимог. 3. Отже, ви вважаєте, що моя секретар допустилася помилки в путівному листі, написавши так: Їхати від станції «Хрещатик» до станції Героїв Дніпра? 4. До нас з'їхалися рекордна кількість делегатів, тому ми повинні не впасти обличчям у землю. 5. Більшість працівників нашої фірми добре попрацювали, а тому отримують премію. 6. Чому дехто з присутніх участі в голосуванні не брали? 7. Мінфін уже запровадила депозитні пропозиції. 8. НБУ уже розширив перелік послуг. 9. Чому тільки 41 працівник зареєструвалися на тренінг особистісного росту, а навіщо ми проплачували тоді? 10. Усі 121 член нашої дружньої команди привітали Ігора Пилиповича з ювілеєм! 11. Я вас чекаю через пару днів з уже готовим проєктом!

2. Кейс «Формула економічного успіху». Ознайомлення зі змістом кейсу. Формування груп. Підготовча робота триває до наступного заняття.

Змістовий ресурс кейсу.

Як можна зрозуміти вислів Франкліна Рузвельта: «Справжня особиста свобода неможлива без економічної безпеки і незалежності. Голодні та безробітні люди – це кадри для диктатури»? Як відновити зруйновану інфраструктуру та економіку нашої країни після війни? Фахівці шукають шляхи подолання економічної кризи. Потрібен чіткий план економічного успіху. Допоможе вивчення досвіду інших країн. Після закінчення Другої світової війни у світі сталося понад 30 великих війн і понад 250 військових конфліктів, учасниками яких стали не менш ніж 60 країн. Кожен досвід унікальний і залежить від багатьох факторів. Щоб розробити план для України, найлогічніше аналізувати план Маршалла й сценарії відновлення п'яти країн: Західної Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю.

Запропонуйте свій план економічного успіху в Україні після війни. Підготуйте доповідь (2-3 хв), вживаючи правильні синтаксичні конструкції, використовуючи переконливі мовні звороти. Схарактеризуйте речення за наявністю або відсутністю

емоційного забарвлення. Оформіть мовну картку виступу, урізноманітвивши синтаксичними засобами.

Методичний коментар: на картці зазначається коротко тезисний план доповіді, мовні кліше, синтаксичні конструкції, вставні слова, форми звертання, фахова термінологія.

Формування комунікативної компетентності спрямоване на навчання професійного спілкування, здатності володіти усною і писемною формами, засобами сучасної української літературної мови, обирати комунікативну поведінку, оперувати правилами поведінки у відповідних мовленнєвих ситуаціях з обраного фаху. Правильне застосування фахової термінології в усному і писемному мовленні, використання текстів фахового спрямування сприяє формуванню комунікативної компетентності, підвищує рівень загальної професійної компетентності майбутнього фахівця. Проаналізувавши різноаспектні підходи до окресленої теми, констатуємо про необхідність урахування особливостей майбутньої професії здобувачів при відборі мовного матеріалу, доцільність відповідного використання форм і методів, інтерактивних технологій.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність є інтегрованим, комплексним явищем, що виявляє синтез знань, умінь і навичок особистості, рівня загальної культури, спілкування, формує мовний імідж майбутнього фахівця. Здатність до успішної комунікації є нормативним, суспільним, поведінковим явищем, особистісною характеристикою майбутнього фахівця, яка виявляє готовність здобувача вищої освіти до успішного розв'язання майбутніх професійних задач. Детального вивчення потребує обґрунтування педагогічних умов та технологій формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Актуальними залишаються питання розроблення системи професійно зорієнтованих комунікативних завдань, інноваційних технологій, а також створення й упровадження інтегрованих курсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ Академія, 2004. 344 с.
2. Борисенко В. В. Формування мовленнєвої професійної компетенції майбутніх фахівців економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 22 с.
3. Горелов И. Н., Седых К. Ф. Основы психологии. Москва, 2007. 286 с.
4. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
5. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологія.* 2010. Вип. 50. С. 87–98.

6. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі: зб. матеріалів доп. учасн. кругл. стол. / Київ НАПН України: Педагогічна думка, 2019. 76 с.

7. Омельчук С. А. Основні аспекти мовленнєво-методичної компетентності сучасного вчителя-словесника. *Укр. мова й літ. в навч. закладах*. 2012. № 5. С. 13–18.

8. Пентиліук М. І. Професійна підготовка студентів-філологів (засвоєння лінгводидактичної термінології). *Дивослово*. 2005. № 11. С. 21–25.

9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65–69.

10. Симоненко Т. В. Педагогічні умови динаміки професійно-комунікативного потенціалу студентів

філологічних факультетів. *Рідна школа*. 2005. № 11. С. 67–70.

11. Сидоренко О. Б., Чуба В. І. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика: практ. посіб. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.

12. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / Горошкіна О. М. та ін.; за ред. М. І. Пентиліук. Київ, 2003. 149с.

13. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / Богуш А. М. та ін.; за ред. акад. А. М. Богуш. Одеса, 2008. 272 с.

14. Хом'як І. М. Комунікативна компетентність українського філолога. *Нова педагогічна думка*. 2011. № 3. С. 38–41.

15. Шелехова Г. Т. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній школі. *Укр. мова і л-ра в школі*. 1998. № 3. С. 33–35.

TEACHING INTONATION OF SPEECH ACTS: COMMUNICATIVE-COGNITIVE APPROACH

НАВЧАННЯ ІНТОНАЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ: КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

The paper is focused on the application of communicative-cognitive approach in teaching intonation of English speech acts. The authors maintain that the increasing number of studies devoted to various issues of pragmatics prove the urgency of conducting pilot studies in this field. However, most of present research on the problem focus on teaching of the vocabulary and grammar of various speech acts, whereas intonation remains beyond the scope of such studies. It is claimed that teaching intonation of speech acts should take into account the essence of this multi-facet category, which is, on the one hand, a crucial marker of the communicative competence; and on the other hand, manifests itself as a unit of profoundly cognitive character. That is why it is hypothesized that teaching intonation of speech acts should be based on employing communicative-cognitive approach. The point of interest of the research was the speech act of request – the act actualized in the situation when the addresser is asking the addressee to take some action, in most cases, for the benefit of the first. Within the scope of the given study weak, neutral and strong request was distinguished. The purpose of the paper was to present the results of the experimental work aimed at teaching students intonation of the speech act, namely, the speech act of request. The experimental study helped check the efficiency of the suggested framework of teaching intonation of the speech act of request in the light of the communicative-cognitive approach. The experiment was conducted in three stages – diagnostic testing, training and output testing. The focus of the first stage was to determine the level of students' proficiency in perception of the intonation of speech act of request and the realization of these speech acts. The second phase was aimed at developing students' perceptive and productive skills of correct intoning of the speech acts of request, which included raising cognitive and pragmatic awareness, receptive skills formation, productive skills formation, free integrated practice. The aim of the final stage of the experiment was to check the efficiency of the worked out framework by measuring the values of receptive and productive skills development. The obtained results confirmed the hypothesis that the suggested training framework results in considerable increase of the proficiency in pragmatics.

Key words: teaching, intonation, speech acts, communicative-cognitive approach.

Стаття присвячена дослідженню можливостей застосування комунікативно-когнітивного підходу при навчанні інтонації мовленнєвих актів англійською мовою. Автори зазначають, що збільшення кількості дослі-

джень, присвячених різноманітним питанням прагматики, доводить актуальність проведення пілотних розробок у цій галузі. Однак більшість сучасних досліджень з цієї проблематики підкреслюють необхідність експліцитного навчання лексики та граматики різних мовленнєвих актів, тоді як інтонація залишається поза межами уваги цих розвідок. Акцентовано, що навчання інтонації мовленнєвих актів має враховувати сутність цієї багатоаспектної категорії, яка є, з одного боку, визначним маркером комунікативної компетентності; а з іншого боку, виступає одиницею глибоко когнітивного характеру. Тому висунуто гіпотезу про те, що навчання інтонації мовленнєвих актів має враховувати базові засади комунікативно-когнітивного підходу. У фокусі уваги даної наукової розвідки був мовленнєвий акт прохання – акт, актуалізований у ситуації, коли адресант просить адресата вчинити якусь дію, у більшості випадків на користь першого. В рамках цього дослідження було виділено слабе, нейтральне та сильне прохання. Метою наукової розвідки є опис результатів експериментальної роботи, спрямованої на навчання здобувачів інтонації мовленнєвого акту, а саме мовленнєвого акту прохання. Метою експериментального дослідження була перевірка ефективності розробленої методики навчання інтонації мовленнєвого акту прохання на засадах комунікативно-когнітивного підходу. Експеримент проводився у три етапи – діагностичне тестування, навчальне та вихідне тестування. На першому етапі визначався рівень оволодіння здобувачами сприйняття інтонації мовленнєвого акту прохання та реалізацією цього мовленнєвого акту. Другий етап було спрямовано на формування у здобувачів перцептивних і продуктивних навичок правильного інтонування мовленнєвих актів прохання, що передбачало підвищення пізнавальної та прагматичної обізнаності, формування рецептивних навичок, формування продуктивних навичок, вільну інтегровану практику. Метою заключного етапу експерименту була перевірка ефективності запропонованої системи роботи шляхом вимірювання показників розвитку рецептивних і продуктивних навичок. Отримані результати підтвердили гіпотезу про те, що запропонована система навчання призводить до значного підвищення рівня сформованості прагматичної компетентності.

Ключові слова: навчання, інтонація, мовленнєві акти, комунікативно-когнітивний підхід.

UDC 378:37.011.3-051:81'25:81'233
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.16>

Yeremenko T.Ye.,
Cand. Sc. (Philology), Professor,
Head of the Department of the Germanic
Philology and Methods of Teaching
Foreign Languages
State institution "South-Ukrainian
National Pedagogical University named
after K.D. Ushynsky"

Yumrukuz A.A.,
Cand. Sc. (Philology), Associate
Professor,
Head of the Department of Western
and Oriental Languages
and Methods of Their Teaching
State institution "South-Ukrainian
National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"

Lukyanchenko I.O.,
Cand. Sc. (Pedagogy),
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of the Germanic Philology and Methods
of Teaching Foreign Languages
State institution "South-Ukrainian
National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"

Formulation of the problem. Recent studies in the field of teaching foreign languages have been marked with an increased interest in explicit teaching of pragmatics in the broadest meaning, which covers whole discourses, and in its narrow meaning – teaching certain speech acts in particular.

The shift to cognitivism in communicative linguistics and language teaching methodology enabled application of pragmatic categories, which lie in the plane of cognitive studies, in the sphere of language teaching. As a result, there appeared a number of methodological pilot works centered around the issue

of teaching speech acts, means of actualizing one's communicative intentions, communicative techniques aimed at effective speech interaction. Herewith, most investigations in this field are predominantly focused on teaching vocabulary and grammar of speech acts, whereas the question of teaching their intonation is somewhat neglected.

Review of recent research and publications.

As the analysis of related literature sources proves, the vast majority of contemporary studies on teaching certain English speech acts include awareness-raising and discourse based tasks. For instance, B. Zeff [11] offers a set of interactive tasks aimed at learning to render various intentions of greetings by means of journaling and role-plays. A. Can [4] claims that using drama in explicit teaching of the speech acts of complaint and refusal accompanied by giving instructions (awareness-raising stage) and students' free production of these speech acts in written (discourse based, or productive stage) is quite effective. However, attention in these studies is paid mostly to purely lexical and grammar structure of the analyzed speech acts. T. Yeremenko & I. Lukyanchenko suggest the project work for teaching speech acts focusing on questioning speech acts [9]. D. H. Tatsuki & N. R. Houck [8] put forward the idea that it is vital to take into consideration the context of the speech acts and recommend to employ in the process of teaching both form focused instructions and interactive methods to achieve maximum effectiveness.

Thus, as the review of theoretical sources demonstrates, there are only a few fundamental studies focused on the issue of teaching intonation of speech acts. For example, the research on the intonation of the speech act of agreement/disagreement by L. Pickering et al. [6] is devoted to the study of pitch (dis)matching in speech of native American and Chinese interlocutors, which proves the importance of explicit teaching intonation of the speech acts under analysis. A. Yumrukuz [10] conducted a pilot study and offered a complex of tasks focusing on correct intoning of the speech act of consent, which implied awareness-raising and discourse-based activities.

Teaching intonation of speech acts should take into account the essence of this multi-facet category. On the one hand, speech act is a crucial marker of the communicative competence; on the other hand, it is a unit of profoundly cognitive character [3, p. 120]. That is why, we can draw tentative conclusion that teaching intonation of speech acts should be based on employing communicative-cognitive approach. It is worth mentioning that "communication-centered teaching model focuses primarily on creating conditions for getting message across, though the form could be sometimes ignored, the focus of the communicative and cognitive approach is on

meaningful learning and meaningful practice on the basis of comprehending the linguistic knowledge and rules, structuring and systematically arranging new knowledge units, storing and applying them" [5, p. 65]. In elaborating the framework of teaching intonation of speech acts, we employed the Bloom's taxonomy of learning domains in its adapted version [7], which implies a step-by-step sequence of low and high order thinking processes in mastering the language: remember (describe, relate, find, list etc.), understand (explain, compare, outline etc.), apply (classify, illustrate, solve etc.), analyze (contrast, investigate, categorize etc.), evaluate (justify, assess, prioritize etc.), create (invent, construct, design etc.).

Thus, the increasing rise of pragmatically oriented studies, on the one hand, and the lack of fundamental studies on teaching intonation of speech acts, on the other hand, justify the relevance of conducting research in this field. The point of interest of the given research is teaching intonation of the speech act of request. In the requesting situation, the addresser is asking the addressee to take some action, in most cases, for the benefit of the first. Therefore, he uses various strategies to eliminate such an imposition on the addressee. According to the form of expression the request can be direct or indirect; according to the intentional load – strong or softened [8, p.134]. Within the scope of this study we distinguished weak, neutral and strong request. Depending on its character, the speech act of request is implemented by different lexical and syntactic means – questions, lexical and grammatical intensifiers, deintensifiers etc. [2, p. 212].

The purpose of the paper is to present the results of the experimental study aimed at teaching students intonation of the speech act, namely, the speech act of request. To achieve the purpose, the following objectives were set forth: (1) to formulate the aim and preconceived hypothesis of the experimental study; (2) to outline the methods of the study; (3) to provide results and critical conclusions.

Presentation of the main material. The aim of the experimental study was to check the efficiency of the worked out framework of teaching intonation of the speech act of request in the light of the communicative-cognitive approach. Our hypothesis is that constructed training framework will result in considerable increase of the proficiency in pragmatics.

A total of 39 MA students and 3 lecturers of the Foreign Languages Department, Ushynsky University participated in the experimental study during the second semester of 2021-2022 academic year. The form of our study was natural experimental teaching. It was conducted within the course "Theory and Practice of Speech Communication".

Data sources included testing for skills level assessment, expert assessment, mathematical and statistical processing of obtained data, observation.

Traditionally, three phases were realized during the experimental study – diagnostic testing, training and output testing.

The aim of the first stage was to determine the level of students' proficiency in perception of the intonation of speech act of request and the realization of these speech acts.

The learning material was arranged in the following way. Three native English speakers read out and recorded 120 realizations of the speech acts of weak, neutral and strong request embedded in the context – 40 samples (mini-dialogues) of each. The students were asked to identify these speech acts (60 realizations) according to the three subtypes of request; state the perceived intonational characteristics (chunking, melodic, dynamic and temporal parameters). Their answers were converted into percent data (60 correct answers equaled 100%) and further assessed with employing the V. Bepalko coefficient [1]. Afterwards, they were asked to read out another 60 realizations with the given intention of request. Experts were to identify the types of request conveyed and intonational means used (chunking, melodic, dynamic and temporal parameters).

The aim of the training phase was to develop students' perceptive and productive skills of correct intoning of the speech acts of request, which included following steps: (a) raising cognitive and pragmatic awareness; (b) receptive skills formation; (c) productive skills formation; (d) free integrated practice. They are described in detail below.

Raising cognitive and pragmatic awareness aimed at forming steady images of the concept of request, its possible collocations with other categories and intentions, which implied making the conceptual scheme based on the individual and group study of reference dictionaries; comparing it with the analogous conceptual schemes of the Ukrainian concept of "прохання"; excerpting English examples from fiction, audio- fragments of the English corpora, video recordings etc. paying attention to the context; analysis of the intonational means of expressing certain type of request (number of intonation groups, level of tone, direction of tone in pre-terminal and terminal segments of intonational group; degree and fluctuation of loudness; speech rate and its fluctuations).

Work on developing *receptive skills* implied conscious identification of intonation patterns employed in realization of certain intention of request and matching it with this intention. It involved bottom-up and top-down approaches to, firstly, establish the sensory data and the invariants, and later to add contextual and higher-order inferences and deductions. This included individual work and work in mini-groups. The learning material at this stage was performed by short fragments (not longer than 10 minutes) of video- and audio-recordings.

Productive skills formation was aimed at developing students' ability to correctly produce speech acts conveying the additional senses of request. Thus, for example, students were given an intention they had to express using appropriate intonation patterns, the rest of the class had to understand it. As an assignment for self-guided work, they were offered to prepare, read out, record and present in class 30 realizations of each type of request.

When having *free integrated practice*, learners had to role-play the situations provided by the teacher which covered such scenario as daily conversation, business meeting, interaction in academic sphere etc. Students were allocated a task to react in the context using the correct intonational pattern.

The aim of the final stage of the experiment was to check the efficiency of the suggested framework by measuring the values of receptive and productive skills development. The tasks set were the same as when conducting the diagnostic testing.

To verify the data obtained we used the *t-test* for independent samples.

The results of diagnostic testing are shown in Table 1.

In terms of V. Bepalko, the mean learning coefficient of academic achievements is relevant in case it is more or equal 0.7 ($C \geq 0.7$) [1]. Nevertheless, according to diagnostic testing results the obtained mean learning coefficients in EG are 0.42 in the first section of the test (receptive skills) and 0.39 in the second (productive skills), in CG – 0.41 and 0.35, respectively. As the sufficient learning coefficient of 0.7 is not attained, we conclude that MA students' low level of proficiency in perception and production of speech acts of request requires development of their skills of correct intoning.

The changes in the levels of students' proficiency in pragmatics are given in Table 2.

As can be seen in Table 2, the situation can be viewed as a positive one in EG as respondents succeeded in attaining the sufficient mean learning coefficient more than 0.7 ($C > 0.7$) in both receptive and productive skills – 0.85 and 0.81. At the same time, students of CG have demonstrated appropriate level of receptive skills – 0.71 ($C \geq 0.7$), but the level of productive skills remained insufficient – 0.66.

The t-criterion of Student for independent samples allowed us to verify the data.

Thus, our findings confirm the hypothesis that the suggested training framework will result in considerable increase of the proficiency in pragmatics.

Conclusions. This study has traced the development of students' learning outcomes in intoning speech acts of request. It is pretty obvious that native speakers of the English language are used to navigating in intonational patterns when actualizing speech acts and various intentional senses quite naturally; however, for those learning English as a

Table 1

Mean values of diagnostic testing

Index of the group	The 1 st section		The 2 nd section	
	Mean number in points (Max. 60)	Mean learning coefficient	Mean number in points (Max. 60)	Mean learning coefficient
EG	26.50	0.42	23.14	0.39
CG	26.00	0.41	22.70	0.35

Table 2

A comparative table of mean values of diagnostic and output testing

Index of the group	The 1 st section		Increase	The 2 nd section		Increase
	Mean learning coefficient			Mean learning coefficient		
	Diagnostic testing	Output testing		Diagnostic testing	Output testing	
EG	0.42	0.85	0.43	0.39	0.81	0.42
CG	0.41	0.71	0.30	0.35	0.66	0.31

foreign language these choices of prosodic patterns are not so evident. Consequently, it is important and reasonable to teach students intonation of speech acts explicitly.

Finally, we may resume that this article sets a background for further elaboration of tasks aimed at teaching intonation of speech acts accounting for the influence of other pragmatic factors, such as registers of communication – informal, strictly formal, quasi-formal etc., additional emotional moduses – emotionally neutral, emotionally positively coloured, emotionally negatively coloured etc., intensiveness – strong, neutral, weak etc.

REFERENCES:

1. Беспалько В. П. *Слагаемые педагогической технологии*. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.
2. Малышкина Н. Д. Коммуникативная ситуация и речевой акт просьбы в английском языке как средство эффективного обучения иностранному языку. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 19. С. 212-213.
3. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивнопрагматичному та історичному ракурсі. *Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія / за ред.: Л. М. Черноватий, О. А. Кальниченко, О. В. Ребрій*. Вінниця : Нова книга, 2013. С. 117-134.
4. Can A. Teaching speech acts through Pygmalion in EFL classes. Edirne: Trakya, 2011. 287 p.
5. Obdalova O. A. Exploring the Possibilities of the Cognitive Approach for Non-linguistic EFL Students Teaching. *Language and Culture : proceedings of the XXV Annual International Academic Conf.*, October 20-22, 2014. P. 64-71.
6. Pickering L., Hu G. & Baker A. Ann. The Pragmatic Function of Intonation: Cueing Agreement and Disagreement in Spoken English Discourse and Implications for ELT. In J. Romero-Trillo (Eds.), *Pragmatics and Prosody in English Language Teaching*. New York: Springer-Verlag. 2012. P. 199-218.
7. Saputra H. T., Pujiati H. Cognitive Domain of Revised Bloom Taxonomy in English Student Book. *Journal of English language and literature teaching*. Vol. 6, №1. 2021. P. 228-245.
8. Tatsuki D. H. & Houck N. R. *Pragmatics: Teaching Speech Acts*. Alexandria, VA : Teachers of English to Speakers of Other Languages, 2010. 302 p.
9. Yeremenko T. Ye., Lukyanchenko I. O. Teaching Questioning Speech Acts within Cognitive-communicative Paradigm: Interdisciplinary Integration. *International journal of philology (Міжнародний філологічний часопис)*. 2020. Vol. 11. № 1. P. 122-131.
10. Yumrukuz A. A. Teaching Intonation of the Speech Act of Consent. *Матеріали міжнародної заочної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю заснування Міжнародного гуманітарного університету [Актуальні напрями сучасної філології]*, (27 квітня 2017 р.). Одеса : МГУ, 2017. С. 121-123.
11. Zeff B. B. The Pragmatics of Greetings: Teaching Speech Acts in EFL Classroom. *English teaching forum*. 2. 2016. P. 2-11.

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ FLIPPED CLASSROOM ПРИ НАВЧАННІ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

REALIZATION OF THE FLIPPED CLASSROOM MODEL WHILE TEACHING BUSINESS ENGLISH TO THE STUDENTS OF ECONOMICS

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – вдосконаленню викладання ділової іноземної мови із застосуванням нових підходів, методик, практик.

Останніми роками все більше популярними стають нетрадиційні підходи до навчання. Педагоги різними способами «розбавляють» стандартний педагогічний підхід до читання лекцій та проведення практичних занять, переписуючи правила за допомогою поєднання стратегій, технологій та креативності, щоб налагодити зв'язок зі студентами такими способами, які неможливо уявити було ще лише декілька років тому. Помітною у багатьох із цих нових методів навчання є наявність технологій. Модель перевернутого навчання (flipped classroom) набула популярності, оскільки технологічні зміни полегшили доступ до різних навчальних матеріалів та до їх створення. Перевернуте навчання переосмислює роль викладачів і студентів, трансформуючи їхні стосунки в аудиторії. У статті розглянуто позитивний вплив застосування моделі перевернутого класу, який може позначатися на розвитку самостійного навчання, розвиненні глибокого розуміння тем і легкістю надолужити упущене за відсутності на занятті. Водночас, для вчителів такий підхід дозволяє краще використовувати свій досвід та навички, витрачаючи менше часу на лекції та більше часу на вдосконалення комунікативних навичок студентів., що приносить користь всім учасникам начального процесу. Важливим етапом роботи є використання обговорення, тематичних досліджень, презентацій та виконання тестових завдань, завдяки яким викладач матиме можливість оцінити рівень розуміння матеріалу студентами, а використання креативних та творчих завдань може допомогти зробити процес вивчення ділової іноземної мови різноманітним.

Ключові слова: перевернутий клас, самостійна робота, змішана методика викладання, комунікативний метод, ділова іноземна мова.

The article is devoted to the current problem, such as improving the teaching of foreign language to students with the use of new approaches, methods, practices. In recent years, non-traditional approaches to learning have become increasingly popular. In various ways, educators diverse the standard pedagogical approach to lectures and practical classes delivering, changing the rules through a combination of strategies, technologies, and creativity to collaborate with students. The presence of technology is noticeable in many of these new teaching methods. The flipped classroom model has gained popularity as technological changes have made it easier to access and create a variety of learning materials. Inverted learning presents the role of teachers and student in a new way, transforming their relationships in the class. The article considers the positive impact of using the flipped classroom model, which can affect the development of independent learning such as watching the video content again, at the required pace and implies the opportunity to learn the topic better, as it is worked out at home or in a comfortable environment on any device and with visual perception. The possibility of working with video content will help to get a thorough topic understanding not to lag behind in the case of skipping the class. It is possible to get more time for speaking practice and highly cognitive tasks, which is cut down to avoid disrupting the lesson timing. At the same time this approach allows teachers to make better use of their experience and skills, spending less time having classes and more time on improving students' communication skills, which benefits both students and teachers.

An important stage of the work is the use of discourse, case studies, presentations and tests, through which the teacher will be able to assess the level of understanding of the material by students. The use of creative tasks can help make the process of learning a business foreign language diverse.

Key words: flipped class, individual work, mixed teaching methods, communicative method, business foreign language.

УДК 378.145

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.17>

Кириченко Т.О.,

канд. екон. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Рідель Т.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного
університету

Постановка проблеми. З зростанням потреби у спеціалістах, які мають високий рівень володіння іноземною мовою, зростає потреба у вдосконаленні методів, підходів та методик у її викладанні та запровадженні поступових інноваційних кроків у навчанні мови. В освітньому середовищі сьогодення все більше уваги приділяється самоосвіті, тому застосування методики перевернутого класу (flipped classroom), за яким основне засвоєння нового матеріалу студентами відбувається вдома, а під час аудиторної роботи увага приділяється виконанню практичних завдань, проведенню дискусій, презентацій та виконанню інтерактивних завдань, є актуальним. З однієї сторони, застосування моделі flipped classroom сприятиме

збільшенню часу для індивідуальної роботи зі студентами, можливості надавати додаткові знання загальнокультурного характеру одночасно з вивченням певної теми, з іншої сторони, дасть змогу залучити студентів до активної пізнавальної діяльності та розвивати самостійність, індивідуальність, критичне мислення, співпрацювати та мислити креативно. Навчальні програми закладів вищої освіти передбачають більший обсяг годин для самостійної роботи в порівнянні з аудиторними заняттями, тому питання ефективного методичного забезпечення та педагогічного супроводу при вивченні іноземної мови варте уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками моделі flipped classroom

вважаються два педагоги – Джонатан Бергман (Jonathan Bergman) та Аарон Семс (Aaron Sams) [1, 2] які ще в 2007 році змогли зробити справжній прорив у методиці викладання. Звернувши увагу на переважанню студентів великою кількістю інформації, отриманою в аудиторному форматі, вони вирішили записувати контент занять у вигляді відеоматеріалу, який був доступний будь-якому студенту у будь-який час. Викладачі отримали багато переваг при запровадженні моделі перевернутих занять, але підхід вимагав більш детального аналізу, вивчення, удосконалення.

Ефективність проведення лекцій та презентації нового навчального матеріалу на заняттях завжди було питанням для обговорень. При традиційному проведенні занять, викладач є постачальником інформації через пряме навчання, тому така модель орієнтована сама на нього, однак, модель перевернутого класу у своїй більшості зорієнтована саме на студента, створюючи більш сприятливе середовище для навчання. У моделі перевернутого навчання роль викладача змінюється на роль фасилітатора та організатора середовища на занятті, яке спонукає до більш активної ролі студентів у навчанні. Досліджуючи результати та проблеми ефективності застосування моделі перевернутого класу, науковці відзначали можливість уникнення неефективності аудиторних занять з використанням технологій та припускали, що з відео лекціями для самостійного опрацювання, студенти можуть бути більш підготовленими. McNally у своєму дослідженні виділяє чотири ключові елементи успішності застосування моделі перевернутого навчання: 1. Можливість для студентів ознайомитися зі змістом нового матеріалу заздалегідь; 2. Заохочення студентів до підготовки до заняття; 3. Оцінювання розуміння студентами матеріалу; 4. Аудиторні заняття, які зосереджені на пізнавальній діяльності, що включає активне навчання, спільне навчання студентів, обмін інформацією [3]. Zainuddin & Halili відзначають, що у перевернутому студенти можуть переглядати відеоматеріали відповідно до заданого часу та потреб та навчатися у власному темпі. Вони матимуть більше часу для вирішення складних та незрозумілих питань або самостійно або у співпраці з одногрупниками [4].

У працях зарубіжних науковців досить детально описані та визначені переваги та недоліки застосування методики перевернутого навчання. До переваг вчені віднесли:

1. Вивільнення часу для індивідуальної роботи зі студентами на занятті;
2. Персоніфікований підхід до кожного, хто навчається;
3. Усунення ролі вчителя у напрямку тьютора, наставника, координатора дій учнів, що створює умови для розвитку їх самостійності, для включення їх до активної пізнавальної діяльності;

4. Можливість для учнів освоювати теоретичний матеріал в індивідуальному темпі у зручний час, повертаючись до нього необмежену кількість разів.

На теренах вищої школи питанням особливостей запровадження моделі перевернутого класу почали займатися на початку 21 століття. Такі науковці як Кузьмінська О.Г. [5], Приходькіна Н.О. [6], Попадюк С.С. [7] Євдокімова-Лисогор Л. А. [8] а ін. аналізують особливості застосування моделі у вищій школі при викладанні іноземної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні неможливо уявити процес навчання без застосування інтернету, електронного контенту в освітній діяльності. В умовах тимчасового запровадження онлайн формату, який сам по собі прискорив трансформацію викладання, відбулися зміни ролей учасників – студент перетворився на активного діяча, а викладач на фасилітатора. При викладанні ділової іноземної мови викладач повинен перш за все визначити шляхи мотивації студента до її вивчення, саме того контенту, який необхідний при діловому спілкуванні у професійному полі. Студенти очікують набути практичних мовних навичок, щоб стати більш конкурентоспроможними у своїй майбутній професії.

Змішаний формат навчання дозволяє студентам самостійно проектувати свою освітню траєкторію, контролювати час, місце та темп виконання завдань. Для ефективно організації процесу навчання в такому форматі, студентам економічних спеціальностей у пригоді стануть знання з предмету Time management. Он-лайн аспект являє собою автономну діяльність студентів, підвищує мотивацію, забезпечує індивідуалізацію яка є необхідною для засвоєння матеріалу.

Різний рівень знань з іноземної мови а також різний рівень з фахової підготовки, які є взаємопов'язані при вивченні ділової іноземної мови, у більшості, вимагатиме різного часу для опанування програмного матеріалу. Тому основним завданням є виявити можливість студента до самостійної організації свого плану навчання, темпу роботи з ним, розвитком мотиваційного механізму та в цілому визначення ефективності застосування моделі перевернутого навчання при вивченні ділової іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як вже зазначено, модель flipped classroom являє собою форму змішаного навчання – blended learning. Викладач повинен уважно підійти до підготовки матеріалу для самостійного вивчення – теми, тексти для обговорення мають бути автентичні та професійного спрямування. Для моделі flipped classroom характерним є використання водкастів (vodcast), підкастів (podcast) і преводкастингу (pre-vodcasting). Термін «vodcast» це скорочення від «Video-On-Demand-cast» іншими словами, це відео версія підкасту. Існує технологія використання

водкастів у навчальному процесі із застосуванням спеціального програмного забезпечення: CMS (Content Management System, система управління вмістом) – використовується для створення та управління змістом навчальних матеріалів;

LMS (Learning Management System, система дистанційного навчання) – забезпечує доступ до навчальних матеріалів, організацію зворотних та горизонтальних зав'язків.

Аудиторна робота має на меті допомогти студенту зрозуміти складну теоретичну частину за допомогою таких стратегій як створення тексту, есе, аналіз, обговорення - для консолідації та відпрацювання матеріалу, який студенти опрацьовували самостійно. На занятті викладач ініціює обговорення прочитаної статті фахового спрямування, щоб активізувати новий словниковий запас, пояснює складні питання та виправляє помилкові уявлення. Основна частина уроку присвячена практичній роботі студентів у парах з написання тез до статті, рецензування та обговорення, порівняння своїх текстів з оригінальним текстом.

Модель перевернутого класу останнім часом стала більш інноваційною, сучасною, в результаті застосування якої можна досягти більш глибокого розуміння навчального матеріалу та розвинути комунікативні навички. При визначенні, наскільки модель flipped classroom є ефективною, треба розглядати її з точки зору обох учасників навчального процесу. З точки зору викладача, перевага відзначається в таких моментах: збільшення самостійного позааудиторного навантаження на студентів; замінює рутинну роботу з текстами на занятті, коли процес його опрацювання займає багато часу (тексти фахового спрямування) на їх опрацювання вдома, що вивільняє частину аудиторного часу для практичної роботи; може значно скоротити час для вивчення теми; дає можливість студентам ознайомитись та проаналізувати навчальний матеріал у комфортному домашньому середовищі; дає змогу задіяти всіх студентів до активної роботи на занятті; покращує результати фінального тестування, адже контроль за вивченням теми здійснюється на кожному занятті. В той же час до мінусів з точки зору викладача варто віднести збільшення навантаження, викликане необхідністю детальної розробки педагогічного дизайну змішаного навчання: відбір змісту, методів навчання, форм контролю, розподіл видів діяльності на аудиторних заняттях та в електронному освітньому середовищі, а також облік факторів, що сприяють формуванню сталої мотивації студентів.

З точки зору студентів, застосування моделі flipped classroom теж матиме ряд переваг і недоліків. Перевагами буде доступність та цікава подача навчального матеріалу, зручність роботи з ним; щось нове, сучасне, незвичне – завжди привертає увагу, особливо при наявності позитивного результату – активна робота з матеріалами на

занятті сприятиме його ефективному засвоєнню та подальшому використанню у професійній діяльності. Студент може заздалегідь опрацювати матеріал дома і, незважаючи на невисокий рівень володіння іноземною мовою, почуватиме себе впевнено серед одногрупників. Перевагою буде можливість працювати в групах, допомагати один одному, спілкуватися на професійну тематику. При неможливості відвідати заняття, студент завжди може його опрацювати самостійно. Але самий основний мінус для студентів – це занадто низький рівень відповідальності та самостійності, проблеми у управлінні та розподілом власного часу.

Висновки. Інформаційні технології давно є невід'ємним атрибутом життя молоді. Тому запровадження сучасних технологій змішаного навчання, зокрема моделі flipped classroom дозволяє вдосконалити освітній процес. Для досягнення бажаних результатів у навчанні діловій іноземній мові необхідно поєднувати онлайн-і офлайн-заняття, ретельно та завчасно планувати методи навчання та форми контролю. Створення умов які сприятимуть високій мотивації студентів, використання сучасного автентичного матеріалу на заняттях, вдосконалення здібностей у використанні комп'ютерних та веб – технологій, реалізація індивідуального підходу до навчання сприятиме позитивному результату при опануванні ділової іноземної мови з використанням моделі перевернутого класу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Jonathan Bergmann and Aaron Sams. Flip your classroom : reach every student in every class every day / International Society for Technology in Education; 1st edition, 2012, p. 122.
2. Jonathan Bergmann and Aaron Sams. Flipped Learning: Gateway to Student Engagement/ International Society for Technology in Education; 2015, p. 182.
3. McNally, B., Chipperfield, J., Dorsett, P. et al. Flipped classroom experiences: student preferences and flip strategy in a higher education context. *High Educ* 73, 281–298 (2017). <https://doi.org/10.1007/s10734-016-0014-z>
4. Zainuddin, Z., & Halili, S. H. (2016). Flipped classroom research and trends from different fields of study. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(3). doi:10.19173/irrodl.v17i3.2274
5. Кузьмінська О. Г. (2016). Перевернуте навчання: практичний аспект. Інформаційні технології в освіті, 1, 86-98.
6. Приходькіна Н. О. Використання технології «переверненого навчання» у професійній діяльності викладачів вищої школи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 30, 2014, с. 141-144.
7. Попадюк, С. С., & Скуратівська, М. О. Методологічні засади використання освітньої концепції «перевернуте навчання у вищій школі». Педагогічні науки, 76(3), 2017, с. 149-154.
8. Євдокімова – Лисогор Л.А. Модель «Перевернутого класу (Flipped classroom) у процесі формування МКК студентів економічних спеціальностей. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, Випуск 141, 2016, с. 69-72

ВИКОРИСТАННЯ МЕДІЙНИХ СТЕНДАПІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

USE OF MEDIA STANDS IN THE PROCESS OF FORMATING LEGAL COMPETENCE AND MEDIA LITERACY OF CONSUMERS OF EDUCATOR IN LESSONS OF LAW

Статтю присвячено актуальним проблемам сучасної системи освіти України в умовах розбудови громадянського та правової держави – формуванню у здобувачів освіти правової компетентності та навичок медіаграмотності в процесі навчання шкільного курсу правознавства. Основну увагу авторів статті зосереджено на застосуванні компетентнісного підходу до навчання в умовах НУШ та використанню різноманітних засобів навчання з метою формування правової компетентності здобувачів освіти на уроках правознавства. Зокрема, досліджено використання на уроках правознавства медійних стендапів як структурно-змістових прийомів сучасної тележурналістики у ролі одного з нетрадиційних сучасних засобів навчання в умовах активного розвитку інформаційного суспільства у нашій державі.

Проаналізовано сучасні дослідження українських науковців з проблем формування правової компетентності школярів, запровадження медіаосвіти та формування медіаграмотності здобувачів освіти, використання медійного стендапу як нетрадиційного засобу навчання правознавства. Виділено основні напрямки сучасних досліджень цих проблем: компетентнісний підхід у навчанні правознавства, теорія і практика компетентнісного підходу у навчанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»; сутність і структура правової компетентності та методика її формування, медіаосвіта та медіаграмотність, медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства, батьки, діти та медіа, медіаконтент у навчальному процесі, формування медіаграмотності на уроках суспільствознавчих дисциплін тощо.

Авторами проаналізовано проблему впровадження та основних завдань медіаосвіти в українських навчальних закладах, а також формуванню у здобувачів освіти навичок медіаграмотності, зокрема, у процесі навчання правознавства.

Ключові слова: шкільний курс правознавства, правова компетентність, медіаосвіта, медіаграмотність, медійний стендап.

The article is devoted to current problems of the modern education system of Ukraine in the context of building a civil and legal state - the formation of consumers of educator of legal competence and media literacy skills in the process of teaching a school course in law. The main attention of the authors of the article is focused on the application of a competency-based approach to learning in the conditions of NUS and the use of various teaching aids in order to form the legal competence of consumers of educator in law lessons. In particular, the use of media stands in law lessons as structural and content techniques of modern television journalism as one of the non-traditional modern teaching aids in the active development of the information society in our country has been studied.

Modern researches of Ukrainian scientists on the problems of formation of legal competence of schoolchildren, introduction of media education and formation of media literacy of consumers of educator, use of media standup as non-traditional means of teaching jurisprudence are analyzed. The main directions of current research on these issues are identified: the competence approach in the teaching of jurisprudence, the theory and practice of the competence approach in the teaching of subjects in the field of education "Social Sciences"; essence and structure of legal competence and methods of its formation, media education and media literacy, media literacy and critical thinking in social studies lessons, parents, children and media, media content in the educational process, formation of media literacy in social science lessons, etc.

The authors analyze the problem of introduction and main tasks of media education in Ukrainian educational institutions, as well as the formation of media literacy skills in consumers of educator, in particular, in the process of teaching law.

Key words: school course of jurisprudence, legal competence, media education, media literacy, media standup.

УДК 373.5.091.3:34
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.18>

Коляда І.А.,
заслужений працівник освіти
України, докт. іст. наук,
професор кафедри методики навчання
суспільних дисциплін і гендерної освіти
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Камбалова Я.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри методики навчання
суспільних дисциплін і гендерної освіти
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стаття 1 Конституції України визначає нашу державу як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну, правову. На сучасному етапі в Україні відбуваються складні процеси формування правової держави та громадянського суспільства, що виражається у демократизації різних сфер суспільного життя, постійному зростанні рівня політичної участі громадян у державотворенні. Необхідність формування громадянського суспільства в Україні висуває на чільне місце проблему правової освіти та виховання молодшої генерації громадян, які вибудовуватимуть та житимуть в умовах правової держави.

Сучасна система освіти України не залишається осторонь цих важливих суспільних процесів і перетворень. Вони спонукають до розуміння цінності правової освіти сьогоднішніх здобувачів освіти. Відповідальність, рівність, права людини, демократія, повага до різноманіття, повага до людської гідності стають тими поняттями, які обговорюють не лише правозахисники, але й самі учасники освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування правової компетентності здобувачів освіти активно досліджують сучасні українські науковці. Предметом наукового

дослідження були: теорія і практика компетентнісного підходу у навчанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» (Г. Фрейман, Т. Смагіна, І. Смагін та ін.); компетентнісний підхід у навчанні правознавства (Т. Ремех, Л. Рябовол, С. Нетьосов, О. Святокум та ін); сутність і структура правової компетентності студентів та методика її формування (А. Будас).

Надзвичайно актуальні на сучасному етапі проблеми запровадження медіаосвіти та формування медіаграмотності здобувачів освіти аналізуються у монографії В. Іванова (масова комунікація), навчальних посібниках для вчителів за редакції В. Іванова та О. Волошенюк (медіаосвіта та медіаграмотність; медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства; батьки, діти та медіа), публікаціях Л. Задорожної (історія розвитку та становлення медіаосвіти), Ю. Антибури (медіаконтент у навчальному процесі), Н. Черткової та І. Відіборенко (формування медіаграмотності на уроках суспільствознавчих дисциплін) та багатьох інших.

Дослідженням сучасних медіа та стендапу як одного з їх різновидів вивчали М. Недопитанський (технологія теленовин), В. Цвик (особливості тележурналістики), В. Головецький (історія розвитку стендапу на телебаченні), Т. Недбайло (різновиди стендапів у новинних телесюжетах) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на широкий спектр висвітлених у наукових дослідженнях проблем, використання медійних стендапів з метою формування предметно-правової компетентності та медіаграмотності здобувачів освіти у процесі навчання правознавства полишається мало дослідженою і потребує всебічного аналізу та вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є висвітлення ролі використання інноваційних засобів навчання, зокрема медійних стендапів, у процесі формування правової компетентності та медіаграмотності при вивченні курсу правознавства у закладах загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою навчання правознавства у закладах загальної середньої освіти є формування у здобувачів освіти основ правових знань, виховання поваги й любові до своєї держави та формування активної громадянської позиції, поваги до державотворчих і правотворчих традицій, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки здобувачів освіти [9].

Ці положення чітко відображено у таких законодавчих і нормотворчих актах, як: Конституція України, Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Національна програма виховання

дітей та учнівської молоді, концепції Нової української школи та ін.

Одним з найактуальніших в умовах НУШ підходів до навчання правознавства є компетентнісний, що передбачає зосередження кожного здобувача освіти на результатах власного навчання – формуванні правової предметної компетентності, що, у свою чергу, проявляється в когнітивній, діяльнісно-процесуальній та аксіологічній компетенціях.

«Вітчизняні науковці, – наголошує українська дослідниця Л. Рябовол, – правову компетентність розглядають як сукупність систематизованих знань про право та законодавство, вмінь їх використовувати у типових і нестандартних ситуаціях, обирати адекватні моделі поведінки, керуватися в своєму житті та діяльності принципами законності, поваги до прав і свобод людини тощо, однак інтегрують ці елементи у різні структурні компоненти» [13, с. 121].

Застосування компетентнісного підходу в процесі навчання навчальної дисципліни «Правоознавство» сприяє формуванню вмотивовано компетентної особистості, спроможної орієнтуватися в правових реаліях сучасного українського суспільства, розвитку здатності здобувачів освіти застосовувати набуті правові знання, вміння та навички у повсякденному житті, використовуючи індивідуальний досвід дій у нових навчальних і життєвих ситуаціях, урегульованих нормами права.

На сьогодні розроблена низка методів, які сприяють формуванню правової відповідальності та усвідомленої громадянської позиції молоді генерації українців шкільного віку. Український дослідник М. Павленко виокремлює серед таких: ситуативно-рольові, ділові ігри; метод проектів; метод відкритої трибуни; соціограма; соціально-психологічні тренінги; інтелектуальні аукціони; «мозкові атаки»; метод аналізу ситуацій морально-етичного характеру; ігри-драматизації та ін. [12, с. 357].

Задля набуття правової компетентності відповідно до державних вимог загальноосвітньої підготовки учнів окремим структурним складником програми також є практичні заняття. Вони є уроками застосування здобувачами освіти знань та мають допомогти їм сформувати уявлення про тему, що вивчається. Кожне з запропонованих практичних занять є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до місця заняття в контексті конкретної теми. Практичні заняття передбачають переважно самостійну роботу здобувачів освіти над певними аспектами змісту теми з використанням різноманітних джерел знань (підручників, посібників, довідкового матеріалу, Інтернет-ресурсів тощо) [9]. Робота з сучасними джерелами інформації під час проведення цих занять має органічно поєднуватися з потребою й умінням нинішнього покоління здобувачів освіти діяти компетентно й технологічно. На практичних заняттях

учитель виконує роль консультанта – організатора самостійної роботи здобувачів освіти, надає їм допомогу відповідно до їхніх пізнавальних можливостей і потреб.

«Сучасна загальноосвітня школа, – наголошує українська дослідниця Ю. Антибура, – має відповідати всім викликам сьогодення. Її роль в суспільстві кардинальним чином змінилася. Вона тепер не виступає єдиним джерелом інформації для здобувачів освіти, а вчитель на уроці не є беззаперечним авторитетом у питаннях істини. Саме поняття істини має безліч контекстів, а знання стають плюралістичними» [1, с. 79].

З метою формування правової компетентності здобувачів освіти вчителі правознавства мають використовувати різноманітні засоби навчання, у тому числі й інноваційні.

У статті відомих українських науковців Ю. Калиновського та Є. Мануйлова зазначено: «В умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення для популяризації зразків громадянської відповідальності та вдосконалення взаємодії людини й держави набувають різноманітні засоби масової комунікації» [4, с. 116]. Тому, на нашу думку, у якості одного з інноваційних прийомів навчання правознавства в процесі формування предметно-правової компетентності здобувачів освіти можна порадижити використання на уроках правознавства перегляд сучасних телевізійних та Інтернет-стендапів, присвячених різним сучасним проблемам розвитку України як правової держави. «Телебачення, – зазначає український науковець В. Головецький, – відіграє дедалі важливішу роль у національному інформаційному просторі України. Ефективність його діяльності і впливу на громадську думку багато в чому залежить від комунікаційних технологій, форм і методів взаємодії телемедіа та аудиторії. В цьому плані одне з ключових місць належить такому важливому структурно-змістовому прийому сучасної тележурналістики, як стендап» [2, с. 157].

Стендап або виступ є одним із видів монологічного мовлення. Його вважають ефективним засобом передавання інформації для аудиторії, адже він перетворює виступаючого в активного комунікатора. Інформація під час стендапу набуває персоналізованого характеру й допомагає глядачам краще сприйняти подію, відчути ефект присутності на ній. Термін «стендап» загалом походить від англійського слова «stand up», що в перекладі означає «стійка». Дослідник М. Стівенс вважає стендап різновидом репортажу: «У більшості відеосюжетів в один момент у кадрі з'являється репортер і розповідає про ситуацію, яка виникла. Ці репортажі перед камерою й називають стендапами відповідно до положення репортера, що стоїть перед камерою» [8, с. 332]. Стендап тлумачать як знятий на місці події крупний план репортера,

що є візуальним свідченням його присутності там, «репортерський монолог в кадрі» та «розповідь кореспондента з місця події — за слідами події чи в її очікуванні» [15, с.222].

«В інформаційному телематеріалі, – наголошує В. Головецький, – стенд-ап необхідний і застосовується з кількох суттєвих причин: підкреслити, що репортер перебуває безпосередньо там, де відбувається подія; сконцентрувати увагу глядачів на найбільш вагомих фактах та аргументах; підсумувати викладену попередньо інформацію чи розповісти про перспективи розвитку цієї події. Крім того, він дає можливість зробити плавний перехід від однієї частини сюжету до іншої, а також розв'язати проблему нестачі або ж повної відсутності цікавого відеоряду. Зрештою, відбувається важливий комунікаційний процес: телевізійна аудиторія одразу впізнає, ідентифікує журналіста, який регулярно використовує стенд-ап» [2, с. 158].

Отже, стендап – це репортерський монолог в кадрі, який дозволяє глядачам переконатися в достовірності інформації. Монолог журналіста в кадрі передбачає дотримання певних норм: застосування виступу в доречних ситуаціях, оптимальна тривалість стендапу, побудова доцільних планів кадру; написання правильного тексту [10, с. 83].

Стендапи почали застосовувати ще на радянському українському телебаченні. Тоді їх називали «В/К», що означає «в кадрі», і лише на початку 1990-их років монолог журналіста назвали запозиченим у західного телебачення словом «стендап». Сучасні репортери застосовують стендап і на початку, і в середині сюжету, моделюють різні комбінації [2, с. 158-159].

Найбільш доречними, на думку І. Мащенко, ситуаціями для застосування репортерського монологу є такі: кореспондент або редакція в цілому мають власний погляд на те, що відбувається, або якусь особливу інформацію, однак відсутній відеоряд для того, щоб її проілюструвати; для фіксації присутності журналіста; для викладу контексту події, її передісторії; для аналізу події або висловлення свого (редакційного, кореспондентського) прогнозу щодо прийдешнього розвитку ситуації; для наочної демонстрації будь-якої дії [7, с. 83].

За місцем розташування в сюжеті виокремлюють початковий, середній та фінальний стендапи. За функційним призначенням є стендап-коментар, стендап-свідчення, стендап-неминучість. Відповідно до способу запису визначають статичний та динамічний монолог журналіста в кадрі. Репортерський виступ у сюжеті можуть використовувати один або кілька разів. Вибір певного стендапу залежить від мети сюжету, який створює працівник медіа [10, с. 83].

«Зростання ролі інформаційних процесів у сучасному українському телепросторі, – наголошує

Т. Недбайло, – призвело до значно активнішого, ніж у попередні роки, застосування стендапу як важливої структурно-сислової ланки репортажу. Він поліпшується якісно, осучаснюється за формою, стилістично-мовними ознаками, стає енергійнішим» [2, с. 162].

Упродовж останніх десятиліть приділяється все більше уваги з боку українських та зарубіжних дослідників і практиків освіти проблемі розвитку медіаосвіти, оскільки нині медіа оточують нас з усіх боків, а сучасне медіажиття можна розглядати як повсякденну практику існування.

Після схвалення Постановою Президії Національної академії педагогічних наук у травні 2010 року «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» розпочалася активна робота із впровадження медіаосвіти в навчальних закладах усіх рівнів та типів. «Медіаосвіта, – за визначенням Л.Задорожної, – це комплекс спеціальних знань і методів підготовки до сприйняття інформації, що виробляється як регіональними, так і міждержавними засобами масової комунікації» [3, с. 5]. До таких засобів можна віднести і медійні стендапи.

Упродовж останніх років постійно зростає роль медіапедагога – компетентного наставника, який не тільки сам володіє необхідним обсягом знань, умінь і навичок у цій галузі, але і здатний допомогти аудиторії різного віку набути медіа та інформаційної грамотності.

Отже, у процесі використання телевізійних стендапів на уроках правознавства вчителі мають системно працювати над формуванням у здобувачів освіти навичок медіаграмотності.

У «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» сформульовано визначення медіаграмотності: «Медіаграмотність – складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технологією, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіа засобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіа джерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують» [5].

За твердженням дослідниць І. Відіборенко та Н. Черткової: «завданням сучасної медіаосвіти є сприяння формуванню медіаінформаційної грамотності як комплексу умінь, знань, розуміння і відносин, які дають здобувачам освіти можливість ефективно і безпечно користуватися медіа, усвідомлено обирати, розуміти характер контенту і послуг, приймати рішення та користуватися повним спектром можливостей, які пропонують нові комунікаційні технології та медіаінформаційні системи, а також можливість захистити себе і свою сім'ю від шкідливого або вразливого інформаційного матеріалу» [14, с. 5].

В умовах проведення інформаційної війни, яка є складовою відкритої агресії РФ проти України у 2022 р., надзвичайно важливими є уміння: «обирати потрібну інформацію, оминати інформаційне «сміття», захищатися від потенційно шкідливої інформації з урахуванням прямих і прихованих впливів, адекватного та різнобічного оцінювання змісту, джерела, форми і якості надання інформації, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа, протистояти зовнішній інформаційній агресії та пропаганді, деструктивним медіаінформаційним впливам; здатності до медіа творчості для компетентного і здорового самовираження особистості та реалізації її життєвих завдань» [14, с. 6].

У сучасних умовах постійного зростання потоку інформації, наголошує Ю. Антибура, «важливо формувати в здобувачів освіти критичне ставлення до того потоку інформації, який падає на них щодня через засоби масової інформації. Педагоги мають навчитися ефективно використовувати сучасний медіаконтент в навчально-виховному процесі, враховуючи специфіку медіаосвіти та зважаючи на можливі ризики» [1, с. 79].

Висновки та подальші перспективи дослідження. Дослідження проблеми використання медійних стендапів у процесі формування правової компетентності та медіаграмотності здобувачів освіти на уроках правознавства дозволило нам дійти таких висновків:

Необхідність формування громадянського суспільства в Україні висуває на чільне місце проблему правової освіти та виховання громадян. Одним з ключових завдань сучасної правової освіти школярів є формування предметно-правової компетентності.

Сучасні науковці розглядають правову компетентність як сукупність систематизованих знань про право та законодавство, вміння використовувати отримані теоретичні знання нових нестандартних життєвих ситуаціях, обираючи відповідні моделі особистої поведінки та керуватися в своєму повсякденному житті принципами законності, поваги до прав і свобод людини тощо.

Упродовж останніх десятиліть приділяється все більше уваги з боку українських та зарубіжних дослідників і практиків освіти проблемі розвитку медіаосвіти і, відповідно, формуванню у здобувачів освіти навичок медіаграмотності. Використання відповідних навичок є обов'язковим у процесі використання медійних стендапів на уроках правознавства у закладах загальної середньої освіти.

У сучасних умовах швидкого прогресу інформаційного суспільства та постійної інформаційної війни важливим завданням сучасної школи стає не лише підготовка дитини до життя у нових умовах, але й формування уміння розуміти

й усвідомлювати наслідки впливу медіа на психіку людини, навчання її способом захисту від сприйняття негативної інформації.

Надалі авторами заплановано ще один подібний напрямок дослідження: стендаптворчість українських митців як засіб формування громадянської культури в умовах НУШ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антибура Ю. Медіаконтент на уроках історії в загальноосвітніх школах України: перспективи та ризики використання. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. December 2017. Vol. 5. No. 4. С. 78-88.
2. Головецький В.М. Трансформація стендапу на українському телебаченні // *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. Ч. 1. С. 157-163.
3. Задорожна Л. Освіта впродовж життя! *Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи»* (м. Харків, 25 - 27 жовтня 2013 року) / За заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2013. С. 4-6.
4. Калиновський Ю.Ю., Мануйлов Є.М. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. № 2 (25). С. 113-129.
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). 2016 р. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/>(дата звернення 16.06.2022)
6. Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи» (м. Харків, 25 - 27 жовтня 2013 року) / За заг. ред. канд. пед. наук Л.Д. Покроєвої. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2013. С. 3.
7. Мащенко І.Г. Термінологічний словник основних понять і виразів. *Енциклопедія електронних масмедіа: у 2 т. Т.2.* – Запоріжжя: Дике поле, 2006. 511 с.
8. Мітчел С. Виробництво новин: телебачення, радіо, Інтернет / Пер. з англ. Н. Єгоровець. – К.: Вид-дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 407 с.
9. Навчальна програма з основ правознавства для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів . URL: http://eprints.cdu.edu.ua/3684/1/rodzinka_2018_2-81-83.pdf (дата звернення 6.06.2022).
10. Недбайло Т.Г. Різновиди стендапів у новинних телесюжетах. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/3684/1/rodzinka_2018_2-81-83.pdf (дата звернення 6.06.2022).
11. Недопитанський М.І. Технологія теленовин, 2006.
12. Павленко М.А. Форми та методи формування громадянської позиції сучасної студентської молоді. *Акт. проблеми держ. упр., педагогіки та психології*. 2013. Вип. 2. С. 354–358.
13. Рябовол, Л.Т. Правова компетентність учнівської і студентської молоді як предмет педагогічного дослідження. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка /* голов. ред. Г. Терещук ; редкол.: І. Задорожна, В. Кравець, Л. Морська [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. № 3. С. 121–129.
14. Формування медіаграмотності на уроках суспільствознавчих дисциплін (з досвіду роботи вчителів історії, правознавства та громадянської освіти Кіровоградщини): методичні розробки для вчителів історії, правознавства та громадянської освіти / уклад.: Наталія Чертова, Інна Відіборенко. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2020. 84 с.
15. Цвик В.Л. Телевізійна журналістика: історія, теорія, практика. – М.: «Аспект Пресс», 2004. 227 с.

НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВА ПРАКТИКА З ЗООЛОГІЇ ХРЕБЕТНИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ КОМПОНЕНТ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БІОЛОГА ТА ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

TRAINING AND FIELD PRACTICE IN VERTEBRATE ZOOLOGY AS A MANDATORY COMPONENT OF PRACTICAL TRAINING BIOLOGIST AND TEACHER OF BIOLOGY

Невід'ємним компонентом професійної підготовки біолога, вчителя біології є навчально-польова практика з зоології хребетних, як структурний елемент навчальної практики з біології. Саме на практиці студенти майбутні біологи та вчителі біології вчаться визначати та розпізнавати хребетних тварин у природі за їх зовнішнім виглядом, поведінкою, слідами діяльності, вокалізацією тощо. У статті схарактеризовано особливості та правила проведення навчально-польової практики з зоології хребетних у студентів другого року навчання бакалаврського рівня Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Традиційним є проведення практики маршрутно-стаціонарним методом, що дозволяє вивчити не лише фауну багатьох різноманітних біотопів на теренах України, а й аналізувати окремі явища і виявляти причинно-наслідкові зв'язки в природі, а врешті й формувати в майбутніх біологів і учителів біології аналітичне мислення. Основними є такі маршрути практики. Зокрема, у західному напрямку: від м. Ніжина до Карпат, перетинаючи широтні зони Полісся і Лісостепу, а також вертикальні пояси від підніжжя до Карпатського високогір'я. Стаціонар у смт. Ворохта Івано-Франківської області. Обов'язковими є відвідини м. Яремче, Буковелю та сходження на найвищу вершину Українських Карпат – Говерлу. Північно-східний напрямок: м. Ніжин – біостаціонар «Лісове озеро» с. Ядуги Ніжинського району Чернігівської області. Студенти мають унікальну можливість досліджувати лісові масиви, польові ландшафти Чернігівщини, річкові заплави річки Десни та озера Трубин. Сьогодні у світі актуальним є вивчення урбо-територій, тому обов'язковими для вивчення є різні біотопи міста Ніжина (парки, одно- та багатопверхова забудова, водні артерії, сільськогосподарські угіддя в околицях міста). У статті подано зміст навчально-польової практики та приблизну тематику самостійної роботи студентів. Студенти спочатку вчаться визначати, спостерігати за тваринами у природі, проводити екскурсії та наукові дослідження, а згодом демонструють самостійне виконання цих видів діяльності. На основі багаторічного досвіду, можна констатувати, що така навчально-польова практика не тільки поглиблює і закріплює теоретичні знання, але й значно розширює загальний біологічний кругозір студентів Ніжинського вишу.

Ключові слова: навчально-польова практика з зоології хребетних, хребетні тварини, екскурсії в природу, студенти, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

An integral component of the biology teachers training is the field practice in vertebrate zoology, as a structural element of educational practice in biology. Exactly at the practice students, future biologists and biology teachers learn to identify and recognize vertebrates in nature by their appearance, behavior, traces of activity, vocalization and so on. The article characterizes the features and rules of training and field practice in vertebrate zoology for students of the second year of study at Nizhyn Gogol State University. It is traditional to practice by route-stationary method, which allows to study not only the fauna of many different habitats in Ukraine, but also to analyze individual phenomena and identify cause-and-effect relationships in nature, and finally to form analytical thinking of future biologists and biology teachers. The main routes of practice are the following. In particular, in the western direction: from Nizhyn to the Carpathians, crossing the latitudinal zones of Polissya and Forest-Steppe, as well as vertical belts from the foothills to the Carpathian Highlands, there is a point in Vorokhta of Ivano-Frankivsk region. Visits to Yaremche, Bukovel and climbing the highest peak of the Ukrainian Carpathians – Hoverla are mandatory. North-eastern direction: Nizhyn – biostationary "Forest Lake" in Yaduty, Nizhyn district, Chernihiv region. Students have a unique opportunity to explore forests, field landscapes of Chernihiv region, river floodplains of the Desna River and Lake Trubin. Today, the study of urban areas is relevant in the world, so it is mandatory to study the various habitats of the city of Nizhyn (parks, single and multi-storey buildings, waterways, farmland in the vicinity of the city). The article presents the content of field practice and approximate topics of independent work of students. Students first learn to identify, observe animals in nature, conduct field trips and research, and later demonstrate independent performance of these activities. Based on many years of experience, it can be stated that such field practice not only deepens and consolidates theoretical knowledge, but also significantly expands the general biological horizons of Nizhyn University students.

Key words: field practice in vertebrate zoology, vertebrates, nature excursions, students, Nizhyn Gogol State University.

УДК 591:597/599:378.147.091.33-027.22
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.19>

Кузьменко Л.П.,
канд. біол. наук,
доцент кафедри біології
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний біолог і вчитель біології має вільно почувати себе не тільки в аудиторії, при викладанні фактичного матеріалу, а й обов'язково так само вільно орієнтуватися у природі. Такий вчитель біології обов'язково зверне увагу своїх вихованців на

тих представників флори і фауни, які мешкають не тільки на шкільному подвір'ї, а й за його межами.

Саме тому, невід'ємним компонентом фахової підготовки біолога (ботаніка, зоолога, еколога) та вчителя біології є навчально-польові практики з низки біологічних дисциплін, зокрема, з зоології

хребетних. Навчально-польова практика з зоології хребетних проводиться у весняно-літній період для студентів II курсу ОПП Біологія та Середня освіта (Біологія).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведення навчально-польової практики з зоології хребетних є предметом дослідження Л.А. Потіша, С.І. Фаринець [3], В.В. Куйбіди, Г.Г. Гаврися, В.В. Лопатинської [2], Т.А. Атемасової, А.С. Влащенко, Г.Л. Гончарова, О.І. Зіненко, О.В. Коршунова, В.А. Такарського, Д.А. Шабанова, Г.О. Шандикова [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У кожному ВНЗ є своя специфіка та напрацювання проходження навчально-польової практики з зоології хребетних, що мають низку об'єктивних причин. Публікація на кшталт нашої є на часі, і дозволить не тільки поділитися набутим досвідом, а й окреслити нові перспективи та можливості щодо організації та проведення практики.

Мета статті – схарактеризувати особливості та правила проведення навчально-польової практики у студентів другого року навчання майбутніх біологів і вчителів біології у Ніжинському університеті.

Виклад основного матеріалу.

Навчально-польова практика має мету – поглиблення та закріплення у польових умовах знань із зоології хребетних, отриманих студентами з лекційного курсу та лабораторного практикуму, а також навчити студентів розпізнавати, визначати тварин у природі як візуально, так і за слідами їх діяльності, що є необхідним при вивченні еколого-біологічних особливостей тих чи інших тварин.

Для реалізації даної мети перед навчально-польовою практикою з зоології хребетних стоїть низка завдань:

- ознайомити студентів з основними еколого-фауністичними комплексами хребетних тварин районів практики, зазначаючи різноманіття видів та складність існуючих у природі взаємовідносин тварин між собою та з навколишнім середовищем;
- ознайомити студентів із видовим складом хребетних основних біотопів, з біологічними особливостями домінуючих видів, їх значенням у природі та житті людини;
- звертати особливу увагу на види, що занесені до Червоної книги України, а також регіонально рідкісні види;
- виробити навички в проведенні екскурсій у природу, організації спостережень за хребетними тваринами різних систематичних категорій в їх природному середовищі;
- ознайомити студентів з основними принципами організації та ведення самостійних наукових досліджень щодо фауни та екології хребетних тварин;
- сприяти формуванню у студентів почуття відповідальності за діяльність людини по відношенню

до природи, переконувати майбутніх фахівців біологів, вчителів біології у необхідності глибоких знань природних взаємозв'язків при плануванні будь-якої господарської діяльності людини, а також організації охорони довкілля.

Під час навчально-польової практики з зоології хребетних студенти вивчають:

- видовий склад, назви (українська, латинська) хребетних тварин, виявлених під час навчальної практики, та їх таксономічну належність – вид, рід, родину, ряд, клас, тип;
- особливості біотопічного розподілу хребетних та їх морфо-біологічні ознаки;
- види, занесені до Червоної книги України, Червоного списку МСОП, Європейського Червоного списку, Бернської конвенції;
- методики збору й обробки зоологічного матеріалу та оформлення колекцій і правила їх зберігання.

В процесі практики студенти вчаться:

- розпізнавати хребетних тварин у природі за зовнішнім виглядом, особливостях поведінки, голосу, руху, слідах діяльності тощо;
- збирати зоологічний матеріал (але грамотно, на науковій основі, вибірково, без розриву біоценотичних зв'язків і загальної шкоди природі), проводити його камеральну обробку та правильно виготовляти колекції;
- проводити тематичні зоологічні екскурсії, зокрема для ознайомлення учнів із місцевою фауною, з мешканцями лісу, поля, болота, луки та інших біотопів (за шкільною програмою).

Перед початком практики проводяться збори, на яких студенти знайомляться з порядком проведення практики, об'ємом завдань, вимогами до заліку. Обов'язковим є інструктаж з правил техніки безпеки під час практики, що документується і засвідчується підписом кожного студента у спеціальному журналі, який зберігається на кафедрі біології.

Особлива увага звертається на місце проведення практики з зоології хребетних. Адже, ґрунтовний вибір місця та часу проведення практики визначає її якість. Звичайно краще проводити практику в районах із гетерогенним ландшафтом, це і території без інтенсивної господарської діяльності людини з різноманітними природними екосистемами і безперечно урботериторії.

Саме тому, в Ніжинському університеті стало традиційним проведення навчально-польової практики маршрутно-стаціонарним методом, що дає можливість охопити якомога більше біотопів і виробити у студентів уміння порівнювати факти, аналізувати явища і виявляти причинно-наслідкові зв'язки в природі, а врешті і сформувати в майбутніх біологів і учителів аналітичне мислення.

Такими маршрутами, апробованими в часі, стали:

1. західний – від Ніжина до Карпат, перетинаючий широтні зони Полісся і Лісостепу, а також вертикальні пояси від підніжжя до Карпатського високогір'я, з основним стаціонаром у смт. Ворохта Івано-Франківської області та радіальними виїздами до м. Яремче, Буковелю та з обов'язковим сходженням на найвищу вершину Українських Карпат – Говерлу;

2. північно-східний – Ніжин – біостаціонар «Лісове озеро» с. Ядути Ніжинського району Чернігівської області. Біостаціонар Ніжинського університету розташований у сосновому лісі на березі мальовничого озера Трубин. Студенти мають можливість досліджувати лісові масиви, польові ландшафти, річкові заплави річки Десни тощо.

3. різні біотопи міста Ніжина, а саме: паркові зони, одно- та багатоповерхова забудови, водні артерії (річка Остер, кар'єри цегельного заводу, Ніжин-озеро), сільськогосподарські угіддя за містом тощо.

Як показує багаторічний досвід, така навчально-польова практика не тільки поглиблює і закріплює теоретичні знання, але й значно розширює загальний біологічний кругозір студентів. Одночасно ця практика закладає фактичну базу для вивчення наступних узагальнюючих навчальних дисциплін – біогеографії та еволюційної біології.

Так, студенти на власні очі знайомляться з різноманітністю тваринного світу, пов'язаною з різними екологічними умовами місць перебування конкретних видів, і тому закономірності географічного поширення організмів будуть усвідомлюватися не абстрактно, а на конкретних прикладах власних спостережень.

Важливим методичним моментом в організації є термін проведення навчально-польової практики з зоології хребетних. Час практики має співпадати з репродуктивним періодом основних видів місцевої фауни та місця проведення практики – в травні-червні.

Під час навчально-польової практики з зоології хребетних використовуються такі форми навчання: екскурсії в природу з викладачем, навчально-дослідні роботи у природі з викладачем або самостійно, бесіди, лабораторні заняття з камеральної обробки зібраного матеріалу (з викладачем та самостійно), індивідуальна та самостійна робота. Засоби навчання: комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни, прилади та матеріали для проведення досліджень у природі, підручники, додаткова література.

Зміст навчально-польової практики з зоології хребетних наступний.

Тема 1. Вступ. Мета та завдання навчальної практики. Організація, форми роботи, обладнання та спорядження.

Тема 2. Методика проведення зоологічних досліджень у природі.

Вивчення видового складу хребетних проходить на екскурсіях та облікових маршрутах у різних біотопах шляхом візуального спостереження. При цьому звертається увага студентів на характерні ознаки, такі як характер руху (бігу, польоту), голосу. Особлива увага приділяється слідам діяльності – відбиткам ніг погризам тощо.

У результаті студенти складають систематичний список хребетних тварин району практики та таблиці їх біотопічного розподілу. Студенти проводять відносні (візуальний, за голосом птахів на спеціальних маршрутах), та абсолютні (на різних маршрутах з однією постійною смугою виявлення – трансектах) обліки хребетних тварин, а також обліки на пробних ділянках шляхом багаторазового фіксування зустрічей особин.

Обов'язковим є використання для зоологічних досліджень фото- та відеоапаратури. У процесі роботи ведеться колекціонування (без нанесення шкоди популяціям) зоологічних об'єктів (гнізд, незапліднених або загиблих яєць) для подальшого виготовлення музейних експонатів.

Тема 3. Різноманіття хребетних у зв'язку з різноманітністю умов життя. Під час досліджень хребетних різних біотопів звертається увага на склад характерних видів даного біотопу, їх морфо-біологічні особливості, які виникли у процесі пристосування до життя в даному біотопі.

Особлива увага приділяється питанням охорони тварин, зокрема різним формам природоохоронної діяльності, біології тих видів хребетних, що занесені до Червоної книги України, Червоного списку МСОП, Європейського Червоного списку, Бернської конвенції.

Тема 4. Хребетні тварини урбанізованих територій (місто та його околиці). Процес урбанізації сьогодні є об'єктивною реальністю. У зв'язку з високими темпами цього процесу тварини вимушені пристосовуватися до нових умов існування. З'ясовується видовий склад мешканців урботериторії, зміни екологічних та інших особливостей поведінки тварин тощо.

Тема 5. Камеральна обробка зібраних матеріалів. Визначення, опис, етикетування та фіксація. Перевірка записів та оформлення щоденника-звіту. Лабораторна (камеральна) обробка зібраного матеріалу включає: морфо-метричну обробку зібраного матеріалу з урахуванням специфіки представників різних класів хребетних; визначення видової належності тварин, етикетування тварин.

Самостійна робота студентів має важливе значення в підготовці майбутнього біолога та вчителя біології, адже в процесі самостійної роботи студенти закріплюють навички в зборі матеріалу, його обробці, інтерпретації на основі біологічних закономірностей, що в свою чергу сприяє розвитку самостійного мислення, без якого неможлива

ефективна робота. Самостійна робота може виконуватися як окремим студентом, так і невеликими групами (по 2-4 чоловіки).

За час проходження навчально-польової практики з зоології хребетних студенти набувають навичок експедиційно-польового життя, орієнтації на місцевості, оволодівають технікою безпеки роботи у лісі, полі, поблизу водойми тощо.

Результати роботи під час екскурсій студенти детально фіксують у польових щоденниках. Записи, зарисовки повинні бути конкретні, чіткі, змістовні, але стислі.

Після проведення кожної екскурсії студенти опрацьовують зібраний матеріал, підводять попередні підсумки та аналізують зібраний матеріал (підраховують кількість зареєстрованих видів та особин, детально вивчають за літературними джерелами особливості біології виявлених видів, встановлюють чисельність та щільність окремих видів у різних біотопах, складають зведені таблиці за результатами обліків, морфометрії обстежених тварин тощо) і переносять у індивідуальний щоденник-звіт, який регулярно перевіряється керівником практики. Шляхом поточного контролю проводиться індивідуальне опитування студентів. Підсумковою формою контролю є залік.

Обов'язковою складовою заліку є самостійне проведення студентом однієї екскурсії, за особисто обраним маршрутом. Це дає можливість

студенту продемонструвати знання та навички, набуті під час проходження навчально-польової практики з зоології хребетних.

Знання особливостей біології та поведінки хребетних тварин, зафіксованих під час навчально-польової практики обов'язково оцінюється. Оцінюються також знання студентом латинських назв тварин району практики та виконання самостійної роботи.

Висновки. Навчально-польова практика з зоології хребетних займає важливе місце у системі професійної підготовки студентів, майбутніх біологів і вчителів біології. Тільки навчально-польова практика формує у студентів навички організації та проведення у природі самостійних наукових досліджень, зоологічних екскурсій, збору, зберігання та оформлення зоологічних матеріалів, що є надзвичайно важливим.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атемасова Т.А. та ін. Навчально-польова практика із зоології хребетних: навчально-методичний посібник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019. 196 с.
2. Куйбіда В.В., Гаврись Г.Г., Лопатинська В.В. Зоологія хребетних. Практикум: посібник з навчально-польової практики. Київ: Міленіум, 2007. 212 с.
3. Потіш Л.А., Фаринець С.І. Навчально-польова практика з зоології: навч. посібник. Ужгород: Вид-во УжНУ Говерла, 2013. 120 с.

РОЛЬ DIGITAL-МЕТОДИК У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЗВО ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

THE IMPORTANCE OF DIGITAL METHODOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена розробленню шляхів удосконалення digital-методик в процесі вивчення іноземних мов. Актуальність проведеного дослідження зумовлена тим, що сучасні методики на заняттях з іноземної мови сприяють покращенню якості навчання, забезпечують гармонійний розвиток особистості, залученої до інформаційно-комунікаційних можливостей сучасних технологій.

Мета статті – розробити напрями удосконалення digital-методик у навчальному процесі при вивченні іноземних мов в межах закладів вищої освіти України. Для досягнення поставленої мети було встановлено суть поняття «digital-методика». Після визначення основних методик, які використовуються при викладанні іноземних мов, та інтернет-технологій, що є їх обов'язковою складовою, сформульовано роль digital-методик. Розглянуто основні проблеми впровадження digital-методик та підвищення їх ролі у навчанні й розроблені шляхи їх вирішення.

Для проведення дослідження використані методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції. В статті вперше показані практичні рішення, які сприятимуть вирішенню проблем впровадження digital-методик та підвищенню їх ролі в навчальному процесі під час викладання іноземних мов.

В ході проведення дослідження встановлено, що основними digital-методиками є m-learning, проєктна методика та digital storytelling. Завдяки застосуванню сучасних інтернет-технологій, вони здатні реалізувати низку завдань, передбачених навчальним планом, що підкреслює їх важливу роль у вивченні іноземних мов.

Після аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду визначено основні проблеми впровадження digital методик в навчальний процес: недостатня підготовка майбутніх викладачів іноземних мов; швидке старіння комп'ютерного обладнання; повільний процес цифровізації вищої освіти; недостатнє врахування зарубіжного досвіду; відсутність можливості у студентів попрактикуватися в реальних умовах. Основними шляхами їх вирішення є залучення фінансування зарубіжних партнерів та донорів на розвиток інтернет-технологій, врахування досвіду зарубіжних закладів вищої освіти, впровадження дуальної форми навчання.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використовувати отримані результати освітніми закладами України.

Ключові слова: digital-методика, інтернет-технології, m-learning, digital storytelling, цифрова грамотність.

The article is devoted to developing ways of improving the digital-methods in the process of learning foreign languages. The topicality of the research is determined by the fact that modern methods in foreign language classes help to improve the quality of learning and provide harmonious development of personality, involved in the information and communication opportunities of modern technology.

The aim of the article - to develop directions of improvement of digital-methods in the educational process at the study of foreign languages in the institutions of higher education in Ukraine. To achieve the objectives, the essence of the concept of "digital-methodology" was established. After defining the basic techniques used in the teaching of foreign languages and Internet technology, their mandatory component, the role of digital-methods has been formulated. The main problems of implementing digital-methods and increasing their role in learning, developed ways to solve them.

For the study methods of analysis, synthesis, induction and deduction were used. The article shows for the first time the practical solutions that contribute to solving the problems of introducing digital-methods and enhancing their role in the learning process of teaching foreign languages.

In the course of the study it was found that the main digital-methods are m-learning, project methodology and digital storytelling. Thanks to the use of modern Internet technologies, they are able to implement a number of tasks provided by the curriculum, which emphasizes their important role in the learning of foreign languages.

After analyzing domestic and foreign experience, the main problems of implementing digital methods in the educational process are identified: the lack of training of future teachers of foreign languages, the rapid aging of computer equipment, the slow process of digitalization of higher education, lack of consideration of foreign experience, lack of opportunities for students to practice in real life. The main ways to solve them is to attract funding from foreign partners and donors for the development of Internet technologies, taking into account the experience of foreign institutions of higher education, the introduction of dual form of education.

Practical significance of the study lies in the possibility of using the results in educational institutions of Ukraine.

Key words: digital-methods, Internet technologies, m-learning, digital storytelling, digital literacy.

УДК 378.14:004.4:811.541

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.20>

Курах Н.П.,

канд. філ. наук,
в. о. завідувачки кафедри
німецької філології
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Коваль Л.О.,

ст. викладач кафедри міжнародних
комунікацій
Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Геворгян К.Л.,

докт. філософії з галузі
«Гуманітарні науки» Філологія,
доцент кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ще 20 років тому людству не були відомі технології опрацювання інформації – гаджети, електронні ресурси та пристрої, без яких нам вже складно обходитись в повсякденному житті. Штучний інтелект проник у всі галузі та сфери життя, включаючи освітній процес. Понад півстоліття тому

почалося використання комп'ютерних технологій у сфері навчання іноземних мов. Сьогодні їх вивчення неможливе без застосування новітніх технологій. Відповідно, відбувається оновлення методик викладання навчального матеріалу. Для того, щоб розуміти специфіку застосування тої чи іншої методики, викладачі освоюють нові техніки

та підходи. Для викладання іноземної мови обираються ті методики, які допомагають студентам максимально ефективно засвоїти знання. Вони повинні відповідати внутрішнім потребам, бажанням, темпераменту та інтелекту викладача. Але разом із цим звертається увага на індивідуальні особливості кожного студента, його здібності, інтереси та захоплення.

Завдяки розвитку науки та техніки при викладанні іноземної мови широкого застосування набули digital-методики. При взаємодії з традиційними методами навчання вони здатні повною мірою реалізувати передбачені навчальним планом завдання щодо вивчення іноземної мови. Це особливо актуально в умовах, коли освітній процес відбувається в дистанційному та змішаному режимі. Завдяки використанню digital-методик, викладач отримує різноманітні навчальні ресурси для викладення навчального матеріалу та зберігає їх на сучасних інструментах.

Безумовно, digital-методики мають важливе значення в сучасній освіті. Однак не до кінця визначена їх роль у підготовці студентів закладів вищої освіти при вивченні іноземних мов та шляхи її підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Використання цифрових методик в навчанні розглядається багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Історія викладання іноземних мов з використанням цифрових технологій описується в роботі Воршера М. Популярні Digital-методики викладання, які застосовуються українськими та іноземними закладами вищої освіти, розглядаються в роботах Рогульської О. [4], Тарасова О. [4], Рябуха Т. [5], Юніної О. [6] та ін. Кожен з цих дослідників має свою точку зору з приводу цифрових методик, які потрібно застосовувати у викладанні іноземної мови.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених цифровим методикам, які використовуються в освітньому процесі, на сьогоднішній день відсутні праці, в яких визначається їх роль у підготовці студентів закладів вищої освіти при вивченні іноземних мов. Враховуючи вищезазначене, **мета статті** полягає в розробленні напрямів удосконалення digital-методик у навчальному процесі при вивченні іноземних мов в межах закладів вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Історія викладання іноземних мов з використанням цифрових технологій (digital technologies) бере початок із кінця 50-х років XX століття. В своїй статті «Computer Assisted Language Learning: an Introduction» Воршер М. виділяє 3 основні етапи [1]:

- I етап (1960-1970 р.). Цей період характеризується швидким розвитком засобів масових комунікацій (мобільні телефони, інтернет тощо).

Впродовж 20 років відбувалося масове впровадження засобів обчислювальної техніки та низки математичних методів у зазначену сферу. Цей період визначався створенням обчислювальних центрів у провідних університетах світу. У навчальному процесі використовувалися компіляційні програми та редактори текстів. Від студентів і викладачів вимагалось оволодіння відповідними мовами програмування. Це ускладнювало процес навчання.

- II етап (1980-1990 р.). В навчальному процесі почали використовуватися персональні комп'ютери, що стало основою широкої комп'ютеризації процесу навчання. Все це сприяло підвищенню його ефективності та доступності. Це відбувалося насамперед у розвинених країнах, що не дозволяє говорити про повну демократизацію зазначених процесів. Також використання персональних комп'ютерів удосконалило управління навчальним процесом та контроль знань.

- III етап (1990 і по сьогоднішній день). Сучасний етап (3 етап), який в даний час проходить свій шлях розвитку, характеризується появою нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, мультимедіа, віртуальної реальності. Створені глобальні комп'ютерні мережі привели до можливості інтеграції даних на фізично віддалених один від одного комп'ютерах, і тим самим до глобалізації освітнього процесу [2].

Впровадження цифрових технологій призвело до появи нових методик викладання іноземної мови. Зокрема, широке застосування в зарубіжних та вітчизняних закладах вищої освіти (ЗВО) набули digital-методики. Digital-методика викладання – це набір цифрових методів, прийомів, технологій, інструментів та способів вивчення мови. Як правило, це чіткий алгоритм дій, який дозволяє вивчити іноземну мову з початкового до просунутого рівня [3].

При вивченні іноземних мов в закладах вищої освіти можуть впроваджуватися різні digital-методики. На думку таких науковців як Рогульська О. та Тарасова О., в процесі вивчення іноземної мови варто використовувати методики на основі інноваційної технології «m-learning». Завдяки цьому можна поєднати стаціонарне та дистанційне навчання, зробити його більш мобільним, пришвидшити обмін інформацією та оптимізувати обмін знаннями, які викладач передає студенту [4, с. 318-332]. Рябуха Т. вважає, для викладання іноземної мови необхідно застосовувати проєктну методику. Вона побудована на основі проєктних технологій. На її думку, основними перевагами такої методики є підвищення творчої самореалізації студентів, зростання їх інтелектуальних здібностей. Для кращої організації освітнього процесу та оптимізації навантаження навчального матеріалу на здобувачів вищої освіти проєктна методика

поєднується з іншими методиками навчання [5, с. 215-217]. Позиція Юніної О. дещо інша: вона вважає, що викладання іноземної мови студентам у закладах вищої освіти повинне бути побудоване на методиці «digital storytelling». На її думку, застосування цієї методики матиме позитивний вплив на формування іншомовної комунікативної компетентності. Методика «digital storytelling» поєднує традиційне навчання з навчанням у цифровому форматі. Завдяки цьому студенти краще розуміють матеріал, розвивають фонетичний слух, дослідницькі навички, соціокультурну, дискурсивну та медійну компетенції. Крім того, ця методика розвиває критичне мислення та підвищує цифрову грамотність [6, с. 17-22].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що вибір digital-методик для вивчення іноземних мов достатньо широкий. В поєднанні з традиційними методами навчання вони здатні реалізувати низку завдань навчального плану ЗВО [7, с. 3-7]. Для цього використовуються сучасні інтернет-технології, які є обов'язковою складовою digital-методик. Вони наведені в Таблиці 1.

Можна зробити висновок, що сучасні digital-методики передбачають застосування різноманітних інтернет-технологій, цифрових методів та прийомів, спрямованих на вивчення лексики та граматики, удосконалення навичок читання, аудіювання, письма та вимови. Це свідчить про значну роль таких методик у підготовці студентів ЗВО при вивченні іноземних мов. Її оцінила велика кількість іноземних та вітчизняних закладів вищої освіти. На сьогоднішній день ними розробляється та використовується на практиці значна кількість цифрових методик.

Digital-методика, в основі якої закладені важливі аспекти вивчення іноземної мови (говоріння, письмо, читання, слухання, граматика тощо) активно використовується Техаським університетом в Остіні [9]. Викладачі Вашингтонського університету застосовують різні цифрові методики, враховуючи при цьому характер іноземної мови та свої уподобання. Методики викладання іноземної мови в цьому закладі вищої освіти побудовані на принципах чіткого планування, позитивного освітнього середовища та рівноваги між моделюванням, поясненням та практикою [10]. В Бостонському університеті іноземна мова викладається відповідно до digital-методик, спрямованих на покращення та полегшення навчального процесу [11]. Необхідно зазначити, що всі цифрові методики, які використовуються зарубіжними ЗВО, передбачають активне використання інтернет-технологій.

В зв'язку з тим, що останні роки в Україні навчання в закладах вищої освіти відбувається переважно в дистанційному форматі, застосування цифрових методик є дуже актуальним та

відіграє важливу роль у підготовці студентів при вивченні іноземних мов. Згідно з даними Рейтингу університетів «ТОП-200» 2021 року, найвищий рівень впровадження цифрових технологій продемонстрували такі ЗВО: Київський національний університет ім. Шевченка, Національний технічний університет України Київський політехнічний інститут та Харківський національний університет ім. Каразіна. Крім рівня впровадження цифрових технологій та практичного володіння ними, при оцінюванні ЗВО бралися до уваги такі показники, як рівень підготовки студентів та затребуваність випускників на ринку праці [12]. При застосуванні цифрових методик викладачі іноземних мов цих використовують сучасні інтернет-технології. Серед онлайн-платформ, які найчастіше застосовуються при викладанні іноземних мов в українських ЗВО, необхідно відмітити Zoom. Найчастіше викладачі використовують наступні функції цієї програми: спілкування в чаті, онлайн-дошку, демонстрацію екрана, сесійні зали. В режимі змішаного та дистанційного навчання, яке переважає в останні роки, застосовуються такі digital інструменти, як Skype і Viber. Свою ефективність при застосуванні цифрових методик у вивченні іноземних мов продемонструвала онлайн-платформа Google-classroom. З її допомогою викладачі можуть формувати завдання студентам та оцінювати їх виконання у формі тестів чи підсумкових (контрольних, семестрових, модульних робіт). Варто зазначити, що низка цифрових методик для викладання іноземних мов передбачають використання спеціально розроблених онлайн-платформ для вивчення однієї іноземної мови. Наприклад, для вивчення англійської мови викладачами використовуються Duolingo, Easy Ten, FluentU, BBC Learning English, Simpler, LinguaLeo, Memrise та інші додатки і онлайн-платформи. Digital-методики викладання німецької мови передбачають застосування таких інтернет-ресурсів як Goethe-Institut, Deutsche Welle, Rosetta Stone, Easy Online German, Audio Lingua, TestDaF тощо.

Проаналізувавши зарубіжний та вітчизняний досвід, можна зробити висновок, що сучасні цифрові методики активно застосовуються у підготовці студентів українських ЗВО при вивченні іноземних мов. Завдяки цьому удосконалюється викладання дисциплін, підвищується ефективність та мобільність навчання, покращується інформаційна грамотність студентів. Натомість є низка проблем, які заважають процесу впровадження digital-методик та підвищенню їх ролі в навчанні. Проблеми та шляхи їх вирішення наведені в Табл. 2.

Вирішення цих проблем значно підвищить роль використання сучасних цифрових методик навчання та дозволить викладачам просунутися далеко вперед у викладанні іноземних мов, що значно збільшить якість знань студентів у сучасному

Інтернет-технології, які використовуються при вивченні іноземних мов в закладах вищої освіти [8]

Інтернет-технології	Практичне використання
Блог	Блог – це веб-сайт, основним змістом якого є регулярно додані записи, зображення або мультимедіа. Блог в освітній сфері може бути використаний як засіб спілкування викладачів, студентів, їх батьків. Він дає можливість публікувати роботи студентів та миттєво їх оцінювати за допомогою коментування. Читання блогів позитивно впливає на розвиток вміння читати, наприклад шляхом виділення необхідних фактів і оцінювання важливості інформації. Також ведення блогу студентом, який вивчає іноземну мову, сприяє формуванню умінь писемного мовлення
Веб-квести	Веб-квест – це особливий прийом створення навчальних Інтернет-матеріалів. Використання цього ресурсу в навчанні має на увазі пошук, відбір, класифікацію інформації та сприяє формуванню вміння читання. Веб-квести спрямовані на організацію творчої діяльності студентів
Відеоконференція	Відеоконференція є інформаційною технологією, яка забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення та подання інтерактивної інформації на відстані в режимі реального часу між двома та більше користувачами за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Для вивчення іноземної мови можливості дистанційного проведення уроків чи дискусій, можливості взаємодії викладачів з багатьма студентами, рівна участь всіх користувачів, зростання мотивації за рахунок незвичайного середовища, формування умінь аудіювання та говоріння, формування навичок комунікації та проведення презентацій має велике значення
Вікіпедія	Вікіпедія є багатомовною енциклопедією, орієнтованою на створення статей про будь-яке поняття, які може написати будь-який користувач. У навчанні даний сервіс, перш за все, відіграє роль джерела інформації, а підбір потрібної інформації сприяє розвитку видів читання: переглядового, вивчаючого та пошукового. Також на основі розміщених статей можна організувати групову чи індивідуальну роботу над текстом, його читання та обговорення. Написання та редагування статей сприяє формуванню умінь писемного мовлення
Корпус текстів	Корпус текстів являє собою підбрану та оброблену за певними правилами сукупність текстів, що використовуються як база для вивчення іноземної мови. Наприклад, відомими корпусами англійської є такі: Британський національний корпус (BNC), Bank of English, the International Corpus of English, Brown. Головною перевагою роботи з корпусами є організація творчої роботи студентів (як самостійної, так і під керівництвом викладача), формування навичок роботи з інформаційними ресурсами та навичок дослідницької роботи. Робота з корпусом текстів сприяє формуванню лексико-граматичних навичок
Онлайн-словники	Онлайн-словники – електронні словники, розміщені в Інтернеті. Використання онлайн-словників не тільки спрощує пошук необхідних лексичних одиниць, але й сприяє розширенню знань з іноземної мови та дає можливість зробити заняття різноманітним. Одним із найбільш популярних є словник ABBYY LINGVO, в якому пропонується не тільки докладне тлумачення слова, але й наводиться ряд різноманітних прикладів їх вживання у мові
Освітні сайти та платформи	Освітні сайти та платформи – це технічні навчальні засоби, що містять інформацію з якогось освітнього предмета та спрямовані на допомогу у вивченні цього предмету. В основному вони використовуються як додатковий засіб вивчення предмета. Часто інформація поділена на тематичні блоки, після вивчення кожного з яких студент може зробити самоконтроль, виконавши тестові завдання та вправи з пройденого матеріалу. Використання цього ресурсу сприяє розвитку самостійної роботи з навчальним матеріалом. Найвідомішою платформою для вивчення та практики іноземної мови є LinguaLeo. Підкастинг є видом соціального сервісу, що дозволяє створювати та розповсюджувати в Інтернеті аудіо- та відеопередачі. Контент підкастів завжди актуальний завдяки своєчасним оновленням. Підкасти використовуються у розвиток умінь аудіювання, лексичних навичок. Запис власних підкастів сприяє формуванню мовлення
YouTube	YouTube – це сервіс, що надає послуги хостингу (розміщення) різних відеоматеріалів. Розміщення матеріалу на найрізноманітнішу тематику забезпечує легкий та швидкий підбір необхідної навчальної інформації. Канали YouTube, спрямовані на різні цілі та різну аудиторію (наприклад, розважальні, пізнавальні, новинні, навчальні канали) створюють умови для автономної роботи учнів та їх самоосвіти. Перегляд відеоматеріалів, розміщених носіями іноземної мови, сприяє формуванню фонетичного слуху, а також соціокультурних знань про людей, які говорять на ній. Використання контенту YouTube на заняттях може сприяти формуванню вміння письмового, усного мовлення, аудіювання, читання, а також формуванню лексичних та граматичних навичок
Англомовні фільми	На сьогодні цифрові технології дозволяють знаходити не тільки фільми мовою оригіналу, однак і отримувати субтитри до них. Таким чином, студенти отримують можливість вивчати розмовну мову, і відтворювати діалогічне мовлення за різними темами, з використанням різних інтонацій та життєвих ситуацій, що відображаються у фільмах

Примітка: систематизовано авторами

Проблеми впровадження digital-методик в процесі вивчення іноземних мов та шляхи їх вирішення [13, 14]

Проблеми	Практичні рішення
Недостатня підготовка майбутніх викладачів іноземних мов до використання цифрових технологій	Необхідно переглянути Державний стандарт та виділити достатню кількість годин на підготовку фахівців – майбутніх викладачів іноземних мов щодо використання цифрових технологій. Крім того, необхідно збільшити кількість дисциплін інформаційного циклу, які він повинен освоїти.
Швидке старіння комп'ютерного обладнання внаслідок розвитку ІТ-технологій, його невідповідність сучасному стану розвитку освіти	Комп'ютерне обладнання потребує постійного оновлення, однак заклади вищої освіти не завжди мають кошти на його закупівлю. Для того щоб вирішити цю проблему МОН намагається заручитися підтримкою зарубіжних партнерів та донорів. Так, завдяки сприянню ЮНЕСКО в 2022 році українські заклади освіти отримують додаткове фінансування, яке буде спрямоване на оновлення комп'ютерного обладнання та забезпечення вступної кампанії у ЗВО.
Повільний процес цифровізації вищої освіти	Для його прискорення необхідно забезпечити ЗВО не тільки комп'ютерним обладнанням, а й широкосмуговим доступом до інтернету та STEM-лабораторіями. Також необхідна діджиталізація та автоматизація управлінської діяльності в сфері освіти і науки, розвиток і підтримка освітніх онлайн-платформ і сервісів, запровадження комплексних інструментів для оцінки ЗВО рівня та стану цифрового розвитку, модернізація існуючих потужностей українських е-інфраструктур.
Недостатнє врахування світового досвіду в запровадженні цифрових методик навчання у підготовку студентів при вивченні іноземних мов	Використання різноманітних цифрових методик зарубіжними закладами вищої освіти дало можливість вивести викладання іноземних мов на новий рівень. Враховуючи це, є сенс застосовувати ці методики вітчизняними ЗВО.
Відсутність можливості попрактикуватися студентам, які вивчають іноземні мови, в реальних умовах з використанням цифрових технологій	Вирішення цієї проблеми можливе шляхом впровадження в закладах вищої освіти України дуальної форми навчання. Вона передбачає використання цифрових методик, завдяки яким студент може суміщати навчання та роботу, відпрацьовуючи свої навички за допомогою інтернету.

Примітка: систематизовано авторами

суспільстві, дасть можливість брати участь у міжкультурній комунікації без жодних мовних бар'єрів.

Висновки. Digital-методики, які застосовуються на заняттях з іноземної мови, сприяють покращенню якості навчання, забезпечують гармонійний розвиток особистості, залученої до інформаційно-комунікаційних можливостей сучасних технологій. В поєднанні з традиційними методиками навчання та завдяки використанню сучасних інтернет-технологій, вони здатні реалізувати цілі, поставлені навчальним планом закладів вищої освіти.

На основі аналізу наукової літератури під час проведення дослідження визначено, що digital-методика викладання – це набір цифрових методів, прийомів, технологій, інструментів та способів вивчення мови. На сьогоднішній день в зарубіжних та вітчизняних закладах вищої освіти при викладанні іноземних мов застосовуються такі методики як m-learning, проєктна методика та digital storytelling. Кожна з них передбачає використання сучасних інтернет-технологій: блогів, веб-квестів, відеоконференцій, Вікіпедії, корпусу текстів, онлайн-словників, освітніх сайтів та платформ, YouTube, англомовних фільмів. Їх застосування для вивчення лексики та граматики, удосконалення навичок читання, аудіювання, письма та вимови свідчить про значну роль цифрових методик у підготовці здобувачів вищої освіти при вивченні іноземних мов.

За результатами аналізу досвіду зарубіжних та вітчизняних закладів вищої освіти визначені проблеми впровадження digital-методик та підвищення їх ролі в навчанні: недостатня підготовка майбутніх викладачів іноземних мов, швидке старіння комп'ютерного обладнання, повільний процес цифровізації вищої освіти, недостатнє врахування зарубіжного досвіду в запровадженні цифрових методик навчання у підготовку студентів при вивченні іноземних мов, відсутність можливості у студентів попрактикуватися в реальних умовах з використанням цифрових технологій. Для їх подолання запропоновано залучати фінансування зарубіжних партнерів та донорів, спрямовувати його на розвиток інтернет-технологій, враховувати досвід зарубіжних закладів вищої освіти, які розробляють та застосовують цифрові методики навчання, впроваджувати дуальну форму навчання.

Практичне значення дослідження полягає у можливості імплементації запропонованих напрямів застосування цифрових технологій при вивченні іноземних мов закладами вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Warschauer M., Healey D. Computers and language learning: an overview. *Language Teaching*. 1998.
2. Джонассен Девид Х. Компьютеры как инструменты познания: изучение с помощью техно-

логии, а не из технологии. *Информатика и образование*. 2004. № 4.

3. Методика преподавания английского языка. *tefl-tesol-certificate.com*, 2020. URL: <https://tefl-tesol-certificate.com/blog/metodika-prepodavaniya-anglijskogo-yazyka>

4. Рогульська О. О., Тарасова О. В., 2016. M-learning як інноваційна технологія навчання іноземної мови. Сучас. інформ. технології та інновац. методики навчання у підгот. фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Збірник наукових праць*. 2016. № 45, С. 318-32.

5. Рябуха Т. В. Вплив сучасних технологій на навчання іноземних мов у вищій школі. Світ дидактики: дидактика в сучасному світі. *Збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С. 215-217.

6. Yunina O. Digital tools in foreign language teaching. *Education. Innovation. Practice*. 2019. № 1 (5). С.17-22.

7. Заблоцький Ю. Використання інтернет-інструментів в умовах дистанційного навчання для вивчення іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2021. № 11 (79). С. 3-7.

8. Електронні словники й програми-перекладачі. Інтерактивні та мультимедійні курси іноземних мов. *miyklas.com.ua*, 2018. URL: <https://miyklas.com>.

[ua/p/informatica/10-klas/informatciini-tekhnologiyi-v-suspilstvi-322205/informatciini-sistemi-v-suchasnomu-suspilstvi-318282/re-e4e7acf9-2ef4-4473-8c7a-fd57e500c38c](https://miyklas.com.ua/p/informatica/10-klas/informatciini-tekhnologiyi-v-suspilstvi-322205/informatciini-sistemi-v-suchasnomu-suspilstvi-318282/re-e4e7acf9-2ef4-4473-8c7a-fd57e500c38c)

9. The University of Texas at Austin. Foreign Language Teaching Methods. *coerll.utexas.edu*, 2022. URL: <https://www.coerll.utexas.edu/methods>

10. University of Washington. Teaching foreign languages. *teaching.washington.edu*, 2022. URL: <https://teaching.washington.edu/topics/just-for-tas/teaching-foreign-languages>

11. Boston University. Digital Strategy for Teaching and Learning Languages at Boston. *bu.edu*, 2022. URL: <https://www.bu.edu/geddes/about/digital-strategy-for-teaching-and-learning-languages/>

12. Оприлюднений рейтинг вишів «ТОП-200 Україна 2021». *osvita.ua*, 2021. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/82821/>

13. Колеснікова І. Цифрові технології в освітній діяльності закладу післядипломної педагогічної освіти: перспективи та виклики. *Нові технології навчання*. 2021. № 95.

14. Цифрова трансформація освіти і науки. Про команду, виклики та здобутки. *prostir.ua*, 2021. URL: <https://www.prostir.ua/?library=tsyfrova-transformatsiya-osvity-i-nauky-pro-komandu-vykyky-ta-zdobutky>

СУЧАСНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

MODERN INTEGRATION APPROACHES TO THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Стаття присвячена сучасним інтеграційним підходам до підготовки майбутніх педагогічних працівників. В умовах цифрової трансформації загальної освіти успішна професійна діяльність сучасного вчителя неможлива без сильної мотивації, пізнавальної та технологічної готовності викладати свій предмет в умовах багатозадачності, невизначеності та ситуативності. Водночас сучасна система освіти висуває певні нормативні вимоги до кваліфікації та змісту професійної діяльності вчителя. Усе це накладає певні зобов'язання на університет, який організовує відповідну підготовку майбутніх викладачів. Інтеграція зосереджується на створенні зв'язків для студентів, дозволяючи їм брати участь у відповідних, значущих видах діяльності, які можуть бути пов'язані з реальним життям. Сучасні інтеграційні підходи до підготовки майбутніх педагогічних працівників мають на меті поєднати теорію, вивчену в класі, з практичними знаннями та досвідом з реального життя. Інтегративні підходи у підготовці майбутніх педагогічних працівників дає можливість формувати в студентах нові знання, що характеризуються вищим рівнем осмислення, динамічністю їх застосування в нових ситуаціях, підвищенням їхньої дієвості й системності, сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду, формуванню інтересу до подій і явищ дійсності. До основних сучасних інтеграційних підходів до підготовки майбутніх педагогічних працівників відносять: інтеграція словесних, практичних та лабораторних методів; ситуаційні методи; різні види аналогів методів; когнітивні методи; інтеграційний металлан; інтеграційна лекція «разом»; семінар з використання інтеграційні методи навчання; інтегративні блоки тощо. У статті було застосовано наступні методи дослідження: теоретичні (індукція, дедукція, узагальнення) для упорядкування наукових фактів, встановлення співвідношення між різними поняттями; емпіричний (дослідження, обґрунтування педагогічного досвіду) для вивчення освітніх програм підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: педагогічний працівник, інноваційна педагогічна діяльність, інтеграція, навчальна робота, університет, модернізація.

The article is devoted to modern integration approaches to the training of future teachers. In the conditions of digital transformation of general education, successful professional activity of the modern teacher is impossible without strong motivation, cognitive and technological readiness to teach the subject in the conditions of multitasking, uncertainty and situationally. At the same time, the modern education system puts forward certain regulatory requirements for the qualification and content of a teacher's professional activity. All this imposes certain obligations on the university, which organizes the appropriate training of future teachers. Integration focuses on building connections for students, enabling them to participate in relevant, meaningful activities that can be related to real life. Modern integration approaches to the training of future teachers aim to combine the theory learned in the classroom with practical knowledge and experience from real life. Integrative approaches in the training of future teachers gives students the opportunity to form new knowledge, characterized by a higher level of understanding, the dynamics of their application in new situations, increasing their effectiveness and systematization, expands social cognitive experience, interest in events and phenomena of reality. The main modern integration approaches to the training of future teachers include: integration of verbal, practical and laboratory methods; situational methods; different types of method analogues; cognitive methods; integration metaplan; integration lecture "together"; seminar on the use of integration teaching methods; integrative blocks, etc. The following research methods were used in the article: theoretical (induction, deduction, generalization) to organize scientific facts, to establish the relationship between different concepts; empirical (research, substantiation of pedagogical experience) for studying educational programs of preparation of future teachers.

Key words: teacher, future teacher, innovative pedagogical activity, integration, educational work, university, mobility, modernization.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.21>

Кутова С.О.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту освіти
та педагогіки вищої школи
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Свідерська О.М.,

канд. іст. наук,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Система професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників протягом останніх років суттєво зазнає модернізації процесу навчання. Нині спостерігається зміна освітньої парадигми, яка зосереджується на переміщенні системи освіти, яка заснована виключно на теоретичному навчанні (суб'єктно-об'єктна взаємодія), на систему, засновану на практичному навчанні та перетворення студента в центр навчального процесу (суб'єкт-суб'єктній взаємодії). Інтегративний підхід у навчанні поєднує теоретичний матеріал з практикою та стимулює студентів до постійного саморозвитку та урізноманітнення інформації. Отже,

інтегративний підхід у навчанні забезпечує формування конкурентоспроможного професіонала на основі сформованих інтегрованих знань майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Острожинський В. Є, акцентує, що нині інтеграцію можемо розглядати «як засіб самоорганізації хаосу знань, гармонізації, єдності в розчленований світ знань з метою підвищення ефективності як засвоєння, так і застосування знання» [7]. У свою чергу, М. Рудіна аналізує особливості та принципи інтегративної освіти філологів у технічних університетах [4].

Характеристику та особливості інтегрованого навчання здійснено Н.Б. Ларіонова та

Н. М. Стрельцова. Ми погоджуємося із авторами, що навчання, яке ґрунтується на комплексному підході і є інтегрованим навчанням. Також через призму загальної картини гречно розглядати освіту, а не здійснювати розподіл на певні дисципліни [5]. До прикладу, В. Поберецька розкриває перспективи та можливості використання інтегрованого підходу в початковій освіті [10]. Детальну характеристику методологічним підходам до інтеграції знань надають О. А. Лавніков та А. С. Лесик [8].

Теоретико-методологічні засади педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу у професійній діяльності вивчає Ю. В. Чорна [9].

Ключові аспекти педагогічної інтеграції як певного шляху до побудови інтегративної педагогічної парадигми розглядають О. Дубасенюк та ін. [2].

Достеменно відомо, що саме педагогічна інтеграція є необхідною умовою модернізації змісту освіти, остання формуванню цілісної системи знань, умінь та навичок вихованців, розвитку їх мислення та креативності можливостей. Отже, погоджуємося із твердженням О. Вознюк, що «інтегративний підхід в освіті та, взагалі, розвитку людини покликаний на основі інтеграції окремих розвивальних аспектів отримати надрезультат – нові системні властивості цілого – цілісну особистість» [1].

Як свідчать численні розвідки [3; 9; 10], професійному та науковому розвитку майбутньому педагогу сприяє застосування інтегративного підходу. Нагадаємо, що основна ідея інтегрованого підходу полягає в тому, щоб поєднати теорію з практикою шляхом вирішення реальних життєвих проблем, пов'язаних із майбутнім професійним контекстом студентів

Мета статті. З'ясування сутностей сучасних інтеграційних підходів до підготовки майбутніх педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція (від лат. *integratio* – відновлення, спогад, *integer* – цілий) – поєднання будь-яких частин, елементів у єдине ціле.

«Процес взаємодії елементів із заданими властивостями, що супроводжується встановленням, ускладненням і зміцненням істотних зв'язків між цими елементами на основі достатньої підстави, в результаті якої формується інтегрований об'єкт (цілісна система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів» відповідно до авторської позиції Н. Костюка є інтеграцією [5].

Рудіна М., підкреслює, що «інтеграція в освіті оптимально відповідає й формуванню такої ключової компетентності, як уміння вчитись протягом життя – здатності до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових умінь і навичок, організації

навчального процесу (власного й колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами й інформаційними потоками, уміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання» [4]. Інтегративний підхід у навчанні враховує особливості психолого-освітнього зростання студентів з точки зору врахування їх схильностей, інтересів та підготовки до того, що їм надається з точки зору знань, досвіду та інтегрованої інформації, що створює тенденцію і мотивація до вивчення цієї інформації, тобто такий підхід бере за основу схильності студентів як фундаментальну основу. Вивчення дилем і тем, які вони хочуть вивчати, а також аспектів діяльності, пов'язаних з ними, спонукає студентів робити все можливе, щоб зібрати інформацію, необхідну для розв'язання цих проблем, або вивчити ці теми, щоб навчання було більш корисним і тривалим. вплив, тому що це навчання на основі їхнього бажання та відповідно до їхніх уподобань. Застосування інтегративного підходу сприяє професійному та науковому розвитку вчителя, оскільки він постійно потребує саморозвитку та урізноманітнення інформації, щоб відповідати складній та різноманітній інформації, яку він надає своїм учням.

Інтеграційний підхід в освіті – це динамічний підхід до навчання, за якого студент досліджує складні реальні проблеми та виклики, водночас розвиваючи навички міжпредметних програм, працюючи в невеликих спільних групах [2].

Вознюк О. виділяє два види інтеграції в системі освіти, а саме, горизонтальна та вертикальна (див. таблицю 1) [1].

Таблиця 1

Види інтеграції в системі освіти

Горизонтальна інтеграція в системі освіти	Відбувається шляхом пошуку горизонтального зв'язку між різними областями, які складають навчальний план, при цьому увага зосереджується на темах із спільними елементами між суміжними галузями.
Вертикальна інтеграція в системі освіти	спіральна конструкція, яка просто означає орієнтацію на наукову дисципліну в навчальних програмах, прийняття головної концепції та просування її в глибину та ширину та втручання в галузі науки та життя.

Джерело: власна розробка авторів на основі узагальнення даних [1].

Зв'язок теорії з практикою шляхом вирішення реальних життєвих проблем, пов'язаних із майбутнім професійним контекстом студентів є ключовою

Таблиця 2

ідеєю інтеграційного підходу. Інтеграційні підходи до підготовки майбутніх педагогічних працівників заохочують студентів брати відповідальність за свій навчальний досвід і переходити від пасивних до більш активних моделей навчання [8]. Таким чином, майбутні педагогічні працівники формують та розвивають навички педагогічної діяльності, які важливі для конкурентоспроможності на ринку праці.

Сучасні інтеграційні підходи до підготовки майбутніх педагогічних працівників засновані на принципі планування. Студенти створюють і спрямовують власне навчання, розвивають свою креативність, вирішують проблеми, з якими вони стикаються разом з викладачем. За допомогою сучасних інтеграційних підходів майбутні педагогічні працівники вчаться виконувати різноманітні завдання, а саме розробка експериментів, прогнозування та проведення спостережень (див. рис. 1).

До основних сучасних інтеграційних підходах до підготовки майбутніх педагогів відносять: інтеграція словесних, практичних та лабораторних методів; за домінуючим методом навчання; ситуаційні методи; різні види аналогів метод; когнітивні методи; інтеграційний метаплан; інтеграційна лекція «разом»; семінар з використання інтеграції методи навчання; інтегративні блоки тощо (див. таблицю 2).

Отже, сучасні інтеграційні підходи до підготовки майбутніх педагогів характеризуються довгостроковістю, орієнтованістю на студента, засновані на спільному навчанні в команді та інтегрованою з реальними практиками та базуються на проєктній діяльності. Їм притаманна організація обговорення відкритого питання або завдань, створення потреби знати основний зміст і навички, а також включення процесів зворотнього зв'язку та аналізу. Останні дозволять досягти продуктивних результатів і розвивати такі навички, як самоуправління, командна робота, лідерство, управління часом,

Назва інтеграційного підходу	Характеристика інтеграційного підходу
Інтеграція словесних, практичних та лабораторних методів	Розв'язання педагогічних задач, моделювання різноманітних видів виховної діяльності, а саме фрагментів виховних заходів, фрагментів уроків, процес взаємодії вихователя і вихованців.
Ситуаційні методи	Метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, зміст полягає навчанні шляхом вирішення конкретних завдань - ситуацій (кейсів). Його називають нестандартним, творчим, адже він дозволяє обирати нестандартні рішення
Аналогічні метод	Робота з прикладами та їх аналогіями, які різняться за рівнями складності.
Когнітивні методи	Впорядкування теоретичної інформації в процесі розв'язання творчого завдання, що допомагає застосувати теоретичне знання на практичному рівні.
Інтеграційна лекція «разом»	Лекція-дискусія, коли лектор заохочує студентів до активного обговорення лекційного матеріалу.
Семінар з використання інтеграції методів навчання	Робота присвячена різним інтеграційним методам та практикам, де проходить детальне обговорення переваг та недоліків різних інтеграційних методів.

Джерело: власна розробка авторів на основі узагальнення даних [3; 7; 10].

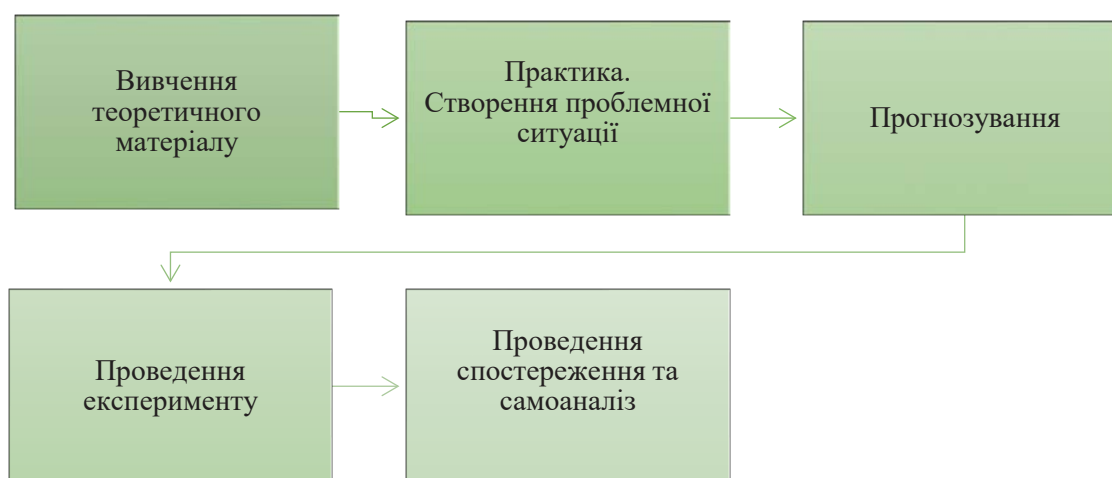

Рис. 1. Процес застосування інтеграційних підходів

Джерело: власна розробка авторів

спілкування та вирішення проблем, а також здатність використовувати технологічні інструменти.

Висновки. Отже, інтеграційний підхід в освіті – це динамічний підхід до навчання. Основна ідея якого є поєднання теоретичного знання з практикою шляхом вирішення реальних життєвих проблем, пов'язаних із майбутнім професійним контекстом студентів.

Сучасні інтеграційні підходи до підготовки майбутніх педагогічних працівників характеризуються довгостроковістю, орієнтованістю на студента, засновані на спільному навчанні в команді та інтегрованою з реальними практиками. Сучасні інтеграційні підходи дозволяють досягти продуктивних результатів і розвивати такі навички, як самоуправління, командна робота, лідерство, управління часом, спілкування та вирішення проблем, а також здатність використовувати технологічні інструменти.

Використання сучасних інтеграційних підходів до підготовки майбутніх педагогічних працівників збільшує рівень досягання освітніх та поведінкових цілей, необхідних для студентів на цьому етапі, ніж класичні методи. Навчання за стратегією інтегративного підходу має більший вплив та пробудження інтересу до навчального процесу, ніж класичний метод оскільки стимулює студентів до постійного саморозвитку.

До основних сучасних інтеграційних підходів до підготовки майбутніх педагогічних працівників відносять: інтеграція словесних, практичних та лабораторних методів; ситуаційні методи; різні види аналогів метод; когнітивні методи; інтеграційна лекція «разом»; семінар з використання інтеграції методи навчання; інтегративні блоки тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вознюк О. Розвиток педагогічної діяльності. *Вища освіта України*. 2017. № 2(65). С. 23–31.
2. Божко Н. Інтегративний підхід до навчання в контексті реформування системи освіти в Україні. *Молодь і ринок*. 2018. 7 (162), лип. С. 84–89.
3. Дубасенюк О., Вознюк О., Копетчук В. Типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 36. С. 18–24.
4. Рудіна М. Візія інтегративного підходу до навчання філологів у технічних університетах. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*: зб. наук. пр. К. : Національний авіаційний університет, 2019. Вип. 2(15). С. 84 – 91.
5. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н.Б. Ларіонова, Н.М. Стрельцова. Харків: «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
6. Integrative approach to teaching students in natural sciences / G. Burlak et al. *Transactions of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*. 2021. Vol. 2. P. 23–29. URL: <https://doi.org/10.30929/1995-0519.2021.2.23-29> (date of access: 28.06.2022).
7. Острожинський В. Є. Напрями реалізації інтегративного підходу у навчанні математики в університеті. *The current state of development of world science: characteristics and features* (June 4, 2021 Lisbon, Portuguese Republic): Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2021. Vol. 2 URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/18929> (дата звернення: 28.06.2022).
8. Лавніков О. А., Лесик А. С. Інтегративний підхід у системі вищої освіти: поняття і особливості. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2020. Т. 1, № 19. С. 195–199. URL: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-1-19-23> (дата звернення: 28.06.2022).
9. Чорна Ю. В. Актуальні підходи до організації навчального процесу. Медичні перспективи. 2017. Т. 22, № 2. С. 20–23.
10. Поберецька В. Впровадження інтегрованого навчання в початковій освіті: закордонний досвід. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 3. С. 125–132.

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА

FEATURES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH DOWN SYNDROME

Стаття присвячена одній з актуальних проблем, а саме соціальній адаптації дітей з синдромом Дауна. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як «діти з синдромом Дауна», важливість соціалізації дітей з особливими потребами. Акцентуємо увагу й на тому, що ця проблема в цей період часу набуває особливої актуальності, оскільки число народжених дітей з даним синдромом з кожним роком зростає.

У статті також розписано про те, що генетична аномалія «синдром Дауна» є одне з найпоширеніших хромосомних захворювань, яке проявляється розумовою відсталістю, специфічним зовнішнім виглядом та порушенням розвитку дитини.

Розкриваються особливості психофізичного розвитку та емоційно-вольової сфери дітей з цим синдромом. Зазначається, що для створення відповідного соціального середовища таких дітей повинні враховуватися індивідуальні потреби та можливості, тісна взаємодія та співпраця з батьками. Належне виховання та вплив з боку близьких людей дитини, оскільки саме сім'я розглядається як основний стабілізуючий фактор її адаптації. Окрім цього в статті ще окреслюються провідні фундаментальні напрямками соціальної реабілітації, а саме: Монтессорі-терапія, арт-терапія, пальчикова терапія, музикотерапія, анімалотерапія. Варто зазначити, що застосування різних методів соціальної адаптації сприяють розвитку мовної, емоційної, рухової і пізнавальної сфер у дітей з синдромом Дауна. Крім того, в статті зазначені результати дослідження на виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації, яке проводилося серед дітей з синдромом Дауна та дітьми з нормальним розвитком.

Основним завданням було проаналізувати літературу з цієї проблематики, виокремити техніки, які можна застосовувати для соціалізації дітей з синдромом Дауна та провести емпіричне дослідження для з'ясування рівня соціальної адаптації дітей з даним синдромом.

Ключові слова: соціальна адаптація, діти з синдромом Дауна, методи, терапія, вплив сім'ї.

The article is devoted to one of the actual problems, namely social adaptation of children with the Down syndrome. In particular, the essence of such concepts as "children with Down syndrome"; importance of socializing children with special needs is revealed. We also emphasize that this problem is especially relevant in this period of time, as the number of born children with this syndrome is increasing every year.

The article also describes that the genetic anomaly "Down syndrome" is one of the most common chromosomal diseases, which is manifested by mental retardation, specific appearance and violation of child development.

The features of psychophysical development and emotional and volitional sphere of children with this syndrome are revealed. It is noted that in order to create an appropriate social environment for such children, individual needs and opportunities, close interaction and cooperation with parents should be taken into account. Proper education and influence of close people of the child, as the family is seen as the main stabilizing factor of its adaptation. In addition, the article still outlines the leading fundamental directions of social rehabilitation, namely: Montessori-therapy, art-therapy, finger therapy, music therapy, animal therapy. It should be noted that the use of various methods of social adaptation contribute to the development of language, emotional, motor and cognitive spheres in children with Down syndrome. In addition, the article indicates the results of a study on identifying the peculiarities of socio-psychological adaptation, which was carried out among children with Down syndrome and children with normal development.

The main task was to analyze literature on this issue, to identify the techniques that can be used to socialize children with Down syndrome and to conduct an empirical study to determine the level of social adaptation of children with this syndrome. **Key words:** social adaptation, children with Down syndrome, methods, therapy, family influence.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.22>

Андрейко Б.В.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Музичко Л.Т.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Граб Ю.С.,
студентка III курсу педагогічного
факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Соціальна адаптація є важливим аспектом для кожної дитини з особливими потребами. Особливе значення має підтримка дітей з обмеженими можливостями, забезпечення їм рівних можливостей та умов для належної освіти, соціалізації та включення в дитячі колективи. Діти з синдромом Дауна зазвичай навчаються та прогресують повільніше, ніж більшість інших дітей. У цих дітей спостерігається специфічна модель когнітивних і поведінкових особливостей, які відрізняються від дітей з нормальним розвитком.

Освіта людей з даною особливістю є важливою у їхньому житті, оскільки закладає основу для їх розвитку та соціальної адаптації в дорослому житті. Значну частину цієї соціальної групи становлять діти з синдромом Дауна. За даними ВООЗ, кожен 700 немовлят народжуються з синдромом Дауна, а дітей з хромосомними аномаліями з кожним роком народжується все більше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соціалізації дітей з особливими потребами вивчали такі зарубіжні та вітчизняні науковці,

як: Андрущенко В., Ярмаченко М., Levsky, J. M., Singer, R. H., Андрєєва, Колупаєва А. Холодїй О. Натомість, проблему розвитку дітей із синдромом Дауна досліджують: Григорьев, Беркетова М., Медведева Т., Г. Ворсанова, І. Демидова, Р. Ковтун. Дослідники психомоторного розвитку дітей з синдромом Дауна в наш час: Bruni M., Н. Гіренко, Launteslager P. та ін. В процесі чисельних досліджень у цій сфері накопичено велику кількість інформації, що стосується цієї теми, проте на цей час вона розкрита не повною мірою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що в цій сфері є чимало питань, які потребують вивчення і уточнення. Найперше це стосується важливості розкриття впливу сімейного виховання на дитину з синдромом Дауна, адже саме сім'я є основним стабілізуючим фактором адаптації дитини. Не менш важливим є правильний педагогічний супровід в процесі навчання дітей з цим синдромом. Належна підготовка педагогів, які будуть здатні впливати на якість і результат соціальної адаптації дітей з синдромом Дауна, допомагати і працювати з їхніми батьками і людьми, які її оточують.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей соціально-психологічної адаптації дітей з синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу. «Синдром Дауна» – це генетичний стан, який обумовлений аномалією хромосомного набору (змінюється число чи структура аутосом), яка проявляється розумовою відсталістю, специфічним зовнішнім виглядом хворого та вродженими вадами розвитку. Синдром названий на честь британського лікаря Джона Дауна, який вперше описав його в 1866 році. Зв'язок між походженням вроджених синдромів і зміною числа хромосом був виявлений у 1959 році французьким генетиком Жеромом Лежаном. Одне з найпоширеніших хромосомних захворювань зустрічається в середньому 1/700 народжених дітей. Частота ураження однакова в обох статей [4].

До зовнішньо виражених ознак дітей із синдромом Дауна можна віднести:

- обличчя плоске через недорозвинені лицеві кістки та маленький ніс;
- очі вузькі та розкосі;
- шия широка та коротка;
- вроджений порок серця з характерною наявністю високочастотних шумів (40% дітей);
- знижений м'язовий тонус, що призводить до плоскостопості, вивихів та різних травм.

Для диференційної діагностики використовують генетичний тест «FISH» – цитогенетичний метод, що застосовується для детектування та визначення розташування специфічних послідовностей ДНК на метафазних хромосомах або ядрі інтерфазних клітин *in situ* [1].

Фактором синдрому Дауна є в основному трисомія по 21 парі хромосом, тобто не дві, а три пари хромосом, як наслідок всі клітини містять 47 хромосом [каріотип 47, XX (XY), + 21] [5].

Вчені виявили таку закономірність, що з віком матері збільшується ймовірність синдрому Дауна. Лікарі рекомендують проходити спеціальне обстеження тим жінкам, які старші 35 років і вони планують завагітніти [5]. Ймовірність того, що у жінки молодше 30 років народиться дитина з синдромом Дауна становить менш ніж 1/1000, але шанс народити дитину з цим захворювання зростає у тих жінок, які старші 35 років. Як було зазначено раніше, з віком шанс розвитку цього захворювання різко збільшується, так якщо жінці старше 42 років, то ризик становить 1/60, а у віці 49 років – 1/12 [5].

Нормальний психофізичний розвиток та соціалізація дітей з особливими потребами зараз є великою проблемою суспільства. Дивлячись на загальні закономірності психічного розвитку, розвиток дитини з аномаліями має й низку власних закономірностей. В 30-і роки російський психолог і дефектолог Л. З. Виготський казав, що складність структури аномального розвитку полягає в наявності первинного дефекту (спричиненого біологічним фактором) та вторинних порушень (виникають в ході подальшого аномального розвитку та під впливом первинного дефекту) [9]. Як наслідок виникає явище «соціального аутизму» – відчуженості від зовнішнього світу, який з'являється через неправильний розвиток дитини. Тому дуже важливо включати таких дітей у соціум, не уникати їх, адже можуть бути відповідні наслідки як і для самої дитини, так і для її сім'ї.

Порушення розвитку у дітей з синдромом Дауна проявляється на початку їхнього життя. Варто зазначити, що у дітей порушена координація рухів (повільні, одноманітні, невиразні), знижений м'язовий тонус, грубий недорозвиток тонких диференційованих рухів пальців рук. Ці діти зазвичай ходять пізніше своїх однолітків. Так, опитування батьків кількох «сонячних» дітей показало, що дівчатка почали ходити через два роки, а хлопчики – після трьох років. Тому в перші кілька років життя рекомендується відвідувати заняття у реабілітологів і регулярні фізіотерапевтичні сеанси.

Мовлення з'являється пізно, залишається недорозвиненою до кінця життя, словниковий запас бідний, дуже часто звукомовлення у вигляді дизартрії чи дисланії. Ці порушення пов'язані не лише з їхньою інтелектуальною недостатністю, але й з порушеннями слуху. Недорозвиток мови цих дітей часто маскує справжній стан мислення, і створюється відчуття наявності більш низьких пізнавальних здібностей [10, с.72]. Але при виконанні невербальних завдань (класифікація предметів, додавання та віднімання) деякі діти з синдромом Дауна можуть показувати такі ж результати, що

й решта [10, с. 72]. Спостерігається обмеженість уваги, труднощі в побудові висновків, які лежать в основі розумової діяльності.

Також у дітей з даним синдромом зменшений об'єм пам'яті (гіпомнезія). Їм потрібно більше часу для засвоєння нового матеріалу. В них недостатньо розвинена короткотривала пам'ять та проблеми в обробці інформації, яка сприймається на слух. Увага нестійка, спостерігається підвищена стомлюваність [10, с. 72].

Діти з синдромом Дауна мають труднощі у сприйнятті простору і часу. Часто восьми-дев'ятирічні діти не можуть відрізнити ліву від правої, не можуть знайти в школі власні класи, їдальні та туалети. Вони роблять помилки у визначенні часу (вимірюється в годинах, днях тижня, сезонах тощо) набагато пізніше, ніж їхні однолітки починають розрізняти кольори.

За темпераментом виділяють два типи хворих з синдромом Дауна:

- еретичний (підвищений настрій, легка збудливість, погано гальмуються, непосидючі)
- торпідний (байдужий настрій, мляві, байдужі до навколишнього оточення, загальмовані).

Одні виявляють негативізм, егоцентризм, недобррозичливість, надмірну акуратність, дратівливість, впертість, інші – ласкаві, доброзичливі, добродушні, слухняні, можуть любити, соромитися, ображатися. Також можуть спостерігатися полярні емоції та часті зміни в настрої.

В останні роки в різних областях дефектологічної науки з'явилися роботи про необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами [8, с. 7]. Оскільки, сім'я розглядається як основний стабілізуючий фактор адаптації дитини. В сім'ї діти не лише наслідують близьких, а орієнтуються на їхні соціальні та моральні установки. Саме тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини [8, с. 7].

Для дитини сімейне виховання представляє унікальну умову її нормального розвитку. Сім'я виступає найважливішим фактором соціалізації, під якою розуміється складний процес засвоєння дитиною культурно-історичного досвіду.

Практично всі етапи розвитку дитини пов'язані з сім'єю, адже сім'я:

- впливає на фізичний і емоційний розвиток;
- формує психологічну стать дитини;
- закладає відношення дитини до навчання;
- має велике значення в освоєнні соціальних норм;
- формує морально-людські цінності (стиль життя, плани і способи їх реалізації);

Вчителі, вихователі, психологи для забезпечення навчання дітей з синдромом Дауна та отримання успішних результатів у подальшому використовують різноманітні ефективні засоби

для соціалізації: ігри, казки, відвідування театрів, виставок, спортивні заходи, концерти, екскурсії.

В Україні досить популярним є використання технологій соціальної реабілітації. Фундаментальними напрямками соціальної реабілітації є Монтессорі-терапія, арт-терапія, пальчикова терапія, музикотерапія.

Робота із тваринами також займає провідну позицію. Анімалотерапія – терапія, що використовує тварин для психотерапевтичної допомоги. Найпоширенішим методом є каністерапія – лікування і реабілітація людини за допомогою собак під наглядом фахівців [3]. Дані заняття проходять в ігровій формі. Це сприяє передачі та отриманню позитивних емоцій від заняття з собакою, а також допомагає подолати страх взаємодіяти з іншими. Взагалі, такі уроки стимулюють сенсорний, перцептивний розвиток й відволікають людину від реальності. Ця діяльність може проходити у формі індивідуальних заняття або в груповій роботі. Варто зазначити, що даний вид терапії допомагає знизити емоційне напруження, стрес, нормалізує роботу нервової системи дитини.

«Монтессорі-терапія» – є лікувальною педагогікою, яка сформована на принципах Марії Монтессорі, «оглядає дитину як особистість від самого її народження», «допоможи зробити цю справу мені самому». Ця методика допомагає стати незалежним і самостійним.

Головна мета технології Монтессорі: розвиток особистості з дитинства через сенсорну, інтелектуальну й моторну активність. Зміст методики полягає у вільній співпраці дитини в підготовленому педагогом спеціального навколишнього середовища. Він задовольняє її потреби в цей час, згідно з «сенситивним періодом» (етап від немовляти до 6 років).

Діти з синдромом Дауна починають заняття в «групі Монтессорі» віком від 2,5 до 3,5 років. В основному це різноманітні практичні вправи: застібання «блискавок» й гудзиків, насип піску і дрібниць, миття посуду, рук, прасування, прання, соціальні вправи і навички. Метою є розвиток координації та самостійності рухів, вироблення звички виконувати прості рухи в певному порядку, розвиток великої та дрібної моторики [2, с. 71].

Цей метод соціальної реабілітації формує в дітей: внутрішню мотивацію до пізнання цікавого і нового, широкий кругозір, самостійність, спостережливість вміння концентруватися на роботі [2, с. 71].

Арт-терапія – дослівно «лікування за допомогою творчості»; психотерапія, у якій використовуються творчі техніки. Мета арт-терапії не створити об'єкт мистецтва, а працювати з власним Я [6]. Дана терапія сприяє підвищенню самооцінки та зниженню тривожності у дітей, допомагає виробити ефективні стратегії поведінки та підвищити навички спілкування, а також помагає краще зрозуміти себе, свої цілі та потреби.

Пальчикова терапія – техніка, суть якої полягає у програванні різноманітних казок, римованих історій, відтворення будь-яких фігур за допомогою пальчиків. Більшість ігор передбачає участі обох рук, що дає дітям змогу орієнтуватися в поняттях: «вліво», «вправо», «вниз», «вгору» [2, с. 79].

Пальчикові ігри формують дитячий мозок, стимулюють творчі здібності, фантазію, розвиток мовлення, допомагають зняти напруженість, не лише рук, а й м'язів усього тіла.

Цікавим методом лікування є музикотерапія. Однією з цілей програми музикотерапії є соціалізація, оскільки в музичній співпраці добре розвиваються різні комунікативні навички, а також витривалість і самоконтроль.

Для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації були використані наступні методики:

– методика на вивчення соціально-психологічної адаптації К. Роджерса – Р. Даймонда – це особистісний опитувальник, спрямований на виявлення особливостей особистості досліджуваного і ступеня соціально – психологічної адаптації, часто до нового середовища, умов та правил поведінки. Опитувальник включає в себе 101 знеособлене твердження. Досліджуваний повинен висловити свою згоду або незгоду з ними відповідно за 7 – бальною шкалою відповідей. 37 тверджень відповідають критеріям адаптованості особистості, 37 – дезадаптованості, 26 – нейтральні. У число висловлювань останньої категорії входить також так звана «шкала брехні». Всі твердження носять знеособлений характер і всі займенники поставлені в 3-й особі однини. Мета цього полягає в тому, що тестований не потрапив під вплив «прямого отождоження», а також щоб тестований більш об'єктивно співвідносив твердження з своїми можливостями, особливостями та психічним станом. Окрім цього, респондент уникає впливу «соціально – бажаних відповідей».

Для того, щоб визначити деякі неадаптивні стани (тривога, фрустрація, агресія) і властивості особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність і ригідність) використовувалася методика Г. Айзенка « Самооцінка психічних станів » .

Також у дослідженні застосовувалася методика для вивчення соціалізованості особистості дитини (розроблена М. І. Рожковим). Основна ціль методики полягає у виявленні рівня соціальної адаптованості активності, автономності і моральної вихованості дитини. Опитувальник складається з 20 суджень.

У емпіричному дослідженні взяло участь 61 особа , віком від 10 до 17 років. Це учні ЛЗСШ №71, а також відвідувачі громадської організації «Сонячна майстерня». Серед досліджуваних 34 дівчинки та 27 хлопців. Це 29 дітей (48 %) – з синдромом Дауна, 32 дитини (52 %) – нормотипових.

Порівнявши результати опитування за методикою М.І. Рожкового для вивчення соціалізованості

особистості, було виявлено, що діти з синдромом Дауна менш адаптовані в соціальне середовище. Їм важко діяти самостійно в необхідних ситуаціях, тому вони потребують допомоги з боку батьків та оточуючих людей. Їхня соціальна активність є значно нижчою від активності нормотипових дітей. Проте вони схильні до гуманістичних норм життєдіяльності, їхня моральність є високою. В них добре розвинуте відчуття емпатії.

За методикою Айзенка «Самооцінка психічних станів» було досліджено, що у дітей з синдромом Дауна підвищений рівень тривожності. Тривожність у таких дітей може виражатися в замкнутості, відстороненості від оточуючих. У деяких дітей тривожність може проявлятися в агресивній поведінці. Діти можуть мати різне ставлення до речей або людей, що викликає у них підвищене збентеження. Також тривогу може породжувати і страх розлуки з батьками. Дитину в цій ситуації зрозуміти можна, але батькам слід поступово привчати дитину до думки, що вона все ще в безпеці, навіть коли їх немає поруч.

Також у дітей з синдромом Дауна підвищений рівень фрустрації. При цьому явищі нерідко спостерігається залишкова невпевненість в собі, низька самооцінка, боязнь невдач.

Середнє значення «ригідності» у таких дітей складає – 12,55. Воно характеризується відсутністю або дуже повільним пристосуванням поведінкових реакцій (низькою адаптацією) на мінливі умови зовнішнього середовища. Їм важко швидко перебудувувати свою увагу, якщо цього потребують обставини.

Для підтвердження гіпотези про те, що рівень агресивності у хлопчиків з синдромом Дауна є вищим, ніж у дівчаток, використовувалося відсоткове порівняння результатів опитування.

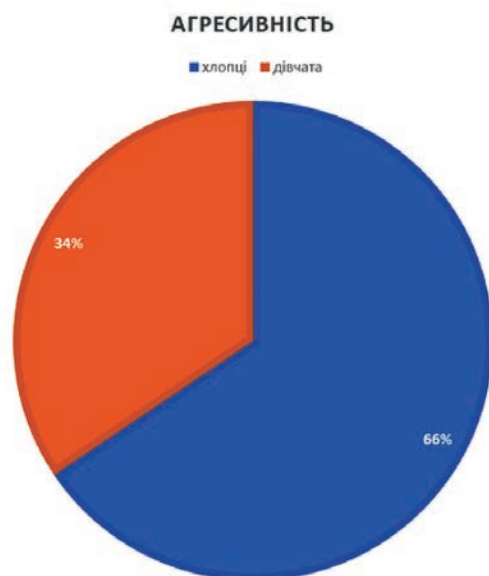

Рис. 1. Статеві відмінності за шкалою «Агресивність»

В ході цього дізналися, що хлопчики з синдромом Дауна демонструють у порівнянні з дівчатками значно вищий рівень агресивності. Їхня агресивність може проявлятися в неможливості виконання певного виду діяльності, не бажанні та унікальні спілкування з однолітками.

Натомість, дівчатка по відношенню до інших проявляють себе більш дружелюбно: у них рідше виникає агресивність, признаки хвилювання, страх перед якоюсь справою та різкі контрасти емоцій. Дівчата з синдромом Дауна легше йдуть на контакт з однолітками, тому з ними прагнуть гратись та взаємодіяти.

Можемо дійти висновку, що дана гіпотеза підтвердилася повністю.

Порівнявши середні значення показників соціально – психологічної адаптації досліджуваних вибірок(за методикою Роджерса-Даймонда) ми дізналися, що ступінь «психологічної адаптації» та «інтегральності» дітей з синдромом Дауна є низьким. Цим дітям важче комунікувати з оточуючими людьми, бути відкритими з ними. Показник «само-сприйняття» є нищим від здорових дітей. Це може бути пов'язано з неможливістю прийняття своєї особливості. Звідси виникає невпевненість в собі, в своїх здібностей і можливостей. «Сонячним дітям» варто допомагати усувати свої психологічні комплекси. Залучати їх в соціальне середовище, не уникати.

Також у цих дітей спостерігається емоційний дискомфорт. Це стан, який порушує нормальну діяльність. Може виникати через похмурні думки, страх, внутрішню тривогу, надмірну заклопотаність тощо. Ці діти менше прагнуть до домінування на відміну від нормотипових дітей, тобто їм зручно бути залежними від оточуючих, опиратися на чужі думки.

Висновки. Підсумовуючи все вищенаведене можна сказати, що результати опитування показали, що діти з синдромом Дауна менш соціально адаптовані, ніж діти з типовим розвитком. Особливі діти потребують підтримки з боку дорослих, оскільки їхня самостійність слабо розвинута. Вони не прагнуть до домінування. Їм важко прийняти свою особливість. У дітей з даним синдромом спостерігається емоційна нестабільність, низька самооцінка, тривожність, прояви агресивності (частіше у хлопчиків). Втім у цих дітей високий рівень моральності. Вони здатні до емпатії.

Отже, дуже важливо застосовувати різноманітні способи та методи для інтеграції дітей

з синдромом Дауна в навколишнє середовище. Для цього потрібно прикласти чимало зусиль, щоб ці діти відчували себе повноцінними людьми, могли навчатися в звичайних школах та навіть здобувати вищу освіту. Важливо, щоб в процесі соціалізації таких дітей брати участь усі члени родини та відповідна команда фахівців.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Lai F, Williams R. S. A prospective study of Alzheimer disease in Down syndrome. *Archives of neurology (Chicago)*. 1989. Vol. 46, № 8. P. 849-853.
2. Бороган, О. Д. Роль ігротерапії в соціальній реабілітації дітей з особливими освітніми потребами: маг-р. роб. на здобуття освіт.-квал. рівня маг-р. : 19.00.05/ Ізмаїль. дер.гум.ун-т. Ізмаїл, 2020.142 с.
3. Герасіна С., Мельничук О. Використання каністерапії в роботі з дітьми з вадами розумового розвитку та аутичними розладами. *Humanitarium*. 2017. Т. 39. Вип. 1. С. 63-74.
4. Григорьев К.И., Выхристюк О.Ф., Егоренков А.М. Синдром Дауна. *Медицинская сестра*. 2014. № 7. С. 20-29.
5. Лікування синдрому дауна. Глава I. Етіологія та патогенез вродженої патології дітей із синдромом дауна Причини синдрому Дауна. *Trainingtools*: веб сайт. URL: <https://trainingtools.ru/uk/> (дата звернення: 19.03.2022)
6. Методи психотерапії. *Психотерапія онлайн* : веб сайт. URL: <https://www.pleso.me> (дата звернення: 23.05.2022)
7. Родненко М. Є. Метод Монтессорі-терапії в корекційній роботі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 198-203.
8. Холодій О.М., Руденко І.М. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі : навчально-методичний посібник / уклад. Холодій О.М. Черкаси, 2014. 125 с.
9. Хохліна О.П. Значення поглядів Л. С. Виготського для розробки проблеми розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць Донбаського державного педагогічного університету. Харків ТОВ "Видавництво НТМТ"*. 2017. № 1 (81). С. 64-74.
10. Царькова О., Прокоф'єва О., Варіна Г. Порушення психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами: нозологія, психолого-педагогічний контекст: довідник для педагогічних працівників і батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами / авт. кол.; за заг ред. О.В. Царькової. Мелітополь: Люкс, 2019. 183 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ

FEATURES OF THE FORMATION OF SELF-SERVICE SKILLS IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Стаття присвячена актуальній проблемі корекційної психопедагогіки, зокрема, формуванню навичок самообслуговування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. У статті зроблено короткий теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження. Визначено стан сформованості навичок самообслуговування молодших школярів з інтелектуальними порушеннями за допомогою таких методів, як спостереження за дітьми; анкетування батьків щодо поведінки дітей вдома та виконання ними навичок самообслуговування; бесіда з вихователями про володіння дітьми навичками самообслуговування; бесіда з дітьми. Розроблено методику діагностики навичок самообслуговування у дітей з інтелектуальними порушеннями, що включала завдання, спрямовані на визначення рівня сформованості елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування, та на визначення рівня володіння способами дії і навичками, реалізацію їхнього досвіду в різних умовах самообслуговуючої діяльності. Результати спостереження за дітьми свідчать, що більшість з них не достатньо володіють навичками самообслуговування та є залежними від дорослих, не вміють виконувати дії самостійно, цілеспрямовано й послідовно. Результати анкетування батьків показали, що переважна більшість респондентів вважають, що дитину ще рано залучати до самостійної господарсько-побутової праці, необхідно дітям допомагати та опікувати їх. Аналіз результатів опитування педагогів засвідчив, що навички самообслуговування оцінюються як недостатньо сформовані, підкреслюється залежність від дорослого. Бесіда з дітьми показала, що вони часто не знають основних засобів виконання дій, у них порушена послідовність їх виконання та усвідомлюваність їх значення. Результати дослідження свідчать, що у більшості першокласників сформованість елементарних знань про предмети, які є необхідними для формування навичок самообслуговування, знаходиться на низькому рівні, у третини дітей – на середньому, у жодної дитини обізнаність не сформована на високому рівні. Для дітей є характерним переважно низький рівень сформованості навичок самообслуговування; відсутність самостійності, цілеспрямованості й послідовності навіть у простих самообслуговуючих діях; виразна

схильність до опіки, емоційної взаємодії з дорослими.

Ключові слова: навички, самообслуговування, діти з інтелектуальними порушеннями, вчителі, батьки.

The article is devoted to the actual problem of correctional psychopedagogy, in particular, the formation of self-care skills in younger schoolchildren with intellectual disabilities. The article contains a brief theoretical analysis of literary sources on the research problem. The state of formation of self-care skills of younger schoolchildren with intellectual disabilities was determined using such methods as observing children; parent questionnaires regarding children's behavior at home and their performance of self-care skills; a conversation with educators about children's self-care skills; conversation with children. A methodology for diagnosing self-care skills in children with intellectual disabilities was developed, which included tasks aimed at determining the level of formation of elementary knowledge about subjects necessary for the formation of self-care skills, and at determining the level of mastery of methods of action and skills, implementation of their experience in various conditions of self-care activities. The results of observation of children show that most of them do not have sufficient self-care skills and are dependent on adults, unable to perform actions independently, purposefully and consistently. The results of the parents' survey showed that the vast majority of respondents believe that it is too early to involve the child in independent economic and household work, it is necessary to help children and take care of them. Analysis of the results of the teachers' survey showed that self-care skills are assessed as insufficiently developed, and dependence on an adult is emphasized. A conversation with children showed that they often do not know the basic means of performing actions, they have a disturbed sequence of their performance and awareness of their meaning. The results of the study show that most first-graders have a low level of elementary knowledge about subjects that are necessary for the formation of self-care skills, a third of children have an average level of knowledge, and no child has a high level of knowledge. Children are characterized by a mostly low level of formation of self-care skills; lack of independence, purposefulness and consistency even in simple self-serving actions; a pronounced tendency to care, emotional interaction with adults.

Key words: skills, self-care, children with intellectual disabilities, teachers, parents.

УДК 376-056.313
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.23>

Бугера Ю.Ю.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Чопік О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Савчишина В.В.,

студентка магістратури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Одним із найактуальніших питань сучасної спеціальної освіти є підвищення ефективності навчально-виховного процесу дітей з інтелектуальними порушеннями з метою їхньої успішної соціалізації.

Формування навичок самообслуговування посідає одне з центральних місць у навчально-виховному процесі спеціальної школи. Цей напрямок

навчання, який є ефективним засобом корекції порушень інтелектуального і фізичного розвитку учнів, має перед собою і самостійне завдання: виробити в дітей з інтелектуальними порушеннями уміння й навички, необхідні для їх підготовки до громадсько-корисної праці і самостійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У корекційній психопедагогіці самообслуговування розглядається як одне із важливих завдань

виховання і навчання дітей з порушеннями розумового розвитку, оскільки опанування життєво-необхідних умінь та навичок сприяє формуванню самостійності та успішній соціальній адаптації дитини (О. Гаврилушкіна, О. Гаврилов, Г. Мерсіянова, Н. Соколова, О. Стребелева, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова, В. Шинкаренко та інші). Вивченням проблеми формування навичок самообслуговування у дітей інтелектуальними порушеннями займалися В. Бондар, Л. Виготський, Л. Дробот, Г. Дульнев, І. Єременко, А. Ковальов, С. Миронова, С. Рубінштейн, О. Форнальчук та інші. Вчені переконані, що формування навичок самообслуговування має органічно влітатись у виховну роботу з учнями, проникати у всі сфери їх життя, адже закріплення набутих навичок відбувається під час повсякденних справ.

С. Миронова зазначає, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку не вміють самостійно себе обслуговувати, вони є безпорадними при виконанні навіть простих трудових доручень, не зацікавлені ні процесом роботи, ні її результатом, не співвідносять свою діяльність із висунутою метою. Якщо у п'яти-шести-річних дошкільників із типовим розвитком навички самообслуговування, набуті раніше, з віком удосконалюються, то діти з порушеннями розумового розвитку навіть після серії спеціально організованих занять потребують допомоги дорослих [4].

М. Матвєєва, В. Синьов, О. Хохліна вважають, що однією з причин недорозвитку дітей з порушеннями розумового розвитку є труднощі оволодіння ними способами засвоєння суспільного досвіду, до якого відноситься і самообслуговуюча діяльність. Вчені зауважують, що діти з порушеннями інтелекту самостійно не опановують і елементарне наслідування, і дії за зразком, і дії за словесною інструкцією [5].

О. Мамічева зазначає, що за умов спеціальної організації самообслуговуючої діяльності створюються можливості для формування в учнів молодших класів спеціальної школи окремих навичок дотримання особистої гігієни [3].

Слід зазначити, що самостійна побутова діяльність має досить виражений регламентований і формалізований характер, здійснення її вимагає значної самостійності, вміння орієнтуватись не тільки в знайомій ситуації, але й швидко пристосовуватись до нових обставин – застосовувати раніше набутий життєвий досвід, переносючи його у нові умови. Виховання в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку готовності до побутової діяльності вимагає спеціальної організації навчально-виховного процесу. Формування основних структурних компонентів готовності школярів до зазначеної діяльності забезпечується психолого-педагогічними умовами єдиної системи багатofакторного впливу на них у процесі занять

із соціально-побутового орієнтування та позакласних заходів [1; 2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема підготовки дітей з інтелектуальними порушеннями до самостійного життя не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого детального вивчення.

Мета статті. Метою нашого дослідження було визначення стану сформованості навичок самообслуговування молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. «Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями» [6] передбачає досягнення кожною дитиною максимально можливого для неї рівня соціально-побутової компетентності. Для успішної реалізації програми необхідно вирішити наступні основні завдання з формування в учнів: особистої гігієни, елементарної доступної організації харчування, доступних навичок догляду за житлом, навички догляду за одягом, взуттям та іншими предметами побуту; умінь спілкування; уявлень і знань про правила культури поведінки і взаємин з різними людьми, накопичення відповідного досвіду; емоційно-позитивного ставлення до оточуючих. Ці завдання дозволяють визначити основні розділи програми соціально-побутової підготовки учнів:

1. Помешкання, школа, домівка.
2. Основи загальної гігієни.
3. Одяг та взуття.
4. Гігієна харчування.
5. Соціальна орієнтація.

У своєму дослідженні ми орієнтувалися на вищезазначені розділи програми з метою відповідності досліджуваних нами показників тим, які зазначені у ній та повинні бути сформовані у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку.

Для діагностики навичок самообслуговування ми використовували наступні методи: спостереження за дітьми; анкетування батьків щодо поведінки дітей вдома та виконання ними навичок самообслуговування; бесіда з вихователями про володіння дітьми навичками самообслуговування; бесіда з дітьми. Також ми розробили методику діагностики навичок самообслуговування у дітей з інтелектуальними порушеннями, що включала завдання, спрямовані на визначення рівня сформованості елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування, та на визначення рівня володіння способами дій і навичками, реалізацію їхнього досвіду в різних умовах самообслуговуючої діяльності.

Дослідженням було охоплено 15 дітей молодшого шкільного віку з порушеннями розумового

розвитку легкого ступеня, зокрема 7 учнів 1 класу і 8 учнів 2 класу спеціальної школи.

Дослідження проводилось у **два етапи**.

Перший етап дослідження передбачав визначення рівня сформованості у дітей елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування за наступними темами: «Помешкання, школа, домівка», «Посуд», «Меблі», «Одяг», «Взуття», «Продукти харчування», а саме: розрізнення частин тіла (руки, ноги, голова, тулуб); розрізнення предметів посуду (тарілки, чашки, ложки); розрізнення предметів меблів (стіл, стілець, ліжко); розрізнення предметів одягу (футболки, штани, куртка та ін.); розрізнення предметів взуття (черевики, кросівки, капці та ін.); розрізнення продуктів харчування (наприклад: каша, котлета, салат).

Другий етап дослідження передбачав визначення рівня сформованості навичок самообслуговування шляхом спостереження за виконанням завдань за блоками, які відповідають розділам програми з соціально-побутового орієнтування.

Показниками якості діяльності з самообслуговування учнів слугували: планування ходу виконання завдання, обґрунтування необхідності його виконання в заданій послідовності, наявність у роботі контрольних дій і оцінки кінцевого результату. У процесі всього дослідження проводилось виявлення знань учнів щодо дій самообслуговування, які визначались заздалегідь. Учні повинні були знати основні засоби виконання дій, послідовність, усвідомлювати їх значення.

Методикою було передбачено надання різного обсягу допомоги на всіх етапах виконання завдань, які проходили в ігровій формі. Результати виконання кожного із завдань було оцінено відповідними балами.

Особлива увага у процесі дослідження приділялася якісному аналізу стану сформованості навичок самообслуговування молодших школярів.

Для кількісного та якісного аналізу отриманих відомостей було визначено критерії оцінювання: правильність виконання; повнота та самостійність виконання завдання; дотримання послідовності виконання; характер використаної педагогічної допомоги та її вплив на результат виконання завдання.

Розроблені критерії результатів якості виконання навичок оцінювалися в балах:

– 0 балів – дитина самостійно не виконує дію, всі дії виконуються дорослим;

– 1 бал – дитина виконує дію лише за допомогою дорослого, тобто дія супроводжується покроковою інструкцією;

– 2 бали – навичка у дитини сформована, але використовується нею залежно від ситуації, тобто дитині потрібні постійні вказівки, де і як використовувати ту чи іншу навичку;

– 3 бали – навичка сформована, має місце самостійне виконання навички без нагадування в будь-якій ситуації.

Підрахування балів здійснювалося таким чином:

1. Від 58 до 87 балів – **високий рівень** сформованості навичок самообслуговування. Навички самообслуговування повністю сформовані. Діти самостійно можуть виконувати всі операції за тематичними блоками.

2. Від 29 до 57 балів – **середній рівень** сформованості навичок самообслуговування. Навички самообслуговування знаходяться на стадії формування, при цьому діти потребують постійної допомоги дорослого. Діти співпрацюють з дорослими, виконують усі підказки, частково розуміють та дотримуються інструкцій.

3. Від 0 до 29 балів – **низький рівень** сформованості навичок самообслуговування. Навички самообслуговування не сформовані, діти не співпрацюють з дорослими, не розуміють цілі виконання завдання, можуть вести себе неадекватно по відношенню до нього. Усі діти даної групи повністю залежать від сторонньої допомоги, самостійно ніяких дій виконати не в змозі.

За результатами спостереження за дітьми з інтелектуальними порушеннями, яке проводилося під час перерв між уроками, під час обіду, під час одягання на прогулянку, виявилось, що більшість з них не достатньо володіють навичками самообслуговування та є залежними від дорослих, не вміють виконувати дії самостійно, цілеспрямовано й послідовно. Зокрема, самостійно не одягаються, а чекають, поки їх одягнуть, чи хоча б допоможуть, ліжко не застеляють без вказівки, їдять самостійно, але посуд після себе не прибирають, часто не вміють застіпати гудзики та блискавку тощо.

Результати анкетування батьків показали, що переважна більшість респондентів (70%) вважають, що дитину ще рано залучати до самостійної господарсько-побутової праці, необхідно дітям допомагати та опікати їх. Часто батьки завищують можливості своїх дітей і вважають, що діти володіють майже всіма основними навичками самообслуговування і практично застосовують їх. Проте спостереження за діяльністю та бесіда з вихователями свідчать, що їх слова не відповідають дійсності. Деякі батьки дуже вимогливо ставляться до дітей, проявляють нетерплячість, не враховуючи наявні у дитини особливості психофізичного розвитку.

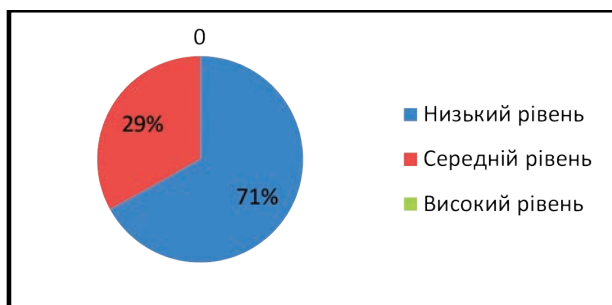
Аналіз результатів опитування педагогів засвідчив, що навички самообслуговування оцінюються як недостатньо сформовані, підкреслюється залежність від дорослого. Педагоги вказували, що причинами несформованості навичок самообслуговування у дітей з інтелектуальними порушеннями є неналежні умови виховання та неадекватна оцінка батьками діяльності та можливостей дітей.

За результатами проведеної бесіди з дітьми, ми виявили, що вони часто не знають основних засобів виконання дій, у них порушена послідовність їх виконання та усвідомлюваність їх значення. Зокрема, відповіді дітей на запитання запропонованої бесіди були недостатньо розгорнутими, 24% учнів першого класу та 22% учнів другого класу відмовлялись відповідати або говорили «Не знаю»; 66% дітей 1-го класу та 68% – 2-го класу потребували стимулювання у вигляді навідних запитань, підказок, пред'явлення малюнків.

Результати дослідження за розробленою нами методикою свідчать, що у більшості першокласників сформованість елементарних знань про предмети, які є необхідними для формування навичок самообслуговування, знаходиться на низькому рівні (71%), у 29% дітей – на середньому, у жодної дитини обізнаність не сформована на високому рівні.

Результати першого етапу дослідження з учнями 1-2 класів представлені на рис. 1.1.

Рис. 1. Рівні сформованості елементарних знань про предмети, які є необхідними для формування навичок самообслуговування, в учнів 1-го і 2-го класів

Результати другого етапу дослідження дозволили виявити особливості самообслуговуючої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Для них є характерним переважно низький рівень сформованості навичок самообслуговування; відсутність самостійності, цілеспрямованості й послідовності навіть у простих

самообслуговуючих діях; виразна схильність до опіки, емоційної взаємодії з дорослими. Виявлені особливості свідчать про необхідність урахування у корекційно-виховній роботі не лише специфіки інтелектуального недорозвитку, а й індивідуального підходу до вихованців.

Порівняльний аналіз рівня сформованості навичок самообслуговування в учнів 1 та 2 класів вказує на дещо вищі показники сформованості навичок самообслуговування в учнів 2 класу, що може свідчити про ефективність корекційно-педагогічного впливу.

Зважаючи на результати дослідження, окреслено необхідність цілеспрямованої роботи по формуванню навичок самообслуговування як складової трудової діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями, що сприятиме їхній соціалізації та особистісному розвитку.

Теоретичний та практичний аналіз проблеми дослідження дозволили нам виділити умови формування навичок самообслуговування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями на уроках соціально-побутового орієнтування:

- співробітництво дитини з порушеннями розумово розвитку із педагогом, спрямоване на формування позитивної мотивації та самостійності учнів;
- добір спеціальних методів корекційного навчання, поєднання їх з інноваційними освітніми технологіями;
- індивідуальний підхід у формуванні навичок самообслуговування;
- організація збагаченого предметно-розвивального середовища;
- надання допомоги з боку дорослого.

Висновки. Вивчення стану проблеми у практиці роботи спеціальної школи дозволяє зробити висновок, що всі завдання роботи по формуванню навичок самообслуговування розв'язуються ефективніше у спеціально організованому педагогічному просторі за умови дотримання певних умов. Це дозволить учням якомога якісніше засвоїти

Рис. 2. Рівні сформованості навичок самообслуговування

соціокультурний досвід загалом і навички самообслуговування, зокрема.

Перспективними напрямками дослідження цієї теми є розробка методичного забезпечення для формування навичок самообслуговування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галецька Ю. В. Проблема формування соціально-побутових навичок у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2011. Вип. 2. С. 42–50.
2. Дробот Л.С. Формування санітарно-гігієнічної культури в учнів допоміжної школи-інтернату : дис. ... канд. пед. наук. К., 2006. 156 с.
3. Мамічева О.В. Психологічні особливості формування навичок самообслуговування в учнів молодших класів допоміжної школи: автореферат дис. ... канд. псих. наук. К., 2000. 18 с.
4. Миронова С.П., Формальчук О. С. Формування самообслуговуючої діяльності у дітей-сиріт з вадами інтелекту : монографія Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. 156 с.
5. Синьов В.М., Матвеєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. К. : Знання, 2008. 359 с.
6. Ярмола Н.А. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. К.: 2018. 17 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

PECULIARITIES OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Стаття присвячена одній з актуальних проблем впровадження інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Зазначається, що фахівці, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, повинні володіти не лише фаховими методиками, а й новаторським досвідом, організувати освітній процес, керуючись принципами індивідуалізації навчальної діяльності та активізації пізнавальної діяльності дітей, враховувати їхні індивідуальні особливості розвитку, прагнути до самоосвіти. Встановлено, що значна частина фахівців використовують окремі частини інноваційних технологій або всі розробки у різних їх варіаціях. Серед груп технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами більшість фахівців використовує технології індивідуалізації освітнього процесу (особистісно-орієнтоване навчання, методики Марії Монтессорі, вальдорфської педагогіки, рівневої диференціації, ігрових та інтерактивних технологій, технологій модульно-розвивального, проблемного, когнітивного, дистанційного, проектного навчання та ін.). Визначено труднощі, які виникають при використанні інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, це зокрема недостатній розвиток дослідницьких умінь фахівців, недостатня забезпеченість технічними засобами навчання, потреба у пристосуванні технологій до можливостей дітей з особливими освітніми потребами. Встановлено, що головною перешкодою в освоєнні і розробці інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є недостатнє матеріальне забезпечення та нестача часу на саморозвиток. Найбільш значимими здібностями та якостями особистості, що позитивно впливають на впровадження інноваційних технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми є креативність, бажання експериментувати, позитивне ставлення та пізнавальний інтерес до інновацій, прагнення до самовдосконалення, здатність відмовитися від стереотипів у педагогічній діяльності, здатність до самоаналізу, загальнотеоретичні й методичні знання, здатність до співробітництва.

Ключові слова: інноваційні технології, діти з особливими освітніми потребами, професійна діяльність, розвиток.

The article is devoted to one of the current problems of implementation of innovative technologies in work with children with special educational needs. It is noted that professionals who work with children with special educational needs must have not only professional methods but also innovative experience, organize the educational process, guided by the principles of individualization of educational activities and activation of children's cognitive activity, take into account their individual development, seek self-education. It is established that a significant part of specialists use some parts of innovative technologies or all developments in their various variations.

Among the groups of technologies for teaching children with special educational needs, most professionals use technologies for individualization of the educational process (personality-oriented learning, Maria Montessori methods, Waldorf pedagogy, level differentiation, game and interactive technologies, technologies of modular development, problem-based, cognitive, distance learning, project etc.). The difficulties that arise when using innovative technologies in working with children with special educational needs are identified, including insufficient development of research skills, insufficient provision of technical teaching aids, the need to adapt technology to the capabilities of children with special educational needs. It is established that the main obstacle in the mastering and development of innovative technologies in working with children with special educational needs is insufficient material support and lack of time for self-development. The most significant abilities and personality qualities that positively affect the implementation of innovative technologies in working with children with special education are creativity, desire to experiment, positive attitude and cognitive interest in innovation, the desire for self-improvement, and the ability to abandon stereotypes in teaching, self-analysis, and general theoretical and methodical knowledge, ability to cooperate.

Key words: innovative technologies, children with special educational needs, professional activity, development.

УДК 376.091.033-027.31-056.2/3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.24>

Михальська С.А.,
докт. психол. наук,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Проблема впровадження інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у професійній діяльності фахівців актуальна на сьогоднішній день. Адже впровадження в освітній процес нових прийомів та підходів для отримання кращого результату сприятиме ефективному навчанню, розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інноваційної діяльності в освітній сфері досліджувалось багатьма науковцями (І. Бех,

Л. Ващенко, Л. Виготський, І. Дичківська, О. Пехота та ін.).

Інноваційні технології навчання розробляли А. Єршов (комп'ютерні (інформаційні) технології), А. Белкін (педагогічна технологія створення ситуацій успіху), Ж. Піаже, Л. Виготський (технологія розвитку критичного мислення), В. Коваленко, Б. Нікітін, П. Підкасистий, М. Стронінта (ігрові технології), О. Пометун, Л. Пироженко (інтерактивні технології), К. Баханов, Д. Дьюї, В. Кіппатрик, О. Пехота, І. Чечель (технології проектного навчання) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процес навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі закладу освіти буде успішним за умов упровадження технологій індивідуалізації освітнього процесу, спільного викладання в інклюзивному класі, подолання навчальних і поведінкових труднощів та технологій адаптації освітнього середовища.

Учителі, котрі прагнуть створити ефективну систему навчання учнів з особливими освітніми потребами, повинні володіти не лише фаховими методиками, а й новаторським досвідом, організувати освітній процес, керуючись принципами індивідуалізації навчальної діяльності та активізації пізнавальної діяльності учнів, враховувати їхні індивідуальні особливості розвитку, здійснювати моніторинг освітніх проблем та своєчасно вносити необхідні корективи, прагнути до самоосвіти, саморозвитку, усвідомлювати власні професійні можливості та професійну цінність [1, с. 76-77]. Тому, **метою** даної роботи є визначення особливостей використання інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у професійній діяльності фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні педагогічні технології як процес – це «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» (І. Дичківська) [2, с. 57].

Технології навчання в інклюзивному освітньому середовищі розподіляють на групи:

- технології індивідуалізації освітнього процесу;
- технології спільного викладання в інклюзивному класі;
- технології подолання навчальних і поведінкових труднощів;
- технології адаптації освітнього середовища [3].

Важливими у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є інноваційні технології. Саме їх використання фахівцями в освітньому процесі сприятиме ефективному навчанню, розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Тому ми вирішили провести експериментальне дослідження, спрямоване на визначення особливостей використання інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у професійній діяльності фахівців. З цією метою нами було проведено анкетування. Анкету було створено за допомогою інструменту google forms. З метою підвищення вірогідності відповідей анкетування було анонімним.

Анкета «Особливості використання інноваційних технологій у роботі з дітьми з ООП» містила

10 запитань та спрямовувалася на вивчення таких питань:

- посада фахівця;
- чи використовуєте інноваційні технології у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами?
- які групи технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами використовуєте?
- оцінка внутрішніх протиріч, які заважають створенню нового;
- оцінка ефективності інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами;
- визначення труднощів при використанні інноваційних технологій;
- визначення перешкод в освоєнні і розробці інноваційних технологій для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- пропозиції щодо подолання труднощів при використанні інноваційних технологій;
- визначення здібностей і якостей особистості, що позитивно впливають на впровадження інноваційних технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Загалом дослідженням було охоплено 69 респондентів: 34,78% вчителів, 21,73% вихователів, 21,73% асистентів вчителя, 8,69% вчителів-дефектологів, 4,34% викладачів, 4,34% заступників директора з виховної роботи, 4,34% асистентів вихователя.

На запитання «Чи використовуєте інноваційні технології у роботі з дітьми з ООП?» 4,34% респондентів відповіли «Не використовую», 8,69% використовують з окремими дітьми, а в окремих випадках інноваційні технології використовують 21,73% опитаних. Значна частина респондентів використовують окремі частини (34,78%) та всі розробки у різних їх варіаціях (30,43%). Варто зазначити, що жоден респондент не використовує власних інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Серед груп технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами більшість респондентів (82,6%) використовує технології індивідуалізації освітнього процесу (особистісно-орієнтоване навчання, методики Марії Монтессорі, вальдорфської педагогіки, рівневої диференціації, ігрових та інтерактивних технологій, технологій модульно-розвивального, проблемного, когнітивного, дистанційного, проектного навчання та ін.). Також 21,73% респондентів використовують ще технології спільного викладання в інклюзивному класі (паралельне викладання, диференційоване викладання, викладання в команді та ін.) та 26,08% – технології подолання навчальних і поведінкових труднощів (PECS, TEACCH, АВА-аналіз та ін.).

Фахівці зазначили, що під час роботи з дітьми з особливими освітніми потребами використовують такі інноваційні технології, як:

- «Особистісно-орієнтоване навчання»;
- «Методики Марії Монтессорі, вальдорфської педагогіки, рівневої диференціації»;
- «Технології модульно-розвивального, проблемного, когнітивного, дистанційного, проектного навчання»;
- «Ігрові та інтерактивні технології»;
- «Диференційоване викладання»;
- «Технології спільного викладання»;
- «ІКТ»;
- «Індивідуалізації освітнього процесу»;
- «АВА»;
- «Систему комунікації PECS»;
- «Інформаційно-комунікаційні та арт-терапевтичні технології»;
- «Логопедичні заняття за методикою Базарного»;
- «Елементи програми Floortime, яка є в основі терапевтичної моделі DIR»;
- «Методика навчання читанню Зайцева»;
- «Система Нумікон»;
- «Квест технології»;
- «Здоров'язберезувальні технології».

Також варто зазначити, що майже всі респонденти (95,65%) вважають ефективними інноваційні технології, які використовують, у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Решта 4,34% фахівців планують їх використовувати.

На запитання «З якими труднощами Ви зустрічаєтесь при використанні інноваційних технологій?» респонденти вказали на наступні труднощі використання інноваційних технологій:

- «Діти важко до них пристосовуються»;
- «Важко втримати поведінку в класі»;
- «Не завжди програми, які прописані можна застосувати з вихованцями»;
- «Багато часу займає їх адаптація та модифікація»;
- «Недостатня забезпеченість ТНЗ»;
- «Потрібно усі технології адаптувати до дітей з ООП»;
- «Недостатній розвиток дослідницьких умінь»;
- «Особистісна підготовка та дотримання педагогічних та методичних вимог»;
- «Цінова політика обладнання»;
- «Деякі діти сильно прив'язані до екранів, нічого більше не цікавить, важко переключити увагу на інші види діяльності»;
- «Недостатнє зацікавлення і розуміння цих інновацій деякими батьками і педагогами»;
- «Відсутність та недостатній розвиток дослідницьких умінь»;
- «Мало методичних розробок з застосуванням інноваційних технологій, як складової частини уроку».

Серед шляхів подолання зазначених труднощів респонденти зазначили наступні: «Приділяти

особливу увагу гіперактивним дітям», «Важливо, щоб ті хто пишуть програми працювали в закладах інклюзивної освіти, для кращого розуміння суті проблеми», «Зменшити роботу з документацією», «Залучення новітніх інформаційних засобів навчання», «Більша розробка технологій для конкретної нозології», «Вивчення та запозичення передового досвіду», «Більше часу приділяти підготовці», «Краще налагодження в закладі партнерської взаємодії з батьками для кращого їх розуміння в інноваційних підходах», «Матеріально забезпечити учнів, підсилити інтернет», «Відвідування курсів підвищення кваліфікації, вивчення та впровадження досвіду інноваційної діяльності провідних спеціалістів», «Потрібно розширювати матеріальну базу», «Постійне використання у роботі з дітьми з ООП найбільш ефективними є корекційно-розвивальні технології, оскільки сам процес навчання дітей повинен мати корекційний характер, бути спрямованим на усунення перешкод для успішної інтеграції дитини у соціальне середовище, а не просто на оволодіння дитиною певних знань. Для того, щоб правильно і ефективно працювати потрібно більше часу приділяти на саморозвиток, вивчати досвід інших спеціалістів» та ін.

Респонденти зазначили, що перешкодою в освоєнні і розробці інноваційних технологій для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є:

- недостатнє матеріальне забезпечення (60,86%);
- нестача часу на саморозвиток (39,13%);
- слабка інформованість про нововведення в освіті (13,04%);
- відсутність лідерів, новаторів у закладі освіти (13,04%);
- відсутність необхідних теоретичних знань (8,69%);
- відсутність або недостатній розвиток дослідницьких умінь (8,69%).

Водночас ніхто з опитаних не вказав на «Психологічну неготовність до здійснення інноваційної діяльності» та «Небажання вдосконалюватись», як перешкоду в освоєнні і розробці інноваційних технологій для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Варто відзначити, що лише для 8,69% респондентів немає перешкод в освоєнні і розробці інноваційних технологій для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

До внутрішніх протиріч, які заважають створенню нового 30,43% респондентів віднесли «сумніви, чи зможу я бути успішним в інноваційній роботі», 26,08% зазначили, що ніхто не зважає на додаткові витрати часу й сил для роботи по-новому, у 17,39% опитаних немає впевненості,

що нове буде краще старого, а 8,69% невпевнені у позитивному результаті.

У той же час слід відмітити, що у 34,78% респондентів немає внутрішніх протиріч, які заважають створенню нового.

При визначенні здібностей і якостей особистості, що позитивно впливають на впровадження інноваційних технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами респондентами були відзначені:

- креативність (78,26%);
- бажання експериментувати (65,21%);
- позитивне ставлення та пізнавальний інтерес до інновацій (65,21%);
- прагнення до самовдосконалення (60,86%);
- здатність відмовитися від стереотипів у педагогічній діяльності (56,52%);
- здатність до самоаналізу (43,47%);
- загальнотеоретичні й методичні знання (43,47%);
- здатність до співробітництва (39,13%);
- впевненість у своїх здібностях і можливостях (34,78%);
- здатність до самоорганізації (34,78%);
- допитливість (30,43%);
- відповідальність (26,08%);
- незалежність суджень (17,39%);
- діти, які потребують нестандартних підходів (4,34%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, результати експериментального дослідження особливостей використання та впровадження інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у професійній діяльності фахівців показали, що значна частина респондентів використовують окремі частини інноваційних технологій або всі розробки

у різних їх варіаціях. Серед груп технологій навчання дітей з особливими освітніми потребами більшість респондентів використовує технології індивідуалізації освітнього процесу. Слід зауважити, що головною перешкодою в освоєнні і роботі інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є недостатнє матеріальне забезпечення та нестача часу на саморозвиток. Найбільш значимими здібностями та якостями особистості, що позитивно впливають на впровадження інноваційних технологій в роботі з дітьми з особливими освітніми є креативність, бажання експериментувати, позитивне ставлення та пізнавальний інтерес до інновацій, прагнення до самовдосконалення, здатність відмовитися від стереотипів у педагогічній діяльності, здатність до самоаналізу, загальнотеоретичні й методичні знання, здатність до співробітництва.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми впровадження інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у професійній діяльності фахівців. Перспективи подальшої науково-дослідницької роботи ми вбачаємо у формуванні у фахівців психологічної готовності до впровадження інноваційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веремчук А., Хом'як О. Інноваційні технології навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Вип. 1 (5). 2021. С. 71–78.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. С. 56–72.
3. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL READINESS OF PRIMARY CLASS TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION

Дану статтю присвячено проблемі психологічної готовності вчителів початкових класів до здійснення професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. У публікації обґрунтовано актуальність та розглянуто основні наукові здобутки за даною тематикою. Докладно проаналізовано результати експериментального дослідження, присвяченого визначенню стану психологічної готовності здобувачів вищої освіти як за загальними показниками, так і за окремими критеріями: знаннєво-пізнавальним, прикладним, мотиваційно-ціннісним, рефлексійним. Авторами обґрунтовано необхідність приділяти значну увагу формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти: залучати до процесу професійної освіти особистий досвід та систему цінностей здобувачів; розкривати й розвивати індивідуальні прояви особистості; використовувати технології, за допомогою яких здобувачу надають можливості самостійно створювати еталони та зразки професійної поведінки, виходячи з власних потреб, мотивації, орієнтації, інтересів, життєвого досвіду. Формування рефлексійних якостей майбутніх учителів початкових класів запропоновано у процесі вивчення фахових дисциплін із застосуванням психолого-педагогічних прийомів, що сприяють усвідомленню здобувачами щонайменше трьох аспектів діяльності – практичного, технологічного та світоглядного. Визначено пріоритетні аспекти психологічної підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних класах: формування у студентів професійно важливих якостей; розвиток цілепокладання, яке б сприяло розумінню смислу навчальної діяльності в інклюзивному класі, усвідомленню важливості професійних функцій, значущості власної особистості та особистості дитини; формування позитивного ставлення до навчання та обраної професії; становлення у майбутніх педагогів орієнтації на постійний професійний розвиток та саморозвиток.

Ключові слова: *вчителі початкових класів, діти з особливими освітніми потре-*

бами, інклюзивна освіта, інклюзивний клас, психологічна підготовка.

This article is devoted to the problem of psychological readiness of primary school teachers to carry out professional activities in an inclusive education.

The relevance and analytical review of scientific research in the direction of studying the problem of psychological training of future teachers.

The structure of the psychodiagnostic complex, developed to study the readiness of future primary school teachers to work with children with special educational needs, is presented. The results of an experimental study devoted to determining the state of psychological readiness of future primary school teachers to work in inclusive education, both on general indicators and on individual criteria: cognitive, applied, motivational-value, reflective. The authors substantiate the need to pay close attention to the formation of reflective qualities of future primary school teachers in the process of studying professional disciplines using such psychological and pedagogical techniques as the technique "Complete the sentence"; questionnaires-reflections; reception "Key word"; writing resumes, essays, mini-works; writing a letter of observation; reflection cards, self-diagnosis letters. With the help of certain techniques, applicants are aware of at least three aspects of the activity – practical (How did I do it?), technological (By what algorithm?) and worldview (Whom I want to become?).

Priority aspects of psychological preparation of future teachers for work in inclusive classes are singled out: formation of professionally important qualities in students; development of goal-setting, which would contribute to the understanding of the meaning of educational activities in an inclusive classroom, awareness of the importance of professional functions, the importance of their own personality and the child's personality; formation of a positive attitude to learning and the chosen profession; formation of future teachers' orientation to continuous professional development and self-development.

Key words: *primary school teachers, children with special educational needs, inclusive education, inclusive class, psychological training.*

УДК 378.147:373.3.011.3-051:376-056.2/3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.25>

Омельченко М.С.,

докт. психол. наук, доцент,
професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Кузнецова Т.Г.,

канд., пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Сгольнікова С.І.,

вчитель початкових класів вищої категорії
Слов'янської ЗШ I-III ступенів № 17
Слов'янської міської ради
Донецької області

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Процес впровадження інклюзивної освіти набуває все більшої актуальності у сучасному освітньому просторі України. Найбільш гостро постає соціальний аспект даної проблеми, оскільки стає цілком зрозумілим, що успіх інклюзії, окрім організації освітнього середовища, оснащення його технічними засобами, забезпечення законодавчими та фінансовими положеннями, прямо залежить від інформаційної підготовки суспільства до прийняття осіб з особливими освітніми потребами (ООП) [5, с. 127]. В першу чергу, це

стосується готовності учасників освітнього процесу до практичного спільного навчання дітей різних категорій в умовах масової школи.

Традиційно ключова роль в освітній практиці належить педагогу, від діяльності якого в багатьох залежить результативність педагогічного процесу, рівень та якість знань учнів, психологічна атмосфера у класі тощо [3, С. 127]. При впровадженні інклюзивної моделі навчання на перший план закономірно виступає ступінь готовності педагога до здійснення професійної діяльності в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готовність педагогів до роботи в інклюзивних

класах як напрям дослідження докладно й різнобічно висвітлювався у вітчизняній педагогіці та психології. На даному етапі виокремлено та розглянуто основні підходи до визначення даної проблеми у дослідженнях В. Коваленко, О. Мельничук, Н. Ярошук, розкрито сутність поняття та структуру психологічної готовності (А. Барбінова, В. Стець, Т. Шибстюк). Значний внесок у розроблення проблеми формування готовності вчителів до роботи у системі інклюзивної освіти на різних етапах професіоналізації здійснено дослідниками А. Колупаєвою, С. Мироною, В. Синьовим. Серед найбільш дієвих технологій формування психологічної готовності педагогів визначено тренінги з підвищення професійної компетентності щодо інтеграції дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору, що змістовно викладено у працях Ю. Бистрової, В. Ковальової, Н. Софій, К. Kwon та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас поза полем досліджень залишаються питання системного та комплексного формування психологічної готовності педагогічного персоналу до роботи в умовах інклюзивного класу на етапі професійної підготовки.

Метою статті є представлення результатів дослідження, присвяченого вивченню психологічної готовності майбутніх вчителів початкових класів до педагогічної діяльності в мовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою дослідження стану психологічної підготовленості до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти здобувачів факультету початкової та професійної освіти Донбаського державного педагогічного університету було застосовано психодіагностичний комплекс, розроблений відповідно до визначених діагностичних критеріїв та інструментарію (Таблиця 1). Відзначимо, що психологічна готовність фахівця розглядалася як сформованість комплексу знань, вмінь та навичок у сфері психології, необхідних для здійснення професійних функцій і розвитку у професійній діяльності в умовах інклюзії [7]. Психологічна готовність у багатьом визначає професійні взаємини фахівця, дозволяє йому обрати найбільш доцільні форми поведінки, відображає його професійну позицію, цінності та цілі [4, с. 80]. На основі визначених критеріїв було виокремлено відповідні рівні психологічної готовності: оптимальний, середній, початковий.

Оптимальний рівень психологічної готовності передбачає теоретичну озброєність та позитивну позицію щодо процесу впровадження інклюзії до системи освіти в Україні [1, с. 62]. Такі здобувачі добре усвідомлюють, які професійні компетенції педагога є ключовими в умовах інклюзивного навчання, володіють відповідними психологічними знаннями та техніками, ставлять перед собою

розумні цілі, об'єктивно оцінюють власні можливості та ресурси, мають чітко визначену концепцію професійного розвитку.

Майбутні педагоги початкової освіти, які мають середній рівень психологічної готовності до професійної діяльності в умовах інклюзії, усвідомлюють власні професійні перспективи й вимоги до себе як до фахівця, однак не дотримуються активної позиції щодо інтеграції осіб з ООП до загальноосвітнього простору і, як наслідок, не мають високої мотивації до здійснення якісної педагогічної діяльності в інклюзивному класі, не володіють в достатній мірі відповідними психолого-педагогічними технологіями.

Здобувачі з початковим рівнем психологічної готовності не мають позитивної налаштованості на педагогічну діяльність в інклюзивних класах, не усвідомлюють значущості трансформацій у сучасній системі освіти, не володіють інноваційними педагогічними технологіями, відчувають емоційний дискомфорт щодо необхідності працювати з дітьми з ООП.

Розглянемо результати дослідження рівнів психологічної підготовленості до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти майбутніх педагогів початкових класів як в цілому, так і за окремими критеріями (Рисунок 1).

На діаграмі видно, що більшість студентів (44 %) показали середній рівень психологічної готовності до професійної діяльності. Показники за початковим та оптимальним рівнями були близькими (27 % та 29 % відповідно).

Такі результати засвідчили необхідність оптимізації психологічної підготовки здобувачів з урахуванням результатів дослідження за окремими критеріями.

Переважає більшість респондентів (більше 80 %) показали високі результати за мотиваційно-ціннісним критерієм, який визначався наявністю соціально-значущих мотивів, що обумовлюють вибір професії та подальшу діяльність в умовах інклюзивної освіти; проявом інтересу до проблем навчання, виховання та соціалізації осіб із ООП; пошуком індивідуальних і диференційованих підходів в освітньому процесі та адаптації учнів в інклюзивних класах; позитивним емоційним ставленням до впровадження інклюзії до освітнього простору України та застосування позитивного європейського досвіду у галузі надання освітніх послуг дітям із особливостями психофізичного розвитку; бажанням відповідати кваліфікаційним вимогам і етичним нормам, якісно виконувати професійні обов'язки; усвідомленням особистої відповідальності у виборі цілей, форм та методів загальної та інклюзивної освітньої діяльності у початкових класах.

Такий високий показник за даним критерієм не був неочікуваним, оскільки, по-перше, здобувачі факультету на четвертому курсі опановують дисципліну «Основи корекційної педагогіки», однією

Структура психодіагностичного комплексу для дослідження психологічної готовності здобувачів до професійної діяльності в інклюзивних класах

Критерії	Характеристика	Діагностичний інструментарій
Знаннєво-пізнавальний	Наявність знань та уявлень у галузі психології, зміст яких, обумовлений характером професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти	Аналіз атестаційних відомостей Діагностичні завдання
Прикладний	Володіння психологічними техніками	Діагностичні завдання
Мотиваційно-ціннісний	Ставлення до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти (професійні мотиви, цінності, цілі)	Опитувальник «Визначення професійної стратегії педагога в інклюзивному класі»
Рефлексійний	«Я»-образ себе як майбутнього педагога, який працює в інклюзивному класі.	Опитувальник «Визначення професійної стратегії педагога в інклюзивному класі»

з завдань якої є психолого-педагогічна підготовка фахівців до роботи в умовах інклюзії. По-друге, як показали результати дослідження, певну роль відіграють грошові надбавки, які передбачені державою вчителям, працюючим в інклюзивних класах. У таких здобувачів від самого початку відзначається позитивне ставлення до професії й висока професійна зацікавленість.

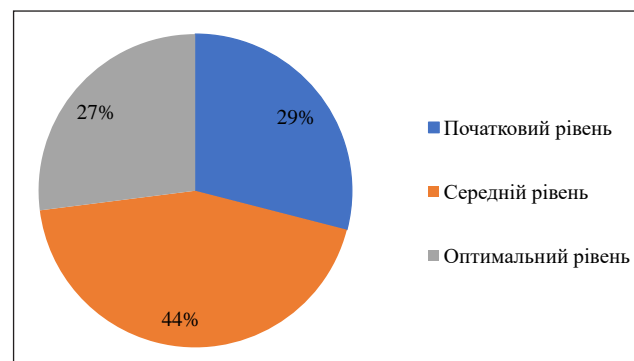
Водночас, для того щоб мотивація не ґрунтувалася на хибних уявленнях про професію й завзятість майбутніх педагогів початкових класів не згасла через такі професійні труднощі як, наприклад, взаємодія з батьками дітей, додаткове навантаження веденням документації, бракування часу на особисті справи, необхідність сполучати виконання професійних обов'язків із родинними, конфлікти з асистентом вчителя тощо слід приділяти окрему увагу формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти [6; 2; 8]:

- залучати до процесу професійної освіти особистий досвід та систему цінностей здобувачів, на основі чого формувати необхідні позиції та відношення у реалізації взаємодії із дітьми з ООП;

- розкривати й розвивати індивідуальні прояви особистості майбутніх фахівців – здійснювати освітній процес з урахуванням інтересів, схильностей і здібностей студентів, водночас спираючись на вимоги суспільства до морального, інтелектуального та професійного рівня вчителя в інклюзивному класі;

- використовувати технології, за допомогою яких здобувачу надають можливості самостійно створювати еталони та зразки професійної поведінки, виходячи з власних потреб, мотивації, орієнтації, інтересів, життєвого досвіду. Це можуть бути ділові та рольові ігри, тренінги, case study.

Результати респондентів за рефлексійним критерієм виявилися цілком протилежними, ніж за мотиваційно-ціннісним. Початковий рівень продемонстрували 44,3 % студентів, тоді як оптимальний рівень – лише 21 %. Відтак, більшість здобувачів, описуючи себе як майбутнього вчителя в інклюзивному класі, зазнавали значних труднощів, що

Рис. 1. Рівні психологічної готовності до роботи в інклюзивних класах здобувачів факультету початкової та професійної освіти ДДПУ (результати констатувального дослідження)

пояснюється відсутністю уявлень про місце працевлаштування, сумнівами у виборі професії, недостатньо сформованими або хибними уявленнями про особливості професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, завищеною або, навпаки, заниженою самооцінкою. Часто такі студенти висловлювали міркування про свій теперішній та майбутній професійний рівень спираючись лише на інтереси, амбіційні мрії або, навпаки, страхи. Відповіді були наступними, наприклад: «Думаю, все що мені потрібно знати – я вже знаю», «Не впевнена, що зможу працювати з особливими дітьми», «Я не знаю, що мені потрібно, щоб працювати в інклюзивному класі». Водночас ті здобувачі, які вийшли на оптимальний рівень за рефлексійним критерієм психологічної готовності цілком логічно й різноаспектно описували себе як майбутнього вчителя в інклюзивному класі. Наприклад: «Я хочу працювати в інклюзивному класі. В мене є досвід взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами», «Я переконана в доцільності інклюзивної освіти. До речі, практику проходила саме в інклюзивному класі». «Думаю, щоб стати гарним вчителем в інклюзивному класі потрібно ще багато чому навчитися, більше розвиватися у напрямі засвоєння спеціальних методик та технік роботи з дітьми з особливостями розвитку».

Отримані результати свідчать про необхідність приділяти пильну увагу формуванню рефлексійних якостей майбутніх вчителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін. Для реалізації даної мети доцільно використовувати такі психолого-педагогічні прийоми як: орієнтувальні питання; прийом «Заверши фразу»; анкети-рефлексії; прийом «Ключове слово»; написання резюме, есе, міні-творів; написання листа-спостереження; рефлексійні карти, листи самодіагностики. За допомогою визначених прийомів здійснюється усвідомлення здобувачами як мінімум трьох сторін діяльності – практичної (Що зроблено? Що стало головним результатом?), технологічної (Яким шляхом досягнуто? За яким алгоритмом? Якими були етапи роботи?) та світоглядної (Навіщо я роблю це? Чи відповідають результати заявленим завданням? Що зі мною відбулося? Що зі мною може відбутися? Яким я хочу бути?).

Цікаві результати дослідження психологічної готовності майбутніх вчителів початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти було отримано за знаннєво-пізнавальним та прикладним критеріями. Хоча більше половини досліджуваних здобувачів показали середній рівень за обома критеріями (55,8 % та 53,8 %), показники низького та високого рівнів різнилися. Результати дослідження за знаннєво-пізнавальним критерієм (оптимальний рівень у 28,9 %; початковий – у 17,3 %) більш оптимістичні, ніж за прикладним (оптимальний рівень у 11,5 %; початковий – у 32,7 %).

Перш за все, це свідчить про те, що у базі практичного досвіду студентів не вистачає відпрацьованих психологічних технік, які б допомагали фахівцю відстежувати свої емоційні та поведінкові реакції на ті чи інші ситуації, що є надзвичайно актуальним, враховуючи обставини війни, в яких сьогодні доводиться працювати педагогам, в тому числі початкових класів. Крім цього, доволі гострими залишаються питання вправності фахівців у профілактиці й подоланні педагогічних конфліктів, встановленні ефективної комунікації з усіма учасниками інклюзивної освіти, пошуку ресурсів для підтримки балансу за всіма сферами професійної діяльності, про що також свідчать результати дослідження за прикладним критерієм.

Відтак, аналіз результатів дослідження психологічної готовності до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти майбутніх вчителів початкових класів дав підстави для підсилення уваги до таких аспектів професійно-психологічної підготовки на факультеті як: формування у студентів професійно важливих якостей; розвиток цілепокладання, яке б сприяло розумінню смислу навчальної діяльності в інклюзивному класі, усвідомленню важливості професійних функцій, значущості власної особистості та особистості дитини; формування позитивного ставлення до

навчання та обраної професії; становлення у майбутніх педагогів орієнтації на постійний професійний розвиток та саморозвиток.

Висновки та перспективи досліджень. Психологічна готовність до роботи в інклюзивних класах у майбутніх вчителів початкової освіти формується у закладі вищої освіти, де змінюється як якісно, так і кількісно, збільшується, може динамічно переходити від одного рівня до іншого й розглядатися у межах внутрішнього балансу між тими критеріями, які було розглянуто. Таким чином, оптимізація психологічної готовності здобувачів окресленими шляхами посприяє забезпеченню результативних розв'язань майбутніми вчителями початкових класів як навчальних, так і професійних завдань в умовах інклюзивної освіти, що у подальшому може стати підґрунтям для розроблення тренінгових програм та методичних рекомендацій відповідного спрямування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. № 1. 2021. С. 58-64. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-1-58-64>
2. Бистрова Ю.О., Коваленко В.Є. Тренінг як засіб підвищення професійної компетентності педагогів у сфері інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць / за ред. В.М. Сильова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. Вип. 11. С. 15-22.
3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: [монографія]. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Мельничук О.В., Ярощук Н.П. Психологічна готовність майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії. *Теорія і практика сучасної психології*. № 1, Т. 2. 2019. С. 79-82.
5. Сильов В.М., Шермет М.К., Руденко Л.М., Шульженко Д.І. Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. пр. / за ред. В.М. Сильова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. Вип. 7. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/97/100.pdf>
6. Софій Н. З. Підготовка педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2016. Вип. 11. С. 170–175.
7. Шибстюк Т. Формування психологічної готовності педагогів до взаємодії із дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Психологічний супровід учасників освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання*. 24 листопада. 2018. URL: <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/11/blog-post13.html>
8. Kwon K., Hong S., Jeon H. Classroom Readiness for Successful Inclusion: Teacher Factors and Preschool Children's Experience with and Attitudes toward Peers with Disabilities. *Journal of Research in Childhood Education*. Vol.3. 2017. p. 360-378. DOI: 10.1080/02568543.2017.1309480

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ФАРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІНCOMPETENT APPROACH IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE
PHARMACISTS IN THE PROCESS OF TEACHING CHEMICAL DISCIPLINES

Стаття присвячена дослідженню аспектів сучасного підходу в навчанні майбутніх фахівців фармації, а саме, компетентісному. Сучасна парадигма освіти потребує упровадження в освітній процес професійної освіти таких методів та підходів, які сприяють формуванню у фармацевтичних працівників умінь знаходити нову інформацію, поглиблювати її, аналізувати достовірність, способи застосування у практичному житті. Проведено аналіз сучасних наукових праць щодо проблематики. Окреслено, що незважаючи на достатню увагу науковців до теми, потребують дослідження аспекти ролі компетентісного підходу та методів, які сприяють упровадженню заявленого підходу.

Ураховуючи напрямки дослідження, проаналізовано роль компетентісного підходу в освітньому процесі майбутніх фахівців фармації, яка полягає у набутті здобувачами освіти інтегральних, загальних та фахових компетентностей. Окреслено, що майбутній фахівець фармації матиме рівні можливості по працевлаштуванню лише при сформованості у нього ключових компетентностей. Зазначено, що такий підхід до навчання потребує постійного оновлення навичок використання інформаційних технологій, без досвіду застосування яких неможливо існування будь-якої сфери існування життя сучасного суспільства.

Проведено аналіз методів, які забезпечують упровадження компетентісного підходу в освітній процес підготовки майбутніх фахівців фармації. Заявлено, що саме проблемний, репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький методи сприяють формуванню конкурентоспроможного фахівця. Наведено конкретні приклади реалізації методів при вивченні хімічних дисциплін з поступовим поглибленням тем та міждисциплінарних інтеграцій навчальних предметів: «Органічна хімія» – «Фармацевтична хімія». Зазначено певні теми та приклади організації заняття, з урахуванням окреслених методів.

Підведено підсумки з проведеного дослідження та вказані перспективи пошуку, які полягають у окресленні методології інноваційних засобів у компетентісному підході у навчанні майбутніх фахівців фармації.

Ключові слова: компетентісний підхід, майбутні фахівці фармації, хімічні дисципліни, методи навчання, компетентність.

The article is devoted to the study of aspects of the modern approach in the training of future pharmacy specialists, namely, competence. The modern paradigm of education requires the introduction of such methods and approaches in the educational process of vocational education, which contribute to the formation of pharmaceutical workers' ability to find new information, deepen it, analyze reliability, methods of application in practice. The analysis of modern scientific works on the issue is carried out. It is outlined that despite the sufficient attention of scientists to the topic, aspects of the role of the competence approach and methods that contribute to the implementation of the stated approach need to be studied.

Taking into account the directions of the research, the role of the competence approach in the educational process of future pharmacy specialists is analyzed, which consists in the acquisition by students of integrated, general and professional competencies. It is outlined that the future pharmacist will have equal employment opportunities only if he has developed key competencies. It is noted that such an approach to learning requires constant updating of skills in the use of information technology, without experience of which the existence of any sphere of existence of modern society is impossible.

The analysis of methods which provide introduction of the competence approach in educational process of preparation of future experts of pharmacy is carried out. It is stated that it is problematic, reproductive, partial-search, research methods that contribute to the formation of a competitive specialist. Specific examples of implementation of methods in the study of chemical disciplines with the gradual deepening of topics and interdisciplinary integrations of subjects are given: "Organic Chemistry" – "Pharmaceutical Chemistry". Certain topics and examples of organization of the lesson are indicated, taking into account the outlined methods.

The results of the research are summed up and the prospects of search are indicated, which consist in outlining the methodology of innovative means in the competence approach in the training of future pharmacy specialists.

Key words: competence approach, future pharmacy specialists, chemical disciplines, teaching methods, competence.

УДК [005.336.5:615.1]:[378.147.091.33-027.22:54]
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.26>

Артеменко Л.П.,
викладач фармацевтичної хімії
Черкаської медичної академії

Канак Л.А.,
викладач органічної хімії
Черкаської медичної академії

Чмелева Л.Д.,
викладач фармацевтичної хімії
Черкаської медичної академії

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформування освітньої та медичної сфери відбувається у тісному взаємозв'язку з розвитком інформаційних технологій, упровадження у життя яких нерозривно пов'язано із запитом сучасного суспільства. Заявлена схема є взаємодоповнюючою і один компонент не може існувати без реалізації іншого. Повсякденне життя, у тому числі

і професійна діяльність, потребує все більше і більше автоматизації щоденних процесів, які у свою чергу направлені на полегшення застосування алгоритмів, як у особистому, так і у професійному спілкуванні. З одного боку молодь прагне мінімізувати щоденну механічну працю за рахунок розвитку інформаційних технологій, а з іншого боку – професія вимагає використовувати сучасні

досягнення у певній галузі, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці. Однією із життєво важливих сфер існування суспільства, яка потребує постійного оновлення, є охорона здоров'я, а саме фармацевтична складова, яка включає не лише лікознавство, а й науково-практичну підготовку майбутніх фармацевтичних працівників під час навчання у закладі вищої освіти. Вище окреслена проблема може бути вирішена під час упровадження компетентісного навчання у процесі фахової підготовки майбутніх фармацевтичних працівників при опрацюванні хімічних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень науковців дозволяє стверджувати, що тема є актуальною і викликає постійні обговорення та сприяє дослідженню проблем, пов'язаних із упровадженням компетентісного навчання у теорію та методику професійної освіти. Дослідниця О. Ходань, правомірно зазначає, що компетентісний підхід витісняє традиційну систему процесу накопичення знань, і сприяє набуттю умінь творчо застосовувати досвід у різних практичних ситуаціях. У такому підході викладач не надає знання, а сприяє розвитку організаторським здібностям особистості [6, с. 233]. Аспекти компетентісного підходу досліджено у працях О. Міршук. У статті автора щодо педагогічних спеціальностей, акцентується увага на тому, що компетентісний підхід у навчанні сприяє набуттю майбутнім фахівцем інтегральних компетентностей, і у той же час, є обов'язковою умовою при вивченні спеціальних (фахових) дисциплін [2, с. 180]. У свою чергу, дослідник С. Селіванов зазначає, що під час навчання здобувачів освіти з урахуванням компетентісного підходу, останні набувають не лише знань та умінь, які потрібні для отримання спеціальності, але й знання та уміння, які у майбутньому будуть необхідні фахівцю під час професійної діяльності, при роботі у певних умовах [4, с. 151]. Заслуговує на увагу думка Н. Дерев'янка, яка зазначає, що компетентісний підхід повинен забезпечувати формування майбутнього фахівця у трьох площинах: професійно-особистісній, професійно-діяльнісній та професійно-творчій [1, с. 83].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ураховуючи вищевикладені аспекти, наголосимо, що у науковій літературі тривають дискусії щодо методів упровадження компетентісного підходу в освітній процес, саме майбутніх фахівців фармації, тому цей ракурс проблеми потребує подальших наукових пошуків. Компетентісне навчання не є новітнім підходом, проте саме воно сприяє переосмисленню завдань, які вирішує педагог задля того, щоб знання були не самоціллю, а поштовхом, мотивацією до саморозвитку, самоутвердження особистості у майбутній професійній діяльності. Недостатньо висвітленою є методологія

упровадження компетентісного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців фармації у процесі викладання хімічних дисциплін.

Мета статті. Проаналізувати роль компетентісного підходу при викладанні хімічних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фармації; окреслити методи опрацювання навчальних дисциплін хімічного профілю у форматі компетентісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма освітнього процесу у закладах вищої освіти при підготовці майбутніх фахівців фармації потребує систематичного, щоденного наочіння здобувачів освіти опановувати актуальну інформацію, аналізувати сучасні джерела, опрацьовувати Інтернет-ресурси, імплемувати нові знання у майбутню професійну діяльність. Компетентісне навчання має на меті, опановування здобувачами освіти фармацевтичного профілю інтегральних, загальних та фахових компетентностей, які сприяють підготовці конкурентоспроможності особистості. Зокрема, здобуття навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність виконувати завдання щодо забезпечення якості лікарських засобів; здатність проводити певні дослідження у галузі [3].

Компетентісне навчання сприяє перетворенню знань у засіб для формування умінь та набуття навичок, які допоможуть майбутньому фармацевту діяти, як і у стандартних (алгоритмізованих) ситуаціях, та і у нетипових, складних, можливо навіть у критичних. Тому важливо, щоб під час освітнього процесу здобувачі освіти навчилися використовувати отримані знання для розв'язання майбутніх проблем. Саме проблемне навчання є однією з основних форм упровадження компетентісного підходу.

Зауважимо, що при підготовці майбутніх фахівців фармації викладачі Черкаської медичної академії застосовують компетентісний підхід у навчанні, ураховуючи міжпредметну інтеграцію, логіку викладання, наступність дисциплін та поступове поглиблення навчального матеріалу. Щодо викладання хімічних дисциплін, наголошуємо на такому важливому сегменті, як комплексне засвоєння знань. При складанні навчального плану обов'язково ураховується наступність дисциплін, переплетіння тем. Неможливо майбутнім фахівцям фармації набутися спеціальних компетентностей, без опанування загальних навичок, знань та умінь. Сучасна дидактика використовує не лише традиційну систему класифікації методів навчання, тому у дослідженні виділяємо методи за характером пізнавальної активності, зокрема, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький [5]. Зазначимо, що серед великого різноманіття роботи педагогічних

працівників з використанням даної групи методів, викладачі хімічних дисциплін прицільно використовують методи, які стимулюють здобувачів до самостійного мислення, сприяють розвитку творчої пізнавальної активності, а саме: проблемний, пошуковий, репродуктивний методи. Розглянемо реалізацію заявленого навчання на прикладі вивчення теми спеціальної навчальної дисципліни «Фармацевтична хімія» – «Лікарські засоби органічної природи. Лікарські засоби – похідні спиртів та альдегідів аліфатичного ряду». Ураховуючи значну кількість годин на самостійне опрацювання навчального предмету, здобувачі освіти отримують домашнє завдання, яке включає повторення теми «Спирти, аміноспирти», яка опрацьовується при вивченні дисципліни «Органічна хімія». Заняття починається з постановки проблемних питань: «Яка функціональна група спиртів? Які особливості будови визначають властивості? Чи усі спирти можна використовувати для внутрішнього вживання? Яка фізіологічна дія спиртів? Чи можуть спирти бути ліками?». Після обговорення припущень, здобувачі освіти опрацьовують індивідуальні теоретичні завдання, практичні вправи, виконують експериментальні дослідження, закріплюють матеріал тестовим контролем та усним опитуванням. У результаті такого підходу до вивчення теми, у майбутніх фахівців фармації формуються ключові компетенції та м'які навички (soft skills). Зазначимо, що таких навичок не можна навчити, їх здобувають студенти тільки через власне бажання та досвід, але вони є запорукою успішного інноваційного фахівця фармації. Акцентуємо, що ключовими soft skills, які набувають здобувачі освіти-фармацевти, є конструктивне спілкування (набуте виключно під час робочих ситуацій, які виникають під час проходження практики чи практичного навчання в аптечних установах або під час «ділових ігор» на заняттях), вміння слухати (активне спілкування / уміння слухати відвідувача аптеки – є одним з найвагоміших навичок фахівця-фармацевта).

Окреслимо, ще один приклад із освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фармацевтів, який яскраво ілюструє роль компетентного підходу в навчанні. При вивченні теми «Лікарські засоби органічної природи. Лікарські засоби групи алкалоїдів» в межах навчального предмету «Фармацевтична хімія», здобувачі освіти отримують на занятті репродуктивне завдання такого змісту: «По зразку підготуйте план аналізу препарату (папаверину гідрохлорид), що містить алкалоїд». Для виконання поставленої задачі майбутні фахівці фармації повинні пригадати тему «Конденсовані системи гетероциклів. Алкалоїди», яку вони опанували при вивченні дисципліни «Органічна хімія». Викладач пропонує використати алгоритм, який сприяє реалізації репродуктивного методу:

– У робочому зошиті складіть схему-класифікацію лікарських засобів даної групи.

– Підготуйте запитання до одногрупників щодо методів якісного виявлення функціональних груп.

– Проаналізуйте можливі відповіді / дискусійні питання.

– Складіть словник термінів до теми.

– Напишіть план виконання експерименту щодо сучасної ідентифікації препаратів даної групи.

Слід зазначити, що низка науковців вважає, що репродуктивні завдання не сприяють розвитку ключових компетентностей майбутнього фахівця фармації. Не погоджуємось з такою думкою і зазначаємо, що репродуктивні задачі та вправи сприяють запам'ятовуванню певних алгоритмів, правильному відтворенню інформації.

Слід наголосити на актуальності використання інформаційних технологій, які є запорукою компетентного підходу, у майбутній професії фармацевта та сприяють реалізації наочних методів. Сучасна аптечна установа не обходиться без комп'ютерної техніки, і відповідно, фахівець повинен володіти навичками використання інформаційних технологій у професійному аспекті, щоб бути конкурентоспроможним. Потрібно усвідомлювати, що керівництво аптекою намагається зменшити кількість працівників дотичних спеціальностей (допоміжних, забезпечуючих) і прагне мати у своєму штаті фахівця, який вільно використовує сучасні технічні засоби, легко опановує нові програми, адаптується до нововведень, має активну життєву позицію, творчий потенціал, самостійно проходить курси підвищення кваліфікації і прагне до самореалізації у професії.

Наведемо приклад з власного досвіду, який найкраще аргументує вищевикладену позицію. Під час вивчення теми «Лікарські засоби органічної природи. Лікарські засоби групи антибіотиків» викладач використовує частково-пошуковий метод і пропонує здобувачам освіти виконати креативне завдання такого змісту: «Підготуйте рекламний буклет лікарського препарату із антимікробним ефектом». Майбутні фармацевти поділяються на дві групи різних рекламних агентств і готують проєкт щодо реклами однакового препарату, який ускладнюється тим, що викладач, який відіграє роль керівника фармацевтичної фабрики, повинен обрати один продукт (рекламу). Тобто, презентація препарату повинна містити і наукову і практичну складову, і саме така діяльність сприяє набуттю та розвитку спеціальних компетентностей, які окреслені вище. Завдання частково-пошукового змісту сприяє не просто аналізувати отриману інформацію, а і відшукати самостійно певні факти, провести аналіз навчальної літератури.

При реалізації дослідницького методу під час компетентного навчання викладачі хімічних

дисциплін широко використовують експеримент хімічний, відео дослід, навчальні відеофільми тощо. Зокрема, при вивченні теми «Карбонові кислоти та їх функціональні похідні» в курсі предмету «Органічна хімія», здобувачі освіти виконують практичні дослід з проведення якісних реакцій, а при поглибленні знань, а саме під час опрацювання практичного заняття по темі «Лікарські засоби органічної природи. Лікарські засоби – похідні карбонових кислот та амінокислот аліфатичного ряду», але вже при опрацюванні навчальної дисципліни «Фармацевтична хімія», студенти виконують складніші дослід, які потребують застосування вже набутих навичок у проведенні експерименту та дослідження нових методик ідентифікації органічних речовин, які використовуються як лікарські препарати.

Висновки. Отже, опрацювавши фахову літературу з даної проблеми та ураховуючи власний досвід, можемо стверджувати, що компетентісний підхід має неабияке значення у навчальному процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фармації і сприяє ефективному набуттю інтегральних, загальних, спеціальних компетентностей, які дозволяють молодим фахівцям бути конкурентоспроможними у професії. У результаті дослідження окреслено методи, а саме, проблемний, репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький, які сприяють упровадженню компетентісного підходу

до навчання в освітній процес підготовки майбутніх фармацевтичних працівників.

До перспективи напрямів подальших досліджень даної проблематики відносимо вивчення інноваційних методів у компетентісному підході до навчання майбутніх фахівців фармації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дерев'янюк Н. В. Компетентісний підхід до проектування освітньо-професійної програми з медіа дизайну. Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3> № 3 (2020). С. 79 – 88. (дата звернення: 11.06.2022).
2. Міршук О. Є. Формування педагогічної компетентності фахівців непедагогічних спеціальностей: понятійно-термінологічний аспект. *Наукові записки кафедр педагогіки*. Випуск XXXVIII, 2015. С. 173–188.
3. Освітньо-професійна програма «Фармація». URL: <http://medacademy.ck.ua/osvitni-programi> (дата звернення: 09.06.2022).
4. Селіванов С. В. Компетентісний підхід до управління кадровим потенціалом державної служби України. *ДОНДУУ МЕНЕДЖЕР*. № 1 (78), 2018. С. 146 – 156.
5. Сучасна освіта. URL: <https://osvita.ua/school/method/780/> (дата звернення: 06.06.2022).
6. Ходань О. Л. Компетентісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 29, 2013. С. 232–235. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib> (дата звернення: 06.06.2022).

INTERCULTURAL AWARENESS AS A COMPONENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING

МІЖКУЛЬТУРНА ОБІЗНАНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

The article considers the problem of intercultural awareness in today's specialist training, substantiates the importance of making changes in learning materials, namely, filling them with cultural and cognitive content to motivate students to study their history, culture and its features, customs, traditions, norms of behaviour, as well as the formation of their respect for the culture of the country the language of which is being studied. The author emphasises the impact of globalisation on further higher education reformation to meet the labour market demands, in particular, the reaction of educators and scholars to the intercultural content of foreign language curricula with emphasis on developing students' intercultural communication skills for successful professional development. Based on the analysis of domestic and international sources, the author emphasises culture's inseparable relationship with language, history, religion, music, art, as well as national cuisine and traditions, the behaviour of people belonging to a particular cultural group. All these aspects make up the content of foreign language curricula, inspiring students to realise the importance of analysis and further study of intercultural characteristics in order to successfully conduct intercultural interaction in business, political or social spheres.

The article briefly outlines some elements of a practical foreign language lesson, focuses on the intercultural content of the topics of the foreign language curriculum. It is stressed how important it is to develop practical skills of communication in foreign language learning through debating and other interactive teaching methods.

The article outlines the prospects for further development of the study through careful analysis and investigation of the international experience of compiling learning materials for teaching a foreign language with an emphasis on their intercultural content.

Key words: culture, intercultural awareness, foreign language teaching, globalisation, higher education, professional training.

У статті розглянуто проблему міжкультурної обізнаності у професійній підготовці фахівця сьогодення, обґрунтовано важливість внесення змін у навчально-методичні

матеріали, а саме наповнення їх культурно-пізнавальним змістом з метою мотивування студентів до вивчення своєї історії, культури та її особливостей, звичаїв, традицій, норм поведінки, а також формування у них поваги до культури країни, мова якої вивчається. Автор наголошує на впливі глобалізації на подальше реформування вищої освіти з метою задоволення вимог ринку праці, зокрема, реакція освітан та науковців на міжкультурний зміст навчальних програм вивчення іноземної мови з акцентом на формування у студентів навичок міжкультурного спілкування для успішної їх реалізації у професійній діяльності. На основі аналізу вітчизняних та міжнародних джерел, автором наголошено на тому, що саме культура характеризує нерозривний взаємозв'язок між мовою, історією, релігією, музикою, мистецтвом, а також національною кухнею та традиціями, поведінкою людей, які належать до певної культурної групи. Всі ці аспекти складають зміст навчальних програм з іноземної мови, надихаючи студентів до усвідомлення важливості аналізу та подальшого вивчення міжкультурних особливостей з метою успішного здійснення міжкультурної взаємодії у діловій, політичній чи соціальній сферах.

У статті коротко окреслено деякі елементи практичного заняття з іноземної мови, зосереджено увагу на міжкультурному змісті тем навчальної програми з іноземної мови. Важливим є формування практичних навичок спілкування іноземною мовою через призму культури шляхом проведення дебатів та застосування інших інтерактивних методів викладання.

У статті окреслено перспективи подальшого розвитку дослідження шляхом ретельного аналізу та вивчення міжнародного досвіду укладання навчальних матеріалів для викладання іноземної мови з наголосом на їх міжкультурний зміст.

Ключові слова: культура, міжкультурна обізнаність, викладання іноземної мови, глобалізація, вища освіта, професійна підготовка.

UDC 81'243:37.091.3-047.22

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.27>

Bahlai O.I.,

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor at the Foreign Languages Department Institute of Humanitarian and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University

Formulation of the problem. Having penetrated into all spheres of human life, globalisation has had a huge impact on the development of education, science and culture. The term “globalisation”, according to Steger [8], pertains to a multidimensional body of human-related processes that intensify “interdependencies and exchanges” [8], making people understand how deep local and global connections are.

Intercultural awareness is considered to be a person's open recognition of those who are not “just like me” as well as acceptance of other people's different reactions to things and situations you might

consider unusual, the realisation of the “potential mistakes that might come up in comprehension, interpretation and translation, and communication” [5, p. 4]. Becoming culturally aware, enables learners to identify culture-specific elements, seek similarities and trace differences, enhance understanding of a dialogue as a culturally mediated phenomenon, with an accent on peculiarities of a culture, the language of which is learned, thus, making a intercultural dialogue feasible.

Analysis of recent publications. The theoretical fundamentals of the problem under research were thoroughly studied by both Ukrainian and foreign

scholars. In particular, intercultural communication as a pedagogical problem was studied by F. Batsevych, A. Nypadymka, N. Ushakova, N. Yaksa; intercultural communication in foreign language teaching was investigated by such foreign authors as M. Byram, N. Brooks, J. Corbett, J. Gilleard, A. Green; the research on intercultural competence was done by J. Stier, E. Taylor and others; cultural intelligence was researched by M. Akil, S. Ghahari, E. Khodadady, N. Rachmawaty. Facing new challenges, modern educators find the problem under research still topical and regard it as such that requires further theoretical investigation as well as practical implementation in professional training.

The purpose of the paper is to emphasise the significance of a cultural component as a medium of understanding a message and highlight cultural awareness as a key to establishing effective communication in a multicultural environment.

The main body of the paper. Mastering foreign language communication skills in the course of learning a foreign language is a core task of a foreign language for professional purposes syllabus. Cultural aspect of foreign language learning presupposes gaining the understanding of important and diverse international social and cultural issues in order to act appropriately in the cultural diversity of professional and academic situations. It is asserted by Hadley that understanding of a culture is to be promoted in class to make students sensitive to other cultures, ready to live in harmony with the target language representatives [4].

The notion of culture encompasses what people eat, drink and say in a particular environment, when and how they get married, how they celebrate holidays and what they know about their emergence, what unique customs they follow and how they are connected with their background, why they speak their native language and preserve its longevity, how well they know their history and realise its importance for their future.

Intercultural awareness as a major step on the road to becoming interculturally competent, presupposes boosting learners' motivation for learning a language through both cultural prism and cognitive interest to becoming an undisputable champion of human values.

The XXI century has laid the foundations for intensified globalisation, travel and, undoubtedly, enrichment of people's outlook due to voluntary temporary migration of large flows of people to another environment for a specific purpose. It should be stated that due to such an increase in cross-border travels, an intensive enrichment of vital, cultural and spiritual needs of a modern student has taken place, thus, deepening the multifaceted interaction of societies, universalisation and expansion of economic, political, cultural and communicative ties,

as well as sharpening the need for communication across cultures. Such mass travels of people to another social and cultural climate have broadened people's intercultural horizons, which means that the participants of these processes faced the challenge of learning more and more about things in various fields of knowledge, economic and cultural ties between ethnic groups and peoples to interact effectively at an intercultural level.

The sector which is considered to be the one most affected by intercultural communication is business. If you want to extend your business to broader territories, it is impossible to avoid intercultural interaction. In the era of globalisation, as viewed by Targowski and Metwalli [9], international companies concentrate on the process of intercultural dialogue valuing its significance for business success. Readiness for effective cross-cultural communication in global economy provides pragmatic tools about how to define a communication strategy, makes higher education responsible for selecting appropriate approaches to training.

Modern higher education, with all the contemporary-world demands has shown great advances in the choice of appropriate methods of teaching, selecting topical themes for students to consolidate to keep abreast of the times, paying attention to the most recent learning resources with up-to-date content.

Designing syllabi requires thorough research into labour market needs. If these needs are investigated properly, educational system responds to them by making all the necessary amendments to educational programmes in order to support graduates' employability as well as enhance their resilience to further demands, which may arise at the labour market [7].

Taking into consideration the choice of specialties that are the most popular among both Ukrainian and foreign students these days, 291 *International Relations, Public Communication and Regional Studies* ranks among the most admired specialties, appealing to the students with the best knowledge [6]. According to Kavtseniuk [6], over 200 candidate and doctoral theses have been defended in this field of study since Ukraine was proclaimed independent.

The purpose of the speciality is to train highly educated specialists in the field of international relations with in-depth knowledge of the history and theory of international relations; international cooperation and security; capable of solving various problems in their future professional activity, becoming adaptable to new professions in politics, diplomacy, international law regarding political reforms of the information and technology society and worldwide globalisation.

The invariant part of the *International Relations, Public Communication and Regional Studies* curriculum includes two foreign languages as

compulsory for students of both bachelor's and master's degrees to study.

It should be emphasised that the content of the foreign languages syllabi is designed following the ESP (English for Specific Purposes) National Curriculum for Universities [2] as well as Common European Recommendations on Language Education: Study, Teaching, Assessment, Resolution of the European Union Council [1].

Considering the labour market demands in terms of globalisation, educators place huge importance on students' profound learning of intercultural-related themes such as factors influencing effective intercultural communication and possible barriers which may arise while communicating with the representatives of other cultures. Thus, intercultural awareness as one of the factors influencing positive outcomes of a culturally-biased dialogue is rigorously investigated and studied in the process of professional training, in particular, foreign language learning.

As claimed by Tomlinson and Masuhara [11, p. 2], an "increased cultural awareness helps learners broaden the mind, increase tolerance and achieve cultural empathy and sensitivity". Cultural awareness, when taught through the prism of a foreign language, embraces three features: "awareness of one's own culturally-induced behaviour, awareness of the culturally-induced behaviour of others, ability to explain one's own cultural standpoint" [10, p. 5].

Among the learning resources recommended for higher education, great attention is paid to those with culturally-cognitive content. Let us have a look at the course-book *Speakout*, 2nd edition, published by Pearson Education limited. The theme studied by the first year IR students is *Behaviour*. The section of the *Speakout*, 2nd edition course-book contains a DVD watching activity. Students have to watch an extract from a BBC programme about human behaviour, then learn and practise how to advise a visitor and write a cross-cultural article. In the pre-watching stage, students get acquainted with both verbal and non-verbal greetings which are common in their own country or the countries they have visited or heard about [3, p. 100]. Moreover, it is advisable to discuss such gestures as follows: shake hands, kiss (on the cheek/ hand, hold/clasp (somebody's arm/ hand), hold your palms/ hands out/up/, hug, bow, rub (noses), slap on the back. Students may get a task to demonstrate these gestures to a partner. In a multilingual class, students could be asked to show the gestures common in their countries as well as explain to the groupmates the situations such gestures are usually resorted to. While discussing the plot of the video, students also discuss the meaning of each hand gesture in a different country and how the same message delivered with a hand gesture differs from country to country. After watching the video, another task students may get is to research a

country they would like to visit and learn about cultural advice for people who want to go there. Learners are asked to do internet research into the culture of the chosen country and put down up to five tips and then share with the groupmates. It is often recommended to act out a role play where one student is a native and the other is a foreigner, to demonstrate what kind of conflicts may arise, if a traveller is unaware of the peculiarities of the visited country and how to deal with them efficiently.

Dealing with the theme *Culture*, IR students, usually in their third or fourth year, in order to develop their communication skills, are often encouraged to actively participate in a debate. To raise students' intercultural awareness and motivate them to accumulate their knowledge of both their own and a foreign culture, the following citations for a debate are provided:

- Culture is the widening of the mind and of the spirit. *Jawaharlal Nehru*.
- The acquiring of culture is the development of an avid hunger for knowledge and beauty. *Jesse Bennett*.
- Culture is only true when implicitly critical, and the mind which forgets this revenges itself in the critics it breeds. Criticism is an indispensable element of culture. *Theodor W. Adorno*.
- My ideal is a society full of responsible men and women who show solidarity to those who cannot keep up. *Jacques Delors*
- If art is to nourish the roots of our culture, society must set the artist free to follow his vision wherever it takes him. *John F. Kennedy*
- We are in the process of creating what deserves to be called the idiot culture. For the first time, the weird and the stupid and the coarse are becoming our cultural norm, even our cultural ideal. *Carl Bernstein*.
- It is impossible to give a clear account of the world, but art can teach us to reproduce it. *Albert Camus* [12].

Debating on the abovementioned topics is more effective in a multilingual class. Preliminarily, students are provided with the list of essential phrases to be used while debating as well as asked to make comparisons on two different cultures to suit their tastes.

Conclusions and prospects for further research. Thus, taking into account the information given, it can be concluded that intercultural awareness is a significant component of understanding a message and is pivotal in establishing a rapport in a multicultural dimension.

Students' motivation to study a foreign language should be inseparably combined with the study of cultural differences, similarities, analysis of behavioural norms to express themselves understandably, as well politely and respectfully in a culturally different situation, be able to solve

various cultural conflicts if such occur. Intercultural connections are unavoidable in business, economy and social life, as globalisation spread has promoted cooperation worldwide, thus, setting higher education a task to train highly competitive specialists aware of cultural paradigms, raising their respect for other nations and affirming their own cultural values.

Though the findings of the research have proved the importance of intercultural awareness for higher education students in the present epoch of globalisation, they do not claim to cover the full scope of the problem under research. Among the prospective areas of further study can be the investigation of the foreign experience of incorporating cultural context in the higher education learning resources and searching for effective approaches to a foreign language teaching through the prism of culture.

REFERENCES:

1. «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання». Резолюція Ради Європейського союзу 2011 р. [Common European Recommendations on Language Education: Study, Teaching, Assessment". Resolution of the European Union Council, 2011]
2. English for Specific Purposes (ESP), National Curriculum for Universities: Програма з англійської мови для професійного спілкування [The English language for professional purposes syllabus] / Г. Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І. І. Зуєнок [та інші] / Ministry of Education and Science of Ukraine. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с. МОН України (Лист МОН України № 14/18.2_481 від 02.03.2005 р.).
3. Frances E., & Steve, Oa. (2015). *Speakout*, 2nd edition, Upper Intermediate students' book, Pearson Education Limited.
4. Hadley, A. (1993). *Teaching language in context*. Boston: Heinle and Heinle Publishers.
5. Ismail ÇAKIR (Ph.D), 2006. *Developing Cultural Awareness In Foreign Language Teaching*, Kirikkale University, Kirikkale, TURKEY. Retrieved June, 27, 2022, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494346.pdf>
6. Kavtseniuk, M. (2017). *Vybir abiturientiv 2016 roku: haluzevyianaliz*. CEDOS report, 13 June 2017. Retrieved June, 26, 2022, from <https://cedos.org.ua/uk/articles/vybir-abituriientiv-2016-roku-haluzevyi-analiz>
7. OECD (2018): *Higher education in Norway: Labour Market Relevance and Outcomes*, OECD Publishing, Paris [http:// dx.doi.org. / 10.1787/978926431757-en](http://dx.doi.org/10.1787/978926431757-en). Retrieved June, 26, 2022, from https://read.oecd-ilibrary.org/education/higher-education-in-norway_9789264301757-enpage1
8. Steger, M. (2003). *Globalisation: a Very Short Introduction*. – Oxford University Press, –159p.
9. Targowski, A. & Metwalli, A. (2003). *A framework for asymmetric communication among cultures [Electronic Version]*. *Dialogue and Universalism*, 13(7/8), 49-67.
10. Tomalin, B., & Stempleski, S. (1993). *Cultural awareness*. Oxford: Oxford University Press.
11. Tomlinson, B., & Masuhara, H. (2004). *Developing cultural awareness*. *MET*, 13(1), 1–7.
12. Turchyn, D. (2011). *English for International Relations*, 2nd edition, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, Nova Knyha.

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ДИСКУРС ЯК МЕТА ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ В АВІАЦІЙНОМУ ЗВО

PROFESSIONALLY ORIENTED DISCOURSE AS THE PURPOSE OF MASTERING A FOREIGN LANGUAGE AT A HIGHER EDUCATION AVIATION INSTITUTION

У статті розглянуто проблеми навчання професійно орієнтованого дискурсу в авіаційному ЗВО. Наголошено на необхідності володіння іноземною мовою в контексті фаху професіоналами будь-якого профілю. На основі власних спостережень і досліджень науковців визначено головну мету навчання професійно орієнтованої іноземної мови майбутніх фахівців авіаційної галузі. Зазначено, що професійно орієнтована іншомовна дискурсивна компетенція у рамках авіаційних спеціальностей є невіддільна частина професійної культури майбутнього фахівця. Доведено, що практика викладання іноземної мови в авіаційних ЗВО не зовсім відповідає вимогам сучасного професійного середовища, а рівень володіння випускниками професійно орієнтованою іноземною мовою не завжди є відповідним до норм і стандартів. Визначено необхідність вивчення дискурсу кожної конкретної спеціальності і важливість виокремлення типів дискурсів, що є характерними для представників авіаційної галузі. Зазначено, що цілеспрямоване навчання іншомовного професійного спілкування повинно бути чітко структурованим та мати переважно відповідні комунікаційні завдання, що є типовими для ситуацій професійного характеру. Розглянуто поняття «дискурс» з позиції різних дослідників, його основні характеристики, місце та роль теорії і практики навчання іноземних мов. Дано визначення професійно орієнтованого дискурсу і доведено його значущість для навчання усного іншомовного професійного спілкування. Розкрито основне завдання професійно орієнтованого іншомовного дискурсу для розв'язання будь-яких питань фахового характеру. Мета полягає у встановленні умов співробітництва, досягнення домовленості, розв'язання професійних питань. Наголошено на необхідності вільного володіння англійською мовою за професійним спрямуванням та на формуванні професійно орієнтованої іншомовної дискурсивної компетенції як на основній меті підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Ключові слова: дискурс, професійна комунікація, іншомовна дискурсивна

компетенція, іноземна мова, авіаційна англійська.

The article considers the problems of professionally oriented discourse training at Aviation Higher Schools. The need to speak a foreign language in the context of a specialty by professionals of any profile has been emphasized. The main purpose of teaching a professionally oriented foreign language for future aviation specialists has been determined.

It has been noted that professionally oriented foreign language discursive competence within the framework of aviation specialties is an integral part of the professional culture of a future specialist. It has been proven that the practice of teaching a foreign language in aviation higher schools does not meet the requirements of the modern professional environment and the level of proficiency of graduates is not always appropriate to norms and standards.

The need of studying the discourse of each particular specialty and the importance of defining of types of discourses, which are characterised by representatives of a particular profession, has been determined. It is noted that purposeful training of foreign language for professional communication should be clearly structured and contain mainly appropriate communication tasks, which are typical for professional situations.

The concept of a "discourse" from the standpoint of various researchers, its main characteristics, place, role of theory and practice of teaching foreign languages has been considered. The definition of professionally oriented discourse has been given and its importance for teaching of verbal foreign language professional communication has been proved. The main task of a professionally oriented foreign language discourse is to solve any professional tasks. The purpose is to establish the conditions of cooperation, the achievement of the agreement, the resolution of professional issues.

The need of fluent speaking English for professional purposes the formation of professionally oriented foreign language discursive competence as the main purpose of the training of future aviation professionals has been emphasized.

Key words: discourse, professional communication, foreign language discursive competence, foreign language, aviation English.

УДК 37. 211.24
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.28>

Бондар А.Я.,
аспірант
Льотної академії Національного
авіаційного університету

Постановка проблеми. Інтеграція України в сучасний інноваційний міжнародний освітній простір та у Болонський процес, головною метою якого є гармонізація національних систем вищої освіти, що сприяє формуванню єдиного європейського ринку високо кваліфікованої праці, ставить нові завдання перед немовними ЗВО країни. Володіння іноземною мовою є невід'ємним атрибутом успішного самовизначення та самореалізації сучасної особистості, проте, в умовах глобалізації суспільства 21 сторіччя,

справжній авіаційний фахівець повинен володіти іноземною мовою на принципово іншому рівні, а саме як інструментом професійної міжкультурної комунікації, що забезпечить йому мобільність та конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці. Крім того, зважаючи на те, що англійська мова може отримати статус мови ділового спілкування в Україні, адже саме її сьогодні використовують у діловому спілкуванні в усьому цивілізованому світі, надання такого статусу в Україні сприятиме розвитку бізнесу, залученню

інвестицій та пришвидшенню євроінтеграції України.

Можна констатувати, що професійно орієнтований іншомовний дискурс у рамках спеціальності та професії є невід'ємною частиною професійної культури майбутнього фахівця. На жаль, практика викладання іноземної мови на технічному факультеті показує, що рівень володіння випускниками не завжди є відповідним. Він не забезпечує готовність майбутніх фахівців до активної взаємодії з професійним іншомовним середовищем. Постає негайна потреба у цілеспрямованому навчанні іншомовного професійного спілкування, що передбачає чітке структурування мовної діяльності студента, вивчення стратегій комунікативної поведінки, типових ситуацій професійного характеру. При такому підході до навчання іноземної мови зростає роль професійно орієнтованої дискурсивної компетенції, яка є невід'ємною частиною комунікативної компетенції і є володінням різними типами дискурсів, правил їх побудови, а також умінням створювати і розуміти їх з урахуванням ситуації спілкування. Це свідчить про те, що у фокусі уваги сучасної методики навчання іноземної мови у авіаційному ЗВО повинна бути мета оволодіння майбутніми фахівцями, крім власне комунікативних вмінь, також і професійно орієнтованим дискурсом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему формування іншомовної дискурсивної компетенції розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці Я. Гнезділова, С. Гураль, Т. Єжова, Н. Єлухіна, В. Карасик, А. Крупченко, М. Макаров, Г. Поцепцов, К. Сержин, G. Brown, та інші. Дослідженнями в галузі формування комунікативних умінь майбутніх авіаційних фахівців займалися І. Асмукович, Н. Дупікова, І. Демченко, Л. Герасименко, А. Кириченко, Мальковська, О. Москаленко, Д. Макмілан, Н. Мод, Є. Кміта, С. Кушинг та інші. Проте проблема формування іншомовної професійно-орієнтованої дискурсивної компетенції в авіаційному ЗВО не була предметом досліджень.

Міжнародні освітньо інтеграційні процеси, що є для України негайною потребою та шляхом до сучасного науково технічного розвитку, вимагають більш перспективних та удосконалених підходів до системи професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі. Вони повинні стати конкурентноздатними висококваліфікованими спеціалістами на міжнародному ринку праці. Підготовка професіоналів авіаторів з глибокими фаховими знаннями та вільним володінням англійською мовою за професійним спрямуванням є головною метою будь якого фахового ЗВО країни. Саме тому викладачам відповідних установ слід підійти до проблем підготовки майбутніх фахівців

таким чином, щоб вони могли працювати в будь-якому професійному середовищі іншомовної комунікації.

Мета статті – визначити професійно орієнтований дискурс як мету оволодіння іноземною мовою та окреслити його характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Науковці вважають, що дискурс є здатністю будувати цілісні, зв'язні і логічні висловлювання різних функціональних стилів у мовленні та письмовій мові на основі розуміння різних видів текстів при читанні й аудіюванні, що у контексті формування іншомовної професійно орієнтованої дискурсивної компетенції, має ключове значення [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]. Але перш ніж навчати дискурсу в цілому, необхідно вивчити особливості дискурсу конкретної спеціальності.

Залежно від сфери діяльності та ситуації професійного спілкування важливо виокремити стереотипний набір мовних дій, типові ситуації спілкування, характерні для представників тієї чи іншої професії, здійснити відбір типів дискурсів, відповідних цілям навчання у фаховому навчальному закладі. Так Н. Єлухіна стверджує: «Дискурс є насамперед зразком реалізації певних комунікативних намірів у контексті конкретної комунікативної ситуації і стосовно певного партнера, представника іншої культури, вираженої усними в даній ситуації мовними та немовними засобами» [6, с. 9-13] Використання дискурсу в навчальному процесі дозволяє познайомити майбутніх фахівців зі зразками мовної та немовної поведінки носіїв мови в контексті певної комунікативної ситуації професійно орієнтованого спілкування.

Навчання іноземної мови, що виконує комунікативну, освітню, інформаційну, культурознавчу, розвиваючу та виховну функції, містить великий потенціал для формування освіченого, культурного та духовно розвинутого фахівця. Дискурсивна компетенція є одним з найважливіших компонентів професійної комунікативної компетенції професіоналів будь-якого профілю [1, 2, 5]. У зв'язку з тим, що професійне спілкування – це єдність письмового та усного мовлення, формування дискурсивної компетенції має відбуватися під час навчання різним видам мовленнєвої діяльності. Ми повинні навчити майбутніх авіаційних фахівців самостійно обирати лінгвістичні засоби залежно від типу висловлювання, створювати й сприймати дискурси, виходячи з комунікативної мети та ситуації професійно орієнтованого спілкування.

Щоб позначити специфіку професійно орієнтованої дискурсивної компетенції та її роль у навчанні усного іншомовного професійного спілкування, необхідно передусім визначитися з розумінням такого явища, як «дискурс».

Багатогранність поняття «дискурс» сприяло тому, що цей термін виник з теорії навчання іноземних мов, хоча досі не знайшов широкого застосування в практиці. Викладачі авіаційних ЗВО недостатньо володіють знаннями про дискурс, про його характеристики і роль у навчанні усному іншомовному професійному спілкуванню. Так само немає і цілісного уявлення про професійно орієнтований дискурс. Категорія «дискурс» є однією з основних у комунікативній лінгвістиці та соціальних науках. Дискурс, як і будь-яке поняття, що широко вживається, припускає не тільки варіанти вимови, але й безліч наукових інтерпретацій. У цілому, дискурс розглядається у відношенні до суміжних термінів таких як «текст», «мова» та «діалог».

Дискурс (фр. discours – промова, виступ, слова) – розмовна діяльність; у широкому розумінні – соціально обумовлена організація системи мови і надмовних факторів, необхідних для розуміння тексту, єдність, що дає уявлення про учасників спілкування, їхні установки й цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення. Дискурсом також називають і «процес, пов'язаний з реальним мовним виробництвом, створенням мовного твору», який розгортається в часі та просторі певним чином [11, с. 15-25]. Традиційно дискурс мав значення упорядкованого письмового, але найчастіше мовного, повідомлення окремого суб'єкта.

В останні десятиліття термін отримав широке поширення в гуманітаристиці і набув нових відтінків значення. Дискурс – насамперед, це мова, занурена в життя, у соціальний контекст [3, с. 10, 23] За визначенням В. Карасика: «Дискурс є явище проміжного порядку між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, і фіксованим текстом, що залишається в «сухому залишку» спілкування, з іншого боку» [8, с. 3-12]. З позиції М. Макарова, дискурс – це «все, що говорить і пишеться», тобто як мовленнєвої діяльності, що є одночасно мовним матеріалом [12, с. 6]. Дискурс як комунікативне явище, за М. Макаровим, передбачає наявність двох основних ролей – того, хто говорить і того, хто слухає. До того ж ролі того, хто говорить і слухає, можуть по черзі розподілятися між учасниками дискурсу, який у цьому випадку набуватиме форми діалогічного спілкування.

Для теорії і практики навчання професійно орієнтованої іноземної мови важливе розуміння дискурсу як складного мовного твору, яке не обмежується рамками конкретного висловлювання, а до нього відносяться промовець, слухач, їх особистісні та соціальні характеристики, інші аспекти соціальної ситуації; поряд з лінгвістичними характеристиками, властивими тексту, воно має екстралінгвістичні

параметри, які дозволяють студенту зрозуміти не тільки, ким є співрозмовники, в яких відносинах вони перебувають і в якій ситуації здійснюється спілкування, але і як, залежно від цих факторів, будується сам діалог [12, с. 6]. Кінцевою метою будь-якого дискурсу є його сприйняття та розуміння. Наведемо основні характеристики дискурсу [8, с. 4].

1. Належність до того чи іншого типу. Вочевидь у процесі спілкування зустрічається величезна кількість найрізноманітніших дискурсів. Але все їх різноманіття можна звести до певних типів, які володіють набором загальних, характерних для них якостей. Знання різних типів дискурсів, властивих певному професійному середовищу, необхідне для повноцінного спілкування. Під англійським професійним авіаційним дискурсом ми розуміємо англійськомовні тексти у сфері авіації, які варто розглядати у широкому контексті з урахуванням усіх супровідних чинників [4, с. 175-178]. Aviation English (авіаційна англійська, Radiotelephony, Airspeak, Skytalk, фразеологія радіообміну, радіообмін англійською мовою, радіотелефонна фразеологія "земля-повітря") обслуговує спеціальну, окрему, самодостатню галузь авіаційної діяльності. Т. Мальковська розглядає радіообмін як підмову, сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, що вживаються в діалогах між учасниками повітряного руху (авіаційного диспетчера й пілота) у процесі виконання польоту [13, с. 23]. Однією із характеристик англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу є лаконічність (concision), яка передбачає стисле вираження певного змісту за допомогою мінімальної кількості мовних засобів, що посилює змістовність висловлень [18, с. 46-47].

2. Дискурс не може існувати поза контекстом, поза ситуацією. Отже, під час навчання професійно орієнтованої іншомовної комунікації необхідно ознайомити майбутніх фахівців із типовими ситуаціями спілкування, у яких вони можуть реалізувати той чи інший тип дискурсу.

3. Якими б не були відмінності у визначенні дискурсу різними дослідниками, їхні думки сходяться на одному: дискурс – це вербальне спілкування. Поза актами живої мови про дискурс говорити неможливо. Таким чином, для того, щоб іншомовне мовлення в ході навчання набувало природного професійно орієнтованого характеру, його формування має здійснюватися: по-перше, у процесі спілкування, по-друге, у межах певної ситуації та, по-третє, за умов вирішення екстралінгвістичних завдань.

У кожному виді професійного дискурсу є характерні йому стійкі поєднання, мовні зразки, так звані «дискурсивні формули». На думку В. Карасика, до дискурсивних формул

відносяться своєрідні мовні звороти, властиві спілкуванню у відповідному соціальному інституті [8, с. 4]. Мусимо зазначити, що професійно орієнтований дискурс – це складне утворення, що є цілеспрямованою мовною діяльністю фахівця, яка характеризується спільністю знань співбесідників та стереотипністю ситуації спілкування, що відповідно до прийнятих у даному професійному середовищі правил і стандартів, мотивом якої є виконання завдання для соціально значущого результату [16].

Головним завданням професійно орієнтованого іншомовного дискурсу є вирішення будь-яких фахових питань, обмін відомостями, фактами, щодо яких співбесідники вступають у спілкування. Мета полягає у встановленні умов співробітництва, досягнення домовленості, вирішення професійних питань [16].

Навчання професійно орієнтованого іншомовного дискурсу складається з наступного:

– по-перше, навчання мови взаємодії, що сприяє адекватній орієнтації в задумах спілкування та реалізації фактичної потреби співбесідників;

– по-друге, професійно орієнтоване навчання цінностям і знанням, понятійному апарату та ідеям професійно соціокультурної сфер особистості, з якої виходять учасники спілкування.

Вочевидь для навчання професійно орієнтованого іншомовного дискурсу необхідне оволодіння мовним матеріалом, що є цілеспрямовано підібраний та який включає певні одиниці мови різних рівнів: лексичний, граматичний, фонетичний та фахова термінологія, що є специфічною саме для конкретної спеціальності або сфери діяльності з урахуванням мети навчання у конкретному, в нашому випадку авіаційному, ЗВО. Крім того майбутній фахівець повинен оволодіти певним типами професійно орієнтованих дискурсів в рамках актуальних для спеціаліста комунікативних ситуацій, з якими йому доведеться зіткнутися у професійній діяльності. Крім цього він має бути знайомий з мовними стереотипними зразками, а також лінгвосоціологічними та культурологічними особливостями представників фахового англомовного соціуму, тобто так званою мовою повсякденного вжитку.

Рівень володіння професійно орієнтованим іншомовним дискурсом демонструє уміння студентів вибирати тип дискурсу, що відповідає конкретній ситуації спілкування, уміння будувати дискурс враховуючи конкретну ситуацію спілкування, відповідне та коректне вживання мовних формул і стандартів, притаманних до конкретної ситуації та, нарешті, досягнення головної комунікативної мети, досягнення якої, у свою чергу, неможливе без використання у навчальному процесі різних сучасних технологій,

заснованих на принципах проблемності, інтерактивності, ситуативності, моделювання професійних контекстних ситуацій максимально пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю майбутнього фахівця. Сучасні тенденції глобалізації та технологічний прогрес зумовлюють особливу роль іноземних мов у навчальній і професійній діяльності фахівців.

Висновки. Проаналізовано проблему навчання професійно орієнтованого дискурсу в авіаційному ЗВО. Визначено поняття дискурсу з позиції різних дослідників та його основні характеристики, місце, роль та значущість у практиці навчання професійно орієнтованої іноземної мови. Доведено необхідність володіння іноземною мовою в контексті фаху професіоналами будь-якого профілю.

У подальших дослідженнях планується розглянути шляхи оптимізації навчального процесу, вибір відповідних підходів та створення належних педагогічних умов, розробку методики формування професійно орієнтованої іншомовної дискурсивної компетенції майбутніх авіаційних фахівців у відповідних ЗВО країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ананко Т. Р. Англомовний корпоративний дискурс: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови". Харків, 2007. 20 с.
2. Баранова Н. А. Основы формирования дискурсивной компетенции студентов при обучении иноязычному профессионально ориентированному общению: дис. ... канд. пед. наук. СПб., 2008. 244 с.
3. Воробьева, О. П. Лингвистич. аспекты адресованности худ. текста: учебник. М, 1997. 382 с.
4. Герасименко Л. С. Особенности синтаксичної структури англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 4. С. 175-178.
5. Дискурс іноземномовної комунікації : [колективна монографія / під заг. ред. К. Я. Кусько]. Львів, 2001. 495 с.
6. Ежова Т. В. Педагогический дискурс и его проектирование. Интернет-журнал "Эйдос". 2007 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-5.htm>.
7. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методике формирования дискурсивной компетенции. *Иностранные языки в школе*. 2002. № 3. С. 9-13.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
9. Крупченко А. Н. Становление профессиональной лингводидактики катеоретико-методологическая проблема в профессиональном образовании: автореф. дис. д-ра пед. наук. М., 2007. 50 с.
10. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К. : ВЦ "Київський університет", 1999. С. 75-126.

11. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурса. *Материалы научной конференции «Категоризация мира: пространство и время»*. М.: Диалог-МГУ, 1997.2. С. 15-25.

12. . Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : Гнозис, 2003. 280 с.

13. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дисс канд. филол. наук : 10.02.20. Пятигорск, 2004. 163 с.

14. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія]. К., 2002. 392 с.

15. Шатурная Е.А. Профессионально-ориентированный дискурс как объект овладения в неязыковом ВУЗе Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalno-orientirovanny-diskurs-kak-obekt-ovladieniya-v-neyazykovom-vuze>

16. Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 288 p.

17. Dijk van T. A. Introduction : The role of Discourse Analysis in Society. *Handbook of Discourse Analysis*. 1985. Vol. 4. P. 1-8.

18. Emery H. Plane English, Plain English. *English Teaching Professional*. 2008. № 56. С. 46-47.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF APPLICATION OF A SYSTEMATIC APPROACH IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS TO THE ORGANIZATION OF CREATIVE ARTISTIC AND CONSTRUCTIVE ACTIVITY WITH PRESCHOOL CHILDREN

Статтю присвячено аналізу теоретико-методологічних засад застосування системного підходу у професійній підготовці майбутніх вихователів до організації творчої художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку. Уточнено, що результативність успішного опанування дітьми художньо-конструктивною діяльністю, її результативність, визначаються також і рівнем сформованості художньо-конструктивних знань, умінь та навичок самого вихователя, його особистісним впливом, характером організації освітнього процесу, методами педагогічного керівництва творчою діяльністю дітей. Особлива увага зосереджена на тому, що процес підготовки майбутнього педагога становить собою систему, яка складається із взаємопов'язаних частин цілого, кожна з яких виконує власні функції та завдання.

Наголошено, що системний підхід спрямованого на формування інтегративного цілісного новоутворення в особистості, що спонукає до якісного аналізу множинних складних взаємодій між функціональними елементами особистості (пізнавальні завдання, навчальні можливості здобувачів освіти, часові та просторові освітні умови тощо). При цьому слід ураховувати, що у руслі підготовки майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку застосування системного підходу вбачаємо у структурно-функціональній цілісності освітнього процесу. Уточнено, що реалізація системного підходу дає змогу уточнити основні складники художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку та виокремити особливості означеної професійної підготовки майбутніх вихователів в освітньому просторі закладу вищої освіти. З'ясовано, що підготовка майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку поєднує у собі основні структурні елементи: нормативні навчальні дисципліни, педагогічну практику, принципи, за якими вона функціонує як особлива цілісність, набуваючи водночас свої специфічні ознаки.

Ключові слова: системний підхід, художньо-конструктивна діяльність, творчий розви-

ток, заклад вищої освіти, діти дошкільного віку, підготовка майбутніх вихователів.

The article is devoted to the analysis of the theoretical and methodological foundations of the use of a systematic approach in the professional training of future educators to the organization of creative artistic and constructive activity with preschool children. It is clarified that the effectiveness of successful mastering of children with artistic and constructive activity, its effectiveness, also determined by the level of formation of artistic and constructive knowledge, skills and skills of the caregiver himself, his personal influence, the nature of the organization of educational process, methods of pedagogical management. Particular attention is focused on the fact that the process of preparing a future teacher is a system that consists of interconnected parts of the whole, each of which performs its own functions and tasks.

It is emphasized that the systematic approach is aimed at the formation of an integrative holistic neoplasm in the individual, which encourages qualitative analysis of multiple complex interactions between the functional elements of the individual (cognitive tasks, educational capabilities of education applicants, time and spatial educational conditions, etc.). It should be borne in mind that in the direction of preparation of future educators for artistic and constructive activity with preschool children, we can see the use of a systematic approach in the structural and functional integrity of the educational process. It is specified that the implementation of a systematic approach allows to clarify the main components of artistic and constructive activity of preschool children and to distinguish the features of the designated professional training of future educators in the educational space of higher education institution. It was found that the preparation of future educators for artistic and constructive activity with preschool children combines the basic structural elements: normative disciplines, pedagogical practice, principles, which it functions as a special integrity, at the same time acquiring its specific features.

Key words: systematic approach, artistic and constructive activity, creative development, higher education institution, preschool children, preparation of future educators.

УДК 377:37.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.29>

Борин Г.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Лібералізація та демократизація стосунків між викладачем та студентом, прийняття статусу здобувача освіти як активної особистості, що також має право вагатися, помилятися, йти до успіху власним індивідуальним

шляхом, вимагають від викладача ЗВО високого рівня педагогічної майстерності, за якої він організуватиме освітній процес на засадах взаєморозуміння та взаємоповаги. Означене потребує від педагогічних закладів вищої освіти виконання ролі організуючого компоненту педагогічної системи в підготовці майбутніх вихователів до організації

художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості застосування системного підходу у професійній підготовці майбутніх педагогів досліджували С. Архангельський, В. Беспалько, О. Вознюк, І. Грязнова, М. Корнешук, М. Криловець, Б. Кузьменко, Н. Кузьміна, Е. Утлик, Я. Харченко та інші науковці. Ученими доведено, що результативність успішного опанування дітьми художньо-конструктивною діяльністю, її результативність, (С. Архангельський, Ю. Бабанський, Н. Ветлугіна, Н. Кузьміна, Т. Комарова, Н. Сакуліна та інших) визначаються також і рівнем сформованості художньо-конструктивних знань, умінь та навичок самого вихователя, його особистісним впливом, характером організації освітнього процесу, методами педагогічного керівництва творчою діяльністю дітей. Аналіз актуальних наукових досліджень свідчить про наукові розвідки, у яких висвітлено різні аспекти реалізації художньо-конструктивної стратегії у процесі підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (Н. Голота, Т. Єськова, Н. Котляр, С. Матвієнко, О. Попович, Г. Сухорукова). Слід наголосити, що відповідати вищезначеним характеристикам може лише творчий педагог. Відтак застосування системного підходу задля розвитку творчості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі підготовки до організації художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку є пріоритетним напрямом підготовки студентів спеціальності «Дошкільна Освіта».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У процесі професійної підготовки майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку простежуються зв'язки між: навчальним матеріалом для студентів та методами його передачі викладачами ЗВО здобувачам освіти; налагодженням взаємостосунків між викладачем і здобувачами освіти; формуванням та розвитком професійних якостей майбутнього вихователя та особливостями організації освітнього процесу в ЗВО. Слід враховувати певні протиріччя: між інтелектуальними, фізичними силами студента і обмеженим лімітом часу; між прагненням здобувача освіти до самостійності щодо відбору знань і досить лімітованими формами і методами підготовки майбутнього фахівця; між необмеженим потоком інформації із різних інтернет-мереж, що розширює простір студентам для отримання знань і світогляд студентів та відсутністю у них умінь та бажання щодо її критичного аналізу, що призводить до неточності та поверховості знань, мислення і потребує використання великої кількості часу, а викладач ЗВО потрапляє у ситуацію, за якої слід проводити спеціальну роботу задля корекції, поглиблення знань і умінь студентів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У дослідженні проаналізуємо теоретико-методологічні засади застосування системного підходу у професійній підготовці майбутніх вихователів до організації творчої художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливими для нас в означеному руслі є дослідження С. Матвієнко. Учена трактує заняття із художньої праці з дітьми дошкільного віку засобом трудового виховання та творчого розвитку дітей. При цьому наголошує, що художня праця неабияк сприяє вихованню в дітей працелюбності, як важливої якості особистості [1]. Навчанню дошкільників трудовим умінням час організації занять з художньої праці присвячено дослідження А. Костак та Т. Молнар. Учені розглядають художньо-конструктивну діяльність дітей як дієвий засіб повноцінного різностороннього розвитку вихованців, засобом підготовки до подальшого навчання у початковій школі [2]. І. Листопад проаналізовано методику впровадження творчих завдань в освітній процес закладу дошкільної освіти. Наголошено, що під «творчістю» (креативністю) слід розуміти продуктивну діяльність особистості, здатної створювати якісно нові матеріальні продукти, у які втілено духовні цінності суспільного призначення; форму психічної активності людини, яка продукує якісно нове, неповторне і оригінальне [3].

Підготовці майбутніх вихователів ЗДО до керівництва художньо-творчою діяльністю дошкільників присвячено дослідження Т. Єськової. Творча діяльність, як наголошує учена, надає майбутньому вихователю можливість задля різносторонньої реалізації, розкриття власного потенціалу. Ученою проаналізовано зміст, форми, методи та засоби підготовки здобувачів освіти в окресленому руслі [4]. О. Лехновською охарактеризовано компоненти розвитку творчих здібностей здобувачів освіти під час опанування ними освітніх компонентів. Творчу діяльність майбутнього педагога ученою потрактовано як вид освітньої діяльності, спрямований на вирішення освітньо-творчих задач, які реалізуються в умовах застосування педагогічних засобів, орієнтованих на опір та максимальне використання природних здібностей студента [5].

Освітній процес є специфічною системою, яка функціонує на основі внутрішніх психічних процесів як студентів, так і викладачів. Кожен із суб'єктів аналізує та формує свої інформаційні потоки внаслідок власної індивідуально змістової діяльності задля вирішення відповідних навчальних завдань. Під час навчання в університеті здобувач освіти набуває конкретних знань та умінь, оволодіває важливими професійно-особистісними якостями, формує та удосконалює відповідні практичні умінь у процесі проходження педагогічної практики у ЗДО [6]. З цього приводу М. Криловець

зазначає, що системний підхід дає можливість забезпечити цілісність усіх компонентів змісту освітнього процесу, забезпечує єдність поглядів на проблему підготовки педагогів у ЗВО [7].

Зазвичай систему розглядають як множину взаємодіючих, взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих елементів, які, будучи відокремленими, взаємодіють як єдине ціле. За міркувань І. Грязнова, розгляд змісту поняття «система» потребує виокремлення її основних характеристик: цілісність (характеризується поняттям «зв'язок» та забезпечує єдність усіх взаємодоповнюючих частин системи); структурність (сукупність взаємозалежних частин та компонентів системи, які відображають будову системи та внутрішні зв'язки її компонентів); єдність (взаємозв'язок та взаємообумовленість компонентів системи в єдиному цілому, підпорядкованість єдиній меті, цілі); цілеспрямованість (ієрархічність системи, взаємозв'язок компонентів та рівнів поміж собою, упорядкованість її частин); функціональність (управління за допомогою різноманітних характерних форм, методів та способів, які сукупно забезпечують активне функціонування, успішний розвиток, тісний взаємозв'язок із середовищем [8, с. 258]. Відтак системний підхід слід застосовувати досить ґрунтовно, як процес, що протікає за певних умов та зумовлений ними.

Характеризуючи категорію «система» у сучасних педагогічних дослідженнях, Я. Харченко зазначає, що її застосовують в різних варіативних аспектах: як спосіб мислення, суспільне явище, метод, практичну діяльність, класифікацію, теорію, сукупність відповідних норм та правил, сукупність об'єктів тощо [9, с. 95]. Аналізуючи особливості застосування системного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців, В. Корнєшук наголошує на важливості щодо означення мети, змісту навчання, технологій, суб'єктів підготовки, педагогічного середовища, що дає змогу окреслити можливі шляхи щодо удосконалення системи означеної підготовки. Зокрема, дослідниця зазначає, що саме системний підхід професійну підготовку майбутнього фахівця визначає як цілеспрямовану діяльність його суб'єктів, містить системоутворюючі зв'язки (мету, завдання, зміст, форми і методи підготовки) у взаємодії усіх компонентів освітнього процесу [10]. Під час моделювання творчого освітнього простору ЗВО вважаємо за доцільне враховувати принципи підготовки. З цього приводу покладаємося на дослідження Б. Кузьменко, який наголошує, що застосування системного підходу потребує дотримання наступних принципів: багатовимірності (дає змогу розглядати досліджуваний об'єкт чи явище з різних сторін); багаторівневості та різнопорядковості (допомагає визначити ієрархічну структуру системи, виявляти закономірності підпорядкування елементів у системі) [11, с. 2].

Аналізуючи принципи застосування системного підходу у процесі підготовки майбутніх педагогів,

О. Вознюк зосереджує увагу на реалізації специфічних принципів формування творчої особистості: визнання самоцінності особистості; олукування творчого мислення; суперечливості процесу щодо розвитку творчих здібностей особистості; дисипації (самовибудовування) творчих здібностей, в основі якого покладено положення синергетики; єдиного темпосвіту творчих здібностей (індивідуального темпу розвитку); відкритої чутливості задля розвитку творчих здібностей. Визначення ознак системного підходу, за міркувань ученого, потребує опису наступних аспектів: наявності компонентів, складників компонентів; цілеспрямованості (основа досягнення цілей); цілісності компонентної структури та окремих компонентів системи, їх єдності [12, с. 41]. Відтак основними елементами педагогічної системи є мета, навчальний матеріал, методи, форми засоби навчання, викладач ЗВО та студент.

Слід зазначити, що процес підготовки майбутнього педагога становить собою систему, яка складається із взаємопов'язаних частин цілого, кожна з яких виконує власні функції та завдання. Водночас системний підхід спрямований на формування інтегративного цілісного новоутворення в особистості. Це спонукає до якісного аналізу множинних складних взаємодій поміж функціональними елементами особистості (пізнавальні завдання, навчальні можливості здобувачів освіти, часові та просторові освітні умови тощо). Відповідно, у руслі підготовки майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку застосування системного підходу вбачаємо у структурно-функціональній цілісності освітнього процесу. Реалізація системного підходу дає змогу уточнити основні складники художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку та виокремити особливості означеної професійної підготовки майбутніх вихователів в освітньому просторі ЗВО.

Системний підхід варто застосовувати з позиції того, що особистість являє собою інтегративну динамічну психологічну систему, яка утворює взаємодію властивостей, які реалізують функції внутрішньої регуляції та зовнішнього обміну із соціальним та предметним середовищем. Оскільки людина входить водночас у кілька систем – біологічну, соціальну, фізичну тощо, системний підхід є носієм специфічних способів визначення якостей особистості. Взаємодіючи з елементами різних систем, людина проявляє чи набуває різних особистісних якостей, які розкриваються надалі як системні.

Індивідуальні характеристики усіх компонентів у системі, їх органічне функціонування, утворюють єдність, у якій усі елементи чи компоненти є цілком самостійними, проте не автономними утвореннями, оскільки підпорядковані загальному

цілісному функціонуванню усєї системи. Базовою категорією у професійній підготовці студентів до художньо-конструктивної діяльності з вихованнями є мета, від неї залежить окреслення та характеристика змісту підготовки. Процес досягнення мети об'єднує довкола себе всі частини педагогічного процесу, впливає на якість результату.

Застосування системного підходу у професійній підготовці здобувачів освіти дає нам можливість розкривати, аналізувати складові компоненти професійної підготовки майбутніх вихователів та органічно поєднувати їх поміж собою. Означений підхід зорієнтовує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, виявлення різноманітних взаємозв'язків, які укладаються у єдину теоретичну картину. При цьому особистість завжди входить до зовнішньої соціальної системи, ураховуючи внутрішню систему, яка повинна певним чином взаємодіяти із зовнішньою системою. Кожен освітній елемент у загальній системі освітніх послуг закладу вищої освіти має певне призначення, виконує конкретні функції, взаємодіючи водночас з усіма елементами системи.

Структурними компонентами системного підходу вбачаємо базові характеристики педагогічних систем, які сукупно утворюють факт їхньої наявності та містять мету, зміст, методи, засоби, форми навчання, суб'єкт та об'єкт. Водночас функціональні компоненти характеризують педагогічну систему в дії, оскільки кожен структурний елемент під час колективної, групової чи індивідуальної діяльності вступає в нові стосунки, підпорядковуючи їхню взаємодію. Слід зазначити, що підготовка майбутніх вихователів до художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку поєднує у собі основні структурні елементи: нормативні навчальні дисципліни, педагогічну практику, принципи, за якими вона функціонує як особлива цілісність, набуваючи водночас свої специфічні ознаки. Вони включають мету, структуру, принципи та етапи підготовки, рівні підготовки, соціокультурну відповідність. У розгляді опанування студентами одного навчального курсу, системний підхід передбачає аналіз мети та завдань, розробку змісту програми, врахування особливостей та складу студентських груп, обґрунтування низки форм і методів навчання, особливостей оцінювання курсу, опис ролі викладача ЗВО. Водночас застосування означеного підходу допомагає узагальнити кількісні та якісні показники освітнього процесу, здійснити прогнози щодо окреслення напрямів підготовки педагогів у руслі соціальних запитів суспільства.

Висновки. Застосування системного підходу в професійній підготовці майбутніх вихователів до організації художньо-конструктивної діяльності з дітьми дошкільного віку дає нам змогу окреслити її структуру, охарактеризувати компоненти підготовки та їхні взаємозв'язки, розробити модель

підготовки майбутніх педагогів в означеному руслі, яка охоплює сукупність взаємопов'язаних методів і форм, засобів, необхідних для формування належних художньо-конструктивних знань та умінь на основі індивідуального особистісного підходу щодо формування творчості майбутнього фахівця, готовності до виконання ним виконання ним усіх основних функцій майбутньої педагогічної діяльності в означеному аспекті. Функціонування компонентів системи, у якій гармонійно взаємодіють всі елементи, забезпечує викладач ЗВО, який виконує організаційну, регулятивну, інформаційну, трансформаційну, мобілізуючу функції. Від викладача суспільство потребує якісної фахової презентації свого предмета. Також слід брати до уваги і те, що викладач закладу вищої педагогічної освіти, внаслідок цілеспрямованого педагогічного впливу, координує виховні впливи суб'єктів виховання, виявляє та демонструє готовність до співпраці та взаємодії зі студентом, зорієтовуючи його на власні потенційні можливості. Означені спонування до пізнання, спільної взаємодії та пошуку сприяють перетворенню студента із об'єкту впливу на суб'єкт, який спрямовує та регулює власний розвиток.

Актуальність теми дослідження спонукає до подальшого вивчення розглянутої проблеми. Її перспективність вбачаємо в аналізі та обґрунтуванні педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів до організації творчої художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Матвієнко С. Виховання працелюбності дітей старшого дошкільного віку в процесі занять художньою працею. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія «Педагогічні науки». 2018, № 2(1), с. 17-24.
2. Костак А., Молнар Т. Навчання дошкільників трудовим навикам та вмінням в процесі художньої праці. Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. Мукачево: Вид-во МДУ. 2021, с. 50-54.
3. Листопад І. Творчі завдання як засіб розвитку творчих здібностей старших дошкільників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2020, № 23, с. 74-81.
4. Еськова Т. Підготовка майбутніх вихователів до керівництва художньо-творчою діяльністю дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2021, с. 60-66.
5. Лехновська, О. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення технологічних дисциплін у коледжі. Рівне. 2018, 105 с.
6. Борин, Г. Педагогічні умови організації художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку в умовах ЗДО. Молодь і ринок. 2021, № 9 (125), с. 37-42.

7. Криловець М.Г. Система методичної підготовки майбутніх учителів географії : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 482 с.

8. Грязнов І. О. Обґрунтування компонентів системи морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. Збірник наукових праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2004. Вип. 8. С. 257–262. 2

9. Харченко С.Я. Дидактичні основи підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності. Луганськ: Альма матер, 1999. 138 с.

10. Корнещук В. В. Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2010. 44 с.

11. Кузьменко Б. В. Моделювання систем : навч. посіб / Б. В. Кузьменко, О. А. Чайковська. Київ. : КНУКіМ, 2009. 134 с.

12. В. Вознюк. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки, 2008. Вип. 52. С. 40–43.

ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НПУ ПІДРОЗДІЛІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

PREREQUISITES FOR IMPROVING THE SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE OF SPECIAL FORCE UNITS

Дослідження присвячено актуальним питанням модернізації системи професійної освіти майбутніх офіцерів Національної поліції України (НПУ) підрозділів спеціального призначення (із урахуванням вимог та реалій сьогодення). Відповідно до результатів аналізу науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури членами науково-дослідної групи встановлено, що на готовність представників досліджуваної категорії до виконання завдань за призначенням значним чином впливає наявний рівень фізичної та спеціальної фізичної підготовленості правоохоронців.

Головною метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів модернізації професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення із урахуванням реалій сьогодення. Під час теоретичного дослідження були використані наступні методи: аксіоматичні, ідеалізації, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізації, тощо.

В результаті дослідно-аналітичної роботи членами науково-дослідної групи визначена концепція системи організації фізичної підготовки правоохоронців підрозділів спеціального призначення МВС України (інших інституцій сектору безпеки і оборони України, а також провідних країн світу). Крім цього проаналізовані спеціалізовані курси «витримки», проходження яких здійснюється відповідно до принципу педагогічного моделювання з метою створення екстремальних ситуацій, що вимагають від бійців підрозділів спеціального призначення різних категорій граничного фізичного та психологічного напруження. З метою більш детального аналізу організації спеціалізованих програм, та впровадження їх в освітній процес майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення нами визначено зміст курсів «витримки», які складають кандидати на вступ до підрозділів Сил Спеціальних Операцій Збройних Сил України.

В результаті теоретичного дослідження членами науково-дослідної групи визначені пріоритетні напрями, що забезпечують модернізацію системи професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення (із урахуванням реалій та вимог сьогодення). Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі наукової розвідки передбачають визначення сутнісних характеристик формування готовності майбутніх офіцерів Національної поліції України підрозділів спеціального призначення до службово-бойової (оперативної) діяльності.

Ключові слова: витривалість, витримка, готовність, компетентності, курси, май-

бутні офіцери, поліцейські, професійна освіта, тактична медицина, фізична готовність, функціональна готовність.

The research is devoted to topical issues of modernization of the system of professional education of future officers of the National Police of Ukraine (NPU) special force units (considering the requirements and realities of today). According to the results of the analysis of scientific-methodical, special and reference literature, the members of the research group found that the readiness of the representatives of the studied category to perform the assigned tasks is significantly influenced by the current level of physical and special physical training of law enforcement. The main purpose of the study is to identify priority areas for modernization of professional education of future officers of NPU special forces, considering the realities of today. During the theoretical research the following methods were used: axiomatic, idealizations, historical and logical, convergence from the concrete, formalization, etc.

As a result of research and analytical work, the members of the research group defined the concept of the system of organization of physical training of law enforcement officers of special force units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (other institutions of the security and defense sector of Ukraine, as well as the world's leading countries). In addition, specialized courses of "endurance" are analyzed, which are carried out in accordance with the principle of pedagogical modeling in order to create extreme situations that require servicemen's of special force of different categories of extreme physical and psychological stress. In order to analyze in more detail, the organization of specialized programs and their implementation in the educational process of future officers of the NPU special forces, we have identified the content of "endurance" courses, which are candidates for admission to the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine.

As a result of the theoretical research, the members of the research group identified priority areas that ensure the modernization of the system of professional education of future officers of the NPU of special force units (considering the realities and requirements of today). Prospects for further research in the chosen area of scientific intelligence provide for the determination of the essential characteristics of the formation of the readiness of future officers of the National Police of Ukraine of special force units for combat (operational) activities.

Key words: endurance, endurance, readiness, competencies, courses, future officers, police, professional education, tactical medicine, physical fitness, functional readiness.

УДК 351.749

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.30>

Боровик М.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

Мартиненко О.М.,

викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

Оленченко В.В.,

ст. викладач кафедри фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України

Супронюк М.В.,

ст. викладач кафедри фізичної реабілітації Національного університету «Чернігівська політехніка»

Кулібаба С.О.,

ст. викладач кафедри фізичного виховання та ЛФК Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сьогодні одним із головних напрямків реформування системи Міністерства внутрішніх справ України поряд з технічним переозброєнням та

реорганізацією управлінської структури є підвищення рівня професійної майстерності, яка включає в себе, як перехід підрозділів Національної поліції України до комплектування особовим

складом на основі гендерної рівності, так і суттєве вдосконалення значимості бойової підготовки всіх категорій поліцейських, зокрема – майбутніх офіцерських кадрів підрозділів спеціального призначення НПУ, НГУ (та інших інституцій сектору безпеки і оборони України із правоохоронними функціями).

Слід відзначити, що в умовах сьогодення, російська військова агресія на теренах нашої держави оголила окремі проблемні питання в системі професійної підготовки особового складу інституцій сектору безпеки і оборони України (СБОУ) із правоохоронними функціями. Запровадження воєнного стану в Україні вимагає від поліцейських різних категорій виконання службово-бойових (оперативних) завдань, що раніше були не типовими для їх діяльності, серед яких: несення служби на стаціонарних блок-постах, перебування в місцях постійної дислокації підрозділу із загрозою ракетного (артилерійського) обстрілу, здійснення фільтраційних заходів на деокупованих територіях тощо, поруч з цим відбувається зuboжіння населення, збільшується об'єм незаконного обігу вогнепальної зброї, поширюються панічні настрої в суспільстві.

Враховуючи вище викладене прослідковується актуальність удосконалення системи фізичної та спеціальної фізичної підготовленості правоохоронців, зокрема – майбутніх офіцерів Національної поліції України (НПУ) підрозділів спеціального призначення.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи: кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3 (превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ, а також профільних кафедр закладів вищої освіти відповідно до договорів про міжкафедральну співпрацю (сумісний науковий проєкт «Модернізація СФП»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій (1 етап, березень-квітень 2022 р.) дозволив визначити низку учених: О. Ярещенко [1], В. Городнова, В. Кириленка, Ю. Репила [2], Н. Голенка [3] та інших фахівців (О. Лавніченка, М. Медвідь, В. Овчренко, А. Слюсаренка, А. Чухлатого, О. Шмакова), які у своїх працях висвітлили актуальні проблеми всебічного забезпечення системи службової підготовки правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення.

Заслужують уваги також роботи: М. Саморока, В. Халєпа, Н. Височіної, О. Хацаюка, Р. Іванішина [4], М. Боровик [5], В. Шемчука, О. Хацаюка, В. Соколовського, А. Ковтуненка, О. Корнієнка, Ю. Муштатова [6] та інших учених і практиків (А. Білоруса, Н. Голенко, Г. Єфімова, В. Колесникова, Ю. Черних, Є. Яковенка) – у яких визначаються ефективні педагогічні технології (педагогічні умови, моделі, методики тощо), що забезпечують

формування готовності майбутніх офіцерів підрозділів спеціального призначення (СП) системи МВС України до виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності (СБОД).

Не менш цікавими, виконаними на високому науково-методичному рівні є наукові праці: М. Кузнецова [7], А. Кийка, О. Моргунова [8], О., Khatsaiuk, M., Medvid, B., Maksymchuk, O. Kurok [9] та інших фахівців обраного напрямку наукової розвідки (С. Безпалого, Д. Грищенка, П. Дзюби, О. Крука, Р. Лисика, Р. Любича, О. Моргунова, С. Олексійчука, О. Пристинського, С. Русанівського, В. Тюріної, О. Федченка, П. Червоного, А. Чуха, В. Шемчука, В. Штоми) – у яких розкриваються актуальні питання удосконалення системи фізичної та спеціальної фізичної підготовленості представників інституцій сектору безпеки і оборони України (СБОУ) підрозділів СП.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Підсумовуючи результати аналізу науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури членами науково-дослідної групи (НДГ) встановлено, що актуальним питанням визначення пріоритетних напрямів, а також інтегральних показників готовності правоохоронців різних категорій підрозділів СП інституцій СБОУ до виконання завдань за призначенням в умовах воєнного стану – присвячено недостатню кількість науково-методичних праць, що потребує подальших наукових розвідок та підкреслює актуальність і практичну складову обраного напрямку дослідження.

Мета статті. Головною метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів модернізації професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення із урахуванням реалій сьогодення.

Для досягнення мети дослідження планува-лося вирішити наступні завдання:

- провести моніторинг Інтернет-джерел (аналіз науково-методичної та спеціальної літератури) у напрямі всебічного забезпечення системи службової підготовки правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення;

- визначити ефективні педагогічні технології, педагогічні умови, моделі, методики, що забезпечують формування готовності майбутніх офіцерів підрозділів спеціального призначення системи МВС України до виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності;

- здійснити аналіз спеціальної та довідкової літератури (аналіз архівних матеріалів) у напрямі удосконалення системи фізичної та спеціальної фізичної підготовленості представників інституцій СБОУ підрозділів спеціального призначення.

В процесі дослідно-аналітичної роботи були використані наступні методи (на теоретичному

рівні): аксіоматичні, ідеалізації, історичні і логічні, сходження від конкретного, формалізації, тощо. Крім цього було використано власний досвід службово-бойової (оперативної) діяльності в підрозділах спеціального призначення інституцій СБОУ.

Виклад основного матеріалу. В процесі подальшої дослідно-аналітичної роботи (2 етап теоретичного, травень-червень 2022 р.) нами проведено моніторинг існуючих прогресивних методів організації фізичної, а також спеціальної фізичної підготовки правоохоронців інституцій СБОУ (О. Хацаюк, О. Єлісеєва, В. Жуков, В. Клименко, Ю. Бережний [10], Ю. Самсонов, О. Ярещенко [11], В. Пронтенко, О. Старчук, О. Гусак, А. Дятел, І. Хлібович, К. Плева, О. Рябуха [12] та інш.).

Аналізуючи наукові праці зазначених вище фахівців фізичного виховання різних груп населення членами НДГ встановлено, що організації фізичної (спеціальної фізичної) підготовки правоохоронців досліджуваної категорії повинна: враховувати теорію перенесення фізичної підготовленості правоохоронців; передбачати використання практичного досвіду службово-бойової (оперативної) діяльності працівників НПУ підрозділів СП; передбачати акцентоване використання сучасних педагогічних технологій із технічними засобами навчання тощо; формувати логічне та тактичне мислення, що забезпечує вірну алгоритмізацію виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах СБОУ; передбачати використання індивідуального підходу до всебічного розвитку майбутніх офіцерів НПУ підрозділів СП.

Надалі, з метою багатовекторного аналізу та створення високофункціональної моделі фізичної та спеціальної фізичної підготовки майбутніх офіцерів НПУ підрозділів СП (із урахуванням реалій сьогодення) розглянемо особливості організації та змісту систем фізичної підготовки у військових формуваннях провідних країн, що входять до блоку НАТО. На сьогодні фізична підготовка правоохоронних органів країн, що входять до блоку НАТО базується на прийнятті трьох концепцій: 1) концепція «придатності» (Німеччина); 2) концепція «готовності» (США, Англія); концепція «мобілізації» (Франція).

Необхідно підкреслити, що впровадження в систему професійної підготовки представників досліджуваної категорії зазначених вище «концепцій» передбачає ретельне визначення необхідних форм, методів, методик тощо, а також засобів фізичної (спеціальної фізичної) підготовки, що забезпечують готовність представників «силового блоку» до виконання завдань за призначенням. Варто також зауважити, що особливої уваги заслуговує принцип педагогічного моделювання оптимальних психофізичних навантажень. Він сприяє формуванню ключових компетентностей у представників досліджуваної категорії,

службово-бойова (оперативна) діяльність яких нерідко відбувається в екстремальних умовах. Зазначений вище принцип реалізовується за допомогою так званих курсів «витримки», або курсів «вживання».

Для прикладу, військово-прикладні навички (професійні компетентності) військовослужбовців підрозділів спеціального призначення США удосконалюються при проходженні ними спеціалізованих курсів подолання перешкод, серед яких, можна виділити наступні курси [13]:

«пригод» (складається з прихованого пересування у важко прохідній місцевості);

«мобільної підготовки» (до якого входять: веслування на човні, плавання зі зброєю та відповідним екіпуванням, подолання спеціальних польових перешкод);

«повітряно-штурмової підготовки» (передбачає посадку на вертоліт з трапу на висоті 15-20 м., десантування з канату із 40-ка метрової висоти та марш-кидок на 10 миль із повною викладкою по пересіченій місцевості). Крім вище переліченого, бійці підрозділів СП проходять спеціальні курси підготовки в районах високогір'я, пустелі, в джунглях та арктичних районах.

У свою чергу, до змісту курсів «витримки» збройних формувань Великобританії входять кроси та марш-кидки, подолання яких відбувається вдень і вночі у важко прохідній місцевості з додатковим обтяженням, при подоланні дистанції вага спорядження поетапно збільшуються таким чином, щоб кожне тренування закінчувалося на межі фізичних, а також психологічних можливостей військовослужбовців. Особливої уваги заслуговує метод, відповідно до якого невеликі групи правоохоронців здійснюють марші на значні відстані (45-50 та більше км, із урахуванням часових нормативів). Типовими місцями таких маршів виступають важкопрохідні болота Південно-Західної Англії. У разі, якщо військовослужбовець прибув на точку збору із запізненням понад 2 хв – порушується питання про його професійну не придатність.

Спеціалізований курс з фізичної загартованості військовослужбовців Французької армії має назву курс «Командо», який складається: з виконання комплексу прийомів та дій, в умовах підвищеної небезпеки та ризику і пов'язані із значними фізичними та психічними навантаженнями. До змісту курсу входять: «смуга ризику», деякі ділянки якої долаються під впливом вогневого ураження різних типів вогнепальної зброї; скелелазіння; водна підготовка, форсування водойм; моделювання ситуації втечі з полону; ураження важкоброньованої техніки, з близької відстані.

«Марші-вживання» військових Італійської армії, з перелічених вище спеціалізованих курсів є найбільш затяжними (для подолання відстані до 200 км підрозділу надається 5 днів). Окремі

підрозділи гірських стрільців здійснюють «підйоми виживання» по навісним скелям при низьких температурах у повному екіпіруванні [14].

З метою більш детального аналізу організації спеціалізованих програм, та впровадження їх в освітній процес майбутніх офіцерів поліції підрозділів СП розглянемо зміст курсу «витримки», які складають кандидати на вступ до найбільш елітного підрозділу військових формувань в Україні, а саме Сил Спеціальних Операцій (ССО). Функціональні обов'язки бійців ССО є: руйнування задумів ворога, сприяння основним силам у виконанні поставлених завдань, досягнення ефекту оперативного-тактичного рівня [5].

Кандидатами на службу в лавах ССО України можуть бути особи віком до 35 років, які мають відмінний стан здоров'я та високий рівень фізичної підготовленості. Перевага також надається бійцям, які мають досвід бойових дій, а також володіють іноземними мовами. Необхідно підкреслити, що при проходженні курсу «витримки» – вимоги перед кандидатами є рівними незалежно від того, яке вони мають військове звання, чи яку посаду вони обіймали до цього.

Перед початком курсу «витримки» кандидати проходять ретельний медичний огляд, це пов'язано з тим що серед охочих вступити до лав ССО багато мотивованих людей, які можуть приховувати вади із здоров'ям. Курс «витримки» починається з перевірки спорядження, вага особистих речей є суворо регламентована, на шикванні кандидатам доводять правила перебування на курсі, видають кольорові жилети із зазначеними номерами, які в подальшому використовується замість імен (зв'язок із зовнішнім світом заборонений). Основним завданням інструкторів є контроль за заходами безпеки, а також моделювання умов виконання завдань за призначенням на фоні значного психофізичного навантаження, що сприяє відсіву не підготовлених кандидатів. Необхідно підкреслити, що учасників зазначеного вище курсу постійно перевіряють на стресостійкість. Також існує система індивідуальних покарань. Інструктори мають впевнитись чи у кандидатів не має сумнівів для проходження курсу, вони повинні постійно демонструвати свою мотивацію. Однією з колективних вправ є завантаження мішків землею вагою до 30 кг., та перенесення їх на відстань 10-12 км.

Особливістю курсів витримки є проведення «Чорного дня», під час якого кандидати виконують фізичні навантаження на межі своїх можливостей. Інструктори не оголошують його початок, починається він із виконання загально розвиваючих вправ, після чого кандидати висувуються на поле де виконують: пересування навприсядки, переповзання по пластунськи, перенесення колоди, евакуацію умовного пораненого, кантування шини

та перенесення інших не ергономічних підручних засобів.

Невід'ємною складовою відбору є топографія, яка починається з теоретичних занять, де кандидати опановують азимути, орієнтування за картами, користування компасом. Теоретичні заняття підкріплюються польовими виходами, з метою досягнення кінцевої заданої точки, що можуть проходити вдень та вночі. Пересування під час польового виходу відбувається приховано, забороняється користуватися стежками та дорогами.

Під час курсу «витримки» кандидати проходять «богатирські випробування». З точки А необхідно доставити умовне спорядження, пальне, зброю, або набої до точки Б, в зворотньому напрямку необхідно здійснити евакуацію пораненого. Під час випробування можуть виникнути додаткові фактори (поява додаткового обтяження, зміна напрямку руху, прискорення в пересуванні, приховане пересування від ворожих патрулів тощо).

Під час фінального випробування, рекрути отримують зброю, споряджаються амуніцією та здійснюють 30-ти км., марш-кидок. Після чого відбувається урочисте шиккування на якому інструктори вітають рекрутів із зарахуванням до кваліфікаційного курсу ССО, на якому на них чекатиме не менш насичене навчання за відповідними військово-обліковими спеціальностями. Необхідно підкреслити, що лише найбільш фізично підготовлені, а також психологічно стійкі рекрути у змозі пройти курс «витримки» ССО України.

В розрізі окресленої проблематики, фахівцями фізичної та спеціальної фізичної (бойової підготовки) ССО України розроблена 5-ти тижнева програма, яка найбільш детально відтворює умови з якими кандидатам доведеться зіштовхнутись під час проходження спеціалізованого курсу [15].

Відповідно до вище викладеного, членами НДГ визначені основні пріоритетні напрями, що забезпечують модернізацію професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення (відповідно до вимог та реалій сьогодення), а саме:

- розвиток та удосконалення загальної та спеціальної витривалості, м'язової сили та спритності;
- розвиток вестибулярної стійкості та координації;
- формування навичок застосування заходів фізичного впливу (сили) у різних умовах СБОД;
- розвиток та удосконалення швидкості;
- формування навичок прискореного пересування по пересіченій місцевості;
- формування високої психологічної стійкості до впливу несприятливих факторів СБОД;
- формування військово-прикладних навичок перенесення нестандартних вантажів (зброї, екіпіровки, боєприпасів тощо) на фоні значного психофізичного навантаження;
- розвиток та удосконалення навичок метання гранат на дальність та влучність;

формування навичок самоконтролю в умовах значного психофізичного навантаження тощо.

Проведений аналіз службово-бойової (оперативної) діяльності правоохоронців підрозділів СП в умовах воєнного стану свідчить про те, що перед представниками зазначеної вище категорії нерідко виникають завдання виконання яких, пов'язане із значним ризиком для життя. Крім цього, наявний досвід бойових дій (СБОД) свідчить про те, що підготовка бійців підрозділів спеціального призначення (у тому числі й майбутніх офіцерів НПУ) – вимагає значних засобів і тривала за часом.

Враховуючи вище викладене, актуальності набуває питання необхідності, а також своєчасності внесення змін до програми професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів СП (програми службової підготовки поліцейських різних категорій). Зазначені зміни повинні передбачати відпрацювання курсантами (поліцейськими) наступних навчальних питань: удосконалення техніки та тактики пересування малими групами (одиночного пересування різними способами); формування військово-прикладних навичок «зачистки» населених пунктів (штурмових дій приміщень); розвиток та удосконалення техніки та тактики застосування заходів фізичного впливу в засобах індивідуального захисту; формування навичок тактичної медицини (домедичної допомоги) тощо.

Висновки. В результаті теоретичного дослідження членами науково-дослідної групи визначені основні пріоритетні напрями, що забезпечують модернізацію професійної освіти майбутніх офіцерів НПУ підрозділів спеціального призначення (відповідно до вимог та реалій сьогодення): розвиток та удосконалення загальної та спеціальної витривалості, м'язової сили та спритності; розвиток вестибулярної стійкості та координації; формування навичок застосування заходів фізичного впливу (сили) у різних умовах СБОД; розвиток та удосконалення швидкості; формування навичок прискореного пересування по пересіченій місцевості; формування високої психологічної стійкості до впливу несприятливих факторів СБОД; формування військово-прикладних навичок перенесення нестандартних вантажів (зброї, екіпіровки, боєприпасів тощо) на фоні значного психофізичного навантаження; розвиток та удосконалення навичок метання гранат на дальність та влучність; формування навичок самоконтролю в умовах значного психофізичного навантаження тощо.

Результати теоретичного дослідження впроваджені у систему професійної освіти курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ. Перспективи подальших досліджень у обраному напрямі наукової розвідки передбачають визначення сутнісних характеристик формування готовності майбутніх офіцерів Національної поліції України підрозділів спеціального

призначення до службово-бойової (оперативної) діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яреценко О.А. Підвищення вестибулярної стійкості правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення. *Збірник наукових праць АБВ МВС України «Честь і закон»*. 2013. № 4 (47). С. 20-24.
2. Городнов В.П., Кириленко В.А., Репило Ю.Є. Підходи до визначення спроможності частин і підрозділів спеціального призначення військових формувань держави до виконання завдань за призначенням. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2021. Вип. 1 (27). С. 10-13.
3. Голенко Н.М. Моделювання в професійній підготовці працівників підрозділу поліції спеціального призначення. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7 (1). С. 302-308.
4. Саморок М.Г., Халєп В.В., Височіна Н.Л., Хацаюк О.В., Іванішин Р.О. Формування професійних компетентностей у правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення до дій у гірських умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 2020. № 71 (2). С. 208-215.
5. Боровик М.О. Вивчення деяких особливостей діяльності підрозділів поліції спеціального призначення зарубіжних країн. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 167-177.
6. Шемчук В., Хацаюк О., Соколовський В., Ковтуненко А., Корнієнко О., Ю. Муштатов. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів до дій в умовах радіаційної, хімічної та біологічної небезпеки. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 360-381.
7. Кузнецов М. Організація фізичної підготовки військовослужбовців Сил спеціальних операцій. *Спортивна наука України*. 2016. № 5 (75). С. 13-19.
8. Кийко А.С., Моргунов О.А. Показники емоційно-вольової сфери працівників підрозділів спеціального призначення МВС під час розробки алгоритму спеціальної фізичної підготовки. *Збірник наукових праць «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України»*. 2021. С. 134-138.
9. Khatsaiuk, O., Medvid, M., Maksymchuk, B., Kurok, O., Dziuba, P., Tyurina, V., Chervonyi, P., Yevdokimova, O., Levko, M., Demchenko, I., Maliar, N., Maliar, E., & Maksymchuk, I. (2021). Preparing Future Officers for Performing Assigned Tasks through Special Physical Training. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (2), 457-475. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/431>.
10. Хацаюк О.В., Єлісеєва О.С., Жуков В.Л., Клименко В.П., Бережний Ю.М. Модель формування готовності майбутніх офіцерів-правоохоронців до застосування заходів фізичного впливу в різних умовах службово-оперативної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. №29 (Т. 2). С. 174-178.
11. Самсонов Ю.В., Яреценко О.А. Сутнісні характеристики, критерії та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів інституцій СБОУ до дій у складі бойових розрахунків ПТРК в системі професійної освіти із використанням засобів СФП.

Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних та східних одноборств. 2020. № 15. С. 49-61.

12. Пронтенко В., Старчук О., Гусак О., Дятел А., Хлібович І., Плева К., Рябуха О. Вплив засобів спеціальної фізичної підготовки на формування фізичної готовності майбутніх офіцерів до професійно-бойової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2021. Вип. 10 (141). С. 106-110.

13. Одерів А.М., Климович В.Б., Добровольський В.Б., Корчагін М.В., Особливості організації та

змістовне наповнення систем фізичної підготовки у збройних силах держав-членів НАТО та України. *Український журнал медицини, біології та спорту.* 2020. Вип. 2 (24). С. 271-282.

14. Круцевич Т., Пангелова Н., Підлетьчук Р. Концептуальні підходи до організації систем фізичної підготовки військовослужбовців у провідних країнах НАТО. *Науково-теоретичний журнал «Теорія і методика фізичного виховання і спорту».* 2021. Вип. 2. С. 344-356.

15. Сили спеціальних операцій ЗС України (5-ти тижнева програма фізпідготовки). 2022. <https://sof.mil.gov.ua/ready> (дата звернення: 29.06.2022).

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГРАФІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

WAYS TO IMPROVE THE GRAPHIC SKILLS OF FUTURE SPECIALISTS OF CREATIVE SPECIALTIES

УДК 378.02

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.31>

Бредньова В.П.,

канд. тех. наук, доцент,
професор кафедри нарисної геометрії
та інженерної графіки
Архітектурно-художнього інституту
Одеської державної академії
будівництва та архітектури

Смичковська О.М.,

ст. викладач кафедри образотворчого
мистецтва
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Яворська Н.М.,

ст. викладач кафедри нарисної
геометрії та інженерної графіки
Архітектурно-художнього інституту
Одеської державної академії
будівництва та архітектури

Яворський П.В.,

асистент кафедри нарисної геометрії
та інженерної графіки
Архітектурно-художнього інституту
Одеської державної академії
будівництва та архітектури

Робота присвячена дослідженню теоретичних аспектів та шляхів удосконалення графічної майстерності майбутніх випускників творчих закладів вищої освіти (ЗВО) у сфері шрифтової графіки. Предметом дослідження є вивчення факторів впливу на процеси навчання та формування прийомів графічного моделювання шрифтових прикладних форм для продукції в різних сферах діяльності людини, починаючи з ювелірних виробів, домашнього побутового і декоративного посуду, та закінчуючи виробами декору для інтер'єру в архітектурі в цілому, у тому числі на основі сучасних комп'ютерних технологій. У роботі для поглибленого представлення та ерудиції комплексно розглянуто деякі важливі історичні етапи та факти розвитку різних шрифтів, дано аналіз основних методологічних прийомів викладання графічних дисциплін, пов'язаних з вивченням шрифтової графіки, визначено основні знання, уміння, навички та здібності, які необхідні студентам для застосування цих компетентностей у подальшій професійній діяльності. Як ми раніше відзначали, графічна освіта у ЗВО в цілому складається з підготовки студентів у суміжних із шрифтовою графікою дисциплінах, таких як нарисна геометрія, мистецтво шрифту, рисунок та живопис, образотворче мистецтво тощо.

Наше сьогодні часто називають століттям інформації, незалежно від виду та форми комунікації в її основі знаходиться текст, при цьому графічні форми та технології роботи з текстами залишаються базовими, у чому і полягає актуальність даного дослідження. До аналізу творчого процесу художників, архітекторів та дизайнерів можна застосувати такий підхід – розглядати просторове середовище та продукти діяльності як візуальну творчість, як роботу з текстами, контекстами та значеннями. Тоді виникає проблема вибору та грамотного використання художніх засобів, слізувучних часу та змісту інформації. Незважаючи на спільність систем писемності та інформаційних технологій, окрема особистість, художник, дизайнер, архітектор, студія чи фірма виявляють свою індивідуальність

через текст – і не лише за змістом, а й за формою.

Ключові слова: графічна майстерність, мистецтво шрифту, творчі спеціальності, прикладні питання шрифтової графіки.

The work is devoted to the study of theoretical aspects and ways to improve the graphic skills of future graduates of creative educational institutions in the field of type graphics. The subject of the research is the study of the factors influencing the learning processes and the formation of graphic modeling techniques for font application forms for products in various fields of human activity, from jewelry, household and decorative utensils, to interior decor products in architecture in general, including based on modern computer technologies. For an in-depth understanding and erudition, the work comprehensively considers some important historical stages and facts of the development of various fonts, analyzes the main methodological methods of teaching graphic disciplines related to the study of font graphics, identifies the basic knowledge, skills, abilities and that students need to apply these competencies in further professional activity. As mentioned earlier, graphic education in Higher Education Institutions generally consists of preparing students for disciplines related to font graphics, such as descriptive geometry, font art, drawing and painting, fine arts, and so on.

Our time is often called the information age, regardless of the type and form of communication, it is based on text, while graphic forms and technologies for working with texts remain basic, which is the relevance of this study. The following approach can be applied to the analysis of the creative process of artists, architects and designers - to consider the spatial environment and products of activity as visual creativity, as work with texts, contexts and meanings. There is a problem of choosing and competent use of artistic means, consonant with the time and meaning of information. Despite the commonality of writing systems and information technology, an individual, artist, designer, architect, studio or company manifests its individuality through the text - and not only in meaning, but also in form.

Key words: graphic skills, font art, creative specialties, applied issues of font graphics.

Постановка проблеми. Професійна діяльність творчих фахівців з розробки та застосування шрифту носить різноманітний характер, від пошуку художньої форми шрифту до розробки шрифтових композицій, що відображають форму та зміст певних видів графічних робіт, наприклад, для художньої та архітектурної практики, книжкової, газетної та журнальної графіки, у різних системах візуальної комунікації та ін. Навчання художньої композиційної діяльності, що включає роботу з кольором, шрифтом та формою, на практичних заняттях доцільно організувати так, щоб уміння

та навички, які є важливими складовими творчого процесу, надовго та міцно увійшли до структури професійного становлення студентів, що є важливою освітньою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій полягає насамперед у необхідності розглянути в багатьох доступних джерелах, що так чи інакше присвячені опису різних типів, особливостей та інших характеристик шрифту, різноманітні причини його виникнення, розвитку та застосування в різних сферах. В багатьох навчальних виданнях різних авторів розглядаються певні історичні умови, методи накреслення

шрифтів і їх практичне застосування [1, 173-184; 2; 4; 5, 103-113; 10, 38-42; 11, 49-50; 12; 18; 20, 152-160; 21; 23, 64-77 та ін.]. Наші дослідження пов'язані з *Науково-дослідною* роботою «Удосконалення організації навчального процесу за допомогою дистанційних форм навчання та методології викладання графічних дисциплін для студентів будівельних та архітектурно – художніх спеціальностей на основі компетентнісного підходу», що проводиться на кафедрі Нарисної геометрії та інженерної графіки Одеської державної академії будівництва та архітектури (ОДАБА) протягом багатьох останніх років. Також авторами використовується багаторічний досвід викладання графічних дисциплін в Південноукраїнському національному педагогічному університеті на кафедрі «Образотворче мистецтво для напрямку «Професійна освіта. Дизайн». Велику зацікавленість під час розглядання *невирішених питань* у сучасній навчальній та науковій літературі викликає матеріал, присвячений прикладним питанням застосування шрифтової графіки у сучасних реаліях [3, 642-644; 6, 326-321; 8, 7-13; 13, 36-39; 15, 36-47; 17, 28-34; 22, 11-14 та ін.].

Метою дослідження є узагальнення багаторічних результатів щодо розвитку та удосконалення підходів у методології викладання графічних дисциплін, у підвищенні засобів мотивації навчання студентів художніх та архітектурних спеціальностей, у набутті стійких графічних компетентностей та засобів їх креативного застосування у майбутній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. У теорії та практиці шрифтової графічної підготовки наголошується на тому, що основою шрифтової діяльності студентів має бути *буква*, тому що буква є відправною точкою у творчій діяльності художника в роботі над створенням нових шрифтів, написів, знаків (логотипів). Вивчення конструктивних побудов букв дає уявлення про особливості графічної форми всього алфавіту. Одним із методів, що сприяє створенню виразності шрифту та в цілому шрифтовій композиції, є *стилізація*. Стилізація також застосовується для того, щоб підкреслити стильову художність тексту. Для досягнення виразності шрифту, особливо в конкретному художньо-композиційному рішенні або реальних прикладних об'єктах, великого значення набувають способи його виконання, використовувани матеріали та інструменти тощо.

Перш, ніж приступити до детального вивчення особливостей *мистецтва шрифту*, як на це вказують відомі класики [9; 14; 21 та ін.], необхідно ознайомитись з історією виникнення шрифту та його вдосконаленням протягом часу. Історичний шлях шрифту пройшов через наскальні малюнки (печери Ласко та Альтамір, яку називають ще Сікстинською капелою кам'яного століття), через ієрогліфи та клинопис (в Єгипті та країнах Близького Сходу), через глиняні таблички у Межиріччі та виникнення першої

подоби алфавіту у Фінікії. Далі шлях шрифту проходив, через століття давньої Греції та стародавнього Риму (колона Траяна в Римі), його художнє вдосконалення у середні віки країн Європи та Азії. Кожен етап виникнення та становлення шрифту – це ціла епоха, яка впливає на стиль та засоби накреслення, тому, на наш погляд, задача навчання студентів шрифтовій графіці досить цікава та багатогранна [7, с. 84-89; 16, с. 21-22; 19, с. 17-21; 20, 152-160 та ін.].

В нашому дослідженні наведені деякі поточні та підсумкові результати студентів молодших курсів та магістрів художніх спеціальностей Архітектурно-художнього інституту (АХІ) Одеської державної академії будівництва та архітектури (ОДАБА) і студентів Художньо – графічного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (ПНПУ) напрямку «Професійна освіта. Дизайн», всього у кількості 86 студентів. Для обробці даних були використані методи спостереження за навчальним процесом студентів і порівняльний аналіз робіт здобувачів.

Головною метою цих графічних дисципліни є, за великим рахунком, шрифтовий дизайн для вирішення різних виробничих завдань, наприклад, художнє оформлення шрифтами, буквицями, монограмами та вензелями виробів прикладного мистецтва. На рис. 1 наведені приклади *поточних* студентських робіт за темою «Буквиця»

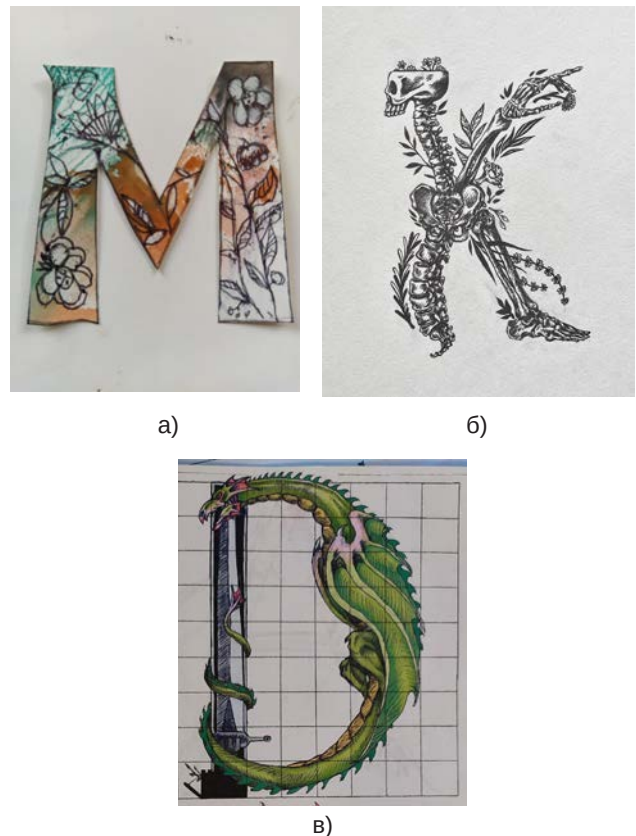

Рис. 1. Приклади поточних студентських робіт за темою «Буквиця»: а) літера М, б) літера К, в) літера D

Художники всіх часів, епох і народів прикрашали свої вироби шрифтами та монограмами, починаючи з ювелірних виробів, домашнього побутового та декоративного посуду і закінчуючи виробами декору для інтер'єру як приватних володінь, для всесвітньо відомих палаців та замків. У XVI та XVII століттях були поширені кубки з прикрасами емаллю у вигляді гербів міст, фамільних вензелів лицарів та вензелів знаменитих князів тощо. Стародавніх артефактів можна надати безліч для навчання та вивчення, але не можна досягнути неосяжне, тому надаємо особливо цікаві експонати, вивчаючи які студенти отримують навички гармонії, пропорції, почуття стилю, форми тощо. Зразки старовинних та сучасних келихів, що передають особливу атмосферу та настрої, безсумнівно підштовхують студентів до творчості. На рис. 2 і рис. 3 наведені пошукові приклади та студентські роботи, виконані за допомогою комп'ютерних графічних програм.

а)

б)

Рис. 2. Приклади шрифтового дизайну на стародавньому посуду (студентські пошуки у літературних джерелах)

а)

б)

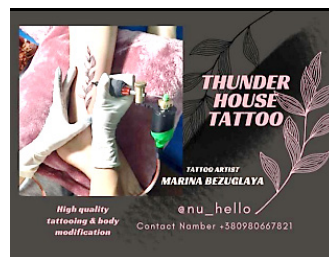
Рис. 3. Роботи студентів, що виконані за допомогою комп'ютерних графічних редакторів Blender 2.8 і EEEVEE

Свої знання та вміння студенти застосовують не лише в галузі оформлення проектів, а й у оформленні продукції різної сфери діяльності, однією з яких є, наприклад, оформлення книжкових обкладинок, журналів, настінних календарів, візиток тощо. Майже на кожному підприємстві або фірмі працює художник – оформлювач, який відповідає за дизайн продукції, рекламу та упаковку. Підкреслимо, що у країнах Європи та Північної Америки цій професії приділяється особлива увага. Таким чином, прикладні задачі викликають у студентів велику зацікавленість.

На рис. 4 вибірково наведені приклади підсумкових робіт: а) – книжкова обкладинка; б) – візитка; в) – ескіз вензеля на чайній кружці; г) – шкатулка з інкрустаціями; д) – батик: візерунок «Квітковий настрої»; е) – батик: візерунок «Перші квіти» (техніка Монотипія).

а)

б)

в)

г)

д)

е)

Рис. 4. Приклади студентських тематичних підсумкових робіт

Висновки і подальші перспективи. Шрифт – це невід’ємна частина мистецтва і культури народу, тому студенти повинні оволодіти відповідними знаннями про різні стилі і форми шрифтів всіх епох, стійкими компетенціями у виконанні шрифтових композицій, особливо тих, які мають історичне і художнє визнання. Наведені результати підкреслюють вмотивованість та схильність студентів до креативних пошуків і дозволяють авторам зробити висновки про актуальність цієї тематики. Надане наукове дослідження не претендує на всебічне розв’язання проблеми, тому ми запрошуємо висловити свої думки всіх, кого зацікавила ця актуальна проблема. Перспективу подальших наукових пошуків бачимо у продовженні удосконалення викладання шрифтових графічних дисциплін студентам творчих спеціальностей закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Архитектурное черчение : Справочное пособие / Ткач Д.И., Русскевич Н.Л., Нириенберг П.Р., Ткач М.Н. Киев : Будивельник. 1991. 272 с.
2. Безухова Л. Н., Л. А. Юмагулова. Шрифт в работе архитектора : Москва : 2007. 160 с.
3. Бредньова В.П. Про необхідність якісної професійної художньо-графічної підготовки майбутніх архітекторів. *Сборник научных трудов. Региональные проблемы архитектуры и градостроительства*. 2007. № 9-10. С. 642-644.
4. Bredniova V.P., Dzhuguryan T.G., Marchenko V.S. *Engineering graphics* : навч. посіб. Odessa: 2008. 204 с.

5. Биркович Т.І., Варивончик А.В., Мазур Б.М. Особливості навчання студентів професійної майстерності в мистецьких закладах вищої освіти : *Питання культурології*. 2021. № 2. С. 103-113.

6. Воевідко, Л. М. Компоненти фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей : *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. № 18. С. 326-331.

7. Галіцан О., Койчева Т., Курлянд З. Фасилітаційна компетентність викладача вищої школи як суб’єкта педагогічної діяльності : *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: 2019. Вип. 4(129). С.84-89.

8. Галіцан О., Осипова Т., Койчева Т. Методичний ресурс формування естетичної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей : *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 1 (130). С. 7-13.

9. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти : Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНУ. 2008. Вип. 57. С. 44-48.

10. Bredniova V. On the improvement of the methodology of engineer staff’s graphic training on the basis of optimization of psychological and pedagogical approaches : *Modern Tendencies in Pedagogical Education and Science of Ukraine and Israel*. Ariel University. 2016. № 7. P. 38-42.

11. Бредньова В.П., Смичковська О.М. Моніторинг якості професійного навчання студентів архітектурно-художнього профілю : *Zbiór artykułow naukowych*. Warszawa : 2017. S. 49-50.

12. Бредньова В.П. Нарисна геометрія. Конструктивні та прикладні задачі з елементами теорії : навч. посібн. (з грифом МОНУ). Одеса : 2013. 196 с.

13. Кирсанов Д.М. Шрифтовой облик современного коммуникативного пространства : *Рекламные технологии*. Москва : 2007. № 3. С. 36-39.

14. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : /за ред. О.В. Овчарук. Київ: 2004. 112 с.

15. Коновець С. С. Особливості професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах: *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. № 22. С. 36-47.

16. Молнар Т.І. Теоретичні основи компетентнісного підходу як освітньої інновації : *Zbiór artykułow naukowych*. Warszawa: 2017. С. 21-22.

17. Мусин Ш.Р., Куваева, М.М., Гайнуллин, И.А. Интегрированное обучение в процессе формирования профессиональных компетенций будущих бакалавров технических направлений : *Современные проблемы науки и образования*. 2019. № 1. С. 28-34.

18. Бредньова В.П., Перпері А.О., Яворська Н.М. Мистецтво шрифту : навч. посіб. Одеса: 2017. 128 с.

19. Бредньова В.П., Смичковська О.М., Прохорец І.М. До проблеми формування графічних компетенцій студентів архітектурних і художніх спеціальностей : *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського*. 2018. № 1 (120). С. 17-21.

20. Бредньова В.П., Яворська Н.М., Яворський П.В. Класичні задачі нарисної геометрії та

їх застосування в архітектурно-художній практиці : *Региональные проблемы архитектуры и градостроительства*. Одеса: 2021. № 15. С. 152-160.

21. Фаворский В.А. Об искусстве, о книге, о гравюре : Москва : 1987. 588 с.

22. Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей : *Науковий часопис Національного педагогіч-*

ного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. 2007. № 4(9). С. 11–14

23. Фейчер О. О. Зарубіжний досвід королівства Швеції у побудові системи управління вищими навчальними закладами мистецької освіти : *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. № 1, 64–77.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «МОЗКОВОГО ШТОРМУ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИРІШЕННЯ ЗАДАЧ КОМПЕТЕНТІСНОГО ХАРАКТЕРУ

USING THE "BRAINSTORM" METHOD TO PREPARE TEACHERS TO SOLVE COMPETENT PROBLEMS

Стаття присвячена актуальному питанню застосування інноваційних методів для підготовки вчителів до вирішення задач компетентнісного характеру у професійній діяльності. Поставлена задача розглянута на прикладі використання методу «Мозкового шторму» в підвищенні кваліфікації педагогів з вирішення нестандартних завдань. Наведені покрокові алгоритми вирішення задачі в залежності від куту зору на проблему, розглядаються можливості використання знань з різних дисциплін для отримання кінцевого результату. Визначені особливості застосування цього методу для навчання вчителів. Зазначено, що класично для реалізації методу формується дві команди – «генератори» та «експерти». У запропонованому ж варіанті пропонується групу не розділяти на команди, а представити себе у якості учнів, що проводять обговорення у класі, коли кожен висловлює свою думку, а потім її піддає критиці.

Розглянуте поняття «інноваційної технології» як докорінної зміни погляду щодо якогось питання чи проблеми, його переведення під інший кут з розумінням того, що будь-яка задача має свої форми, свій об'єм, тож і розглядати її варто з різних боків. Обґрунтоване використання системного підходу у вирішенні складних завдань.

При реалізації методики використані методи теорії ймовірності, комбінаторики, статистики, логіки із застосуванням класичних задач з фізики та геометрії. Серед особливостей застосування також наголошено, що називана методика вимагає наявності базових інформаційно-цифрових компетентностей, вміння будувати логічні схеми, з'єднувати їх в більш складні структури, розкладати, перетворювати, оптимізувати, знаходити за ними значення величин, які досліджуються.

У підсумку зазначено, що наведена методика дає змогу формалізувати умову задачі, візуалізувати окремі процеси, отримати логічні конструкти не лише для побудови алгоритму, як кінцевого рішення, а й для побудови нових задач з різних дисциплін, реалізації невеликих окремих проєктів, використання гри для засвоєння нових знань і вмінь, представлення окремих задач із можливістю знайти рішення за допомогою творчих підходів із застосуванням широкого спектру знань. Це, у свою чергу, надає нові можливості вчителям значно урізноманітнити заняття, відійти від тривіальних задач та наблизити завдання до вимог дійсного часу, представляти різні підходи до рішення одного й того ж завдання, знаходити правильні відповіді шляхом перебору масивів інформації.

Ключові слова: група, клас, ідея, професійна діяльність, дисципліна, пул, питання, логічна структура, команда.

The article is devoted to the topical issue of applying innovative methods to prepare teachers to solve task of competency in their professional activities. The task is considered on the example of using the "Brainstorm" method. This method is proposed to be used in improving the skills of teachers in solving non-standard problems. The paper submitted by step-by-step algorithms for solving the problem depending on the angle of view on the problem, considers the possibilities of using knowledge from different disciplines to obtain the final result. The specifics of using this method for teacher training were also determined. It is noted that classically, two teams are formed to implement the method – "generators" and "experts". In the proposed version, it is proposed not to divide the group into a team, but to present themselves as students who conduct discussions in the classroom, when everyone expresses their opinion, and then criticizes it.

The concept of "innovative technology" is considered as a radical change in the view of a particular issue or problem. Its translation from a different angle with the understanding that any task has its own forms, its own volume, so it should be considered from different angles. The use of a systematic approach in solving complex problems is justified. When implementing the methodology, the methods of probability theory, combinatorics, statistics, and logic were used using classical problems in physics and geometry. Among the features of the application, it is also noted that this method requires basic information and digital competencies, the ability to build logical schemes, connect them into more complex structures, decompose, transform, optimize, and find the values of the values that are being studied.

As a result, it is noted that the above methodology allows you to formalize the problem condition, visualize individual processes, get logical constructs not only for building an algorithm as a final solution, but also for building new problems in different disciplines, implementing small individual projects, using the game to assimilate new knowledge and skills, presenting individual problems with the ability to find solutions using creative approaches using a wide range of knowledge. This, in turn, provides new opportunities for teachers to significantly diversify classes, move away from trivial tasks and bring the task closer to the requirements of real time, present different approaches to solving the same problem, and find the right answers by searching through arrays of information.

Key words: group, class, idea, professional activity, discipline, pool, questions, logical structure, team.

УДК 378.046.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.32>

Буряк О.О.,
канд. пед. наук,
завідувач кафедри
природничо-наукових дисциплін
та методики їх викладання
Луганського обласного інституту
пслядипломної педагогічної освіти

Кечик О.О.,
канд. пед. наук,
завідувач кафедри педагогіки
та психології
Луганського обласного інституту
пслядипломної педагогічної освіти

Байдик В.В.,
канд. псих. наук,
завідувач кафедри управління освітою
Луганського обласного інституту
пслядипломної педагогічної освіти

Постановка проблеми у загальному вигляді. Іноді постає цікава наукова або технічна задача, щодо якої важко визначитись з відповіддю, навіть, якщо рішення нібито очевидне та легко обґрунтовується доказово. У такому випадку застосовують

креативну техніку, відому, як «злива ідей» або «мозковий шторм». Класично для реалізації методу формується дві команди – «генератори» та «експерти». Командою експертів висловлюються всі ідеї без критики. Потім ці ідеї аналізуються

командою експертів, які видобувають з кожної раціональні зерна для формування відповіді на поставлене питання.

Метод «мозкового шторму» можна дещо модифікувати та використати у підготовці педагогів до вирішення компетентних задач, для формування системного мислення та творчого підходу, а також для вдосконалення методики професійної діяльності з викладання низки дисциплін, що потребують формування вмінь з прийняття нестандартних рішень у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нестандартні методи підготовки вчителів до вирішення задач професійної діяльності є предметом дискусій багатьох поколінь новаторів освіти. Наприклад, в роботі [1, с. 205] підкреслюється актуальна складова творчого підходу у вчительській роботі, бо без цього неможливе формування морально-духовного концепту майбутнього громадянина України. Але в статті залишається невизначеним поняття «інноваційного підходу» у педагогічній діяльності та його заміна терміном «осучаснення». Останнє підкреслюється у роботі [2, с. 14], з акцентом на необхідність сучасної підготовки педагогів за інноваційними підходами. Зазначене підтверджує і робота [3, с. 3] з висновком, що будь-які нетрадиційні підходи у підготовці вчителів дозволяють формувати конкурентоспроможних фахівців, які вміють вирішувати завдання компетентного характеру у професійній діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на широке охоплення дослідниками тематики використання інноваційних методів для підготовки вчителів залишаються деякі невизначені питання. Зокрема – досі є неясною конкретизація терміну «інноваційний підхід». Це, в свою чергу, викликає питання щодо особливостей застосування окремих інноваційних методик у практичній роботі.

Мета статті. Метою даної роботи є представлення одного з варіантів застосування інноваційного методу «Мозкового шторму» для підготовки вчителів до вирішення задач компетентнісного характеру у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що вказана тема є продовженням багаторічних досліджень [4, с. 30; 5, с. 19], що проводилися в стінах Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Саме тому, термін «інноваційна технологія» вартий уточнення. Це – не просто осучаснення чогось старого, а докорінна зміна погляду щодо якогось питання чи проблеми, його переведення під інший кут з розумінням того, що будь-яка задача має свої форми, свій об'єм, тож і розглядати її варто з різних боків.

Зустрічаються концептуальні представлення методу «Мозкового шторму» в наукових виданнях [6, с. 63]. Проте, як правило, це наводиться

в ракурсі підготовки менеджерів різних щаблів управління, підприємців, розробників програмного забезпечення тощо.

Безпосередньо щодо підготовки педагогів цей метод має свої особливості, які варті детального розгляду.

Для реалізації методу група освітян не розділяється на «генераторів» та «експертів». Тут варто, щоб вчителі «відчули» себе в класі, ніби одним з гурту школярів, які вибухають своїми думками. Саме тому генераторами вчителі за цим методом повинні виступати разом, подаючи на розгляд різноманітні ідеї з вирішення поставленої задачі. Ідеї фіксуються на дошці. Коли потік вщухає, починається обговорення кожної з виявлених недоліків і переваг. Ідеї ранжуються, серед них відбираються найбільше змістовні. Проте і слабкі ідеї не відкидаються остаточно – вони переносяться в окрему колонку на дошці, в них зазначається раціональне зерно, яке і використовується далі при обґрунтуванні остаточного рішення.

У підсумку, після такого аналізу і перебору, формується пул з 2 – 5 ідей, які можуть виступити остаточним рішенням задачі, а також перелік ідей, які слугують для доповнення та змістовного розширення окремих моментів.

Це – таж особливість застосування методу «Мозкового шторму» для підготовки педагогів. Бо доповнення і пояснення лежить в основі педагогічної професійної діяльності. На цьому слід акцентувати увагу групи, знову примусивши стати на одну сходинку з середньостатистичним учнем.

Після зазначеного група розбивається на окремі підгрупи за кількістю відібраних ідей, що увійшли до пулу. Кожна підгрупа опрацьовує свою ідею та презентує отримане рішення. На цьому етапі рішення бажано мати доказове (за допомогою арифметичних дій, статистики, логічних операцій, побудови алгоритму тощо), на відміну від попередніх етапів, де приймаються творчі рішення. На самому першому етапі – формування ідей, – запропоноване розглядається і фіксується навіть, якщо належить до сфери фантастики.

З пулу ідей після презентації обирається та, яка найближче наближає до відповіді на поставлене в задачі питання.

Проведення «мозкового шторму» може бути реалізоване за час від двох академічних годин до тижня, в залежності від того, яку інформацію слід буде знайти, опрацювати і підготувати презентацію (наприклад, створити тривимірну модель для доказу обраної ідеї).

Для ілюстрації застосування методики «мозкового шторму» можна розглянути задачу про туристів, які потрапили в кам'яну пастку. Ця задача неодноразово була апробована для підготовки вчителів в Луганському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Умова задачі звучить наступним чином:

«У світі все більш популярними стають екстремальні тури. Один із таких турів – спелеологічний, – на який і відправилися туристи з України до печер Ірландії. Під час підземної подорожі відбувся обвал і шестеро туристів опинилися у пастці. Небезпека полягає у тому, що за одну годину кам'яна яма, де знаходяться співвітчизники, заповниться водою, а повітря повністю буде використане. Тобто, умови складають небезпеку для життя.

Місцеві рятувальники прибули до місця катастрофи і вже розгортають обладнання. Планується пробурити шурф і підняти на поверхню постраждалих. За прорахованими умовами, буріння шурфу у наявній породі займе одну годину. Ще година – на рятування туристів. Після цього нестабільність ґрунтових порід з високою ймовірністю призведе до нового зсуву, де постраждають рятувальники та буде знищене обладнання. З цієї ж причини не можна встановити додаткове обладнання та пробурити ще один шурф.

Проте за одну годину можуть бути врятовані лише троє туристів. За регламентом, який рятувальники не мають права порушувати, порятунок відбуватиметься наступним чином: після створення шурфу постраждалим туристам будуть скинуті рація та ліхтар, після чого рятувальник на тросі спуститься вниз, за допомогою ременів обладнання закріпить одного з туристів та разом з ним підніметься на поверхню, після передачі постраждалого парамедикам, дії будуть повторені.

Рівно за дві години з початку робіт гелікоптерами будуть евакуйовані рятувальники, ті туристи, яких вийде підняти на поверхню, а також все обладнання.

Завдання:

1) Складіть алгоритм, яким чином і в якій черговості ми вибираємо і рятуємо 3 з 6 туристів?

2) Чи є можливість врятувати всіх туристів? Якщо так, доведіть – розробіть алгоритм, за яким можна врятувати всіх, хто потрапив під обвал, обґрунтуйте на основі статистики, математичної логіки, інших інструментів та засобів, які вивчені раніше».

Проте до задачі є деяка додаткова інформація. Ця інформація, з одного боку, дозволяє ширше представити проблему, з іншого – покликана відволікати від вирішення поставленого питання, переводячи роздуми в площину етики, психології, соціології.

Додаткова інформація до задачі звучить наступним чином:

«Для вибору тих трьох туристів, яких врятують за годину, є коротка інформація про кожного.

Турист 1: Олена, 39 років, вчена.

Займається розробкою ліків від коронавірусної хвороби.

Нещодавно її лабораторія отримала дуже цікаві результати, що дозволяє значно покращити лікування пацієнтів, що уражені COVID-19 та звести смертність від цього до поодиноких випадків в межах, властивих звичайному сезонному грипу. Проте після напруженої роботи вчена впала в депресію, знищила всі записи досліджень. На даний момент залишається лише та інформація, що в голові у Олени. Вона пересварилася з підлеглими, через що вже звільнилося 7 осіб із 20. Інші тримаються на грані подачі заяви про звільнення, але вирішили піти іншим шляхом і спробували реалізувати давню мрію Олени – потрапити на екстремальну екскурсію. Колеги зібрали гроші та купили цей тур в печери Ірландії для своєї керівниці.

Турист 2: Нінель або Ніко, 19 років, студентка.

Молода художниця, що подає великі сподівання.

Батько Ніко – український бізнесмен із дуже хорошими статками та положенням у суспільстві. Мати – японка, домогосподарка. Дівчина має громадянство України. Ніко вчилася у Великобританії, має там квартиру-студію. Активне заняття живописом принесло перспективний результат – Нінель запрошена на подальше навчання до однієї з американських шкіл мистецтв.

Ніко давно мріяла про захопливу мандрівку. За те, що дочка отримала стипендію в США, батько придбав в подарунок мандрівку у печери Ірландії.

Турист 3: Віктор, 63 роки, пенсіонер.

Колишній лікар-хірург.

Через проблеми із серцем п'ять років тому Віктор вийшов на пенсію, бо почав невпевнено почуватися під час операцій (переживав, що може причинити шкоду, якщо йому раптово стане недобре). Як людина забезпечена і активна, чотири роки тому заснував фонд підтримки онкохворих дітей, завдяки чому вже дав шанс вижити багатьом хворим дітям. Зараз фонд під його безпосереднім керівництвом готується відправити до Ізраїлю за спеціальною програмою групу дітей на довготривале лікування. Це відбувається через те, що Віктора добре знають у медичних колах як висококласного фахівця та мецената.

В поїзду до печер Ірландії Віктор поїхав щоб випробувати себе та впевнитися у своїх силах. А також йому захотілося знову відчувати себе молодим.

Турист 4: Сергій, 20 років, студент.

Навчається на двох спеціальностях – «Право» та «Економіка підприємств».

Гордість університету – учасник студентських конференцій та показових диспутів, вже рік працює помічником депутата, активіст, голова студентської профспілки. Хоча ще навчається в університеті, але вже має запрошення до продовження навчання в аспірантурі з економіки та запрошення на стажування з права в одному з європейських університетів.

Можливість такої поїздки отримав як заохочення від профспілки за внесок у розвиток іміджу університету. Раніше не був помічений у прихильності до екстремальних видів відпочинку.

Турист 5: Олександр, 40 років, офіцер.

Підводник, водолаз, має досвід роботи рятувальника. Офіцер у відставці.

З флоту був відправлений у відставку три роки тому за ... пияцтво. Після звільнення декілька два роки поспіль пив. Але останнім часом вирішив взяти себе в руки, перестав пити, влаштувався на роботу охоронцем до супермаркету, але щоб перевірити свої сили і бути далі від спиртного, вирішив кудись поїхати.

Найближчий тур був у печери Ірландії.

Турист 6: Мар'яна, вік – невідомо, директорка.

Очолоє шостий рік велику кондитерську фірму.

Має 3-х неповнолітніх дітей. Дітей виховує сама, бо чоловік декілька років тому загинув. Свою родину Мирослава утримує самостійно. Разом з нею живе її мати-пенсіонерка, що має серйозні проблеми зі здоров'ям.

Мар'яну дуже люблять підлеглі. За минулий рік, завдяки контракту із закордонними партнерами, кондитерська фірма, якою вона керує, отримала великі прибутки. В нагороду за це засновники підприємства нагородило Мар'яну поїздкою, бо було відомо, що раніше, коли був живий чоловік, вони разом були активними прихильниками екстремальних видів відпочинку.

На період поїздки діти залишилися зі своєю бабусею».

Безпосередньо методика вирішення задачі базується на строгому системному підході. Проте, аналізуючи умови, обмеження задачі та додаткову інформацію, більшість учасників генерування ідей акцентують увагу на видимі факти. Наприклад, однією з перших пропозицій з порятунку туристів є порятунок жінок. І цей підхід має долю істини, бо в кожній задачі відповідь закладена вже в умовах.

Здавалося б, на перше питання відповідь очевидна з точки зору правил людського соціуму: рятувальники повинні підняти на поверхню три жінки. А, наприклад, за допомогою формул комбінаторики [7, с. 23] вибір трьох осіб із числа туристів можливий двадцятьма способами:

$$C_6^3 = \frac{6!}{3!(6-3)!} = 20.$$

Для того, щоб зрозуміти особливість подібної задачі, слід представити найпростіший алгоритм порятунку туристів:

1. Рятувальники встановлюють обладнання
2. Бурять шурф
3. Надають мінімально можливу підтримку постраждалим (на все – 1 година)
4. Рятувальник спускається на тросі, приєднує до себе потерпілого і разом піднімаються на поверхню (20 хвилин на одного постраждалого)

5. Дія повторюється ще 2 рази (обмеження за часом)

6. Обладнання згортається і всі евакуюються (загроза зсуву).

Однак – чи є наведений алгоритм повним та достатнім? Доведена відповідь на це питання і призведе до вирішення поставленої задачі.

На початку пропозицій ідей можна не заглиблюватися у поставлені умови, а додатково до вищезазначеної першої ідеї запропонувати ті, які нібито лежать «на поверхні» та наче б то дещо вписуються в концепцію повноти та достатності:

а) перші три людини, яких побачить рятувальник – будуть врятовані (реальна можливість);

б) рятуємо тільки значущих особистостей (корисність для суспільства – вчена, яка працює над ліками проти COVID-19, лікар-пенсіонер, що є засновником фонду, перспективна художниця);

в) рятуємо молодь і матір дітей, бо всі вони забезпечують розвиток суспільства (молодь ще зробить щось корисне, матір виростить дітей і ті виконають якесь своє призначення);

г) першими рятуємо тільки чоловіків, бо вони якимось чином зможуть допомогти врятувати жінок (гендерна рівність, додаткові сили в організації рятувальних робіт).

Таких ідей може бути безліч.

При розмірковуванні над першим питанням варто проаналізувати визначення повноти та достатності.

Повнота – у логіці є деякою властивістю системи, що може бути доведена за допомогою цієї ж системи [8, с. 491].

Достатність – обґрунтоване належною мірою, переконливе, що задовольняє якісь потреби повною мірою [9, с. 243].

Основою підходу, що пропонується для вирішення поставленої задачі, є використання алгоритмізації та доступного для оперування формалізму, формування на цій основі логічних структур, які дозволять побудувати ланцюжок засвоєння нової теми чи опанування нової конструкції (програми) через доступні для розуміння парадигми відповідно до віку та рівня підготовки учнів.

Наприклад, аналізуючи характеристики героїв, можна визначити окремі риси характеру, досліджуючи рід занять – схильності, навички і вміння.

Однією з таких логічних структур може бути: мати трьох дітей буде намагатися вижити будь за що, бо розуміє, що від неї залежить подальша доля її неповнолітніх дітей та життя старої матері. Або: лікар-хірург має навички першої медичної допомоги, тож він може надавати допомогу постраждалим, в тому числі – психологічну підтримку, якої, можливо, потребуватиме вчена.

Подібні логічні конструкції дозволяють формувати ідеї з відбору окремих осіб чи порятунку всієї групи більш осмислено, з врахуванням

особливостей, переваг, критично ставитися до своїх пропозицій, будувати причинно-наслідкові зв'язки.

Щоб згенерувати більш правдоподібні ідеї варто детально дослідити характеристики всіх героїв задачі. Для цього можна розіграти ситуацію за ролями. З групи слухачів вибираються актори, які представляють ситуацію. На цьому етапі, як правило, зав'язується суперечка серед генераторів ідей, бо коли перед очима стоять реальні люди, а не дехто абстрактний, описаний літерами, вирішення задачі переходить в іншу площину. І тут варто прийняти до уваги те, що ймовірність і невизначеність не є одне й те ж саме. Так само, як і впевненість та істина.

Наприклад, в задачі зазначається ймовірність зсуву ґрунту, в результаті чого можуть загинути люди (невизначеність). Це можна прописати наступною логічною конструкцією:

«при деяких параметрах А буде виконана умова Б».

Або представити як класичну ймовірність виникнення події:

$$P(A) = \frac{m}{n},$$

тобто, відношення числа елементарних подій (m), що сприяють події (A), до загального числа подій (n).

Відповідно, ймовірність вірогідної події – $P(A) = 1$, а ймовірність неможливої події – $P(A) = 0$.

Тоді ймовірність випадкової події, якою в наведеній задачі виступає зсув ґрунту, може бути представлена наступним чином:

$$0 \leq P(A) \leq 1.$$

Тобто:

– зсув може відбутися, а може і не відбутися з деякою ймовірністю;

– кожен з героїв задачі може бути врятований з ймовірністю 50% або не врятований з такою ж самою долею ймовірності;

– при цьому за умовою задачі за виділену годину на порятунок будуть врятовані 3 особи або 50 % від числа туристів, що потрапили у пастку.

І саме тут постає питання про впевненість і істину, яке можна розглянути на прикладі того, що під час висування ідей порятунку трьох людей з шести учасників, починаються дискусії щодо значимості, де обґрунтовується власна впевненість, що хтось більше значний, а хтось – менше. Хоча істина тут: кожна людина є важливою.

На цьому етапі розв'язання кейсу можна задати учасникам завдання щодо визначення швидкості опускання рятувальника та скидання спорядження для порятунку туристів без рятувальника з порівнянням цих процесів та визначенням можливостей економії часу при реалізації дії «спуск – підйом».

Подібну задачу можна розв'язувати за допомогою аналізу часових рядів, побудови діаграми

Ґанта, з дослідженням економії часу, створенням комп'ютерної моделі, 3-D візуалізації ситуації, та, навіть, за допомогою малюнків чи проєктів у Scratch.

Після визначення часових характеристик порятунку кожного туриста постає нове питання – навантаження на трос за допомогою якого рятують туристів.

Навантаження на трос, розривне навантаження, коливання маятника – це завдання з курсу фізики. Для отримання відповіді на запитання можна використати пошук в Інтернеті для отримання необхідних даних та вирішення задачі з динаміки. Наприклад, із застосуванням принципу Д'Аламбера [10, с. 112], задача динаміки розв'язується за допомогою рівнянь рівноваги. Тобто, складається рівняння руху вантажу заданої ваги з прискоренням. З останнього витікає, що необхідно за додатковими даними, які надані в умові кейсу, визначити вагу кожного туриста.

Чи можливо дати відповідь на питання щодо ваги туристів, використовуючи наявну інформацію?

Відповідь – так, бо наведено вік туристів, завдяки чому можна визначити за статистичними даними середню вагу кожної особи. Середня вага описаних туристів буде наближатися до мінімального значення в інтервалі, бо за логікою, люди з максимальною вагою у заданому інтервалі вряд-чи прагнули потрапити на екстремальну екскурсію, яка вимагає мати певну фізичну форму. Серед туристів є одна жінка на ім'я Мар'яна, вік якої не зазначено. Проте, будуючи логічний ланцюжок можна визначити, скільки їй років. Зазначено, що вона мати трьох неповнолітніх дітей та шість років поспіль очолює велике кондитерське підприємство. Повноліття в Україні наступає з вісімнадцяти років, тобто старша дитина Мар'яни не має вісімнадцяти років. Враховуючи, що останні шість років Мар'яна активно зайнята роботою, то молодшій дитині може бути 7 – 9 років. Такий інтервал характерний для жінки 37 – 40 років. Далі за статистичними показниками, характерними для жінок зазначеної вікової групи, можна визначити середню вагу Мар'яни.

Після такого детального дослідження є необхідні дані, щоб побудувати алгоритм порятунку всіх туристів. Зрозуміло, що для порятунку туристів ірландський рятувальник не повинен спускатися у печеру – треба лише кинути трос зі спорядженням.

Для побудови алгоритму необхідно детально опрацювати процес порятунку. Слід зауважити, що рятувальник не має права діяти самостійно, без дотримання правил і інструкцій. Тобто, рятувальник не має права скинути трос і запропонувати туристам пристебнутися, як вийде. Він повинен за інструкцією надати кваліфіковану допомогу.

Проте турист 5 – Олександр – має навички рятувальника. Коли після пробиття шурфу

постраждалим скинуть рацію і рюкзак з комплектом для надання першої допомоги, то про цей факт можна повідомити ірландських колег. Хто це зробить? Звичайно ж, туристка 2 – Нінель, яка навчалася у Великобританії, а без досконалого знання англійської мови це було б неможливим.

З цього можна зробити висновок, що сформувалася пара туристів, які останніми залишать печеру – Олександр і Нінель. Вони повинні до останнього скеровувати дії ірландських рятувальників та допомагати постраждалим туристам залишити небезпечне місце.

Для того, щоб визначити першу пару, яка підніметься на поверхню, варто знову побудувати логічний ланцюжок, відповідаючи на наступні питання:

1) Хто з перелічених туристів найбільше потребуватиме допомоги?

2) У кого з туристів можуть бути серйозні проблеми із самопочуттям?

3) Чия допомога може виявитися суттєвою на поверхні?

4) Чи є серед туристів настільки соціально важливі люди, яких варто підняти на поверхню першими?

Аналізуючи наявні характеристики туристів можна прийти до висновку що є дві таких особи – лікар-хірург, який є засновником фонду і вчена, що працює над ліками від коронавірусної хвороби. Лікар може надавати деяку допомогу своїм співвітчизникам, крім того у нього є проблеми із серцем, що підтверджує необхідність позачергової евакуації. Вчена знаходилася у депресивному стані, тож потребує негайної допомоги. Крім того, її робота важлива для суспільства в цілому.

До другої пари потрапляють відповідно Мар'яна та двадцятирічний студент Сергій.

Таким чином, задача вирішена. Результат можна представити у вигляді інфографіки, а рішення задачі – як алгоритм виконання послідовних дій.

Висновки. У підсумку, щодо особливостей застосування методики «Мозкового шторму» для підготовки вчителів до вирішення задач компетентнісного характеру варто зазначити, що називана методика вимагає наявності базових інформаційно-цифрових компетентностей, вміння будувати логічні схеми, з'єднувати їх в більш складні структури, розкладати, перетворювати, оптимізувати, знаходити за ними значення величин, які

досліджуються. Зазначене дає змогу формалізувати умову задачі, візуалізувати окремі процеси, отримати логічні конструкти не лише для побудови алгоритму, як кінцевого рішення, а й для побудови нових задач з різних дисциплін, реалізації невеликих окремих проєктів, використання гри для засвоєння нових знань і вмінь, представлення окремих задач із можливістю знайти рішення за допомогою творчих підходів із застосуванням широкого спектру знань. Тобто, в цілому, методика «Мозкового шторму» дає можливість вчителям значно урізноманітнити заняття, відійти від тривіальних задач та наблизити завдання до вимог дійсного часу, представляти різні підходи до рішення одного й того ж завдання, знаходити правильні відповіді шляхом перебору масивів інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кутова С. О. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів-словесників як виклик часу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 78. С. 204–209.
2. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.
3. Дудко Л. А. Роль інноваційних педагогічних технологій у становленні конкурентоспроможних спеціалістів. *Мультиверсум. Філософський альманах*. К. : Центр культури. 2004. № 39. С. 1–4.
4. Буряк О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку професійної компетентності в системі післядипломної педагогічної освіти регіону. *Освіта на Луганщині*. 2019. № 4 (57). С. 30–34.
5. Буряк О. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку професійної компетентності в системі післядипломної педагогічної освіти регіону. *Освіта на Луганщині*. 2018. № 1 (50). С. 19–24.
6. Trott P., Hartmann D., Van der Duin P., Scholten V., Ortt R. *Technology entrepreneurship and innovation*. Oxon : Routledge, 2016. P. 63.
7. Гмурман В. Е. *Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике*. М. : Высшая школа, 2000. 400 с.
8. Повнота у логіці. *Філософський енциклопедичний словник* / за ред. В. І. Шинкарук та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
9. *Словник української мови: в 11 томах*. Том 2, 1971. 387 с.
10. Федорченко А. М. *Теоретична механіка*. К. : Вища школа, 1975. 516 с.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

FUTURE PHYSICS TEACHER TRAINING FOR PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх вчителів фізики до професійної діяльності в інклюзивному середовищі. Актуальність представлені теми зумовлена необхідністю ліквідації соціальної ізоляції дітей з особливими освітніми потребами, надання їм доступу до якісної освіти та усунення усіх можливих бар'єрів для цього. Метою статті є аналіз змісту компонентів моделі підготовки майбутніх вчителів фізики до діяльності в інклюзивному середовищі. На підставі аналізу науко-педагогічних досліджень авторами визначено основні підходи до реалізації інклюзивної освіти. Подано характеристику аксіологічного, особистісно-орієнтованого, антропологічного, гуманістичного підходів. Також розглянуто зміст наступних компонентів підготовки студентів до викладання фізики в інклюзивних класах: нормативно-правовий, мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оціночний та результативно-корегуючий. Зазначено, що визначальною рисою мотиваційно-ціннісного компонента є динамічний характер мотиваційної сфери. Проте, світогляд, моральні якості спрямованість особистості на педагогічну діяльність мають залишатись незмінними. Окрім того, значну увагу приділено змісту когнітивного компоненту. Його структура містить п'ять груп знань: загальнонаукові знання (філософії, культурології, гігієни, основи правових знань, соціології, фізіології, медицини тощо), ґрунтовні знання з різних розділів фізики, педагогічні знання, психологічні знання, методичні знання організації діяльності в інклюзивному середовищі. Охарактеризовано операційно-діяльнісний компонент. Проаналізовано переваги та недоліки однієї з форм організації навчального процесу - спільного викладання. При такій організації навчального процесу вчитель і асистент є рівноправними партнерами та не розмежовують зони відповідальності. Також представлено практику реалізації даного компонента в навчальному процесі вищого навчального закладу. Зазначено, що рефлексія виступає як здатність майбутнього вчителя до самоаналізу, розумінню та переосмисленню свого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: професійна підготовка, інклюзивне середовище, спільне викладання,

компоненти підготовки майбутнього вчителя фізики.

The paper is devoted to the problem of future physics teachers training for professional activities in an inclusive environment. The relevance of the presented topic is due to the need to eliminate the social isolation of children with special educational needs, to provide them with access to high-quality education and to remove all possible barriers for this. The purpose of the paper is to analyze the content of the components of the model of future physics teachers training to work in an inclusive environment. Based on the analysis of scientific and pedagogical research, the authors have determined the main approaches to the implementation of inclusive education. The characteristics of axiological, individual-oriented, anthropological, humanistic approaches are given. The content of the normative-legal, motivational-valuable, cognitive, operational-active, reflective-evaluative and effective corrective components of student training for teaching physics in inclusive classes is also considered. It is noted that the defining feature of the motivational-valuable component is the dynamic nature of the motivational sphere. However, the outlook, moral qualities, the personality's focus on pedagogical activity should remain unchanged. In addition, considerable attention is paid to the content of the cognitive component. Its structure contains five groups of knowledge: general scientific knowledge (philosophy, cultural studies, hygiene, law fundamentals, sociology, physiology, medicine, etc.), comprehensive knowledge of various sections of physics, pedagogical knowledge, psychological knowledge, methodical knowledge of organizing activities in an inclusive environment. The operational component has been characterized. The advantages and disadvantages of co-teaching as the form of the educational process organization are analyzed. The teacher and the assistant are equal partners and do not demarcate areas of responsibility with such an organization of the educational process. The practice of implementing this component in the educational process in the universities is also presented. It is noted that reflexion is a future teacher's ability to introspect, understand and rethink his attitude towards children with special educational needs.

Key words: professional training, inclusive environment, co-teaching, components of future physics teacher training.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.33>

Васильєва Р.Ю.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фізики
та охорони праці
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Степанчиков Д.А.,

канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри фізики
та охорони праці
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Світові тенденції в соціальній сфері та євроінтеграційні процеси в Україні передбачають забезпечення рівного доступу до освіти. Ратифікація Україною 16 грудня 2009 року Конвенції про права осіб з інвалідністю та затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти 1 жовтня 2010 року стала початком її розвитку в нашій країні.

В Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до

2030 року (від 14 квітня 2021 р.) визначено ключові проблеми з напрямку освітньої безбар'єрності. Зокрема зазначено, що педагогічні працівники та працівники психологічних служб закладів освіти мають недостатній рівень підготовки для роботи з учнями із особливими освітніми потребами (ООП); освітнє середовище навпаки створює для учнів бар'єри, а не сприяє розвитку інклюзії; інклюзивно-ресурсні центри недостатньо забезпечені досвідченими фахівцями, а заклади освіти асистентами

вчителів-предметників, особливо фізики, хімії, математики; методику та підходи до роботи не відповідають сучасним освітнім тенденціям [1].

У зв'язку з цим для закладів вищої освіти актуальним є питання підготовки вчителів-предметників до діяльності в інклюзивному середовищі, формування у студентів інклюзивної компетентності як складової професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема впровадження інклюзивного навчання в освітню систему досліджувалась багатьма як зарубіжними, так і українськими науковцями.

Філософські аспекти інклюзивної освіти висвітлено в роботах таких українських учених як Г. Бойко, В. Бондар, Л. Даниленко, І. Дмитрієва, В. Засенко, С. Конопляста, С. Миронова, Н. Пахомова, Т. Сак, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.

В наукових роботах Ю. Бондаренко, А. Колупаєвої, К. Косової, І. Луценко, Г. Скиби, Н. Софій, О. Ферт та ін. розкрито сутність поняття «інклюзивна освіта» та представлено шляхи її розвитку

Актуальні питання підготовки сучасного вчителя, підвищення його педагогічної майстерності розглянуто в працях І. Беха, В. Бобрицької, С. Гончаренка, М. Гриньової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Т. Іванової, В. Кременя, В. Лозової, О. Савченко та ін.

Проблему професійної підготовки компетентних педагогів до навчання та інтеграції в загальноосвітнє середовище дітей з особливими освітніми потребами представлено в дослідженнях О. Гноєвської, В. Засенко, І. Кузавої, О. Мартинчук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, питання підготовки майбутніх вчителів природничо-математичного циклу, зокрема вчителів фізики, до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища потребують додаткового і більш ґрунтовного дослідження.

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає в аналізі змісту компонентів моделі підготовки майбутніх вчителів фізики до діяльності в інклюзивному середовищі.

Відповідно до мети визначено наступні задачі дослідження: аналіз підходів до підготовки майбутніх вчителів до діяльності в інклюзивному середовищі; характеристика змісту компонентів підготовки студентів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогічна наука розглядає інклюзивну освіту як процес, що спрямований на залучення усіх дітей з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітніх закладах та їх соціальну адаптацію, забезпечення якісної освіти та усунення усіх можливих бар'єрів для цього.

Метою підготовки майбутнього вчителя фізики до діяльності в інклюзивному середовищі є підвищення рівня компетентності студентів щодо викладання фізики в інклюзивних класах. Визначення

мети передбачає і визначення задач підготовки до діяльності в інклюзивному середовищі: формування мотивів до зазначеної діяльності, що спрямовані на розуміння особливостей навчання фізики дітей з ООП, взаємодії з їх батьками; опанування сукупністю знань, умінь, компетенцій, що потрібні майбутньому вчителю фізики для ефектної діяльності в умовах інклюзивної освіти; спонукання до самоконтролю і самооцінки в процесі діяльності в інклюзивному середовищі.

Зазначена підготовка студентів здійснюється на основі аксіологічного, особистісно-орієнтованого, антропологічного, індивідуального, гуманістичного підходів.

Аксіологічний підхід виступає методологічною основою професійної підготовки студентів. Він визначає систему педагогічних поглядів майбутнього вчителя, які сприяють розумінню і утвердженню цінності людського життя, його збереженню, попередженню булінгу щодо дітей з особливими освітніми потребами. Аксіологічний підхід дозволяє не тільки визначити власну ціннісну позицію, а і можливість майбутнього учителя вплинути на ціннісні орієнтації учня.

Особистісно-орієнтований підхід до реалізації інклюзивної освіти дає можливість врахувати вікові та індивідуальні особливості дітей, створити умови для їх особистісного становлення, сприяти розвитку здібностей і можливостей, виховувати вольові якості тощо.

Застосування антропологічного підходу дозволяє розглядати людину з точки зору різних наук і врахувати ці знання при плануванні та здійсненні інклюзивної діяльності. До антропологічного кола наук, які можуть допомогти в інклюзивній діяльності та створенні інклюзивного середовища, можна віднести анатомію та фізіологію людини, філософію, логіку, психологію тощо.

Індивідуальний підхід дає можливість врахувати особливості пам'яті, уяви, сприйняття, мислення тощо кожного учня, рівень їх здібності до навчання, допомагає школяру розкрити як для самого себе, так і для оточуючих, свій внутрішній світ. У професійній інклюзивній діяльності вчителя він дозволяє виявляти особливості поведінки і характеру кожного учня і позитивно впливати на його поведінку та діяльність.

Гуманістичний підхід вказує на необхідність олюднення стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, встановлення гуманних, моральних відносин в системі "учитель-учень", "учень-учень". Гуманізація передбачає розвиток особистості, задоволення її запитів та інтересів, співпрацю в педагогічному процесі. Застосування зазначеного підходу дає можливість акцентувати увагу на дітях з особливими освітніми потребами.

Аналізуючи наукові джерела, нами визначено наступні компоненти підготовки майбутніх вчителів

фізики до діяльності в інклюзивному середовищі: нормативно-правовий, мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оціночний та результативно корегуючий.

У структурі підготовки майбутнього вчителя фізики одним із важливих компонентів є нормативно-правовий, який дозволяє вчителю усвідомити та опанувати основні законодавчі акти, нормативні документи, методичні рекомендації МОН, що пов'язані з інклюзивною діяльністю. До цих документів належать: Конвенція про права дитини, Конвенція про права людей з інвалідністю, Саламанська декларація та Програма дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, Закон України «Про загальну середню освіту», Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу, Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, Постанови КМУ, Накази МОН, листи та інструктивно-методичні рекомендації МОН щодо організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти тощо.

Зміст мотиваційно-ціннісного компонента включає соціальне замовлення на забезпечення якісної освіти дітей з ООП, бажання задовольнити їх потреби та мотиви в процесі навчальної діяльності, визначення власних цілей студентів щодо підготовки до роботи в умовах інклюзивної освіти. Відповідно до наукових досліджень, ми можемо розглядати мотивацію, як сукупність спонукальних чинників, які визначають діяльність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які визначають поведінку людини [2, с. 12].

Визначальною рисою мотиваційно-ціннісного компонента є динамічний характер мотиваційної сфери. Зміни мотивів у багатьох випадках визначаються зміною об'єктивних умов. Проте, основні ієрархічні елементи структури повинні залишатися незмінними. Це і світогляд, і спрямованість особистості на педагогічну діяльність у цілому та зокрема на роботу з дітьми з ООП; і потреби, інтереси, прагнення, ідеали, моральні якості особистості, що визначають педагогічну направленість майбутнього вчителя [3, с. 14].

Когнітивний компонент у структурі підготовки вчителя фізики до діяльності в інклюзивному середовищі містить перед усім знання, необхідні вчителю для здійснення цієї діяльності. Зміст когнітивного компоненту у структурі підготовки складають групи знань:

- загальнонаукові знання (філософії, культурології, гігієни, основ правових знань, соціології, фізіології, медицини тощо);
- ґрунтовні знання з різних розділів фізики;
- педагогічні знання;
- психологічні знання;

– методичні знання організації діяльності в інклюзивному середовищі.

До першої групи відносяться знання:

- історичних, культурних та соціальних основ філософії інклюзивної освіти;
- правових основ інклюзивної освіти;
- санітарно-гігієнічних норм щодо організації інклюзивного середовища;
- медичних аспектів організації діяльності учнів з особливими освітніми потребами та їх фізіологічних особливостей;

Другу групу знань складають знання:

- фізики як науки, її понять, величин та зв'язків між ними, законів, явищ;
- про вплив фізичних процесів на навколишнє середовище;
- проявів фізичних явищ у побуті, їх пояснення з наукової точки зору;
- правил та заходів безпеки при роботі з фізичним устаткуванням.

До третьої групи відносяться знання:

- мети та завдань інклюзивної освіти в галузі фізики та педагогічних закономірностей їх досягнення;
- принципів освітньої діяльності в інклюзивному середовищі та новітніх підходів до навчання фізиці;
- сучасних інноваційних та здоров'язберігаючих технологій навчання, активних методів навчання, моделей спільного викладання;
- про сутність понять «інклюзія», «інклюзивне середовище», «адаптація» та «модифікація» навчальних програм, навчальних матеріалів тощо;
- знання основних причин проблем у навчанні фізики дітей з особливими освітніми потребами та напрямки корекції тощо.

Четверту групу складають знання:

- основних тенденцій психофізіологічного розвитку учнів з ООП, особливостей протікання у них психічних процесів, у тому числі пізнавальних, особливостей прояву окремих психічних станів, особливостей формування особистості, розвитку діяльності та спілкування;
- індивідуальних психофізичних якостей людини, що реалізуються в процесі інклюзивної освіти і раціонально обґрунтованих дій.

П'ята група складається із знань:

- основних методів, форм та засобів організації і здійснення діяльності в інклюзивному середовищі;
- змісту діючих програм, підручників, посібників з фізики;
- знання основних принципів, методів, засобів та форм навчання фізики;
- знання основних принципів, методів, форм та засобів корекції та прогнозування навчальних досягнень.

Операційно-діяльнісний компонент включає уміння, навички, засоби, форми та методи підготовки майбутнього вчителя до навчання фізиці

дітей з особливими освітніми потребами. Зміст даного компоненту складають п'ять груп професійних умінь: гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські й комунікативні. При цьому вибір вчителем методів навчання є одним з найважливіших аспектів проблеми продуктивної педагогічної діяльності. В контексті нашого дослідження ми розуміємо методи як систему послідовних, взаємопов'язаних дій вчителя та учнів, що забезпечують засвоєння навчального матеріалу. Вони включають бесіду, моделювання ситуацій, участь у навчальній та виховній роботі в загальноосвітніх закладах, а також активні методи навчання: «мозковий штурм», обговорення, освітні дебати, рольові ігри, тощо.

Враховуючи, що більшість асистентів вчителя не мають спеціальної кваліфікації бакалавр або магістр середньої освіти (фізика), вчитель фізики, гостро постає проблема опанування студентами методик спільного викладання, взаємодії на уроках фізики вчителя і асистента.

Спільне викладання це форма організації навчального процесу в єдиному фізичному просторі, при якому два і більше вчителів спільно проводять викладання у різних групах учнів, серед яких є і учні з особливими освітніми проблемами. Хоча практика спільного викладання доволі нова, вона вже демонструє як певні переваги, так і труднощі її впровадження. Чисельні дослідження засвідчують, що практика спільного викладання передбачає наступні переваги:

1) спільне викладання дає більше можливостей для розвитку та використанню навичок співпраці;

2) підвищує ефективність навчального процесу: дає можливість протягом уроку працювати в різних малих групах, скорочує час очікування допомоги від учителя, тим самим збільшуючи час на виконання завдання, що сприяє кращому засвоєнню знань;

3) спільне навчання дає змогу залучати індивідуальні знання, вміння та підходи до викладання як вчителя так і асистента, сприяє обміну методами навчання, підвищенню рівень педагогічної майстерності обох викладачів;

4) наявність двох викладачів на уроці дозволяє охопити індивідуальною допомогою більшу кількість учнів, підтримувати робочу атмосферу на уроці, приділяти більше уваги дітям з особливими освітніми потребами;

5) асистент може краще опанувати матеріал з фізики і, завдяки цьому, більш ефективно виконувати свою роботу під час корегуючих занять;

6) учні, які важко засвоюють матеріал, зокрема з фізики, але не належать до учнів з ООП, мають більше можливостей отримати індивідуальну консультацію вчителя;

7) краща згуртованість вчителів, відчуття командного духу у їхній роботі.

8) практика спільного викладання забезпечує творчий підхід до вирішення традиційних завдань. Це пов'язано з тим, що члени команди мають різний досвід, різні інтереси та привносять їх до спільного навчального процесу, а поєднання їх знань та вміннь призводить до більш творчого вирішення не стандартних завдань.

Серед негативних сторін спільного викладання, варто відмітити значну кількість часу на щоденне спільне планування, особливо за відсутності у асистента фахової освіти з фізики; недостатня кількість таких асистентів, недостатній досвід та практика спільного викладання.

Реалізація зазначеного компоненту в Житомирському державному університеті імені Івана Франка відбувається в процесі вивчення майбутніми вчителями фізики наступних дисциплін: «Методика навчання фізики», «Практикум із розв'язування задач шкільного курсу фізики», «Навчальна практика з розробки сучасних освітніх ресурсів», «Виробнича (педагогічна) практика», «Виробнича практика в закладах загальної середньої освіти».

Зокрема, в змістову частину освітньої компоненти «Методика навчання фізики» вводиться модуль щодо організації навчання фізики в інклюзивних класах. В результаті опанування теоретичною та практичною складовими зазначеного модуля, студенти набувають інклюзивної компетентності, як інтегральної характеристики вчителя, що дає змогу розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного середовища [4].

На практичних заняттях студенти, опановують різні моделі співпраці (підтримуюче викладання, паралельне викладання, додаткове викладання, викладання в команді тощо) перебуваючи в ролі вчителя, асистента, учня.

Оціночно-рефлексивна компонента є невід'ємною складовою педагогічного процесу. Оцінка та самооцінка результатів діяльності майбутнього вчителя фізики в інклюзивному середовищі та його пізнавальних можливостей, в процесі навчальної та виробничої практик або практичних занять, сприяє процесу оволодіння знаннями та навичками роботи з учнями із ООП та їх батьками, колегами-вчителями, асистентами, працівниками інклюзивно-ресурсних центрів. Співпадання оцінки викладача ЗВО і самооцінки студента є однією з ознак успішного оволодіння навичками діяльності в інклюзивному середовищі.

Рефлексія виступає як здатність майбутнього вчителя до самоаналізу, розумінню та переосмисленню свого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Результативно-коригуючий компонент моделі підготовки майбутніх вчителів фізики до діяльності в інклюзивному середовищі передбачає виявлення конкретних результатів їх психологічної,

педагогічної та методологічної підготовки, формування інклюзивних компетенцій майбутніх вчителів, співпрацю з батьками дітей з особливими освітніми потребами та встановлення дотримання навчальних цілей. Він дозволяє, на основі моніторингу, контролювати підготовленість студентів до роботи в інклюзивному навчальному середовищі та обґрунтувати необхідність корекції результатів, визначити причини їх можливої невідповідності поставленим завданням.

Розроблені компоненти можуть бути основою для розробки моделі процесу формування інклюзивної професійної та педагогічної діяльності майбутнього вчителя фізики.

Висновки. Таким чином, ефективність підготовки майбутніх вчителів фізики щодо діяльності в інклюзивному середовищі обумовлена застосуванням в комплексі різних методологічних підходів. Реалізація в освітньому процесі ЗВО, зазначених в дослідженні, компонентів моделі професійної підготовки студентів сприяє формуванню інклюзивної компетентності, як інтегрованої якості особистості, що здатна виконувати професійну

діяльність в інклюзивному середовищі. Запропонована модель не є статичною, вона постійно розвивається і за потреби, може бути доповнена новими елементами.

В перспективі передбачається перевірка ефективності даної моделі шляхом її експериментальної апробації, розробка низки корекційних заходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. Київ, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
2. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій : навчальний посібник. Луцьк: Вид-во Волинського держ. університету, 1997. 180 с.
3. Борківська Р.В. Формування мотивації навчальної діяльності студентів коледжу економіки та права : дис. ... канд. пед наук: 13.00.04. Вінниця, 2005. 202 с.
4. П'ятакова Т.С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 1 (11). С. 93–98.

USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF REMOTE FOREIGN LANGUAGE LEARNING

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

The article attempts to analyze the features and experience of using interactive methods and technologies during remote foreign languages learning in order to increase students' knowledge and communication skills. The advantages of these methods are demonstrated. The emphasis is placed on their prospects in higher education institutions (HEIs). The main methodological principles that can ensure the effectiveness of innovative educational technologies and improve the quality during foreign language learning are presented. The possibilities of sharing the screen option, which is the main means of operative didactic support for optimal material mastering, are examined. It is indicated that the integration of interactive technologies into the remote educational process encourages students to actively perceive, adapt and implement information. Interactive learning is a special form of cognitive activity organization, which has a specific, predictable goal - to create comfortable learning conditions in which each student feels his success and intellectual ability. The teacher's main task during foreign language learning process is to shift the emphasis from different exercises types to creative semantic activities of future specialists, which means the skillful use of acquired knowledge.

During interactive studying, students learn to be tolerant, think critically, make deliberate decisions; special attention is paid to the participants' teamwork in interactive communication. Teacher's explanations and demonstrative exercises will never give long lasting results. This can be achieved only through active (interactive) learning. Interactive learning allows teaching students to find quickly the information they need on the Internet, analyze, present their own opinion and discuss it with the other participants.

Thus, the use of innovative technologies in education, in particular in the remote foreign language process learning, will significantly expand and diversify activities during classes, which in turn will positively affect the results in the educational process, because a creative approach to things promotes self-education and self-improvement both students and teachers.

Key words: *interactive technologies, remote learning, teaching methods and techniques, information and communication technologies, multimedia.*

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості та досвід використання інтерактивних методів і технологій вивчення іноземної на онлайн заняттях з метою поглиблення студентами умінь спілкування.

Продемонстровано переваги цих методів та акцентовано увагу на їхній перспективності в ЗВО. Наведено основні методичні принципи, що можуть забезпечити ефективність використання інноваційних освітніх технологій і підвищити якість вивчення іноземної мови. Простежено можливості використання опції демонстрації екрану, яка є основним засобом дидактичного забезпечення оптимального засвоєння матеріалу. Зазначено, що інтеграція інтерактивних технологій в освітній дистанційний процес, спонукає студента активно сприймати, шукати, адаптувати та презентувати інформацію.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Основним завданням педагога в процесі вивчення іноземної мови є перенесення акценту із різних видів вправ на творчу смислову діяльність майбутніх спеціалістів, яка полягає у вмілому використанні набутих знань.

Під час інтерактивного навчання здобувачі освіти навчаються бути толерантними, критично мислити, приймати обдумані рішення; особлива увага приділяється взаємодії учасників інтерактивного спілкування. Зазначено, що часто пояснень викладача і практичних вправ не достатньо для формування стійких умінь іноземного спілкування, однак, цього можна досягти за допомогою активного (інтерактивного) навчання. Інтерактивне навчання дозволяє навчити студента швидко знаходити потрібну інформацію в Інтернеті, аналізувати, презентувати власну оцінку та обговорити її з іншими учасниками.

Таким чином, використання інноваційних технологій в освіті, зокрема у процесі вивчення іноземної мови, дозволить значно розширити й урізноманітнити види діяльності під час занять, що в свою чергу позитивно вплине на результати освітнього процесу навчання, адже креативний підхід до звичних речей, сприяє самоосвіті і самовдосконаленню як студентів так і викладачів.

Ключові слова: *інтерактивні технології, дистанційне навчання, методи і прийоми навчання, інформаційно-комунікаційні технології, електронний підручник, мультимедійний процес.*

UDC 378.147:811.111
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.34>

Herasymenko L.S.,
PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign
Languages Department,
Flight Academy of National Aviation
University

Chala N.D.,
Senior Teacher at the Foreign Languages
Department,
Flight Academy of National Aviation
University

Kovalova I.V.,
Senior Teacher at the Foreign Languages
Department,
Flight Academy of National Aviation
University

Problem setting. Nowadays, the intensive development of information and communication technologies is an integral part of the modern educational process. Since the COVID 19 pandemic started, teachers have had to transfer to online learning. This change required the teacher to study independently, apply computer technologies, and adapt pedagogical techniques effectively to the online educational process.

Online education allowed studying foreign languages during the invasion of Russia to Ukraine. However, there is still a need to search for effective methods to learn a foreign language. The teacher's professional development is a crucial factor that helps to cope with the online study challenges.

Research analysis. The important contribution to the development and implementation of interactive

methods has been made by such scientists as: G. Arnold, A. Schelten, I. Schweitser, F. Stus, I. Veidig, etc. Interactive learning has been explored by such methodologists as I. Abramova, N. Anikeieva, N. Borysiv, A. Verbitskyi, Yu. Emelianov, L. Petrovska, O. Pometun, V. Platov, L. Pyrozhenko, V. Rybatskyi, A. Smolkin, I. Siroyezhin, G. Syrotenko, K. Fopel, T. Chepel, S. Shmakov and others. Online study was a subject of the research of B. Luskin [10] T. A. Miles, A. Motz, J. D. Quick, J. A. Wernert [11].

According to N. Muradov, interactive learning is such learning that goes deeply into the process of communication. To increase the efficiency of the learning process, it is necessary to have three components of communication, they are: communicative (transmission and storage of verbal and non-verbal information), interactive (organization of interaction in joint activities) and receptive (perception and understanding each other) [9]. Indeed, these three components determine the final result, stimulate the cognition process, arouse interest, and strengthen the students' language skills. Scientific sources analysis on the issue indicates that the main attention is paid to the interaction of participants in interactive communication.

The problems of using interactive methods in the educational process are described in detail in the works of E. Polat [5], O. Pehota [4], O. Pometun, L. Pyrozhenko [6] and others. They highlight the efficiency of these methods in the educational process. Recently, a number of articles have appeared that substantiate the need to use various interactive methods during remote studying in HEIs (O. Didenko [2], L. Herasymenko [3], O. Moskalenko [2], S. Muravska [3], etc.). But the problem of using interactive methods and technologies during remote foreign languages learning hasn't been fully resolved yet.

The purpose of this article is to analyze the possibilities of using interactive methods in the remote foreign language learning, give some methods' descriptions and their use in HEIs.

Presenting main material. The teacher's main task in the process of foreign language learning is to shift the emphasis from different exercises to the creative semantic activity of future specialists, which is necessary in the acquired knowledge usage. Among different methods, the most effective are interactive technologies during foreign language studying, which allow solving a number of tasks [1, 4, 5, 7].

In this regard, the problem of developing the national education system to the European level is relevant. Ukraine's intention to join a global educational space foregrounds the need to study the experience of organizing interactive foreign language philological education in HEIs.

Having studied and analyzed the scientific and methodological literature, we came to the

conclusion that the problem of preparing students, taking into account foreign language intercultural communication, their professional competence formation and development, has not been sufficiently covered. The level of students' knowledge of foreign languages shows that vocational training does not fully meet modern requirements. This discrepancy creates a number of contradictions between the existing scientific and methodological justification for the specialists training in the area and its international standards. We need to identify progressive ideas and methods of remote learning foreign languages, to outline the prospects for their implementation based on the theoretical and practical experience.

Interactive learning is a special form of cognitive activity organization, which has a specific, predictable goal – to create comfortable learning conditions in which each student feels his success and intellectual ability. The teacher's main task during foreign language learning process is to shift the emphasis from different exercises types to creative semantic activities of future specialists, which means the skillful use of acquired knowledge [4, 5, 7].

We would like to empathize that the basis of interactive learning in HEIs is the participation in this process of both the teacher and the student. This is mutual learning (in pairs or in a group), where each side is an equal and equivalent part of the educational process which understands what he or she is doing, reacts on what he or she knows, can do and put into practice.

One of the means that allows you to improve the process of foreign language learning is the use of the sharing screen option, where one person shares their computer's desktop or a single application with one or more people. An electronic textbook is another tool for providing interactive learning. It is the carrier of the necessary information, which contains a detailed structured educational material. It makes possible to ensure the audiovisual information provision and provide feedback.

In the educational process, multimedia (in Latin «multum» is a lot and in English «media» is meaning) is a modern technical means system that allows you to work with text information, graphic images, sound (broadcasting, music, effects), animated computer graphics (drawn films, 3D graphics) and functions in a single complex. And it is one of the most promising areas in foreign language learning, especially taking into account the professional direction [5].

The amount of multimedia support in the classroom can be different: from a few minutes to using during a whole lesson. In the using multimedia process, the role of the teacher changes significantly, he or she is primarily an organizer, coordinator of the students' cognitive activity. The use of interactive forms during the foreign languages learning students will be more effective if the content of the educational process

matches with the students' future professional activities. The teacher must take into account the level of students' basic knowledge and communication skills. It is necessary to ensure that theoretical knowledge in the process of active learning becomes deliberate. The student must develop and improve not only the foreign language knowledge, but also recognize its connection with the future profession.

Scientific and pedagogical literature presents a huge number of various multimedia genres: block topic, media lesson, self-dictation, test tasks, media project, photo / video presentations, virtual tours, dynamic tables, static tables, etc. All these media are efficient tools for providing interactive learning.

Educational work is performed in individual and group forms and consists of several stages:

- selection and study of information and professional problems, computer multimedia technology absorption;

- creation and collective discussion of specimen computer multimedia presentations created on the information proposed by the teacher.

Another form of interactive learning is the use of questions for discussions. If necessary, they can be successfully displayed on the screen. You can place each question on separate slides.

The self-dictation has been a well-known form of obtained knowledge testing, but in a multimedia format it works much more efficiently. For example, you can use Google Jamboard application and create a slide where you place any text with missing letters. Students can collaborate and make changes in the document simultaneously. In the process of completing the tasks, the participants communicate, discuss possible answers, and distribute the roles.

Another tool, which can be used for interactive discussions is Padlet. The teacher conducts online classes and additionally provides a link to the created page in the Padlet, where there is a statement that should provoke discussion [3].

Media classes are a set of various multimedia techniques that work during the entire the lesson, facilitating the full revealing and awareness of the topic being studied by students [7].

Using the right software and resources together can improve the new ideas understanding, as sharing the screen option helps the teacher present new material in a clearer and more complete way. Studying with visual aids is much more effective as it has a number of advantages:

- provides a more complete presentation of the material using specialized websites;

- develops motivation to review resources that facilitate to study a foreign language;

- provides great opportunities for participation in teamwork, personal and social skills development;

- provides the possibility to save used files and to revise already worked out material;

- ensures the multiple use of the teacher's worked out material, its distribution/exchange;

- stimulates the professional growth of both the teacher and students, facilitates searching for new learning approaches.

Interactive methods of foreign language learning also include: independent work under the teacher's supervision, problematic and creative tasks, work in pairs, a question from a student to a teacher and vice versa, frontal technologies. While using the method of working in pairs, the teacher can use the function – break out rooms. Breakout rooms allow you to split your Zoom meeting in up to 50 separate sessions. The meeting host can choose to split the participants of the meeting into these separate sessions automatically or manually, or they can allow participants to select and enter breakout sessions as they please. In pairs the students can discuss the task, take an interview, determine the partner's attitude to a particular issue, make a critical analysis, present the topic and so on.

According to A. Pavlovych, using frontal interactive learning technologies in pairs, it is more advantageous to use such methods as: "Microphone", unfinished sentences (combined with the "Microphone" exercise), "Brainstorm", "Studying-learning", "Decision Tree", etc. [8]. Among pair and group work methods the most successful forms are inside/outside circles; brain storm; think – pair – share; pair – interviews and others. All of them can be done online following clear teacher's instructions. Among the interesting extra-curricular interactive activities, we included excursions in English and creating a video report. An important phase in the extracurricular activities is training students' roles assignments, the students' independent search for information, presentation of the information and providing feedback.

Conclusions. Transferring education towards online format in HEIs is a challenge today. We need to find methods, which help to create a friendly and comfortable virtual environment that will allow students to succeed in learning foreign languages.

Interactive methods are one of the most effective in a foreign language acquisition. Applying interactive methods, the teacher enhances students' active search for information, critical thinking skills and cognitive interest formation. The use of interactive methods and technologies during the online educational process provides an opportunity to involve each participant actively in the discussion, and this contributes to mastering the language.

REFERENCES:

1. Борисова Н. В. Навчально-методичний комплекс з іноземної мови 2017-2020 рр. *Теоретичні питання освіти та виховання: Збірник наукових праць*. Вип. 17. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2021. С. 25-29.
2. Діденко О., Білявець С., Купрієнко Д., Москаленко О., Сичевський Ю. Використання інформа-

ційно-комунікаційних технологій для вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. Vol. 70 (2). pp. 86–103.

3. Герасименко Л. С., Муравська С. М., Підлубна О. М. Шляхи мотивації до навчання іноземних мов майбутніх авіаційних фахівців в умовах дистанційної освіти. Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки : збірник наукових праць. Вип. 10. Кропивницький : "Поліум", 2021. С. 107-113.

4. Когут О. І. Інтерактивні технології навчання. Тернопіль: Астон, 2005. 203 с.

5. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології : навч.-метод. посібн. К. : 2001. 256 с.

6. Полат Е. С. Метод проектів на уроках іноземної мови. Іноземні мови в школі. 2001. № 2-3. С. 10–15.

7. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник. К. : «А.С.К.», 2002. 136 с.

8. Сидоренко О. І. Сучасні освітні технології у вищій школі: Матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (К., 1-2 листопада 2007р.): Тези доповідей: У 2 ч. Ч. 2 / Відп. ред. А.А. Мазаракі. -К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 259 с.

9. Шевцова Л. С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: методичний посібник. Житомир, 2004. 94 с.

10. Luskin, B. J. 12 best practices in online teaching and learning. *Psychology Today, Luskin Learning Psychology Series*, 2019. N 44. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/themedia-psychology-effect/201903/12-best-practices-in-online-teaching-and-learning>

11. Motz B. A, Quick J. D., Wernert J. A., Miles T. A. A Pandemic of Busywork: Increased Online Coursework Following the Transition to Remote Instruction is Associated with Reduced Academic Achievement. *Online Learning Journal*, 2021. Volume 25 Issue 1. P. 70-85. <http://dx.doi.org/10.24059/olj.v25i1.2475>

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ ТРАДИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СЛУХАЧІВ НА ОПЕРАТИВНОМУ РІВНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

GENERALIZED RESULTS OF THE ANALYSIS OF THE TRADITIONAL SYSTEM OF PHYSICAL TRAINING OF MASTER'S DEGREE STUDENTS AT THE OPERATIONAL LEVEL OF MILITARY EDUCATION

У статті представлено узагальнені результати аналізу традиційної системи фізичної підготовки слухачів на оперативному рівні військової освіти у вищому військовому навчальному закладі Державної прикордонної служби України. У дослідженні визначено, що результатом неперервної фізичної підготовки слухачів магістратури – офіцерів-прикордонників є здатність, що охоплює прагнення до постійного професійного фізичного розвитку та самовдосконалення, готовність застосовувати у процесі оперативно-службової діяльності набуті прикладні і методичні знання з фізичної підготовки, прикладні рухові вміння і навички особистої безпеки, навички захисту і нападу з використанням спеціальних засобів та прийомів рукопашного бою, застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби у визначених законодавством ситуаціях під час виконання службових обов'язків. Ця здатність охоплює фізичну витривалість, сформовані фізично-вольові властивості особистості офіцера, загальну фізичну та спеціальну фізичну підготовленість, що в сукупності дозволяють переносити фізичні навантаження без зниження професійної працездатності в умовах повсякденної діяльності з охорони державного кордону, а при необхідності і при веденні сучасного бою. Визначення діагностичного апарату дозволило здійснити якісний і кількісний аналіз традиційної системи фізичної підготовки офіцерів-прикордонників в умовах традиційного освітнього процесу. Для проведення дослідження проведено констатувальний етап експерименту, до якого залучалися слухачі. Отримання емпіричних даних дозволило зробити висновок про стан і якість фізичної підготовки офіцерів, а також встановити рівень готовності науково-педагогічних працівників забезпечувати процес неперервної фізичної підготовки на оперативному рівні військової освіти. На констатувальному етапі експерименту також з'ясовано рівень фізичної витривалості, сформованість фізично-вольових властивостей слухачів, рівень загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовленості в умовах повсякденної діяльності та під час моделювання ситуацій ведення сучасного бою. Отримані результати свідчать про наявність освітніх і педагогічних резервів, для реалізації яких необхідно обґрунтувати концептуальні основи неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на оперативному рівні військової освіти.

Ключові слова: діагностика, фізична підготовленість, офіцери-прикордонники, опе-

ративний рівень військової освіти, критерії та показники, система фізичної підготовки, результати.

The article presents the generalized results of the analysis of the traditional system of physical training of master's degree students at the operational level of military education in the higher educational institution of the State Border Guard Service of Ukraine. The study determined that the result of continuous physical training of master's degree students – border guard officers is the ability, covering the desire for continuous professional physical development and self-improvement, readiness to use the acquired applied and methodological knowledge of physical training in the course of operational and service activities, applied motor skills and personal safety skills, skills of defense and attack using special means and techniques of hand-to-hand combat, to use physical force and special means in situations defined by law when performing official duties. This ability encompasses physical endurance, formed physical-volitional properties of the officer's personality, general physical and special physical fitness which allow you to endure physical exertion without reducing professional performance in the conditions of daily activities for the protection of the state border, and, if necessary, in the conduct of modern combat. The definition of the diagnostic apparatus enabled a qualitative and quantitative analysis of the traditional system of physical training of border guard officers under the conditions of the traditional educational process. To carry out the study, there was conducted the ascertaining stage of the experiment, which involved master's degree students. The empirical data allowed us to conclude about the condition and quality of physical training of officers, as well as to establish the level of preparedness of scientific educators to provide the process of continuous physical training at the operational level of military education. At the ascertaining stage of the experiment the level of physical endurance, the formation of physical-volitional properties of master's degree students, the level of general physical and special physical fitness in everyday activities and in the simulation of situations of modern combat was also established. The results obtained indicate the presence of educational and pedagogical reserves, for the implementation of which it is necessary to substantiate the conceptual framework for the continuous training of border guard officers at the operational level of military education.

Key words: diagnostics, physical fitness, border guard officers, operational level of military education, criteria and indicators, physical training system, results.

УДК 355.233.2:796:356.13(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.35>

Гнидюк О.П.,

канд. пед. наук, доцент,
ст. викладач кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Аналіз традиційної системи фізичної підготовки слухачів на оперативному рівні військової освіти у вищому військовому навчальному закладі Державної прикордонної служби України є важливим з огляду на низку

чинників. По-перше, управління підрозділами ДПСУ під час підготовки і здійснення оперативно-службової діяльності та виконання бойових завдань, виконання повсякденної діяльності у звичайних та екстремальних умовах, необхідність забезпечення безпечних

умов життєдіяльності та праці в різних умовах обстановки, збереження життя і здоров'я підпорядкованого персоналу тощо вимагають від офіцерів бути у відмінній фізичній формі. По-друге, узагальнення результатів аналізу традиційної системи фізичної підготовки слухачів на оперативному рівні військової освіти дозволить обґрунтувати концептуальні пропозиції щодо удосконалення змісту, впровадження інноваційних форм і методів неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на оперативному рівні військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різноманітні аспекти фізичної підготовки військовослужбовців сектору безпеки і оборони представлені у працях зарубіжних і вітчизняних авторів. Зокрема у працях Ю. Бородіна висвітлено особливості організації фізичної підготовки у вищих військових навчальних закладах країн НАТО [1]. Дослідники О. Діденко, С. Шумовецька та О. Луцький представили характеристику професійної підготовки співробітників прикордонної служби Сполучених Штатів Америки та Європейських країн [2]. У матеріалах В. Рябчука висвітлено особливості фізичної підготовки іноземних армій [3]. Дослідники О. Наговіцин [4] і І. Скворок [5] у своїх публікаціях розкрили особливості проведення військової підготовки у країнах НАТО та збройних силах США, а також характеристику і особливості підготовки офіцерів запасу в зарубіжних країнах.

У публікаціях фахівців з навчання й виховання співробітників сектору безпеки і оборони, у тому числі їхньої фізичної підготовки розкрито особливості формування потреби у фізичному самовдосконаленні (В. Антоненко) [6], впливу фізичної підготовки на самопочуття і розумову працездатність військовослужбовців (О. Багас) [7], формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки (В. Волошин) [8], особливості підготовки до фізичного виховання особового складу (А. Мельніков) [9], методик формування готовності фахівців прикордонної служби до застосування заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності (К. Пронтенко, О. Татарін) [10; 11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас поза увагою вчених залишається з'ясування стану фізичної підготовленості офіцерів-прикордонників на оперативному рівні військової освіти в умовах традиційної системи навчання та його відповідності встановленим вимогам, що містяться у нормативних документах.

Мета статті. Оприлюднення узагальнених результатів аналізу традиційної системи фізичної підготовки слухачів на оперативному рівні військової освіти в умовах традиційної системи навчання у ВНЗ ДПСУ.

Виклад основного матеріалу. Для проведення констатувального етапу експерименту, що

тривав у період з березня та травень 2019 року, проведено дослідження, що мало на меті отримання кількісних параметрів за обраними критеріями (психолого-аксіологічним, предметно-інструментальним, поведінково-компетентнісним та індивідуально-функціональним) із залученням слухачів з факультету підготовки керівних кадрів НАДПСУ. Відповідно до логіки дослідно-експериментальної роботи для дослідження обрано групу слухачів (набору 2017 та 2018 років) старших курсів. Всього для проведення дослідження було залучено 76 слухачів другого (магістерського) рівня вищої освіти (оперативного рівня військової освіти).

За допомогою показників психолого-аксіологічного критерію було досліджено рівень прагнення до опанування вміннями і навичками особистої безпеки; сформованість прагнення до розвитку фізичної витривалості, фізично-вольових властивостей, загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовленості; рівень сформованості ціннісного ставлення до занять з фізичної культури і спорту, ставлення до здорового способу життя; сформованість прагнення до фізичного самовдосконалення. Для цього було використано опитування щодо провідних мотивів; «Експрес-діагностику соціальних цінностей особистості»; методик А. Реана «Здоровленість обраною професією»; методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; метод спостереження за діями слухачів у різних ситуаціях навчальної діяльності та занять спортом; експертне оцінювання; написання есе; інтерв'ювання; опитування для визначення ставлення курсантів і слухачів до здорового способу життя; метод експертного оцінювання.

За показниками предметно-інструментального критерію досліджено рівень володіння знаннями теоретичних основ фізичної культури і спорту; знання нормативних документів, що регламентують організацію і проведення фізичної підготовки у ДПСУ; знання методики проведення занять з фізичної підготовки з персоналом та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ; знання особливостей застосування фізичної сили і спеціальних засобів у визначених законодавством випадках; знання принципів здорового способу життя і вимог особистої та громадської гігієни тощо. Для отримання кількісних даних за цими показниками було використано такі методи дослідження: опитування (письмове та усне); тестування (на паперових та електронних носіях); виконання контрольних і проектних робіт; метод спостереження; виконання практичних завдань; оцінювання знань курсантів і слухачів під час їхньої участі у рольових іграх; оцінювання знань курсантів і слухачів під час вирішення ними ситуаційних завдань; метод експертного оцінювання.

Відповідно до показників поведінково-компетентнісного критерію у дослідженні ставилася

мета дослідити рівень володіння уміннями і навичками виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки, методикою проведення всіх форм фізичної підготовки персоналу та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ, особистої та громадської гігієни, з організації змагань з військово-прикладних видів спорту, проводити контроль фізичної підготовленості підлеглих і оцінювати фізичну підготовку підрозділу, а також застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та прийоми рукопашного бою. Для отримання кількісних даних за цими показниками було використано виконання практичних завдань, виконання нормативів, оцінювання умінь і навичок курсантів і слухачів під час їхньої участі у рольових іграх, оцінювання умінь і навичок курсантів і слухачів під час вирішення ними ситуаційних завдань; метод спостереження та експертного оцінювання

Відповідно до показників індивідуально-функціонального критерію у дослідженні ставилася мета дослідити рівень фізичної сили; витривалості; швидкості; гнучкості; спритності; прихильності здорового способу життя; педагогічних здібностей. Для отримання кількісних даних використано оцінювання курсантів у різних ситуаціях навчальної та службової діяльності; метод експертного оцінювання; есе; співбесіда; інтерв'ювання; оцінювання властивостей курсантів і слухачів під час їхньої участі у рольових іграх; оцінювання професійно-особистісних властивостей курсантів і слухачів під час вирішення ними ситуаційних завдань; виконання практичних завдань; виконання нормативів.

Узагальнення значень середніх балів за показниками психолого-аксіологічного, предметно-інструментального, поведінково-компетентнісного та індивідуально-функціонального критеріїв фізичної підготовленості слухачів оперативного рівня військової освіти) (n = 76), дозволило побудувати загальну таблицю з даними значень середніх балів за всіма критеріями (таблиця 1). Детально прокоментуємо отримані результати. Отже, в цілому лівова частка слухачів магістратури мають середній і достатній рівні прагнення щодо розвитку фізичної витривалості, фізично-вольових властивостей, загальної фізичної та спеціальної фізичної підготовленості – 48,68 та 22,37 % відповідно.

Таблиця 1

Значення середніх балів за критеріями фізичної підготовленості слухачів оперативного рівня військової освіти) (n = 76)

Критерії	Середній бал
Психолого-аксіологічний	3,307
Предметно-інструментальний	3,478
Поведінково-компетентнісний	3,453
Індивідуально-функціональний	3,412
Середнє значення	3,412

Ціннісне ставлення до занять з фізичної культури і спорту та ціннісне ставлення до здорового способу життя на високому рівні сформованим виявилось у 10,53 % та 14,47 % відповідно, що є нижчим, ніж в курсантів на тактичному рівні військової освіти (15,99 % та 18,54 % відповідно). Це може свідчити про втрату інтересу до занять з фізичної культури і спорту, певне розчарування та зневіру у користі здорового способу життя.

Щодо прагнення до фізичного самовдосконалення, то за цим показником на середньому рівні 44,74 % учасників опитування, на достатньому рівні – 25,00 %, а на високому всього 9,21 % офіцерів–слухачів.

Мотиви, які спонукають займатися фізичними вправами, спортом, а також оволодівати навичками особистої безпеки та застосування сили в курсантів і офіцерів (слухачів оперативного рівня військової освіти) досить суттєво відрізняються. Якщо в курсантів у рейтингу домінують професійні мотиви, то в офіцерів – слухачів факультету керівних кадрів в рейтингу перші дві позиції займають валеологічні мотиви – бажання поліпшити своє здоров'я та фізичний стан (39,47 %), а також бажання схуднути або бути в оптимальній фізичній формі (36,84 %). Такі відмінності свідчать, на нашу думку, про втрату мотивації в офіцерів займатися фізичною підготовкою з метою забезпечення відповідності вимогам професійної діяльності.

Ще одним етапом дослідження, реалізованим під час констатувального експерименту, стало з'ясування ставлення слухачів до відвідування занять з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили. Зокрема 25,00 % слухачів завжди очікують на заняття з великим бажанням; 30,26 слухачів відвідують заняття, але без особливого інтересу та бажання. 22,36 % слухачів прагнуть уникнути фізичних навантажень. З'ясувалося також, що 11,84 % опитаних слухачів примушують себе через силу відвідувати заняття з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили. Крім цього 7,57 % респондентів вважають заняття з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили абсолютно непотрібними.

Сформованість знань, які є показниками предметно-інструментального критерію, в офіцерів магістратури на оперативному рівні військової освіти, отримала такий розподіл: найбільша частка слухачів мають середній рівень сформованості знань. Це стосується показників «знання теоретичних основ фізичної культури і спорту» (39,47 % опитаних), «знання нормативних документів, що регламентують організацію і проведення фізичної підготовки у ДПСУ» (50,00 %), «знання методики проведення занять з фізичної підготовки з персоналом та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ» (40,78 %), а також «знання особливостей застосування спеціального обладнання та інвентаря

під час проведення всіх форм фізичної підготовки» (40,79 %). Проте за останнім показником зафіксовано найменшу частку слухачів з високим рівнем – 10,52 % опитаних. Дещо несподіваним виявилися результати щодо знання слухачами принципів здорового способу життя і вимог особистої та громадської гігієни. Зокрема за цим показником зафіксовано 21,05 % слухачів з низьким рівнем.

Щодо показників поведінково-компетентнісного критерію, то найбільша частка слухачів мають середній рівень сформованості умінь і навичок. Це стосується показників «уміння і навички виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки» (52,63 % опитаних), «здатність застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та прийоми рукопашного бою» (46,05%), «знання методики проведення занять з фізичної підготовки з персоналом та спортивно-масової роботи в підрозділах ДПСУ» (40,78 %), а також «уміння і навички з організації змагань з військово-прикладних видів спорту» (42,10 %).

Найбільша частка слухачів з високим рівнем зафіксована за показником «уміння і навички особистої та громадської гігієни» – 28,94 %, а найменша – 10,52 % за показником «уміння і навички виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки». Такі результати пояснюються тим, що з віковими особливостями та службовою зайнятістю виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки часто ігнорується офіцерами, а щодо навичок особистої та громадської гігієни, то вони практикуються практично щодня.

Щодо показників індивідуально-функціонального критерію, то переважна частка слухачів мають середній рівень сформованості індивідуально-професійних властивостей, що є індикаторами для індивідуально-функціонального критерію. Зокрема за показниками «фізична сила», «витривалість» та «швидкість» на середньому рівні зафіксовано 44,73 %, 40,78 % та 42,10 % опитаних, а на високому 13,15 %, 19,73 % та 17,10 % відповідно. Це може свідчити про те, що офіцери магістратури не вважають пріоритетом заняття фізичною підготовкою і не приділяють заняттю спортом багато часу. На правильність такого висновку вказують і результати іншого опитування (рис. 3.2), відповідно якого 30,26 слухачів відвідують заняття з фізичної підготовки, без особливого інтересу та бажання, 22,36 % слухачів прагнуть уникнути фізичних навантажень, 11,84 % опитаних слухачів примушують себе через силу відвідувати заняття з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили. Крім цього 7,57 % респондентів вважають заняття з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили абсолютно непотрібними.

Висновки. Отже, отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що в умовах традиційного освітнього процесу слухачі недостатньо

мотивовані до занять з фізичного виховання, особистої безпеки та застосування сили. Крім цього, на рівень фізичної підготовки накладають відбиток вікові особливості та службова зайнятість. Виконання вправ і нормативів з фізичної підготовки часто ігнорується офіцерами.

Отримані результати свідчать про наявність освітніх і педагогічних резервів. Для їх реалізації необхідно обґрунтувати концептуальні основи неперервної фізичної підготовки офіцерів-прикордонників на тактичному та оперативному рівнях військової освіти. Це завдання є перспективним для подальших розвідок у даному напрямі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородин Ю. А. Особенности организации физической подготовки в высших военных учебных заведениях стран НАТО. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. 2007. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-organizatsii-fizicheskoy-podgotovki-v-vysshih-voennyh-uchebnyh-zavedeniyah-stran-nato> (дата звернення: 04.11.2021).
2. Шумовецька С., Діденко О., Луцький О. Професійна підготовка співробітників прикордонної служби Сполучених Штатів Америки та Європейських країн. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2021. 25(2), с. 207-224. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbiornyk.v25i2.792>
3. Рябчук В. В. Международное военно-спортивное сотрудничество и физическая подготовка иностранных армий: Монография. Санкт-Петербург, МО РФ, 2011. 188 с.
4. Наговіцин О. П. Особливості проведення військової підготовки у країнах НАТО та збройних силах США. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 листопада 2019 р.) Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, 2019. 416 с.
5. Скворок І. М. Підготовка офіцерів запасу в зарубіжних країнах. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 207–216. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vios_2013_1_26.pdf.
6. Антонець, В. Ф. Формування потреби фізичного самовдосконалення у майбутніх офіцерів-прикордонників: автореф. дис... канд. пед. наук: 20.02.02; Хмельницький, Академія прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького, 1998. 20 с.
7. Багас О., Ковальчук Р., Неділько А. Вплив рівня фізичної підготовки на самопочуття і розумову працездатність військовослужбовців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. серія: психологічні науки*. № 1(9) 2018, с. 17–25.
8. Волошин В. Д. Формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький,

Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького, 2018. 20 с.

9. Мельников А. В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до фізичного виховання особового складу: автореф. дис. ... д. пед. наук : 13.00.04 Хмельницький, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького, 2020. 40 с.

10. Пронтенко К. В. Теоретичні і методичні засади навчання гирьового спорту курсантів військових

закладів вищої освіти у процесі фізичного виховання : дис...д-ра пед. наук : 13.00.04 Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова. Житомир, 2018. 687 с.

11. Татарін, О. В. Формування готовності фахівців прикордонної служби до застосування заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького, 2020. 20 с.

РОЛЬ АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКІВ НУШ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВTHE ROLE OF ANALYSIS OF NUSH TEXTBOOKS
IN THE SYSTEM OF TRAINING FUTURE PRIMARY TEACHERS

Стаття присвячена актуальній проблемі вироблення системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи в межах системи вищої освіти. Зокрема, у статті проаналізовано зміни в системі початкової освіти України і виклики, які постали перед Вищими навчальними закладами у зв'язку із цим. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів відбувається під час засвоєння освітньої програми 013 «Початкова освіта» і має спиратися на ключові компетентності визначені Європейським союзом, враховувати вікові особливості дітей, їх життєвий досвід. У статті проаналізовано ключові напрямки розвитку сучасної початкової освіти, мету та завдання, які мають бути успішно виконані протягом освітнього процесу. З'ясовано роль ключових компетентностей у вихованні усесібно розвиненої та успішної особистості. Успішне засвоєння фахових компетентностей майбутнього вчителя початкових класів можливе лише за рахунок урізноманітнення освітнього процесу, використання інноваційних методів та технологій, вивчення нормативно-правової бази, відповідних педагогіко-психологічних дисциплін. Вагому роль у фаховій підготовці вчителя займає інформаційно-аналітична діяльність. У статті досліджено роль аналізу підручників з предмету «Я досліджую світ» з точки зору втілення в ньому ключових компетентностей, зокрема, громадянської компетентності, що передбачає формування у дитини світосприйняття, навичок роботи у групі, поваги тощо. Проаналізовано наявні в підручнику різні типи завдань щодо відповідності освітній програмі та завданням, що ставить перед собою НУШ, серед яких провідними є проблемні питання, робота в парах/групах, творчі завдання. Доцільним є підібраний та згрупований у розділи теоретичний матеріал, а також ілюстративний матеріал. Відповідно до особливостей сприйняття дитиною молодшого шкільного віку у підручнику сформовано визначення та висновки наприкінці кожного теоретичного блоку.

Ключові слова: НУШ, початкова освіта, система вищої освіти, громадянське виховання, інформаційно-аналітична діяльність.

The article is devoted to the topical problem of developing a system of training future primary school teachers within the system of higher education. In particular, the article analyzes the changes in the system of primary education in Ukraine and the challenges facing higher education institutions in this regard. The training of future primary school teachers takes place during the mastering of the educational program 013 "Primary Education" and should be based on key competencies defined by the European Union, take into account the age characteristics of children, their life experiences. The article analyzes the key areas of development of modern primary education, goals and objectives that must be successfully completed during the educational process. The role of key competencies in the education of a comprehensively developed and successful personality is clarified. Successful mastering of professional competencies of the future primary school teacher is possible only due to the diversification of the educational process, the use of innovative methods and technologies, the study of the legal framework, the relevant pedagogical and psychological disciplines. An important role in the professional training of teachers is information and analytical activities. The article examines the role of textbook analysis in the subject "I explore the world" in terms of the implementation of key competencies, in particular, civic competence, which involves the formation of the child's worldview, teamwork skills, respect and more. The different types of tasks available in the textbook on compliance with the educational program and the tasks set by NUS are analyzed, among which the leading ones are problem questions, work in pairs/groups, creative tasks. It is advisable to select and group into sections theoretical material, as well as illustrative material. In accordance with the peculiarities of the child's perception of primary school age in the textbook formed definitions and conclusions at the end of each theoretical block.

Key words: NUSH, primary education, system of higher education, civic education, information-analytical activity.

УДК 372

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.36>

Гринь В.А.,

студентка І курсу магістратури факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна система освіти в Україні характеризується якісними змінами, в першу чергу модернізації зазнає система початкової освіти. Реформи в освітньому середовищі викликані як необхідністю відповідати загальносвітовим тенденціям в освітньому процесі, так і внутрішніми зрушеннями в соціально-економічній, політичній, екологічній, технологічній сферах тощо.

Модернізація освітнього простору передбачає створення на базі початкової школи сучасного

майданчика для розвитку всебічно розвиненої особистості – Нової української школи (НУШ). Необхідність модернізації освіти кидає виклик її учасникам щодо успішного впровадження змін. Нова українська школа ґрунтується на втіленні в освіті ключових компетентностей, визначених Європейським союзом, серед яких цифрова, особиста, соціальна, навчальна, мовна, громадянська, підприємницька, математична компетентності, а також компетентність у науках, технології та інженерії, грамотність, культурна обізнаність та самовираження [1, с. 14]. Ефективне втілення цих ключових компетентностей

в освітньому процесі є передумовою виховання розвиненої особистості, успішного члена суспільства. Впровадження компетентностей не може ґрунтуватися на виокремленні будь-якої із них як основної, всі вони мають розвиватися і втілюватися в органічному синтезі. Роль кожної з компетентностей є важливою щодо виховання успішної особистості. Проте, втілення цінностей та основних засад кожної із компетентностей передбачає наявність своєрідної методологічної системи, теоретичної бази, системи завдань тощо. Окрему увагу варто звернути на втіленні громадянської компетентності в сучасній системі освіти.

Варто розуміти, що модернізація освітнього процесу має починатися із модернізації системи підготовки вчителів початкових класів, які в умовах НУШ мають впроваджувати нові освітні технології та методи навчання. Сучасний вчитель початкової школи має володіти великим арсеналом методів та прийомів впровадження ключових компетентностей. Підготовка майбутнього агента змін починається саме у вищому навчальному закладі, тому від рівня вищої освіти залежить майбутня ефективність викладання та успішності навчального процесу в початковій ланці освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль та місце педагога у вихованні майбутньої успішної особистості здавна були предметом уваги педагогіки як зарубіжної, так і вітчизняної. Дослідження цього питання знаходимо у працях Ж.Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Г. Сковороди, А. Макаренка, К. Ушинського та багатьох інших. Специфіку фахової підготовки вчителя початкових класів розглядали у розвідках О. Біда, І. Бужина, Л. Волик, С. Паршук, Л. Петриченко, Л. Хомич та інші. Аналіз системи підготовки майбутніх вчителів знаходимо в роботах О. Абдуліної, О. Алексеєвої, О. Канапацької та інших.

Важливим питанням педагогіки завжди було виховання молодого покоління на засадах громадянських цінностей. У руслі педагогіки дослідженням основних підходів щодо громадянського виховання дітей займалися П. Гнатенко, В. Сухомлинський та інші. Втілення громадянських цінностей в освітньому процесі, а саме в межах початкової ланки освіти, цікавило таких дослідників як Н. Бібік, О. Савченко, Л. Момотюк, Г. Тарасенко, С. Якименко. Аналіз останніх досліджень дає підстави визначити підготовку майбутнього вчителя початкових класів як систему заходів спрямованих на формування особистості на підставах ключових компетентностей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на велику кількість теоретичних розробок у сфері підготовки майбутнього вчителя початкових класів, модернізація системи початкової освіти вимагає швидкої реакції від системи вищої освіти і оновлення

теоретичної та методологічної бази майбутнього агента змін. Пріоритетним завданням закладів вищої освіти в Україні є підготовка сучасного вчителя, чия освіта буде ґрунтуватися на ключових компетентностях, передбачених Європейським союзом, а отже дасть змогу йому втілити увесь свій педагогічний потенціал в освітньому процесі. Новітній вчитель має не тільки володіти нормативною та теоретичною базою сучасного освітнього процесу, а і бути здатним забезпечити реалізацію усіх здібностей дитини. Втілення поставленої мети вимагає від закладів вищої освіти вироблення системи підготовки майбутнього вчителя початкових класів, яка б відповідала усім вимогам НУШ.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є здійснення аналізу відповідності підручників у системі НУШ втіленню ключових компетентностей, а саме громадянської компетентності та інших, передбачених системою сучасної освіти, а також аналізу ролі підручників в освітньому процесі та дослідження їх як одного з інструментів реалізації майбутніми педагогами освітніх орієнтирів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система вищої освіти має готувати висококваліфікованих педагогічних кадрів, які зможуть успішно впроваджувати нові освітні орієнтири в системі Нової української школи. Така підготовка вимагає від вищих навчальних закладів та традиційної педагогіки загалом ґрунтовного переосмислення теоретичної та методологічної бази, її оновлення, яке б враховувало нові освітні тенденції.

Концепція Нової української школи передбачає докорінне змінення застарілих стандартів освіти, їх реформування задля створення комфортного простору, в якому дитина матиме змогу реалізувати свій потенціал, відчути підтримку вчителя, навчитися спілкуватися з однолітками, поводити себе в суспільстві, долати стрес тощо. Основні компетентності та результати передбачені в освітньому процесі представлені в таких нормативних документах як Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р № 87. Саме в ньому визначаються основні напрями сучасної системи початкової освіти, яка ґрунтується на національних засадах. Однією із ключових компетентностей, визначеною Європейським союзом, яка має місце у Державному стандарті початкової освіти є громадянська компетентність. Про її вагомий роль у вихованні дитини дослідники говорили задовго до модернізації системи освіти. Мета та значення громадянського виховання зазначена в таких нормативно правових актах як Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти, Закон України «Про освіту», Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави та інших.

Організація системи підготовки майбутніх вчителів початкових класів до впровадження в освітньому процесі громадянської компетентності має починатися із обов'язкової теоретичної постановки проблеми. Громадянські цінності є предметом дослідження не тільки педагогіки, а і інших дисциплін, зокрема філософії, політології, соціології тощо.

Під громадянськими компетентностями в системі сучасної початкової освіти варто розуміти такі, що вмотивовані «ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях та ін.» [4, с. 2].

В освітньому процесі під громадянською компетентністю варто розуміти «здатність діяти як відповідальні громадяни і повною мірою брати участь у соціальному житті» [1, с. 34]. Втілення в життя громадянської компетентності в освітньому процесі передбачає формування в дитини розуміння основних ідей пов'язаних із суспільством, економікою, культурою, групою та індивідуумом. Виховання на засадах громадянських цінностей пов'язане не тільки із усвідомленням дитини себе як частини суспільства, а і розвиток у неї навичок аналізу культурного різноманіття, національної самоідентифікації. Розвиток громадянської компетентності передбачає вміння аналізу культурних, соціальних, політичних процесів, вміння приймати рішення на демократичних засадах, повага до соціального, культурного, гендерного різноманіття тощо. Провідними навичками для виховання громадянської компетентності є взаємодія із іншими учасниками освітнього процесу, критичне мислення, вміння брати участь у колективній діяльності. Виховання на засадах громадянських компетентностей нерозривно пов'язано із ідеєю рівних прав людей у світі [1].

Підготовка майбутнього педагога до втілення засад громадянської компетентності в сучасному освітньому просторі починається із системи підготовки в закладах вищої освіти. Саме в межах вищої освіти формується вчитель як фахівець, що ознайомлений із сучасними освітніми вимогами та тенденціями, володіє теоретичною та методологічною базою з навчальних дисциплін, є готовим до організації навчального процесу учнів початкових класів, ознайомлений із основними психологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку, а також готовий до будь-яких освітніх викликів.

Важливу роль у системі вищої освіти майбутніх вчителів початкових класів відіграють різноманітні форми освітньої діяльності, серед яких

провідними є різні види лекційних та практичних занять, воркшопи, конференції, круглі столи, інформаційно-аналітична діяльність тощо. Професійна підготовка студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» відбувається із урахуванням Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» а також Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та Стандарту вищої освіти за спеціальність 013 «Початкова освіта».

Специфіка підготовки вчителя початкових класів полягає в тому, що основна увага звертається на предмети педагогіко-психологічної сфери, оскільки на відміну від вчителя середньої та старшої ланки освіти майбутній вчитель початкових класів у своїй професійній діяльності працюватиме в умовах багатопредметності. Його завданням буде ознайомити учнів із комплексом навчальних дисциплін, які складаються з таких освітніх галузей як: мовно-літературна, природнича, технологічна, інформатична, соціальна, здоров'язбережувальна, громадянська, історична, мистецька та фізкультурна.

Підготовка до подальшого викладання в початковій школі здійснюється за рахунок, в першу чергу, вивчення нормативно-правової бази, теоретичних відомостей, формуванню фахових компетентностей під час опанування нормативних дисциплін. Окрім цього важливим завданням сучасної вищої школи є вироблення системи методів та прийомів втілення окремих компетентностей в подальшій професійній діяльності. Успішне опанування навчальних дисциплін і фахових компетентностей можливе за рахунок модернізації методологічної та теоретичної бази, використанню під час навчання дидактичних засобів, наочності, інноваційних, інформаційно-аналітичних методів навчання.

Велика роль у професійній педагогічній підготовці належить аналізу вже наявних засобів становлення пізнавальної діяльності учнів молодших класів. Вагоме значення в освітньому просторі НУШ мають підручники, які після впровадження нового освітнього стандарту зазнали значних змін. Сучасний підручник з будь-якої з освітніх галузей має виконувати своє першочергове призначення – допомогти учневі досягти максимальних результатів в освітньому процесі. Роль підручників в освітньому процесі складно недооцінити. Тому що навіть у модернізованому освітньому просторі він залишається джерелом інформації, способом самоорганізації і самоосвіти школяра. Сучасні підручники Нової української школи мають бути розроблені із урахуванням вікових особливостей школярів, їх життєвого досвіду, відповідно до вимог нової програми. Вони мають бути засобом втілення ключових компетентностей, визначених Європейським Союзом.

У межах нової української школи пріоритетом є інтегрований підхід до навчання, що передбачає використання в межах однієї освітньої галузі блоків знань із інших дисциплін, проте, наприкладі окремих дисциплін маємо можливість простежити втілення окремих компетентностей. Так, громадянська компетентність є однією із ключових для предмету «Я досліджую світ». Тому під час аналізу підручників із цієї навчальної галузі можна виокремити успішні методи і засоби задля реалізації відповідної компетентності. Саме під час вивчення предмету «Я досліджую світ» в учня має сформуватися чітка громадянська позиція, загальнолюдські і загальнонаціональні цінності, самоідентифікація як члена суспільства, особистісна позиція тощо. Ці завдання реалізуються за допомогою програми «Я досліджую світ», яка передбачає аналіз навколишнього світу з позиції зв'язку окремої людини з людиною, колективом, суспільством і світом.

Так, наприклад, підручник з предмету «Я досліджую світ» Т. Гільберг, С. Тарнавської, Л. Грубіян, Н. Павич для учнів третього класу у своїй структурі містить розділ «Земля наш спільний дім», який дає учням теоретичну інформацію про Україну як європейську державу, Землю, як планету населену людьми, історичні відомості щодо утворення людської спільноти, державності та української державності зокрема. Після цього розділу в підручнику органічно уведено розділ «Наш рідний край», який дає можливість учням самоідентифікуватися як членам окремої національної спільноти, познайомитися із традиціями та культурними особливостями української нації.

Детально розглянемо наведені розділи підручника з точки зору успішної реалізації громадянської компетентності. Розділ «Земля наш спільний дім» починається тематичним блоком «Україна – європейська держава», який в свою чергу знайомить учнів із різноманітним живих організмів на планеті земля, расовим та культурним різноманіттям, що стверджує рівні права людей, які населяють планету. Розвиткові критичного мислення сприяють наявні в підручнику проблемні питання: «Чи можуть дві людини думати однаково? Що може змусити двох різних людей мати однакові точки зору, спільну мету? Поясніть» [2, с. 97], «Чи знаєте ви, скількома мовами розмовляють земляни? Яка мова найпоширеніша у світі?» [2, с. 98], розвиткові навичок спілкування в колективі та демократичному вирішенню поставлених питань сприяють групові завдання: «Попрацюйте у групах/парах. Як ви гадаєте, що є найнеобхіднішим для всіх жителів нашої планети? Обґрунтуйте свої відповіді» [2, с. 98]. За допомогою різноманітних завдань, ілюстрацій та інформації поданої в розділі підручник сприяє формуванню уявлення у школярів про національне та культурне різноманіття, виховує повагу до інших народів. Теоретичний блок

підручника «Чи знаєте ви, що...» сприяє самоосвіті учнів, пошуковій та дослідницькій діяльності. Органічним продовженням теоретичного блоку є відомості про історію України. У ньому ці яскраво простежується інтегрований підхід, так, наприклад, розділ пропонує пошукові завдання із мовленнєвої галузі: «Пригадайте, яких тварин приручили люди. Як називають тварин, які стали жити поруч з людьми та приносити їм користь? Дослідіть, від якого слова походить ця назва» [2, с. 105], або «Попрацюйте у парах. Поясніть зміст прислів'їв. Корова у дворі – харч на столі. Гладь коня вівсом, а не батою. Пошануй худобу раз, а вона тебе десять раз пошанує» [2, с. 106]. Звернена увага в підручнику і на територіальну специфіку українських земель, так учням пропонується проблемне питання: «Чи займаються у наш час українці землеробством? Що вирощують люди у вашій місцевості? Яких тварин розводять? Яке значення землеробства і скотарства для людини?» [2, с. 106]. Вагому роль у підручнику займають завдання, що пропонують учням проаналізувати різні точки зору і зробити власні висновки. Це сприяє розвитку критичного мислення, поваги до співрозмовника, навичкам аналізу та співставлення фактів.

Велику роль протягом усього розділу автори підручника приділяють розвиткові творчих здібностей учнів, пропонуючи завдання, наприклад: «Якою ви собі уявляєте людину майбутнього? Намалюйте або опишіть її.» [2, с. 107]. Завдання, що пропонують учням виготовити певні вироби, як наприклад: «Пригадайте, яку тварину першою приручила людина. Поміркуйте, чим вона їй допомагала. Виготуйте рухому іграшку – тварину» [2, с. 107], містять чітку і розгорнуту інструкцію, що дають дитині уявлення про необхідну послідовність дій з метою виконання завдання.

Теоретичний блок містить загальні відомості з історії Української держави, знайомить дітей із першими українськими князями, а також пояснює певні історичні терміни. Перевагою підручника є наявні у ньому чіткі та лаконічні визначення нових для дітей термінів, наприклад: «Поневолювати – це означає позбавляти волі, незалежності, підкоряти своїй владі. Данина –регулярний збір від народу до княжого двору різних цінних речей: хутра, воску, меду тощо» [2, с. 110].

Ще однією перевагою підручника є наявність у ньому висновки для кожного із теоретичних блоків, вони дають можливість дітям проаналізувати чи правильними були їх власні висновки, доповнити свою точку зору і унеможливають наявність нез'ясованих та незрозумілих дитині аспектів. Так, наприклад, після теоретичного блоку «Як знайти Україну на карті світу» учням пропонують висновок: «Україна – незалежна держава, найбільша в Європі. На території України розкинулися Кримські гори й Карпати. На півдні її омивають

теплі води Чорного й Азовського морів. Природа нашої країни багата та різноманітна. Славиться вона густими лісами, широкими ланами, родючими землями, просторими степами. Ознайомитися з природою України можна за картами шкільного атласу» [2, с. 115].

Теоретичний блок «Чому державні символи є важливим атрибутом держави» знайомить молодших школярів із поняттям державної символіки, активізує дитячу пам'ять, допомагає усвідомити значення державних символів у житті народу і країни. Пошукова робота, представлена такими завданнями, як наприклад: «Де розміщені державні символи у вашому населеному пункті? На яких будівлях?» [2, с. 119] допомагає активізувати увагу учнів.

Доцільним щодо втілення громадянської компетентності є і розділ «Наш рідний край», який сповнений не тільки важливих теоретичних відомостей, а і творчих завдань: «Дізнайтеся від дорослих членів вашої родини про те, де ви народилися, де ваша мала батьківщина. Запишіть у зошиті невеличку історію про це. Починайте, як вам заманеться» [2, с. 129], «Пофантазуйте. Яким ви бачите своє місто/село у майбутньому? Створіть постер про чистоту та порядок у вашому населеному пункті на сьогодні та як воно виглядатиме через 100 років» [2, с. 131].

Висновки. Отже, важливим завданням сучасної вищої школи є підготовка кваліфікованих викладачів, які будуть відповідати вимогам нової

системи освіти і зможуть впроваджувати визначені Європейським союзом ключові освітні компетентності. Підготовка майбутніх вчителів складається із різного роду лекційних і практичних занять, які мають враховувати сучасні освітні тенденції, використовувати інноваційні методи освіти, інформаційно-аналітичну діяльність. Важливим у системі підготовки майбутніх вчителів початкових класів є аналіз наявних підручників з різних освітніх галузей щодо відповідності їх освітнім тенденціям. Такі дослідження дають студентам можливість визначити успішні методи та прийоми, які можна використовувати у освітньому процесі, а також дають можливість створювати власні системи різнорівневих завдань з предметів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронцова Т., Пономаренко В. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
2. Гільберг Т. Я досліджую світ: підр. Для 3-го кл. закл. Заг. Серед. Освіти (у 2-х ч.) : ч. 2 / Т. Гільберг, С. Тарнавська, Л. Грубіян, Н. Павич. Київ: Генеза, 2020. 160 с.
3. Державний стандарт початкової освіти (затверджено Постановою КМУ від 21 лютого 2018 р. № 87). Київ : Держстандарт України, 2018. 37 с.
4. Нова українська школа : поради для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ

PREPAREDNESS OF FUTURE OFFICERS OF THE TACTICAL LEVEL OF THE BORDER SERVICE OF UKRAINE FOR PROFESSIONAL INTERACTION WITH THE HELP OF THE PROJECT MANAGEMENT

Стаття містить аналіз проблеми готовності майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби України до здійснення професійної взаємодії за допомогою проектного управління. Серед методологічних підходів заявленої теми визначено такі: синергетичний, аксіологічний, компетентісний, діяльнісний тощо. Аналіз наукових філософських, психолого-педагогічної досліджень проблеми взаємодії, дав можливість дійти висновку, що зазначене явище не аналізувалось у вищій військовій освіті. В свою чергу, зазначене твердження дозволило актуалізувати тему професійної взаємодії за допомогою проектного управління, особливо в умовах українсько-російської війни.

Визначено, що систему підготовки офіцерів тактичного рівня до професійної взаємодії можливо сконструювати на основі системного підходу та завдяки аналізу наукових праць фахівців прикордонного відомства. Подано та розкрито зміст основних елементів такої системи. Проаналізовано вертикальну та горизонтальну структури згаданої системи.

Контроль та пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності із військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних та пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду – визначено як необхідні характеристики системи підготовки офіцерів тактичного рівня прикордонного відомства до професійної взаємодії за допомогою проектного управління.

Ключові слова: взаємодія, система, комплекс, елементи, професійна взаємодія, проектне управління, професійна підготовка, майбутні офіцери тактичного рівня, Дер-

жавна прикордонна служба, прикордонне відомство, охорона та захист кордону.

The article contains an analysis of the problem of readiness of future officers of the tactical level of the Border Guard Service of Ukraine to carry out professional cooperation with the help of project management. Among the methodological approaches of the stated topic are defined as follows: synergetic, axiological, competence, activity, etc. Analysis of scientific, philosophical, psychological and pedagogical research on the problem of interaction, led to the conclusion that this phenomenon has not been analyzed in higher military education. In turn, this statement allowed to actualize the topic of professional cooperation through project management, especially in the Ukrainian-Russian war. It is determined that the system of training officers of tactical level for professional interaction can be constructed on the basis of a systematic approach and through the analysis of scientific works of specialists of the border department. The content of the main elements of such a system is presented and revealed. The vertical and horizontal structures of the mentioned system are analyzed. Control and passage of vehicles and persons; engineering and technical equipment of the border, organization and implementation of border control; cessation of illegal movement of vehicles and persons across the state border; coordination of activities with military formations and law enforcement institutions on border protection; carrying out operational and intelligence activities; implementation of information-analytical and search-and-search procedures to ensure the integrity of state borders; participation in counteraction to criminal organizations of various kinds - defined as necessary characteristics of the system of training officers of the tactical level of the border department for professional interaction through project management.

Key words: interaction, system, complex, elements, professional interaction, project management, professional training, future tactical level officers, State Border Guard Service, Border Guard Service, border protection and security.

УДК 378:141:371.134(043.3):355
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.37>

Дияк В.В.,

доктор пед. наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Макогончук Н.В.,

канд. пед. наук, доцент,
ст. викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Людське суспільство структуроване таким чином, що воно поєднує такі елементи, як індивіди, групи, інститути та взаємні процеси. У цю соціальну структуру входять і правоохоронні органи. Прикордонна служба є інституцією, тобто суб'єктом, без якого неможливе нормальне існування вітчизняного суспільства, тим більше в умовах війни з російською федерацією, особливо, коли з'явилась можливість виходу на Державний кордон та встановлення там контролю прикордонною службою. З впевненістю можна сказати, що цей процес буде тривати.

Слід зазначити, що стан українських фундаментальних суспільних утворень можна назвати маргінальним (перехідним). Прикордонна служба України зобов'язана виконувати важливі функції на державному та міжнародному рівнях, у зв'язку з чим представники цього відомства повинні мати високий рівень професіоналізму, компетентності та освіти.

Саме це міркування в системі вищої освіти, сьогодні є ключовим: забезпечити якісну підготовку майбутніх фахівців будь-якої сфери, в тому числі й правоохоронної. Ефективне функціонування

прикордонної служби також залежить від такої складової, як здатність офіцерів тактичного рівня до професійної взаємодії, на основі проектного менеджменту кращих західних зразків. Професійна діяльність зазначених фахівців має, в першу чергу, інтелектуальну спрямованість, а також такий важливий аспект – як робота з підпорядкованим персоналом та управління ним. Результатом поєднання таких понять як «проект» та «менеджмент» є створення специфічної системи знань та умінь, що уможлиблює реалізацію ефективного управлінського процесу у прикордонному відомстві, зокрема:

знання та вміння щодо створення планів для відповідних проектів (заходів в оперативно-службовій діяльності);

знання та уміння щодо формулювання ключових завдань управлінського, організаційного та планувального спрямування;

знання та уміння щодо здійснення декомпозиції мети або загальних завдань проекту;

знання та вміння щодо управління ризиками та комунікації;

основи корпоративної діяльності;

знання та вміння щодо залучення персоналу у «командну діяльність»;

здатність до взаємодії із різними категоріями прикордонного колективу тощо.

Сучасні масиви інформаційні, масштаби глобалізації, стан українських справ у міжнародній сфері, віддаючи пріоритет західному вектору суспільства, є основою для дослідження проблеми формування спроможності майбутніх професіоналів до взаємодії.

Здатність фахівця вести професійну взаємодію є актуальною проблемою сучасного суспільства [6], тим більше в умовах війни та післявоєнної відбудови і подальшого реформування усіх сфер життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз викладеної проблематики доводить наявність значної кількості наукових праць, що підтверджують її важливість та багатоаспектність. Закладений в епоху елінізму концепт механічної взаємодії, є актуальним і в умовах сьогодні. Це питання є предметом уваги вчених різних галузей освіти: Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Гегеля, Канта, О. Коротяєва. Вчені досліджували проблему з різних точок зору, зокрема: І. Зимня, Л. Петровська та ін., визначаючи проблему взаємодії з філософських, соціологічних та педагогічних позицій; Т. Чапл аналізував зміст інформаційної взаємодії; Ф. Розанов – соціальної взаємодії; Н. Данилевський – полікультурної; Н. Каца – суспільно-політичної тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак раніше не вирішеними частинами загальної проблеми, котрим

присвячується означена стаття, є проблема готовності майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії за допомогою проектного управління, що не було предметом наукових досліджень.

Метою статті є аналіз проблеми готовності майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії за допомогою проектного управління.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту проблеми забезпечення спроможності офіцерів прикордонної служби тактичного рівня до співпраці в системі підвищення кваліфікації можливий на основі визначення сутності, змісту та видів конкретних професійних компетенцій.

Здійснення підготовки таких офіцерів прикордонного відомства до взаємодії можливе на основі дотримання положень ключових методичних підходів: синергетичного, компетентнісного, акмеологічного, особистісного, аксіологічного та системного.

Враховуючи наявність досліджень у зазначеному окресленому колі, слід підкреслити, що основні принципи взаємодії наразі не визначені до кінця, зокрема системи професійної взаємодії в Державній прикордонній службі України.

Зміст системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії у представленому науковому доробку позиціонується як сукупність певних елементів, які є взаємозалежними та мають специфічний структурно-функціональний зміст. Елементами системи підготовки курсантів (майбутніх офіцерів тактичного рівня) до професійної взаємодії є: педагогічні умови формування здатності до професійної взаємодії, організаційні форми цієї підготовки, фундаментальні методологічні підходи, сукупність традиційних та новітніх навчальних засобів та методів.

Побудова та впровадження системи підготовки офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії є важливим елементом національної системи освіти. Детальну характеристику та аналіз цієї системи можна здійснювати як за послідовністю (горизонтальною структурою), так і за ієрархією (вертикальною структурою).

Вертикальна ієрархія системи підготовки офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії передбачає зміст освіти на конкретному рівні, від середньої освіти до вишу прикордонного відомства (Національна академія Держприкордонслужби України імені Богдана Хмельницького, далі – НАДПСУ).

У горизонтальній структурі визначеної системи передбачає практичне навчання навикам професійної взаємодії, воно відбувається фрагментарно під час проведення окремих занять у НАДПСУ, а також під час навчання (стажування) в органах управління та підрозділах охорони державного кордону України. Описані вище структури не є остаточними,

оскільки вони залежать одна від одної та від екзогенних та ендогенних факторів. Це, в свою чергу, дає можливість здійснення взаємної корекції та застосування проектного управління.

У запропонованій системі підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії за допомогою проектного управління, об'єктами якої є курсанти та представники професорсько-викладацького складу, заслуговує на увагу зміст таких дисциплін як: філософія, педагогіка, соціологія, етика, естетика та релігієзнавство, політичні та економічні системи, морально-психологічного забезпечення діяльності тощо [9]. Важливими особливостями запропонованої системи є також зміст навчальних дисциплін, що стосується майбутньої професійної діяльності офіцерів тактичного рівня, зокрема: контроль та пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності із військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних та пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду [1].

Таким чином, специфічний зміст, структура та властивості системи підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії уможливають удосконалення професійної діяльності офіцерів зазначеного відомства.

Висновки. Прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, проте керівництво служби прагне впроваджувати інновації, що сприятимуть модернізації відомства. Професійна взаємодія у такому контексті є необхідною умовою, особливо за допомогою

проектного управління, що наближає прикордонну службу та її менеджмент до кращих західних зразків. Практична реалізація спроектованої системи дозволить внести своєчасні корективи і підвищити компетентність офіцерських кадрів прикордонної служби.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти. Освіта і управління. 1997. Т. 1. № 2. С. 21–36.
2. Гилфорд Д. Три сторони інтелекта. Психологія мышлення. М. : Просвещение, 1955. С. 433–456.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. К. ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
4. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 3. С. 76-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_ppn_2013_3_10.
5. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 121-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13.
6. Нечаєв Л. В. Підготовка студентів педінститутів до взаємодії з учнями: автореф. дис ... канд. пед. наук. Харків, 1991. 18 с.
7. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 27. Ст. 208. Зі змінами ; ост. ред. 9 черв. 2013 р.
8. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підручник. К. : Знання, 2005. 309 с.
9. Дияк В. В. Соціально-філософські та психологічні засади теорії взаємодії. «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. 2022. № 3 (5) 2022. С. 119–126.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЛЬТИЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

FORMATION OF PROFESSIONAL MULTILINGUISTIC COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE TOURISM

Дана стаття присвячена проблемам формування професійних компетенцій в рамках підготовки бакалаврів за спеціальністю 242 «Туризм», які є ключовими для подальшого професійного розвитку та мають велике значення у формуванні компетентного фахівця туристичної галузі, який здатний вирішувати практично-орієнтовані завдання та який є готовим до професійної діяльності в умовах, що постійно змінюються. Враховуючи те, що туризм є одним із найприбутковіших секторів економіки необхідно розуміти, що в умовах жорсткої конкуренції особливо гостро стоїть проблема професійної компетентності фахівців в галузі туризму.

Особлива увага приділяється мультилінгвістичній комунікативній компетенції, а саме вивченню другої іноземної мови, як підґрунтя успішної професійної кар'єри. Авторами розглядається проблема викладання другої іноземної мови (німецької) в ЗВО та основні наведені основні принципи формування професійної комунікативної компетенції. Для формування такої компетенції першочерговим завданням є змінення підходів до викладання іноземної мови, забезпечення методичної та технічної бази та перегляд змісту професійної підготовки фахівців туристичного профілю та його якості. Значна увага приділяється формуванню комунікативних іншомовних навичок, які є основними для спеціаліста туристичної галузі та мають ключове значення для успішної кар'єри фахівця з туризму.

Особливим аспектом є викладання другої іноземної мови в немовному закладі вищої освіти. Це є дуже специфічним процесом з точки зору лінгводидактики та має суттєві відмінності від навчання першої іноземної мови (англійської). Ці відмінності, які полягають у методичному та організаційному характері, необхідно враховувати при організації процесу мовної підготовки студентів в немовному ЗВО.

Тому саме формування мультилінгвістичної комунікативної компетентності фахівців галузі туризму в процесі професійної підготовки та формування готовності майбутніх фахівців до мультилінгвістичного спілкування автори вважають основними напрямками у вирішенні цієї проблеми.

Ключові слова: фахівець в туристичній галузі, іншомовна компетенція, професійна

компетенція, іншомовна комунікація, формування професійної компетенції.

This article is devoted to the problems of formation of professional competencies in the preparation of bachelors in the specialty 242 "Tourism", which are key to further professional development and are of great importance in forming a competent specialist in tourism, who is able to solve practical problems and is ready for professional activity in ever-changing conditions. Given that tourism is one of the most profitable sectors of the economy, it is necessary to understand that in conditions of fierce competition, the problem of professional competence of professionals in the field of tourism is particularly acute.

Particular attention is paid to multilingual communicative competence, namely the study of a second foreign language as a basis for a successful professional career. The authors consider the problem of teaching a second foreign language (German) in Higher Education Institutions and the basic principles of formation of professional communicative competence. To form such a competence, the priority is to change approaches to teaching a foreign language, provide methodological and technical framework and review the content of professional training of tourism professionals and its quality. Much attention is paid to the development of communicative foreign language skills, which are essential for a tourism professional and are key to a successful career as a tourism professional.

A special aspect is the teaching of a second foreign language in a non-linguistic higher education institution. This is a very specific process in terms of language didactics and has significant differences from learning a first foreign language (English). These differences, which are methodological and organizational in nature, must be taken into account when organizing the process of language training of students in a non-language institution of higher education.

Therefore, the formation of multilingual communicative competence of tourism professionals in the process of training and formation of readiness of future professionals for multilingual communication, the authors consider the main directions in solving this problem.

Key words: tourism specialist, foreign language competence, professional competence, foreign language communication, formation of professional competence.

УДК 33482:81

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.38>

Іванченко Є.А..

д.пед.н., професор,
професор кафедри
фундаментальних наук
Військова академія (м. Одеса)

Яслинська К.М..

старший викладач кафедри
іноземних мов
Одеського національного
економічного університету

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі важливість володіння іноземними мовами є необхідністю, а багатомовність розглядається як інвестиція в майбутнє. З розширенням Європейського Союзу мовна політика держав Європи рухається у напрямі вивчення принаймні двох іноземних мов з самого раннього віку, а знання іноземних мов вважається одним з базових вмій. У вельми мобільній і багатомовній Європі знання іноземних мов відіграє вирішальну роль

у працевлаштуванні випускників [12]. У зв'язку з цим, вивчення іноземної мови є фундаментальною і загальноприйнятною частиною освітнього процесу в європейському просторі, отже, і наша країна не залишається поза цим процесом.

Важливо підкреслити, що в сучасному світі, не зважаючи на пандемію COVID-19, як і раніше значну роль відіграють туризм і мобільність, а між-національні контакти сприяють розвитку міжкультурного діалогу. Знання іноземних мов, вочевидь,

відіграє ключову роль у розвитку цих процесів. Зокрема, туризм як економічна, соціальна та культурна діяльність, є одною із найбільших важливих сфер сучасного суспільства в усьому світі.

Одним з важливих завдань сучасної вищої освіти є якісна підготовка фахівців галузі туризму, які мають високий професійний рівень, володіють необхідними компетенціями та прагнуть постійного оновлення та вдосконалення знань, володіють декількома іноземними мовами на професійному рівні.

Основні положення щодо професійної підготовки фахівців в галузі туризму висвітлені в Конституції України [7], в законах України «Про освіту» [4], «Про вищу освіту» [3], «Про туризм» [5] та в Національній доктрині розвитку освіти [8].

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що основним показником сучасного рівня розвитку будь-якої сфери життєдіяльності є високий рівень сформованості професійної компетентності фахівця.

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки фахівців в галузі туризму та організацію навчального процесу в закладах туристичного профілю досліджували Ю. Земліна, В. Лозовецька, В. Федорченко, Д. Єрмілова, В. Квартальнов, Н. Фоменко, Г. Цехмістрова та Г. Черній та ін.. Навчанню іноземним мовам приділили увагу П. Асоянц, І. Бім, І. Зимняя, Л. Кнодель та ін.

Метою статті є обґрунтування важливості вивчення декількох іноземних мов майбутніми фахівцями галузі туризму задля формування мультилінгвістичної компетентності, яка виступає підґрунтям компетентності професійної.

Виклад основного матеріалу. Система освіти будь-якої країни визначається соціально-економічними передумовами, що формують соціальне замовлення суспільства на випускників закладів вищої освіти (ЗВО). Концепція розвитку професійної освіти нашої країни на сучасному етапі обумовлена тенденціями перспективного розвитку економіки, де з'являються нові напрями, що диктують переосмислення завдань вищої школи [9].

Сьогодні туризм залишається однією з важливіших галузей економіки. У всьому світі туризм визнаний одним із найприбутковіших секторів економіки. З матеріалів Всесвітньої туристичної організації (ВТО) відомо, що одне з 7-11 робочих місць у світі відноситься до галузі туризму. Згідно з експертними оцінками ВТО, у індустрії туризму зайнято близько 130 млн. чоловік, що становить приблизно 7% загальної зайнятості. В умовах жорсткої конкуренції особливо гостро стоїть проблема професійної компетентності фахівців в галузі туризму [10]. Аналіз діяльності вітчизняних турагенцій, інфраструктури туристського бізнесу показує, що рівень підготовки персоналу, якість послуг, що надаються в них, поступаються

загальноприйнятим світовим стандартам. Відомим є і той факт, що освітні стандарти підготовки фахівців туристичної індустрії також відрізняється від освітніх стандартів Америки та Європи. Відмінності спостерігаються у методичних аспектах освіти, технічному обладнанні навчальних закладів, а також найменуваннях професій та посад працівників, зайнятих у сфері туризму, готельного та ресторанного бізнесу. Все це вимагає не тільки підвищення рівня викладання в туристичних вузах, а й перегляду змісту професійної підготовки фахівців туристичного профілю та його якості [1].

Зміни, які відбуваються в освітніх закладах туристичного профілю, стосуються й аспекту мовної підготовки студентів. Знання іноземних мов є однією з вимог, що висуваються до фахівців в галузі туризму. Загальновідомо, що володіння іноземною мовою як розширює кругозір і загальний інтелектуальний рівень фахівця, так і є інструментом, необхідним для вирішення низки професійних проблем, невід'ємним компонентом професійної компетентності фахівця в галузі туризму.

Якщо необхідність іншомовної підготовки майбутніх фахівців немовного профілю сьогодні стає все більш очевидною через швидке розповсюдження англійської мови як провідного засобу міжкультурної комунікації в різних сферах діяльності, то питання про необхідність другої іноземної мови у в закладі вищої освіти немовного профілю залишається спірною. При цьому, за проведеним опитуванням студентів, основними аргументами проти вивчення є наступні: по-перше, це зайва дисципліна в навчальному плані, яка займає навчальні години, які можна було б використати на вивчення дисципліни за спеціальністю (враховуючи те, що дисципліна належить до варіативних в навчальному плані, вибір студентів не має достатнього підґрунтя з причини недостатньої проінформованості в необхідності її вивчення); по-друге, друга іноземна мова в основному вивчається «з нуля» та вивчити її досконало не вистачить часу; по-третє, це переконання в тому, що перша іноземна мова (англійська) буде у нагоді в професійній діяльності, а потреба у другій іноземній мові, саме тої, що вивчалася в ЗВО, може і не з'явитися.

Безперечно, всі ці аргументи є вагомими, та більшість студентів немовного профілю дійсно вивчають лише одну іноземну мову, англійську. З іншого боку, в наш час інші європейські мови також активно поширюються у світі, крім того, зараз володіння спеціалістом англійською мовою не є великою професійною перевагою, а скоріше базовою компетенцією. Саме тому, а також через посилення конкуренції на ринку праці, знання однієї англійської може виявитись недостатнім. Особливо це стосується студентів, які навчаються за напрямами, які не є філологічними, але передбачають вступ випускника до активної

міжкультурної комунікації. До таких напрямів підготовки, зокрема, відноситься туризм.

Треба також зазначити, що викладання другої іноземної мови в немовному закладі вищої освіти є дуже специфічним процесом з точки зору лінгводидактики та має суттєві відмінності від навчання першої іноземної мови (англійської). Ці відмінності, які полягають у методичному та організаційному характері, необхідно враховувати при організації процесу мовної підготовки студентів в немовному ЗВО. Навчання другій іноземній мові не може бути схожим з навчанням першої, та ні в якому разі цей процес не повинен стати формальністю. Викладання другої іноземної мови майбутнім фахівцям галузі туризму має бути практично орієнтованим, комунікативно орієнтованим, прискореним, принаймні на початковому етапі та спиратися на першу іноземну мову.

Враховуючи специфіку підготовки бакалаврів спеціальності 242 «Туризм» ми пропонуємо при організації навчального процесу використовувати різні прийоми та принципи комунікативного навчання як основні, а саме побудова діалогів, монологів, тематика яких відображає соціально-регіональні особливості професійної діяльності, ведення ділового листування, та доповнювати їх ключовими аудіо-лінгвальними та аудіовізуальними методами навчання. У цьому контексті комунікативне наповнення занять з іноземної мови зумовлює спрямованість навчального процесу на практичне оволодіння мовою у професійних цілях. Лексичний матеріал курсу підбирається виходячи з реальних ситуацій (повсякденно-побутових, екскурсійних тощо), з якими може стикнутися майбутній спеціаліст сфери туризму, закріплюється різними методами на занятті у професійно-орієнтованих мовних ситуаціях. Планування різних етапів навчального процесу та підбір конкретних прийомів та технологій навчання підпорядковані принципам послідовності та поступового ускладнення. Введення таких форматів організації заняття, які мають максимальний комунікативний потенціал і надають максимум самостійності учням, потребує попередньої підготовки, створення певної основи, необхідного мінімуму навичок та умінь. Тому логіка освоєння курсу вимагає обдуманого вибору типів мовних ситуацій, що моделюють професійну діяльність: різні види діяльності за зразком передують тим формам роботи, у яких студент самостійно вирішує поставлені завдання та орієнтується у ситуації.

Володіння ще одною іноземною мовою крім англійської, якщо не є обов'язковим, то є дуже бажаним, враховуючи зростання міжнародних контактів нашої країни, компаній та співробітників.

Висновки. Таким чином, формування професійної іншомовної компетентності майбутніх фахівців галузі туризму є однією з важливіших проблем

сучасної професійної освіти. Основними напрямами у вирішенні цієї проблеми вважаємо формування мультилінгвістичної комунікативної компетентності фахівців галузі туризму в процесі професійної підготовки та формування готовності майбутніх фахівців до мультилінгвістичного спілкування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василюшина Н.М. Сучасна актуальність іншомовної підготовки фахівців сфери туризму в міжкультурній взаємодії. Діалог культур у Європейському освітньому просторі : матеріали V Міжнародної конференції. Київ : КНУТД, 2020. С. 99–104.
2. Гаврилюк С.П. Сучасні підходи до формування професійних компетентностей фахівців зі спеціальності "Туризм". Освіта та наука: трансформація, відповідальність, академічна свобода: тези допов. наукової конференції. Київ: Університет "КРОК", 2021. С. 21-23.
3. Закон України про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 21.06.2022)
4. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 21.06.2022)
5. Закон України про туризм. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення 21.06.2022)
6. Земліна Ю. В. Організація експериментальної роботи з формування професійної готовності майбутніх фахівців з туризму. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. 2013. Вип. 35. С. 247—252.
7. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 21.06.2022)
8. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 21.06.2022)
9. М. Г. Прадівляний і Н. Д. Бондар, «Стратегії формування професійної компетентності фахівців сфери туризму в процесі вивчення іноземних мов». Вісник ВПІ. 2017. Вип. 6. С.168–174.
10. М. Г. Прадівляний і Н. Д. Бондар, «Реалізація педагогічних умов формування ключових компетентностей майбутніх фахівців туристичної галузі та менеджменту в процесі вивчення гуманітарних дисциплін». Вісник ВПІ. 2020. Вип. 2. С. 110–119.
11. Фокін С.П., Гайова О.М. Педагогічні аспекти підготовки фахівців туризму у вищих навчальних закладах України. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ: 36. наук. ст. - К.: Вид-во Нац. авіац. унту «НАУ-друку», 2010. Вип. 2. С. 144 – 148.
12. Cherniy G. Language learning internet technologies for future specialist of tourism. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. Kosice, 2013. Vol. 1. No. 2. P. 173—174.
13. Joško Sindik, Nikolina Božinović Importance of foreign languages for a career in tourism as perceived by students in different years of study. 2013. URL: <https://studylib.net/doc/18243154/importance-of-foreign-languages-for-a-career-in> (дата звернення 19.06.2022)

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PROFESSIONAL SELF-REALIZATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

У статті розглянуто теоретичні етапи професійної самореалізації майбутнього фахівця. Професійну самореалізацію у закладах вищої освіти представлено як процес формування особистості у професійній діяльності, пов'язаний із саморозвитком та самореалізацією, що розкриваються в успішній кар'єрі. Професійна самореалізація є діяльним втіленням розвитку творчих здібностей фахівця, які стимулюють формування професійних умінь і компетенцій.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб сформулювати особливості формування навичок професійної самореалізації фахівця в сучасних умовах.

Студентам формують різні види самореалізації – особистісну, професійну та соціальну. Отже, самореалізація – це процес розвитку особистості, структурними компонентами якого є особистісне і професійне зростання, які тісно взаємопов'язані і впливають на соціальну самореалізацію.

Особистісна самореалізація – це динамічний процес, упродовж якого відбувається формування власного ставлення студентів до соціальної та професійної діяльності для успішної самореалізації як в кар'єрі, так і в соціумі. Результатом професійної самореалізації вважається самостійне та змістовне усвідомлення рівня життєдіяльності та місця в суспільстві. Професійну самореалізацію розглядають як розвиток особистості, прояв її можливостей і талантів, тобто гармонійний і збалансований розвиток, спрямований на розкриття власного потенціалу з урахуванням світоглядних характеристик особистості.

Стратегія формування професійної самореалізації повинна базуватися на чітких цілях в процесі навчальної підготовки. Викладачі повинні акцентувати увагу на сприятливому середовищі, вмотивованості студентів щодо навчання, розвитку ініціативності та адаптивності навчання, формуванню всесторонньо розвинутої особистості, яка адаптується до надзвичайних ситуацій і швидкоплинних змін. Власне виші займаються розробкою різноманітних стратегій викладання для сприяння професійної самореалізації майбутніх фахівців, акцентуючи увагу на стандартах, уявленнях студентів про цінності та власні здібності.

Ключові слова: майбутні спеціалісти, формування особистості, професійна саморе-

алізація, особистісна самореалізація, вищі навчальні заклади.

The article deals with the theoretical stages of professional self-realization of a future specialist. Professional self-realization in higher educational institutions is presented as a process of personality formation in professional activity, associated with self-development and self-realization, which are revealed in a successful career. Professional self-realization is an active embodiment of the development of a specialist's creative abilities, stimulating the formation of professional skills and competencies.

The relevance of this study is to formulate the features of the formation of skills of professional self-realization of a specialist in modern conditions.

Students are formed in different types of self-realization - personal, professional and social. Thus, self-realization is a process of personal development, the structural components of which are personal and professional growth, which are closely interrelated and affect social self-realization.

Personal self-realization is a dynamic process during which students form their own attitude to social and professional activities for successful self-realization both in their careers and in society. The result of professional self-realization is considered to be an independent and meaningful awareness of the level of life and place in society. Professional self-realization is considered as the development of a personality, the manifestation of his or her capabilities and talents, a harmonious and balanced development aimed at revealing one's own potential, taking into account the worldview characteristics of a personality.

The strategy for the formation of professional self-realization should be based on clear goals in the process of training. Teachers should focus on a favorable environment, students' motivation in learning, development of initiative and adaptability of learning, the formation of a comprehensively developed personality that adapts to emergency situations and fleeting changes. In fact, universities are developing a variety of teaching strategies to promote the professional self-realization of future specialists, focusing on standards, students' perceptions of values and their own abilities.

Key words: future specialists, personality formation, professional self-realization, personal self-realization, higher educational institutions.

УДК 364.2:159.943

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.39>

Ісаєва О.С.,

докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Задорожна О.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціально-економічні і політичні умови сучасності зумовлюють професійну реалізацію молодого спеціаліста. Успішній професійній самореалізації фахівця в кризових умовах сприяє професіоналізм у певній галузі і професійна компетентність. Тому основною умовою ВЗО є створення освітнього середовища, яке сприяє формуванню навичок професійної самореалізації. Отож, все актуальнішою проблемою розглядається тенденція здобування студентами затребуваних навичок і вичерпних

знань у вищих з метою професійної самореалізації молодого фахівця, а саме створення позитивної мотивації студентів до наукової діяльності, а саме організація роботи наукових студентських гуртків та участь студентів у наукових студентських конференціях; активізація відповідальності та доброчесності за інтелектуальну власність; поширення знань щодо затребуваності фахівців на ринку праці; навчання упродовж життя тощо.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, щоб сформулювати особливості

формування навичок професійної самореалізації фахівця в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз навичок професійної самореалізації майбутніх фахівців в умовах ЗВО.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

– визначити базові навички професійної самореалізації майбутнього фахівця;

– схарактеризувати можливості професійної самореалізації студентів в умовах ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Професійна самореалізація як науково-педагогічна проблема вивчалася низкою науковців, зокрема самореалізацію особистості як цілісний процес становлення особистості досліджували С. Рубінштейн і Л. Виготський; І. Бех, М. Боришевський, Т. Вівчарик вивчали самореалізацію як чинник життєдіяльності особистості; В. Гупаловська, В. Радул, І. Краснощок, І. Лебедик проаналізували самореалізацію як чинник становлення особистості; С. Дікінсон визначив бар'єри на шляху до самореалізації особистості; В. Зарицька, А. Ковальова, І. Краснощок, І. Лебедик, С. Максименко схарактеризували проблему формування здатності до самореалізації у старшокласників; Л. Левченко, В. Маралов, А. Меренкова розглянули творчу самореалізацію старшокласників у науково-дослідній діяльності шкіл нового типу; Ж. Воронцова, М. Гасюк, Ю. Долінська проаналізували самореалізацію особистості старшокласника у процесі диференційованої навчальної діяльності; І. Сірак, В. Радул, Г. Тимощук, С. Гармаш визначили педагогічні умови самореалізації особистості; В. Носков,

І. Краснощок окреслили особистісну самореалізацію майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету; Г. Костюк, Л. Новікова, В. Якунін означили перспективи професійно-особистісної самореалізації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Рівень професіоналізму, компетентності та навичок використання інноваційних технологій характеризують професіоналізм фахівця і відіграють важливу роль в освіті сучасної епохи. Ефективність праці та потреба в самореалізації розглядаються базовими у життєдіяльності особистості в сучасному світі. Тобто підтримуємо трактування дослідниці О. Румянцевої, котра визначає самореалізацію як основний життєвий процес особистості і визначає три рівні аналізу проблеми самореалізації особистості, а саме: філософський, соціологічний та психологічний [7, с. 19], які необхідно розвивати у процесі навчання в університетах. Також самореалізацію розглядають як форму, у якій особистість забезпечує власний розвиток, саморозвиток, що є підґрунтям її стійкості як цілісної і складної самодетермінованої психологічної системи [4].

Власне формування освіченої, життєдіяльної, ініціативної та гармонійно розвиненої особистості, в основному, залежить від власних старань і бажання, орієнтованих на рефлексію, самоосвіту, самовдосконалення та самореалізацію як передумови успішної кар'єри чи особистого життя. Тому розвиток здібностей і якостей особистості та формування навичок розглядається як результат професійної самореалізації в майбутньому, тобто «соціалізований шлях гармонійного розвитку особистості у поєднанні із професійно-практичним та духовним досвідом у період навчання у вищій школі та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей та обов'язків розглядається як невід'ємний атрибут розкриття і реалізації особистісного професійного потенціалу» [6].

Уважаємо, що самореалізацію особистості науковці вивчають як педагогічну проблему в контексті професійного самовдосконалення, самомотивації, самовиховання, самореалізації, самовизначення та самоосвіти. Власне науковець А. Маслоу наголошує, що самореалізація – не одиничний акт, а процес постійного подолання внутрішніх протиріч особистості з метою повного розкриття її сил і

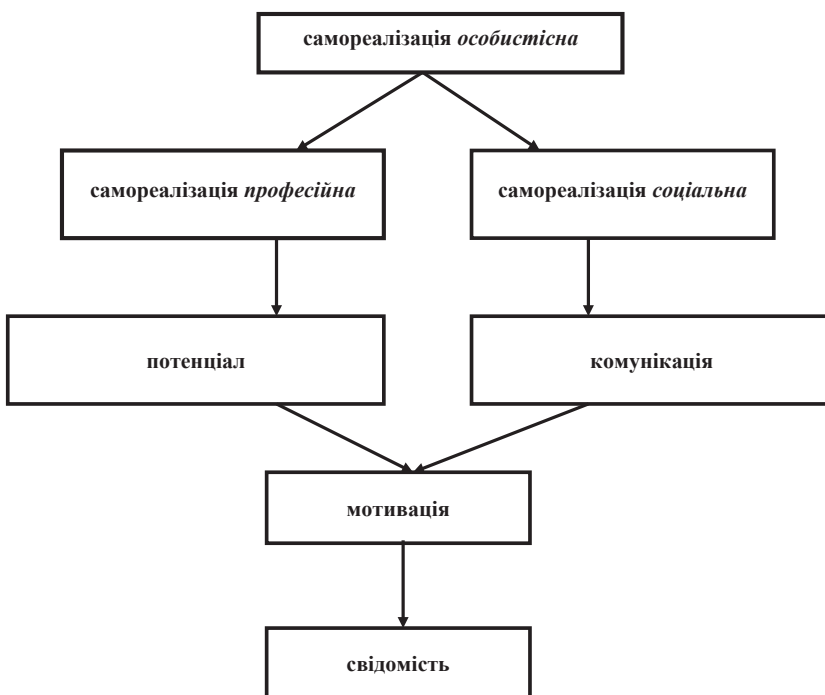

Рис. 1. Схема формування самореалізації у студентів

здібностей. Тому самореалізуватися означає стати особистістю. [5, с. 7]. Отож особистісна самореалізація формує професійну і соціальну самореалізацію. Пропонуємо схему формування самореалізації у студентів, яку відображено на *рисунку 1*:

Варто зазначити, що особливої уваги заслуговують визначені рівні у структурно-функціональній моделі самореалізації особистості, укладеної дослідницею Л. Коростильовою, які варто брати за основу в процесі формування майбутнього фахівця:

1) *рівень «хочу»* або примітивно-виконавчий, який охоплює жадання, бажання, інтереси, автентичність особистості;

2) *рівень «можу»* або індивідуально-виконавчий, який означає особисте (тобто самооцінку, самоставлення, самопізнання);

3) *рівень «потрібно»* або рівень реалізації норм і ролей у соціумі, який охоплює соціальне замовлення, смислотворення, саморегуляцію;

4) *рівень «ухвалення рішення»* або ціннісної і сенсожиттєвої реалізації, який і включає мотиваційно-потребову сферу та ціннісні орієнтації [3, с. 21-26].

Цікавий опис подає і дослідниця В. Гупаловська, яка виокремлює поетапну структуру професійної самореалізації, яка передбачає комунікативну, духовно-моральну, етичну, естетичну, розвиваючу та виховну функції:

1 етап – професійне самовизначення – усвідомлений вибір професії з врахуванням власних можливостей і здібностей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов. Професійне самовизначення відбувається протягом усієї професійної діяльності, окреслюючись різними подіями (закінчення школи, професійний навчальний заклад, підвищення кваліфікації, здобування нової посади тощо). Вибір професії робить життя визначеним. Студент прагне зробити правильний життєвий вибір, впливати на процеси життєдіяльності суспільства та відчувати вплив суспільства на собі;

2 етап – професійний розвиток – професійна адаптація, професійний розвиток, який пов'язаний з розвитком особистості взагалі, з засвоєнням нового досвіду, знань, умінь; застосування цих знань у практичній діяльності; розвиток особистості в професійній ролі; професійне самовдосконалення. Цей етап професійної самореалізації впливає на перетворення особистістю свого внутрішнього світу, творчу самореалізацію у професії;

3 етап – професійне становлення – підвищення рівня професіоналізму; набуття професійного авторитету; досягнення активності, самостійності, творчого підходу у професійній діяльності [2].

Уважаємо, що кожен етап є надзвичайно важливий і вони взаємопов'язані між собою з метою позитивного та вигідного результату для особистості і соціуму в цілому. Професійну самореалізацію

розглядають як розвиток особистості, прояв її можливостей і талантів, тобто гармонійний і збалансований розвиток, спрямований на розкриття власного потенціалу з урахуванням світоглядних характеристик особистості.

Таким чином, науковець [1] розглядає компетентнісно-світоглядні характеристики особистості, поділяючи на *нижчий, оптимальний та вищий* рівні.

Нижчий рівень характеризується:

– завченими знаннями – студент механічно відтворює зміст пізнавального завдання в обсязі та структурі його засвоєння;

– наслідуванням – студент копіює головні моторні чи розумові дії, пов'язані із засвоєнням пізнавального завдання, під впливом внутрішніх чи зовнішніх мотивів;

– розумінням головного – студент свідомо відтворює основну суть у постановці і розв'язуванні пізнавального завдання.

Оптимальний рівень визначається абсолютним володінням знаннями, коли студент не лише розуміє провідну суть пізнавального завдання, а й здатний відтворити увесь його зміст у будь-якій структурі викладу.

Вищий рівень означається:

– навичка – студент повинен використовувати зміст конкретного пізнавального завдання на підсвідомому рівні як автоматичну мисленнєву чи моторну операцію для розв'язання конкретної навчальної проблеми;

– уміння застосувати знання – здатність студента свідомо використовувати здобуті навички у життєвих чи нестандартних ситуаціях;

– переконання – ступінь обізнаності, наукометричність якої особистість готова відстоювати і обстоювати, захищати в рамках дії механізму діалектичного сумніву (коли нові наукові факти можуть скоригувати точку зору, яка відстоювалася);

– звичка – мимовільна поведінкова дія, що розглядається як психологічний елемент структури вчинку особистості.

На основі викладеного, вважаємо, що професійна самореалізація є процесом актуалізації та реалізації індивідуальності особистості, її позитивного внутрішнього та творчого прагнення до вдосконалення, розвитку, компетентностей, прогнозувати майбутнє, приймати рішення і формувати психологічну зрілість. Варто зазначити, що активність студентів повинна орієнтуватися на круглі столи, семінари, дискусії, презентації тощо, тобто участь у науково-комунікативних заходах.

Висновок. Стратегія формування професійної самореалізації повинна базуватися на чітких цілях в процесі навчальної підготовки. Викладачі повинні акцентувати увагу на сприятливому середовищі, вмотивованості студентів щодо навчання, розвитку ініціативності та адаптивності навчання, формуванню всесторонньо розвиненої особистості, яка адаптується до надзвичайних ситуацій і швидкоплинних змін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Атаманчук П. С. Важливі передумови якісного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. 2018. Випуск 24. С. 7-10.
2. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2005. 25 с.
3. Коростылёва Л. А. Уровни самореализации личности. *Психологические проблемы самореализации личности*. 2000. Вып. 4. СПб. С. 21-46.
4. Максименко С. Д., Сердюк Л. З. Психологічна основа самореалізації особистості: структура і функція. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. 2016. № 9 (9). С. 6-13.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2008. 352 с.
6. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. *Соціальна психологія*. 2005. № 3 (11). С. 72-79.
7. Румянцева О.М. Ценностные ориентации как фактор самореализации личности в спорте: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01. Российская госуд. акад. физ. культ. Москва, 2001. 174 с.

РОЗДІЛ 5. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ)

VISUALIZATION OF GEOGRAPHICAL INFORMATION (ON THE EXAMPLE OF THE UKRAINIAN STEPPE)

УДК 378.011.3-051:91(07)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.40>

Алексєєв В.В.,
студент V курсу географічного
факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Ковбиш Б.Ю.,
студентка V курсу географічного
факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Кушнірюк І.Ю.,
студентка V курсу географічного
факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича,
вчителька географії
Чернівецького професійного
машинобудівного ліцею

Софійчук І.Я.,
студентка V курсу географічного
факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Холявчук Д.І.,
канд. геогр. наук,
доцент кафедри фізичної географії,
геоморфології та палеогеографії
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена проблемі максимального досягнення географічних цілей, які пов'язані зі всебічним розвитком підростаючого покоління. Під час педагогічного дослідження увагу приділено інтерактивному творчому навчанню та наочним засобам, актуальність яких зростає у зв'язку з сучасними тенденціями розвитку суспільства. Зокрема, інтерпретовані графічно-знакові моделі (ГЗМ), зважаючи на складність ориєнтування у різноманітні їхніх різновидів. Вони, як ефективна потужна педагогічна категорія, варіюються від найпростіших графічних схем до складних творів мистецтва. Фокус застосування цих моделей пов'язаний із їх трактуванням не як звичайного набору графічних символів, а цілеспрямованого поєднання, яке базується на психологічних, педагогічних, естетичних й інших закономірностях та вимогах.

У роботі наголошено на важливості географічних знань в умовах сучасної України та на графічному способі їх максимального засвоєння. Відповідно схарактеризовано поняття візуалізації як запоруки успішного уроку географії. У цьому контексті вона часто має перевагу над лінійним текстом, оскільки в основі її побудови лежать мнемонічні логічні принципи. Представлено власний поділ графічних візуалізацій географічної інформації у навчанні.

У ході педагогічного експерименту було створено низку простих графічних наочностей некартографічного характеру, які об'єднані спільною тематикою вивчення степової природної зони в межах України. Як і будь-яка інша геосистема, вона характеризується природними компонентами, що розглядаються окремо і в комплексі. Такими засобами виявились схематичні малюнки, діаграми, поперечні профілі, таблиці, ментальні карти тощо. Особливу увагу приділено науковому, суспільно корисному (облік дерев) та креативному підходу у використанні й застосуванні ГЗМ.

Ключові слова: шкільна географія, візуалізація даних, творчий дидактичний підхід, інтерактивні технології навчання, степи.

The article addresses the problem of maximizing the achievement of geographical aims, which are related to the comprehensive development of the young generation. The pedagogical research focuses on interactive creative learning and visual tools, the relevance of which has been grown due to the current trends in society. In particular, graphical and sign models, or GSM, are interpreted in respect to the understanding complexity of the variety of their types. They are an effective powerful pedagogical category and vary from the simplest graphic schemes to intricate arts. The focus of using these models is related to their interpretation not as an undigested set of graphic symbols, but as a purposeful combination based on psychological, pedagogical, aesthetic, and other rules and requirements.

The work stresses upon the importance of geographical knowledge in the conditions of modern Ukraine and the graphic way of their maximum acquisition. Accordingly, we have addressed the concept of visualization, which is the key to a successful Geography lesson. In this context, it often has an advantage over text, because it is based on mnemonic and logical principles. The classification of the own authorship is also presented. We have designed several visualizations during the pedagogical experiment. They are not maps and have a common theme of studying - the steppe zone within Ukraine. Like any other geosystem, it is characterized by natural components that are studied separately and in combination. Such visual aids turned out to be schematic drawings, diagrams, cross-sections, tables, mind maps etc. Particular attention is delivered to scientific, municipal helpful (tree accounting) and creative approaches in the use and application of GSM.

Key words: school geography, data visualization, creative didactic approach, interactive learning technologies, steppes.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зараз географічна освіта набуває нового, особливо важливого змісту у житті українського суспільства. Під час воєнних дій такі географічні знання, уміння і навички, як уміння працювати з картою, орієнтуватися на місцевості без мультимедіа-технологій тощо можуть рятувати життя. З огляду на це, постає проблема у виокремленні підходів, які допомагають засвоїти вищенаведене якнайкраще. Географія, як предмет і наука, багата на різноманітні природні об'єкти, процеси та явища.

На жаль, фізичні, матеріальні, часові та інші причини ускладнюють пізнання навколишнього світу в усіх його аспектах. Саме тому поняття візуальної імітації допомагає наблизитися до вирішення однієї з найдавніших і найважливіших проблем у мистецтві викладання навчального матеріалу – відсутності натуральної наочності. Визначено, що абсолютна більшість дітей за особливостями сприйняття є візуалами [7, II, с. 57-72]. Тому вважаємо, що оперування таким підходом у навчанні дає змогу засвоїти навчальну інформацію про

навколишній світ на високому рівні. З метою визначення шляхів найповнішого засвоєння природничих географічних знань, умінь і навичок, а також зацікавленості учнів і розвитку їхніх різноманітних якостей нашу увагу загалом було звернено на прості графічні засоби навчання як складову наочного принципу, який є одним із фундаментальних.

Візуалізація, як багатогранне поняття і технологія, ефективна як на уроках, так і в позаурочній діяльності. Практичний досвід показав, що наявність наочностей емоційно насичує процес вивчення географії, стимулює до роздумів, пошуку нових ідей, формує середовище співпраці та творчого розвитку. Однак, вони насамперед важливі через те, що у зрозумілій формі демонструють динаміку, стан, структуру або інші характеристики чи смислові зв'язки природних процесів, явищ й об'єктів [7, IV, с. 129-135].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд сучасних джерел у галузі свідчить про зростання ролі креативних підходів у освітньому середовищі, особливо творчих й інтерактивних [12-19]. Сьогодні вважається, що у зв'язку зі змінами, які пов'язані з технічним прогресом, автоматизацією тощо, особлива увага у розвитку людини буде приділена таким якостям як творчість, нестандартне мислення й емоційність [1, с. 41; 11; 19].

При вивченні географії в Україні також активно використовуються графічно-знакові моделі (далі ГЗМ), які охарактеризовані Самойленком В.М., Топузовим О.М, Вішнікіною Л.П., Дібровою І.О. [7, II, с. 57-71]. Усю сукупність графічних засобів вищенаведені фахівці поділяють на декілька груп, однією з яких є аналітично-ілюстративна. На наш погляд, потенціал моделей цієї (схем, замальовок, таблиць, графіків, діаграм) залишається недостатньо використаним та пропрацьованим з огляду на сучасні візуалізаційні технології у навчанні географії, що й спонукало до цього дослідження. Значна частина педагогів, зокрема вітчизняних, активно застосовує акі наочності, в тому числі й творчого характеру, як реалізацію принципу наочності у навчально-виховній діяльності. До них належать Білоусова Л.І., Васильєва І.Н., Житеньова Н.В., Сорока О.Г., Хелстовська О.О. й ін [1; 9-10]. Українські педагоги вважають, що такий підхід стимулює до навчання, допомагає краще та яскравіше сприйняти та вивчити інформацію, унаочнює ключові положення навчальних тем і допомагає встановити смислові зв'язки між отриманими знаннями [1, с. 40].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У ході даного дослідження протягом 2020-2022 рр. здійснено умовний поділ візуалізаційних напрацювань, створених на основі аналізу наукової інформації, які актуальні та ефективні при вивченні природи: *гносеологічні (знаннєві)* (мають переважно лише дидактичну цінність); *естетичні* (можуть мати інші цінності; це твори образотворчого мистецтва, брошури, плакати, стилізовані зображення, сюжетна інфографіка); *візуалізації змішаного характеру (комбіновані)*. У цьому дослідженні гносеологічна та комбінована візуалізації ототожнюються зі вже

згадану аналітично-ілюстративною групою ГЗМ. Апробація подібних авторських засобів у процесі навчання географії відбувалася в Чернівецькій ЗОШ I-III ст. № 1, Чернівецькому лицейі № 9, Чернівецькому професійному машинобудівному лицейі та Глибоцькій гімназії (Чернівецька область).

Мета статті – оцінити значення, а також вплив ГЗМ та творчих графічних нововведень на процес здобуття природничо-географічних знань та розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. ГЗМ як продукт візуалізації даних можна вважати складною освітньою технологією, яка може чинити не тільки навчальний, а й виховний вплив [7, IV, с. 141]. Відповідно висока результативність такого процесу залежить від ініціативи та залучення всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Під час спільної діяльності відбувається постійний обмін унікальних думок, ідей та знань, тому варто залучати всіх учасників едукції до такого продуктивного процесу.

ГЗМ є системою наочних засобів-імітацій дійсності, які активно використовують усі суб'єкти навчально-виховного процесу. Вчителі завжди прагнуть презентувати інформацію або фізичне чи інші явища у зручній для сприйняття та аналізу формі. Відомо, що в учнів воно відбувається радше завдяки візуальним образам, ніж смисловим [1, с. 39]. Подібні графічні наочні засоби в навчальному процесі зазвичай представлені як допоміжний матеріал, однак, потенціал їх використання набагато ширший: вони можуть розвивати критичне мислення, смаки; навіть без найпростішої наочності важко уявити знайомство з основами наукового пізнання, наприклад, аналізом, синтезом, класифікацією тощо [7, IV, с. 141-143].

Кожна тема курсу природничої географії має свої особливості, акценти та підходи у графічному вираженні. В цьому випадку була врахована специфіка проблемних аспектів у вивченні степової зони.

Схематичні малюнки – одні з найпростіших ГЗМ, які мають широке представлення в підручниках й атласах [7, IV, с.143-146]. Практично виявлено, що при їх створенні відбувається розпізнавання найпростіших і найоптимальніших контурних комбінацій і асоціацій, є намагання передачі природної відповідності, при якій відкидаються другорядні деталі. У графіці такий процес називається *стилізацією*. Замальовування може відбуватися безпосередньо на уроках, в домашніх чи польових умовах. Як результат, малюнки можуть бути міжпредметними, що є дотриманням трендового у природничих предметах інтегрованого принципу [4] і раціональним підходом загалом; стилізації можуть слугувати засобами у картографуванні тощо. Об'єктами відтворення стає рослинність, форми рельєфу, мінерали та гірські породи, запам'ятовування й усвідомлення яких часто супроводжується труднощами (рис. 1, 2). Як виявилось, подібна регулярна продуктивна діяльність мобілізує зорову, моторну та інші види пам'яті, а також розвиває художні навички. Помічено, що таке відображення дійсно часто може мати перевагу над світлинами, тому що є генералізованим і спрощеним.

Рис. 1. Замальовки та стилізації дерев (клен татарський, дуб звичайний) (авторські розробки)

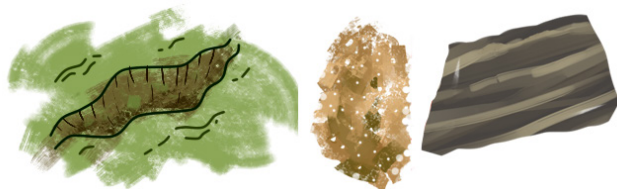

Рис. 2 Схематична зарисовка яру і гірських порід (лес і гнейс) (авторські розробки)

Схожим способом можна продемонструвати й динамічні явища, наприклад, як утворюються лимани та лиманні озера (рис. 3). Поширеним явищем є проблемна ситуація, коли не завжди можливо знайти відеоматеріал, який показує утворення подібних природних об'єктів, явищ або процесів, тому на допомогу приходить простий графічний спосіб вираження дійсності. Подібний ілюстрований супровід зацікавлює аудиторію, він здатний стимулювати учнів до навчання, допомагає краще сприйняти цей природний процес поступово у логічному порядку.

Рис. 3. Утворення лиманного озера (авторська розробка)

Якщо можливості вираження схематичних замальовок є більш творчими та необмеженими, то прості схеми більш передбачувані та примітивні. Це можуть бути найпростіші креслення: найчастіше вони вже готові для безпосереднього показу і не чинять такого емоційного впливу як більш творчі прийоми візуалізації. Проте, завдяки ним можна чітко та структуровано зобразити важливі взаємозв'язки та риси низки природних об'єктів, процесів і явищ. Такі схеми також досить відносно легко сприймаються та запам'ятовуються, так як є лише сукупністю графічних засобів (крапок, ліній і плям). Проте, не дивлячись на свою нескладність, ці моделі досить важко систематизувати, оскільки це може будь-яка комбінація написів, геометричних фігур і т. д.

Діаграма як унаочнення статистичних даних може зустрічатися в дидактичних матеріалах

з географії навіть частіше, ніж малюнки чи схеми [7, IV, с. 146]. Це дуже цінна наочність, тому необхідно заохочувати учнів до створення такого графічного виразу, який є досить затребуваним у сучасному світі. Ми виявили, що сприйняття та запам'ятовування цих моделей найкраще реалізується у випадку їх порівняння одна з одною. Наприклад, при вивченні середньорічної кількості опадів в українському степу доцільно одразу наводити такі ж приклади в сусідніх природних зонах (рис. 4). Тоді можна побачити, наскільки ці показники контрастують або є схожими, чи проявляються якісь закономірності тощо.

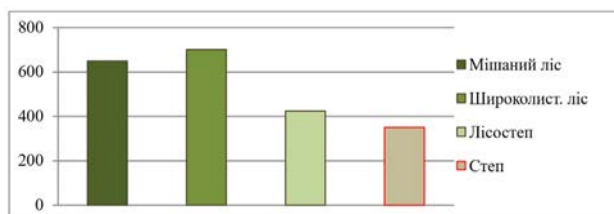

Рис. 4. Порівняння середньорічної кількості опадів у природних зонах України, мм (за даними Meteorog)

Варто розглянути й *поперечні профілі*, які можуть бути не прив'язані до географічних координат і масштабу [7, IV, с. 150]. За допомогою такого засобу можна навіть краще продемонструвати геоморфологічний характер місцевості, ніж читаючи фізичну карту. Практичні спостереження показали, що традиційна шкала висот не завжди може адекватно сприймається учнями. Так, у ході педагогічної діяльності виявлені випадки, коли низовини, які мають перепад висот від 0 до 200 м і зафарбовані у світло-зелений колір, сприймаються як територія, покрита рослинністю. Сприйняття такого профілю-ескізу, який автоматично створюється в *Google Earth*, невимушене та швидке, оскільки цей унаочнений образ являє собою лише ламану лінію або криву (рис. 5). Так, подана ГЗМ наочно характеризує, що ця місцевість є низовиною та має тенденцію до зниження у напрямку до моря.

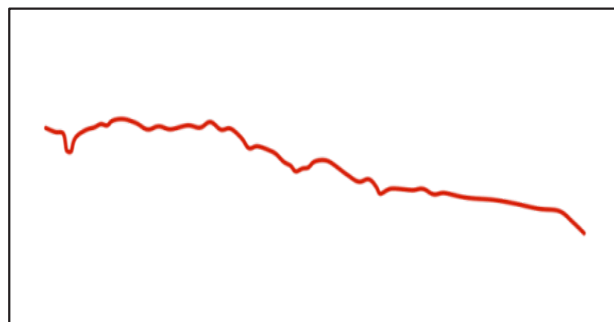

Рис. 5. Горизонтальний профіль-ескіз від м. Энергодар (Запорізька обл.) до м. Генічеськ (Херсонська обл.)

Таблиця – один із найкращих допоміжних засобів для вивчення та систематизації значного обсягу матеріалу [7, IV, с. 153]. В контексті цього дослідження звернено увагу на одну з найпоширеніших проблем у географії – вивчення біоти певних геосистем. До прикладу, в табличному способі конспектування наведена ботанічна систематика байрачних дерев, а саме відділи, класи, порядки, родини, роди та власне види, які необхідно знати (рис. 6). Механічне запам'ятовування в цьому випадку є поширеним явищем, але водночас вимагає значних затрат, а результат є нетривалим. Створена таблиця, яка нагадує ментальну мапу, закріплює і матеріал, який вивчався раніше на уроках біології та природознавства, і демонструє систематичні зв'язки між рослинами; завдяки цьому засобу можна дійти до висновку, що багато видів об'єднуються у роди, а ті в родину чи родини тощо. Враховуючи той факт, що у кожного свої особливості запам'ятовування номенклатури, на етапі вивчення видів, звісно, можуть виникати труднощі. Тому у цьому випадку можна зосередитись на родах або на наступному таксоні, що вже значно спрощує поставлену задачу.

Щобільше, вже в юному віці з'являється можливість залучення в наукову та суспільно корисну діяльність, наприклад, в облік і вивчення рослин місцевості чи міста. Враховуючи те, що вивчення біосфери в ЗЗСО припадає на теплий період року, з'являються можливості проведення екскурсій з метою ідентифікації місцевої біоти та проведення польових практичних робіт (рис. 7). Саме в цей час варто збирати інформацію про навколишнє середовище, наприклад, про дерева, яку в подальшому можна візуалізувати у вищенаведених варіантах. Подібний цікавий продукт, як показує практика, є неабияким стимулом до праці: щоб створити будь-яку ГЗМ необхідно проявляти уважність, вміння аналізувати, систематизувати і под-

ба більше, як показало спостереження, вивчаючи оточуючі дерева в цілях отримання даних, учні самостійно дійшли до висновку, що природна така рослинність або посадки знижують силу вітру, регулюють тепловий режим, очищають і зволожують повітря, мають рекреаційне значення, виконують звукобар'єрну функцію тощо. Застосування краєзнавчої інформації, яка а-пріорі є знайомою, дійсно є результативним і швидшим підходом у набутті знань, умінь і навичок про оточуючий світ. Зібрані табличним чином дані також зручні й при створенні карт, описів, оцінок, оцифруванні дерев в цілях управління населеними пунктами, планування тощо.

Поділ ГЗМ є умовним. У своїх дослідженнях Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. виділяють комбіновані моделі як особливий вид ГЗМ, який по суті є різноманітними поєднаннями вже згаданих моделей [7, IV, с. 155]. Так, вони є складнішими у виготовленні і сприйнятті, але містять більше інформації і більш наближені до натуральної наочності. До прикладу, це може бути поєднання графіків і схем, таблиць і схематичних малюнків або й блок-діаграми, текстових фреймів і картографічного ескізу (рис. 8). Така модель наближена до місцевості, що вивчається (в даному випадку північна частина Запорізької області) або до її об'ємної імітації.

Гіпсометричні або 3-D-моделі місцевості мають переваги над графічними площинними, але, на жаль, вони не завжди можуть бути представлені в навчально-виховній діяльності. Зображена комбінована модель (територія у розрізі) є дуже цінною, оскільки нагадує їх. Продемонстровані надра, які відносно поділені на шари різної потужності за геологічними відрізкамі часу (архейський еон (AR), неогеновий (N) та четвертинний періоди (Q)), наочно відображаються у рельєфі; фрейми дають коротку ландшафтну характеристику.

Відділ	Клас	Порядок	Родина	Рід	Вид
квіткові	дводольні	сапіндоцвіті	сапіндові	клен	клен ясенелистий (інтр.), клен татарський
		губоцвіті	маслинові	ясен	ясен звичайний
голонасінні	одnodольні	соснові		сосна	сосна звичайна

Рис. 6. Приклад табличної систематизації байрачних дерев

Територія, що вивчається (сільська місцевість, парк тощо)	Кількість дерев
Балка № 1	5
Балка № 2	15

Вулиця	Кількість дерев	Довжина вулиці, м	Щільність, дерев/м
Степова	58	140	0,41
Українська	7	150	0,05

Рис. 7. Приклади практичних польових завдань в цілях інвентаризації дерев у табличній формі

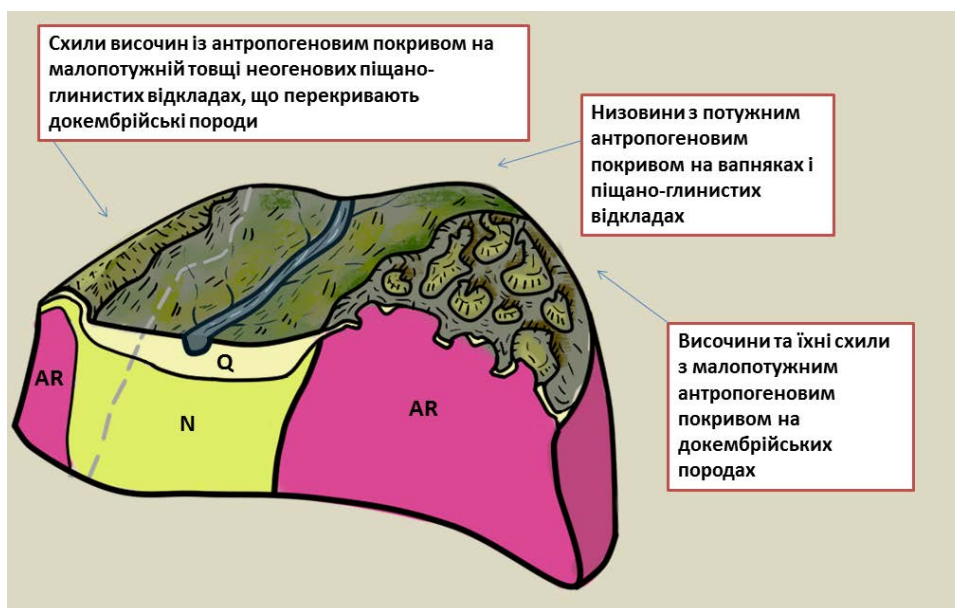

Рис. 8. Приклад комбінованої ГЗМ

Помічено, що дедалі важче утримати увагу дітей на уроках, оскільки їхній вік, на який припадає вивчення фізичної географії є підлітковим і кризовим. Тому створення візуалізаційних наробок може значно зацікавити учнів вивчати географічну науку, тому що у цей час вони прагнуть до чогось незвичайного, часто захоплюються неформальними течіями й ін. Груповий збір інформації значно спрощує створення подібних наочностей. Практичний досвід продемонстрував, що школярі починають активно обговорювати цікаві проекти та плани виготовлення подібного, використовуючи такі інтерактивні методи, як мозковий штурм, коло ідей тощо [5, II, с. 36]. Застосування першого на практиці допомогло спільними зусиллями дійти до розв'язання проблеми – як вивчати ландшафт за допомогою ГЗМ? Після її оголошення учні 8-го класу Глибоцької гімназії почали пропонувати багато ідей, всі з яких були зафіксовані за короткий проміжок часу (4-5 хв). Серед них були такі: побудова таблиць, написання пейзажів і їх подальший аналіз, візуалізація відомої інформації у вигляді сходинок й ін. Далі ми почали розбирати отримані пропозиції та змінювати їх, зображуючи кожну схематично на дошці. На перший погляд, ідея зображення ландшафту як пирога, розділеного на шматочки, може здатися дивною, але, відтворивши її спрощено, ми дійшли до висновку, що це саме те, що ми шукали. Як виявилось, учениця мала на увазі, що кожен шматочок є якоюсь його частиною і графічно наближений до сектора кругової діаграми. Дійсно, ландшафт є сукупністю природних і антропогенних компонентів. Наступний етап передбачав удосконалення ГЗМ – ми хотіли відобразити не просто будову цієї геосистеми, а її структуру. Таким чином ядром композиції стало слово ландшафт, від

якого його елементи (природні комплекси) логічно розходились в радіальному порядку – мова йде про тектонічні структури, геологічну будову, рельєф, біоту, клімат та ін.

Отримана ГЗМ виявилась ментальною картою. Під цим терміном розуміють схему або діаграму з переважно деревовидною семантичною структурою, на якій її складові зображуються в інтуїтивному порядку навколо центру (основного слова) [3, с. 21; 6, с. 186]. Така наочність має широке застосування в якості допоміжного засобу не лише під час навчання, а й виконання завдань, прийняття рішень, пригадування тощо. Сьогодні ментальні мапи є популярним явищем в освіті, тому є безліч онлайн-ресурсів для їх створення: *MindMup*, *Figma*, *Mural*, *Lucidspark*, *Klaxoon*, *MindMeister*, *Venngage*, *AirMore Mind* тощо [3, с. 23; 6, с. 190]. До прикладу в одному з таких із дотриманням комплексного підходу була створена узагальнена мапа думок (рис. 9).

Вагомий внесок у популяризацію цих наочностей вніс британський психолог Тоні Бьюзен [6, с. 186]. Він вважав, що при створенні подібних асоціативних діаграм одночасно задіяні обидві півкулі, які розвивають радіанне (нелінійне багатовимірне) мислення. Такий графічний засіб також слугує не лише ГЗМ (шаблонне представлення), а навіть і витвором мистецтва, оскільки носить емоційний і емпіричний відбиток [3, с. 22]. Великі за обсягом ментальні карти перетворюються на філософські категорії, завдяки яким можливо приходиться до глибоких й обдуманих висновків, виводити нові поняття, робити припущення.

Таке творче представлення графічних асоціативних зв'язків справді сприяє міцному

Рис. 9. Ментальна карта (створена в онлайн-конструкторі Venngage)

запам'ятовуванню. Мапа теоретично може бути безмежною, набувати найскладніших структур і постійно вдосконалюватись. Суб'єкт навчально-виховного процесу, який використовує у своїй діяльності такі карти як допоміжний засіб може усно викладати значні об'єми інформації.

Відповідно до схеми піраміди процесу навчання найбільших результатів можна досягти за умов інтерактивного навчання, навчання інших або негайного застосування знань [17, с. 161]. Тому для кращого засвоєння знань, ГЗМ повинні стати інструментом побудови інтерактивного середовища, де всі діляться між собою знаннями, навичками, вміннями та засобами навчання. Так, такі технології роботи є дуже результативними, оскільки діти здатні швидко генерувати ідеї у зв'язку з особливостями роботи головного мозку в юному віці, пік яких припадає саме на середні-старші класи (час вивчення природничої географії України) [7, II, с. 56-78; 4, с. 20-25]. В цьому випадку за вчителем закріплюється роль фасилітатора. За такої організації освіти можливо передавати свої знання і досвід, популяризувати науку, налагоджувати міжособистісні взаємодії. За нашими результатами опитувань серед учнів 7-9 класів у 2021 році (вбірка складала 22 учні), 68% учнів вважають створення ГЗМ в цілях оперування науковими знаннями цікавим практичним і перспективним способом вивчення географії, проте, 37% хотіли б спробувати створити подібний продукт і лише 23% погодились створити, що свідчить про проблему у впровадженні такого підходу в процес викладання географії на даний момент. Саме тому графічні нововведення в середній освіті варто вводити поступово та не перевантажувати ними навчально-виховний процес. Повністю опиратися на графічне вираження недоцільно, тому що тоді відбувається розвиток так званого «кліпового» мислення і, як наслідок, діти відходять від значного за обсягом текстового матеріалу. Сучасні тенденції розвитку суспільства

привели до того, що молода людина зчитує лише поверхневу інформацію, відзначається короткотривалою пам'яттю та не здатна до тривалої концентрації [3, с. 20]. Так само урок не повинен бути перевантаженим й інтерактивною роботою.

Отже, можна наголосити, що подібні наочності слугують також і засобом спілкування, морального розвитку [10, с. 250]. Застосування знань у повсякденному житті є одним із найпоширеніших питань серед учнів у вивченні географії. Учні хочуть зрозуміти як географічні знання знадобляться їм у житті, і чим більше практичного застосування вчитель може навести, тим краще. Одним із таких прикладів може бути творчість, оскільки багатство природи активно відображається у різних формах мистецтва, починаючи від палеоліту [9, с. 1]. На нашу думку, вітчизняна освіта потребує творчих нововведень, які пов'язані зі специфікою національної культури. У контексті вивчення географії тісний зв'язок із природою, пов'язаний не лише з багатими традиціями землеробства, спостерігався на протязі всієї історії нашої держави. Природа в українській літературі та мистецтві описувалася шанобливо. Так, всім відомі приклади персоналізації й оспівування довкілля у різноманітних творах Ольги Кобилянської, Ліни Костенко, Павла Тичини, Володимира Сосюри, Максима Рильського, Лесі Українки й ін.

До прикладу, опрацювавши інформацію про природну зону, можна застосувати ідею орнаментальної композиції (рис. 10). Більшість учнів навіть і не задумується, що наукові знання можна використати творчо. Це може стати основою для проведення бінарних уроків або гуртків на подібну тематику, де інформація про природу рідного краю може переплітатися з традиціями українського образотворчого мистецтва. Як наслідок, такі форми організації освіти передбачають глибоке розуміння власної національної ідентичності, бачення природи як джерела натхнення, відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших тощо. Вчені Гродзинський М.Д. і Савицька О.В. вважають, що художники й географи входять в професійні групи людей, які володіють специфікою у сприйнятті ландшафтів [2, VI, с. 190]. Таким чином дотримується інтегративний і творчий підходи, відбувається процес привчання до самостійного аналізу джерел. На такому прикладі доведено, наскільки широким є застосування географічних знань. Поширення такого підходу в освіті допоможе розвинути та збагатити національну культуру, допомогти учням знайти своє хобі чи призначення. Це продуктивний процес: під час творчої діяльності залучена мережа пасивного режиму роботи мозку, яка забезпечує гнучкість мислення, утворення асоціацій та здійснення розвитку індивідуальності (самобутності); також відбуваються процеси спонтанного пригадування

[8, с. 92-98]. З утвореної естетичної візуалізації, можна отримати інформацію про степи. Окрім того, вона може мати й будь-яке прикладне значення: оздоблення приміщення, одягу, прикрас, предметів побуту тощо.

Рис. 10. Ескіз орнаменту, в якому зображені підзони українського степу заповнені стилізованими природними елементами (авторська розробка)

Таке креативне представлення компонентів природи є не просто заміником натуральної наочності, а й незвичайним відображенням дійсності. Формування творчої креативної особистості, що зможе успішно реалізуватися в глобальному суспільстві – це одне з фундаментальних завдань української освіти загалом [4]. На нашу думку, розвиток творчих здібностей і креативності формує такий продуктивний тип мислення, який спрямований на зміну існуючої стереотипної моделі сприйняття навколишньої дійсності. Діти можуть створювати нові альтернативні припущення, варіанти вирішення низки проблем тощо. В цьому випадку інформація використовується як інструмент-ресурс або «паливо», яке може графічно відобразитись у найрізноманітніших формах. Саме тому відхід від старих фіксованих стереотипів та інших застарілих догм в використанні та презентуванні інформації може бути одним із вирішальних чинників формування нових типів світосприйняття [11, с. 3]. Іншим цікавим підходом є пов'язування даної творчої діяльності з туристичними графічними аспектами, адже в цій сфері можна знайти безліч прикладів відображення природних об'єктів, явищ у рекламних цілях тощо. Такий навчально-виховний підхід є актуальним і затребуваним на сучасному ринку праці. Кар'єра в туристичній індустрії, графічному дизайні, мистецтві тощо часто входить в коло інтересів і намірів підлітків. Так, шкільна географія може виконувати й профорієнтаційну функцію, навіть якщо фах не пов'язаний з нею.

На практичному досвіді виявлено, що в контексті шкільної географії творчий підхід має широкі можливості застосування, а саме відповідає змістовним лініям концепції НУШ: прості ГЗМ або твори мистецтва, створені на їхній основі, окрім розвивальної, можуть виконувати й агітаційну функцію екологічного, громадянсько-патріотичного та навіть оздоровчого характеру, наприклад,

плакати. Не оминається і така наскрізна лінія як «підприємливість і фінансова грамотність»: створені наочності або креативні візуальні продукти на їх основі можуть мати й комерційну цінність. Таким чином реалізуються *знаннєвий, діяльнісний і ціннісний* компоненти [2; 11, с. 2-3].

Висновки. Отже, на базі проаналізованих теоретичних особливостей застосування графічно-знакових моделей у цілях навчання географії, розроблено візуальні приклади, які розкривають найскладніші для вивчення природи степів України теми. Наочність виявилася і способом, і засобом едукації. Візуалізаційний підхід формує таке мислення, в якому інформація розглядається як ресурс, який можна трансформувати та використовувати в найрізноманітніших формах і цілях. На практиці також доведено, що такі розробки можуть бути інструментом організації інтерактивної продуктивної діяльності, використовуватись в творчій сфері, науковій діяльності та на бінарних уроках. Визначено, що діяльність вчителя не обмежується лише спостереженням і оцінюванням діяльності учнів на уроках, а передбачає більш різносторонній підхід до діяльності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Забезпечення якнайкращого розуміння географії можливе завдяки використанню різноманітних освітніх технологій, в даному випадку ГЗМ, підходів тощо з боку вчителя та зацікавленості, сумлінності й наполегливій роботі учнів, які можуть відобразитися в інтерактивній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білоусова Л.І., Житеньова Н.В. Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя. *ФМО: науковий журнал, Випуск 1 (7)*. 2016. С. 39-47.
2. Гродзинський М.Д., Савицька О.В. Ландшафтознавство: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008, 319 с.
3. Колтунович Т.А., Поліщук О.М. Використання ментальних карт як засобу візуалізації у процесі викладання соціальної психології/ ЧНУ ім. Ю. Федьковича. «*Young Scientist*», № 7.1 (71.1), July, 2019.
4. Нова Українська школа. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 15.05.2022).
5. Пироженко Л.В., Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / за ред. Пометун О.І. Київ: Вид. «А.С.К». 2003. 192 с.
6. Романовський О.Г. Ментальні карти як інноваційний спосіб організації інформації в навчальному процесі вищої школи/ О.Г. Романовський, В.М. Гриньова, О.О. Резван. *Інформаційні технології і засоби навчання. Том 64 – № 2*. 2018. С. 185–196.
7. Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. Дидактика географії: монографія (електронна версія). Київ: НІКА Центр, 2013. 570 с.
8. Соболик Т.А. Інтерактивні технології на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі: Науково-методичний журнал Мін. освіти і*

науки, молоді та спорту України. Київ: «Педагогічна преса». 2011, №2. 20-25 с.

9. Сорока О.Г., Васильєва И.Н. Визуалізація учебної інформації. *Печатковає навчання: сям'я, дзіцячы сад, школа №11, 2015. Университет педагогического самообразования №12, 2015. С. 1-12.*

10. Хелстовська О.О. Використання ілюстративного матеріалу на уроках мови та літератури. Скарбниця методичних ідей. *Таврійський вісник освіти. № 1(45), частина I, 2014. С. 250.*

11. Щербань П.І. Вивчення географії в умовах Нової української школи. *Житомирщина педагогічна, №3 (11). 2018. С. 1-6.*

12. Anthamatten, P. & Ziegler, S. (2006). Teaching Geography with 3-D Visualization Technology, *Journal of Geography*, 105:6, 231-237.

13. Beaty, R. E. et al. Creativity and the default network: A functional connectivity analysis of the creative brain at rest. *Neuropsychologia*, 64, 2014, p. 92-98.

14. Bond, C., Wightman, R. (2012). Beyond map view: teaching the conceptualisation and visualisation of

geology through 3D and 4D geological models, *Planet*, 25:1, 7-15.

15. Burnett C., Merchant, G. & Guest I. (2022). Postcards from literacy classrooms: possibilities for teacher-generated data visualisation, *Education 3-13*, 50:2, 145-158.

16. Eilam, B., & Gilbert, J. (2014). *Science teachers' use of visual representations*. Springer. 338 p.

17. Kovalchick, Ann; Dawson, Kara (2004). *Education and Technology: An Encyclopedia*. ABC-CLIO. 713 p.

18. Swords, J., Askins K., Jeffries, M. & Butcher, C. (2013). Geographic visualisation: lessons for learning and teaching, *Planet*, 27:2, 6-13.

19. Viehrig, K., Siegenthaler, D., Burri, S., Reinfried, S., Bednarz, S., Blankman, M., Bourke, T., Brooks, C., Hertig, P., Kerski, J., Kisser, T., Solem, M., Stoltman, J., Behnke, Y., Lane, R., Lupatini, M., Scholten, N., Siegmund, A., & Sprenger, S. (2019). Issues in improving geography and earth science teacher education: Results of the #IPGESTE 2016 conference. *Journal of Geography in Higher Education*, 43(3), 299–322.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ДІЛОВІЙ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

THE PECULIARITIES OF USING INFORMATION TECHNOLOGIES FOR TEACHING BUSINESS FOREIGN LANGUAGE THE STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES

Статтю присвячено аналізу особливостей використання інформаційних технологій для навчання діловій іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей. Розглянуто поняття «технологія», його розвиток та зв'язок з викладанням. Зазначено, що сучасні реалії потребують від педагогічних працівників перегляд підходів до викладання іноземної мови задля збереження високої якості освіти. Відзначається важливість використання інформаційних технологій під час занять та для виконання домашніх завдань. Підкреслено, що завдяки застосуванню інформаційних технологій роль викладача у навчальному процесі змінюється – він стає наставником, що, в свою чергу створює дружню атмосферу та спонукає студентів до більш творчого підходу під час виконання завдань. У статті, наведено можливості використання інформаційних технологій та сервісів компанії «Google» для групової, парної та індивідуальної роботи студентів. Наведено приклади застосування інформаційних технологій під час навчання діловій іноземній мові на різних етапах заняття для студентів таких спеціальностей, як «Менеджмент» та «Комп'ютерні науки». На основі аналізу власного досвіду застосування інформаційних технологій у навчальному процесі виявлено їх переваги та недоліки. Зокрема, серед переваг можна виокремити: підвищення зацікавленості до предмету, розвиток мовленнєвих навичок, вдосконалення професійних якостей, пришвидшення виконання завдань, що дає можливість присвятити більше часу на обговорення актуальних питань з теми. Серед основних недоліків можна виділити те, що використання інформаційних технологій не покращує якість виконаних робіт. Доведено актуальність та доцільність використання інформаційних технологій для навчання діловій іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей, адже їх застосування забезпечує виключно інноваційний підхід до викладання та відповідає вимогам сьогодення.

Ключові слова: інформаційні технології, цифрові сервіси, організація занять, само-

стійна робота студента, ділова іноземна мова.

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the use of information technologies for teaching business foreign language the students of non-philological specialties. The concept of the term «technology», its development and connection with teaching process are considered. It is noted that current realities require teachers to reconsider the approaches to teaching a foreign language to maintain a high quality of education. The importance of using information technologies during the classes and while doing the homework is underlined in the article. It is also emphasized that the usage of the information technologies changes the role of a teacher in the learning process. The teacher becomes an experienced and trusted adviser, who creates a friendly atmosphere that encourages students to take a more creative approach to performing assignments. The article presents the possibilities of using the information technologies and Google services for the group, pair and individual work of students. The examples of the use of the information technologies in the teaching of business foreign language at different stages of conducting classes for students of «Management» and «Computer Science» specialties are given. Based on the analysis of our own experience of application of the information technologies in the teaching process their advantages and disadvantages are revealed. In particular, the advantages include: increasing interest in the subject, developing of speaking skills, improving professional skills, speeding up the tasks performance. All of them allow to spend more time for the discussion of the topical issues. The main disadvantage is that the use of the information technologies does not improve the quality of doing assignments. The relevance and expediency of the use of the information technologies for teaching business foreign language the students of non-philological specialties are proved, because their application provides an exclusively innovative approach to teaching and meets the requirements of today.

Key words: information technologies, digital services, the organization of a class conduction, self-study work, business foreign language.

УДК 378:004:80
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.41>

Долженко М.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Волобуєва П.С.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Герченова І.В.,
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Грицкевич П.С.,
викладач кафедри іноземних мов
Університету імені Альфреда Нобеля

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні міжнародні зв'язки України у різноманітних сферах професійної діяльності, нові політичні, соціально-економічні та культурні тенденції потребують певних трансформацій у сфері освіти як важливого державного інституту зокрема. Нинішні реалії диктують свої правила організації навчального процесу, а тому освітяни вимушені адаптуватися до нових умов викладання задля того, щоб якість освіти залишалась на

високому рівні. Вивчення іноземної мови є передумовою успішного розвитку професійної кар'єри для спеціаліста у сфері економіки, менеджменту, маркетингу та комп'ютерних технологій, тому навчання діловій іноземній мові має відповідати сучасним потребам та реаліям. Викладачі повинні використовувати не лише напрацювання та досвід минулих років, але й впроваджувати сучасні технології, розробляти актуальні методи та методики викладання. «У глобалізованому світі методи вивчення і викладання іноземних мов повинні

бути краще пристосованими до постійно змінних потреб та умов тих, хто вивчає мову. Нові технології відкривають величезні можливості для посиленої індивідуалізації навчання» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нашу думку, проблема організації навчання з використанням інформаційних ресурсів є малодослідженою педагогічною проблемою, хоча цьому питанню присвячена чимала кількість наукових публікацій. Зокрема, впровадженням нових інформаційних технологій у навчальний процес активно займаються такі дослідники як В. Биков, М. Богуславський, О. Глазунова, Ю. Горошко, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, М. Кадемія, О. Козлова, М. Лещенко, С. Раков, Ж-П. Мартан, О. Тарнопольський, Л. Шевченко та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз науково-педагогічних робіт показує, що наразі не досить вивченим питанням залишається організація навчання діловій іноземній мові в умовах дистанційного освітнього процесу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Необхідно точно сформулювати мету такого заняття, структуру та бажані результати. Якісне планування допоможе ефективно використати весь потенціал інформаційних ресурсів задля досягнення необхідного результату наприкінці заняття.

Метою статті є розглядання особливостей використання інформаційних технологій під час навчання діловій іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Упровадження онлайн навчання у закладах вищої освіти зробило необхідним використання інформаційних технологій під час занять, а це, в свою чергу, поставило перед педагогічними працівниками нову проблему – ефективну організацію роботи студентів під час занять з їх застосуванням.

Відомо, що слово «технологія» походить з грецької мови від *techné* – мистецтво, майстерність, умінь та *logos* – поняття, вчення та означає сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми матеріалу, що здійснюються під час виготовлення продукції.

Наприкінці 60-х років минулого століття у зарубіжній педагогіці утворилось два напрями тлумачення технології:

1) технології в освіті – застосування технічних засобів і засобів програмованого навчання;

2) технології освіти (педагогічна технологія, технологія навчання) – сукупність засобів забезпечення і впровадження позитивних наслідків педагогічної діяльності, засіб підвищення ефективності навчального процесу.

Зміст поняття «технологія» зазнав суттєвих змін, спричинений впливом поширення системного підходу у 70-80 роках ХХ століття. ЮНЕСКО визначає технологію навчання як «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» [2, с. 331]. Зазначимо, що у зарубіжній педагогіці поняття «технологія навчання» є аналогом поняття «педагогічна технологія».

Гришкова Р. О. звертає увагу на те, що «технологічний підхід до навчання передбачає:

– чітку постановку викладачем цілей, їх уточнення з орієнтацією на досягнення результатів;

– підготовку навчальних матеріалів та організацію навчання відповідно до наперед визначених цілей;

– оцінювання поточних результатів, корекцію навчання, спрямовану на досягнення поставлених цілей;

– підсумкову оцінку результатів» [3, с. 147].

Застосування інформаційних технологій для навчання діловій іноземній мові дозволяє максимально урізноманітнити навчальний процес без втрати якості. Їх можна використовувати для парної роботи студентів, групової, індивідуальної, а також для виконання домашніх завдань. Таким чином, навчальний процес стає більш інтерактивним, студенти приділяють максимум уваги, розвивають професійні якості та вдосконалюють навички роботи у команді. Зокрема, О. Кравчук виділяє наступні переваги використання інформаційних технологій: «підвищення інтересу і загальної мотивації до навчання завдяки новим формам роботи і причетності до пріоритетного напряму науково-технічного прогресу; об'єктивність контролю; активізація навчання завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подачі інформації, змагання студентів з машиною та з самим собою, прагненню отримати вищу оцінку; формування вмій і навичок для здійснення творчої діяльності; формування інформаційної культури; оволодіння навичками оперативного прийняття рішень у складній ситуації; інтенсифікація самостійної роботи студентів» [5, с. 66-67].

Соснова М. А. акцентує увагу на тому, що «сучасні реалії зумовили перехід освітнього процесу на дистанційне навчання. Інформаційні технології є не лише інструментом покращення сучасної освіти, але і її засобом. Застосування інформаційних технологій докорінно змінює роль і місце педагога та здобувача освіти у системі «викладач – інформаційна система – здобувач» [4, с. 245].

Волкова Н. П. наголошує, що «інформаційно-комунікаційні технології забезпечують інтерактивний режим роботи з навчальним матеріалом, зміну

професійної позиції викладачів: з носія готових знань і способів роботи викладач перетворюється на керівника, посередника, тьютора, «архітектора навчального середовища», того навчального контексту, у рамках якого студенти витрачають оптимальний час на обговорення та вирішення творчих завдань. Зазначені технології надають можливість створення атмосфери взаєморозуміння, довіри та взаємної вимогливості викладача та студентів, що сприяє організації необмеженого діалогу із суб'єктами комунікації, новим діловим контактам, аналізу вирішення спільних завдань та досягнутих результатів» [1, с. 165].

Через високі вимоги роботодавців на міжнародному ринку праці та нові умови для роботи під час вивчення ділової іноземної мови слід звертати увагу не тільки на методики, методи та підходи до вивчення мови, але й якнайкраще підготувати студента до майбутніх умов професійної діяльності. Таким чином, перед викладачем постає питання осучаснення не тільки матеріалів для навчання ділової іноземної мови, але й залучення всіх можливих цифрових професійних та інформаційних технологій та платформ. Однією із відомих цифрових платформ на міжнародному ринку є сервіси від компанії Google, що має наступні переваги для навчання діловій іноземній мові:

- можливість зміни мови інтерфейсу на будь-яку з іноземних;
- наявність актуальних та постійних оновлень функцій сервісів;
- безоплатне використання сервісів;
- практичне використання сервісів для вирішення професійних задач;
- наявність великої кількості курсів, вебінарів щодо використання сервісів;
- проведення екзаменів для підтвердження володіння цифровими навичками.

Пропонуємо розглянути всі наведені переваги більш детально. Під час вивчення теми «Time Management» студентам третього курсу спеціальності «Менеджмент» було запропоновано виконати кейс-стаді. Основним завданням кейс-стаді було планування робочого дня HR-менеджера за допомогою цифрових сервісів та порівняння його із тим робочим днем, що не буде містити жодних цифрових та інформаційних технологій або їх використання буде скорочено до мінімуму. За планом, студенти, використовуючи інформацію, що була вивчена на попередніх заняттях, мають змогу проаналізувати можливості цифрових сервісів та запровадити їх задля потреб, які можуть виникати у щоденній роботі HR-менеджера. Але головною метою було удосконалення лексики інформаційних технологій професійного спрямування, набуття нових навичок використання цифрових сервісів та сприяння активній зацікавленості у подальшому вивченні роботи із сервісами для вимог та потреб

сучасного міжнародного ринку праці. Результатом роботи студентів була презентація, що містить в собі обидві версії: з використанням та без використання технологій розкладу HR-менеджера.

На підготовчому етапі до презентацій, студенти зазначили, що зверталися до офіційних сайтів, представників та каналів, щоб покращити свої знання та навички у використанні зазначених вище цифрових сервісів.

Під час презентацій студенти зауважили, що такі цифрові сервіси, як Google Tasks, Google Forms, Google Gmail, Google Assistance, Google Duo, Google Calendar були визнані, як ті, що застосовуються найчастіше менеджерами різних ланок та мають низку переваг, які у подальшій професійній діяльності будуть корисними для покращення якості та швидкості роботи. Слід зазначити активну участь студентів під час презентацій, що була продемонстрована великою кількістю питань до доповідачів з приводу представленого матеріалу, залишення коментарів після завершення доповідей. Для підбиття підсумків було вирішено використати метод дискусії на тему «Google Services. Help or Wasting Time?». Цей метод яскраво демонструє чи досягнута мета, що була поставлена на початку експериментального завдання. Під час дискусії студенти продемонстрували розширення словникового запасу за професійною та інформаційно-технологічною тематикою, набуті навички використання цифрових технологій для вирішення професійних завдань, активну зацікавленість у подальшому вивченні теми для збільшення можливостей росту у майбутній професійній діяльності.

Наведемо ще один приклад використання інформаційних технологій під час навчання діловій іноземній мові. Студентам другого курсу спеціальності «Комп'ютерні науки» було запропоновано виконання проєкту, головною темою якого було пришвидшення виконання домашніх робіт із залученням цифрових сервісів Google.

Робота студентів включала в себе декілька етапів: підготовчий, оприлюднення та фінальний. Перший або підготовчий етап характеризувався тим, що кожен студент обирав три дисципліни, що викладалися протягом двох років навчання. Далі студент складав приблизний план роботи для виконання завдання та аналізував кожний крок та можливості пришвидшення його роботи. Під час вивчення дисципліни «Ділова іноземна мова» було зроблено введення до основних цифрових сервісів, тому студентам не потрібно було самостійно вивчати тему, але перед ними стояла задача зробити невеличкий пошук інформації, що стала б їм у нагоді для виконання запропонованого завдання. Таким чином, кожен студент складав не лише план роботи, а й проводив роботу задля максимального автоматизування.

На другому етапі, оприлюднення, під час одного із занять, студенти були об'єднані у довільні групи, що нараховували приблизно по 5 людей. Студентам ставилось завдання презентувати та обговорити отримані результати, а також надати поради один одному стосовно автоматизації процесів та проробленої роботи. Процес обговорення тривав близько 10-15 хвилин, що було достатньо для виконання всіх поставлених завдань.

Фінальним етапом завдання проєкту було написання невеликого аналізу та підбиття підсумків при автоматизації процесів, виконання домашнього завдання у вигляді есе. Навмисно не було надано порад щодо змістовного наповнення есе, студенти лише отримали загальні критерії для його складання: 200-250 слів, чітка загальноприйнята структура есе, використання слів та словосполучень-зв'язок, демонстрування широкого словникового запасу за тематикою інформаційних технологій. Для підбиття підсумків та аналізу письмових робіт студентів, слід поділити результати на два фактори: змістовний та граматичний. Стосовно змісту всіх есе, потрібно відзначити, що студенти писали про ті речі, які насправді є важливими для них. Студенти підкреслили, що автоматизація дійсно пришвидшує процеси виконання домашніх робіт, але не може впливати на якість роботи. Також студенти зауважили, що автоматизація виконання домашнього завдання з дисципліни «Ділова іноземна мова» не є ефективною, тому що ця робота буде виконана «заради галочки», що у майбутньому не зможе бути корисним для отримання нових знань і буде викликати складнощі у подальшому навчанні. Письмові роботи студентів продемонстрували вживання широкого спектру лексики за професійною тематикою, інколи навіть перенасичення та тавтологію. Це демонструє у цьому випадку, що було вивчено слова чи словосполучення, які є доречними до тематики і для максимально швидкого запам'ятовування, проте студенти намагаються використовувати їх при будь-якому зручному випадку. Цей момент у роботах не можна визначати як суто негативний, бо він демонструє розширення словникового запасу, але, з іншого боку, така помилка не є припустима для письмового завдання, адже буде мати зворотній ефект.

Отже, запропонований проєкт студентам спеціальності «Комп'ютерні науки» другого курсу був корисним через наступні отримані результати:

- розширення словникового запасу за професійним спрямуванням;
- сприяння аналітичному та критичному мисленню під час виконання завдання;
- залучення різних видів мовленнєвої діяльності;
- можливість комбінування різних методів та методик.

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Можемо узагальнити, що залучення цифрових сервісів спонукає студентів до набуття нових цифрових навичок, що

у подальшому стають невід'ємною частиною майбутньої професійної діяльності та перевагою для їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку праці. Крім того, враховуючи сучасний стан подій в країні, використання інформаційних технологій набуває особливого значення під час дистанційного навчання.

Іноземна мова грає важливу роль для успішного професійного просування, адже вона є невід'ємним інструментом будь-якого спеціаліста у сучасних реаліях. Під час організації навчання ділової іноземній мові необхідно звертати увагу на виклики та умови, які постають перед майбутніми фахівцями, задля того щоб максимально наблизити навчальний процес до реальних умов праці. Таким чином, використання інформаційних технологій є доцільним. Проаналізувавши існуючі наукові доробки та власний досвід використання інформаційних технологій у навчальному процесі, ми можемо підкреслити, що вони мають певні переваги для підготовки майбутніх спеціалістів: стимулювання зацікавленості до предмету, покращене засвоєння іноземної мови, наближення навчальних умов до реального процесу праці, розвиток професійних навичок, стимулювання аналітичного та критичного мислення. Використання інформаційних технологій для навчання ділової іноземній мові студентами нефілологічних спеціальностей є необхідною умовою для покращення результатів навчання здобувачів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
2. Гончаренко С. У. Технологія навчання. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 365с.
3. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.
4. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
5. Кравчук О. А. Переваги та недоліки використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. *Сучасні досягнення в науці та освіті* : зб. пр. XV Міжнар. наук. конф., 16–23 верес. 2020 р., м. Нетанія (Ізраїль). Хмельницький : ХНУ, 2020. С. 64–67.
6. Приходько Д. С. Інтеграція сучасних технологій у процесі вивчення та викладання іноземних мов. *Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов»* (13-14 березня 2014р.) URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1282>
7. Соснова М. А. Аналіз прогнозування впровадження інформаційних технологій під час підготовки майбутніх педагогів. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 244-247.

РОЛЬ ПРОГРАМ СИМУЛЯТОРІВ В ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ ФАХОВИХ ЗАКЛАДІВ

THE ROLE OF SIMULATOR PROGRAMS IN DISTANCE LEARNING FOR STUDENTS OF PROFESSIONAL INSTITUTIONS

У статті визначається роль програм симуляторів в дистанційному навчанні. Висвітлюються аспекти впровадження компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх спеціалістів фахових закладів. Розглянуті і проаналізовані сучасні засоби комп'ютерних технологій в освіті, що дають можливість кардинально підвищити ефективність роботи як викладача, так і студента. У статті розкриті основні питання впровадження симуляційних технологій в поєднанні з дистанційним навчанням. Симуляційні програми тренажери дають можливість студентам створювати мережі, адмініструвати, змінювати параметри та налаштування. Представлені основні програми симулятори, які дають змогу забезпечити інформаційно-технологічну підтримку та супровід професійного навчання майбутніх спеціалістів за напрямками «Інформаційні мережі зв'язку», «Телекомунікації». Проведені опитування серед викладачів та студентів фахових закладів, та проаналізована роль програм симуляторів в дистанційному навчанні. Розглянуті проблеми формування цифрової компетентності викладачів відповідно до вимог розвитку інформаційного суспільства та їх роль при проведенні практичних чи лабораторних робіт в фахових закладах. Здійснено аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо впровадження і використання інформаційно комунікаційних технологій у закладах освіти. Адже на сьогодні основним пріоритетом розвитку будь-якої розвиненої країни та її стратегією є покращення якості освіти і, в першу чергу, ефективно запровадження інформаційних та комунікаційних технологій, цифровізація освіти.

Результати експериментального дослідження підтверджують висунуту гіпотезу про те, що застосування в роботі програм симуляторів значно підвищить ефективність проведення дистанційних занять.

Ключові слова: професійна компетентність, симуляційні технології, дистанційне

навчання, цифровізація освіти, програми симулятори.

The article defines the role of simulation programs in distance learning. The aspects of introducing a competent approach to the professional training of future specialists of professional institutions are highlighted. Considered and analyzed modern means of computer technology in education, which provide an opportunity to radically improve the effectiveness of both the teacher and the student. The article reveals the main issues of implementing simulation technologies in combination with distance learning. Simulation programs simulators allow students to create networks, administer, change parameters and settings. Presented basic simulation programs simulators, which provide information and technological support and accompaniment of professional training of future specialists for the directions of "Information Communication Networks", "Telecommunications". Conducted surveys among teachers and students of professional institutions, and analyzed the role of simulation programs in distance learning. The problems of formation of digital competence of teachers in accordance with the requirements of the development of the information society and their role in carrying out practical or laboratory work in vocational institutions were considered. The analysis of domestic and foreign experience regarding the introduction and use of information and communication technologies in educational institutions. After all, today the main priority of any developed country and its strategy is to improve the quality of education and, above all, the effective introduction of information and communication technologies, digitalization of education.

The results of the experimental study confirm the hypothesis that the use of simulation programs in the work will significantly increase the effectiveness of distance learning.

Key words: professional competence, simulation technologies, distance learning, digitalization of education, simulation programs.

УДК 378.147.001.76

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.42>

Квятковська А.О.,

аспірантка кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій

Університету менеджменту освіти
Національної академії педагогічних наук України,
викладач відділення
інфокомунікаційних систем
та захисту інформації
Київського фахового коледжу зв'язку

Сустретов А.С.,

PhD, викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 2
Донецького національного медичного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ефективність проведення дистанційних занять у фахових закладах можна оцінити результатами професійних досягнень здобувачів освіти. В зв'язку з цим, вирішення проблеми проведення лабораторних робіт впливає на організацію освітнього процесу, на знаходження форм та методів проведення для найвищої ефективності засвоєння матеріалу. Програми симулятори можуть відіграти значну роль в дистанційному навчанні, адже для студента навчитись правильно моделювати систему, мережу, адмініструвати, налаштувати обладнання є однією з вимог для подальшого працевлаштування. Дистанційне навчання у сфері професійної (професійно-технічної) освіти

має певні особливості. В Законі про фахову передвищу освіту [1] вказується, що основними видами навчальних занять у закладах фахової передвищої освіти є:

- 1) лекція;
- 2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;
- 3) урок (за освітньою програмою профільної середньої освіти);
- 4) консультація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Застосування дистанційних технологій в освітній діяльності здійснюється відповідно до чинних нормативних документів [8]. Питаннями впровадження і використання інформаційнокомунікаційних

технологій у закладах освіти займається багато науковців: А. Андреев, М. Загірняк, В. Кухаренко, Є. Полат, А. Хуторський, І. Козубовська, О. Рибалко, Є. Долинський, М. Бухаркіна, Л. Карташова, К. Верішко, Н. Гуцина, Н. Корсунська, О. Скубашевська, В. Осадчий та інші. Стан впровадження інструментів ІКТ для відкритого навчання та досліджень у педагогічних системах вищої освіти висвітлюють В. Биков, Д. Мікуловський, О. Моравчик, С. Светський та М. Шишкіна [6]. А. Алі [7] зазначає, що симулятори рентабельні та привабливі не тільки для навчальних цілей, а й для дослідницької роботи: вони можуть бути найкращим джерелом для демонстрації компетентності майбутнього спеціаліста.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У результаті аналізу наукових праць встановлено, що недостатньо уваги приділено ролі програм симуляторів при проведенні лабораторних робіт для студентів фахових закладів, зокрема в напрямку «Інформаційні мережі зв'язку», «Телекомунікацій».

Мета статті. Здійснити теоретичний та практичний аналіз ролі програм симуляторів в дистанційному навчанні студентів; визначити, чи впливають цифрові компетентності викладача на проведення робіт з програмами симуляторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційне навчання набуло широкого поширення у багатьох країнах світу і з кожним роком його популярність стрімко зростає, особливо в Україні, в зв'язку з пандемією та війною. Дистанційне навчання розглядається науковцями як

форма організації освіти, коли здобувачі віддалені від викладача у просторі і часі, але можуть підтримувати діалог за допомогою засобів комунікації, це можуть бути віртуальні кабінети, віртуальні класи, онлайн-уроки, але самоосвіта та самоконтроль студента є на першому місці. Сьогодні основним пріоритетом розвитку будь-якої розвинутої країни та її стратегією є покращення якості освіти і, в першу чергу, ефективного запровадження інформаційних та комунікаційних технологій, цифровізація освіти. В коло національних інтересів входить забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчальний процес сучасних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, що дасть можливість автоматизувати та оптимізувати процес навчання [2]. Важливо, що комп'ютерні навчальні матеріали можна пересилати через телекомунікаційні мережі, що, зокрема, дало можливість організувати нову форму освіти – дистанційне навчання [5].

На думку авторів, цифрова компетентність викладача при проведенні лабораторної роботи дасть змогу студенту сформувати свої навички, узагальнити теоретичні знання. Проведене опитування (рис.1) серед викладачів закладів фахової освіти показало, що не всі викладачі задоволені проведенням практично-лабораторних робіт, але не всі викладачі використовують програми симуляторів в своїй практичній роботі (рис. 2). В опитуванні взяли участь 20 викладачів різних фахових закладів України. Опитування проводилось під час всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції.

Якщо узагальнити результати опитування, автори відмічають, що використання програм-симуляторів не дуже поширені при проведенні лабораторних робіт. Основні причини, які сформулювали опитувані, це:

- Відсутність досвіду проведення таких робіт в дистанційному форматі.
- Відсутність мотивації.
- Застосування інших методик.

Тому саме підготовка здобувачів освіти, вимагає від викладачів коласальних знань, вмінь, навичок. Виникає необхідність адаптуватись під нові системи, адаптуватись під необхідні цифрові можливості, підвищувати кваліфікацію. Адже ні в кого не викликає сумнівів те, що техніка й технології надалі розвиватимуться. Відповідно, з'являтимуться й нові рішення, можливість здешевлювати те, що сьогодні видається фінансово недоступним. Залишиться лише питання, як використовувати технічні та

Рис. 1. Проведення опитування серед викладачів закладів фахової освіти

технологічні досягнення для того, щоб здобувачі освіти найбільш ефективно набували необхідних компетентностей.

Віртуальна реальність, а саме програми симулятори, дозволяють створювати і інтегрувати моделі реальних об'єктів і створювати віртуальне навчальне середовище. Тренувальні симулятори дають своїм можливість зануритися в абсолютно штучні і в той же час справжні обставини, що робить їх ідеальними для навчання студентів. Проведення лабораторних робіт на симуляторах замінює старий підхід до реальних ситуацій новим, цифровим, безпечним і економічно ефективним підходом.

Провівши опитування, аналіз та узагальнивши, автори відзначають, що основними програмами симуляторами для спеціалістів таких напрямів, як «Телекомунікації», «Інфокомунікаційні мережі», «Мобільні мережі та радіотехніка» є:

Cisco Packet Tracer – це симулятор мережі передачі даних. Успішно дозволяє створювати складні макети мереж, перевіряти на працездатність топологію мережі [3].

GNS3 – це графічний мережевий симулятор, який дозволяє моделювати складні мережі. Цей проект є безкоштовною програмою з відкритим вихідним кодом, яку можна використовувати в декількох операційних системах, включаючи Windows, Linux.

OPNET – вражаючий високорівневий інструмент моделювання мережевого рівня на основі подій. Його можна використовувати як дослідний інструмент або як інструмент проектування або аналізу мережі. Ви можете працювати з різними типами програм для створення комунікаційної мережі, компіляція протоколів та програмування додатків.

Тобто, студент скачавши певну програму, які здебільшого є безкоштовними, під наглядом викладача, демонструючи екран, може робити практичну чи лабораторну роботу, знаходячись вдома, та не прив'язуючись до обладнання в лабораторії. Мережева CISCO надає можливість студентів використовувати ці симулятори, які є чудовим інструментом моделювання та візуалізації мережі. Задача програми: допомогти закріпити на практиці отримані студентом теоретичні навички. Для її вирішення Packet Tracer має все необхідне, дозволяючи "будувати" мережі різної складності з практично необмеженою кількістю пристроїв. За допомогою даного програмного продукту викладачі можуть придумувати, будувати, конфігурувати мережі і проводити в них пошук несправностей. Packet Tracer дає можливість більш докладно представляти новітні технології, тим самим роблячи навчальний процес надзвичайно корисним з точки зору засвоєння отриманого матеріалу [4].

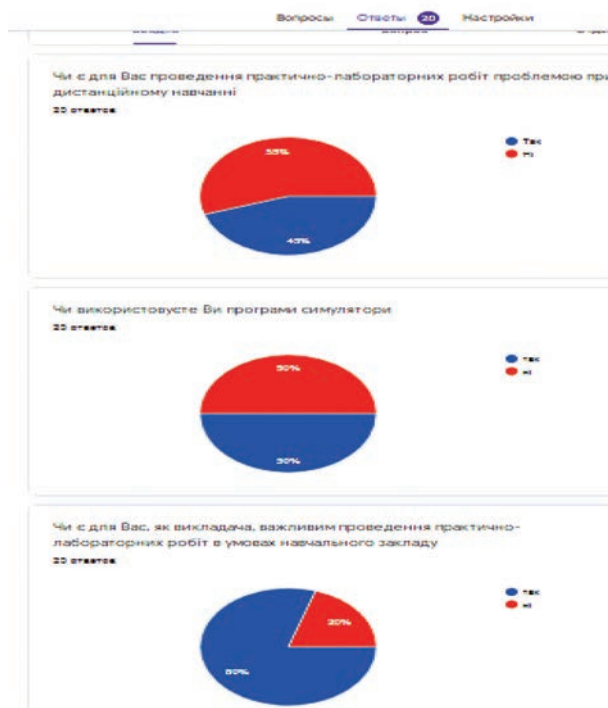

Рис. 2. Результати опитування серед викладачів

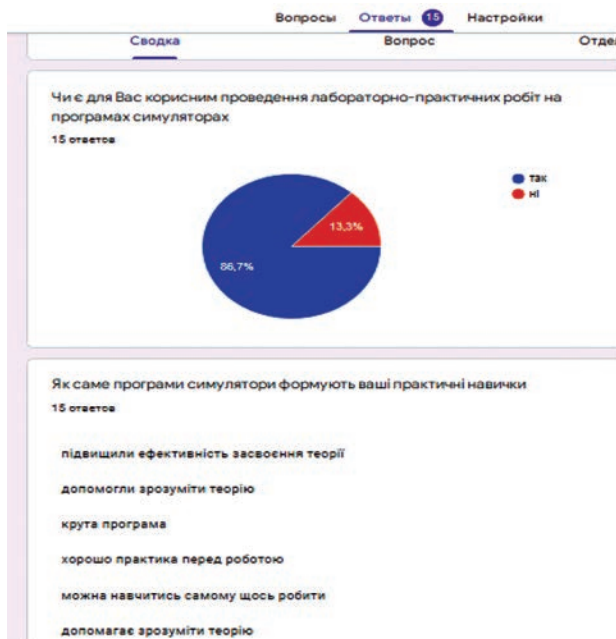

Рис. 3. Опитування студентів для визначення ефективності програм симуляторів

Завдання лабораторного практикуму за допомогою симуляторів орієнтовані на дистанційне навчання. Передбачаються наступні віртуальні шаблони завдань:

- Шаблон для налаштування захищеної корпоративної мережі передачі даних.
- Завдання для пошуку і усунення несправностей у комп'ютерній мережі.
- Завдання побудови локальної мережі при певних характеристиках.

Організація дистанційного навчання за допомогою симулятора є досить ефективною, адже після проведення таких робіт студент засвоює теоретичний матеріал, який підкріплений практичним застосуванням. Опитування серед студентів показало, що застосування цих програм підвищило їх рівень, якість навчання та посприяло підвищенню їх фахових компетентностей (рис. 3).

Як бачимо з рисунку, можна проаналізувати, що майже 87% студентів відмітили ефективність використання програм симуляторів. Адже симуляційне навчання підвищує мотивацію та переносить навчання в особистий досвід, активує мозок та викликає інтерес до навчання, підтримує позитивне ставлення до нього.

Висновки. Автори відмічають, що роль програм симуляторів у процесі навчання є беззаперечно високою, вони впливають на засвоєння теоретичних знань, набуття практичних навичок. Правильно сплановані симуляційні вправи розвивають критичне мислення, здатність приймати рішення, впевненість у своїх силах та розвивають навички взаємодії у роботі студентів та викладача. Цифрова компетентність викладача, яка формується через самоорганізацію, самовдосконалення, прямо впливає на проведення цікавого, змістовного заняття, яке підготує конкурентоспроможного на ринку праці майбутнього фахівця. А запровадження новітніх технологій, таких як симуляційні технології, дистанційне та електронне навчання, дозволить підвищити якість освітнього процесу,

зробити його сучасним та доступним для кожного і, найголовніше, забезпечити перевірку набутих професійних компетентностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України про фахову передвищу освіту. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2745-19> (дата звернення: 14.06.2022)
2. Сухонос В.В., Гаруст Ю.В., Шевцов Я.А. Діджиталізація освіти в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. Правові горизонти. 2019. Вип. 19 (32). С. 79-86
3. Cisco. URL: <https://www.cisco.com/>.
4. CCNA Discovery 3: Designing and Supporting Computer Networks v.4.0. Student Packet Tracer Manual. URL: http://cisnet.mywccc.org/tools/Discovery%204/en_DCompNtwk_SPTM_40.pdf (дата звернення: 01.06.2019)
5. Palamar, Todd. Mastering Autodesk Maya .USA Indianapolis : Wiley Publishing Inc., 2011.
6. V.Bykov, D.Mikulowski, O.Moravcik, S.Svetsky, M. Shyshkina. The use of the cloud-based open learning and research platform for collaboration in virtual teams. Information Technologies and Learning Tools, vol.76(2).P.304-320, 2020.
7. A.Ali, Role and importance of the simulator instructor. World Maritime University Dissertations. 2006. URL: http://commons.wmu.se/all_dissertations/282. (Дата звернення: червень, 2022)
8. Лист Міністерства освіти і науки України Щодо організації дистанційного навчання. 02.11.2020 р. № 1/9-609. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>.

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСОБІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАСАДАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ

MONITORING OF QUALITY AND EFFICIENCY OF DISTANCE LEARNING MEANS ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL DESIGN IMPLEMENTATION

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасності – дистанційній освіті, а саме моніторингу ефективності та результативності дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну у сучасних умовах. Визначені та проаналізовані особливості технологій і методики проведення моніторингових досліджень якості, ефективності та результативності дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну, дистанційних курсів, їх змісту. У статті наведений приклад питань для проведення опитування серед здобувачів освіти для визначення можливостей, зручності та ефективності дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну індивідуально кожному конкретному здобувачеві освіти. Сформульований орієнтовний перелік питань для визначення рекомендацій від здобувачів освіти щодо покращення та удосконалення дистанційних курсів, технологій та методики викладання, які використовуються викладачами під час дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну як під час занять, так і під час так званої позааудиторної роботи – онлайн конференціях, семінарах, консультаціях. Визначені та охарактеризовані основні структурні елементи системи управління якістю освіти в цілому та педагогічних технологій та проаналізовані їх функції та принципи у відповідності до проведення моніторингових досліджень якості та ефективності дистанційної освіти. Описані поняття формативної та суммативної оцінки якості навчання, визначена технологія та особливість їх впровадження, а також методика їх комбінування. Визначені та проаналізовані поняття дидактичного та управлінського моніторингу, проаналізовані особливості їх проведення, функціональність, результативність та ефективність, описані переваги та недоліки кожного з цих типів моніторингових досліджень. Зауважено, що представлені матеріали моніторингу оцінки якості дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну не претендують на абсолютну закінченість, модель відкрита для обговорення, коригування та подальшого дослідження.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційні курси, моніторинг, якість освіти, ефективність навчання.

The article is devoted to one of the current problems of modernity - distance education, namely the monitoring of the effectiveness and efficiency of distance learning on the basis of the introduction of pedagogical design in modern conditions. The peculiarities of technologies and methods of monitoring research of quality, efficiency and effectiveness of distance learning on the basis of introduction of pedagogical design, distance courses, their content are determined and analyzed. The article provides an example of questions for conducting a survey among students to determine the capabilities, convenience and effectiveness of distance learning on the basis of the implementation of pedagogical design individually for each individual student. An indicative list of questions is formulated to determine recommendations from students on improving and perfecting distance learning courses, technologies and teaching methods used by teachers during distance learning on the basis of implementing pedagogical design both during classes and during the so-called extra-curricular work - online conferences, seminars, consultations. The main structural elements of the quality management system of education in general and pedagogical technologies are identified and characterized and their functions and principles are analyzed in accordance with the monitoring of quality and effectiveness of distance education. The concepts of formative and summative assessment of the quality of education are described, the technology and peculiarity of their implementation are determined, as well as the method of their combination. The concepts of didactic and managerial monitoring are defined and analyzed, the peculiarities of their implementation, functionality, efficiency and effectiveness are analyzed, the advantages and disadvantages of each of these types of monitoring researches are described. It is noted that the presented materials for monitoring the assessment of the quality of distance learning on the basis of the implementation of pedagogical design do not claim to be complete, the model is open for discussion, adjustment and further research.

Key words: distance learning, distance courses, monitoring, quality of education, learning efficiency.

УДК 378.018.43:004.9
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.43>

Литвин О.В.,
асистент кафедри педагогіки,
методики та менеджменту освіти
Української інженерно-педагогічної
академії

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Оцінка ефективності освітнього процесу є важливим напрямом роботи будь-якого закладу освіти, а особливо, якщо мова йде про організацію навчання в онлайн режимі. Наша країна вже декілька років, на жаль, знаходить в становищі, коли єдиною можливістю організувати освітній процес – є впровадження дистанційного навчання. А питання дослідження ефективності освіти в умовах впровадження онлайн освіти є нагальним і потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи та методи використання дистанційного навчання описані у роботах Е. С. Полата, П. І. Підкасистого, А. В. Хуторського. Автори аналізують дистанційне навчання з погляду форми та методу, порівнюють з широко поширеними формами, наприклад, заочним навчанням. А. П. Єршов, Є. І. Машбіц, І. В. Роберт та інші розглядають вплив інформаційних технологій на зміст навчання; застосування інформаційних технологій для вимірювання та оцінки результатів навчання розглядається у працях В. І. Андрєєва,

Б. С. Гершунського. Однак найменш розроблено проблему визначення ефективності впровадження та моніторингу результативності дистанційної освіти з точки зору використання його для індивідуалізації навчання залежно від конкретних педагогічних ситуацій. Ґрунтуючись на понятті та принципах дистанційного навчання, а також на аналізі наукових праць Є. В. Белік [1], В. Л. Шатуновського [2], А. А. Андреева, В. В. Книжина [3], Н. В. Бужинської [4], А. В. Лапшової [5], Є. Б. Личагіна [6], Є. Я. Когана [7] можна зробити висновок, що ефективна організація дистанційного навчання передбачає ретельне та детальне планування діяльності здобувачів освіти, надання необхідних навчальних матеріалів у зручній формі, високоефективний зворотній зв'язок, максимальну інтерактивність між здобувачами освіти та викладачем та спілкування здобувачів освіти між собою, особливо в умовах групової роботи. Важливо, що в груповій роботі, взаємодії відводиться особлива роль, оскільки проектна робота, як зазначає Т.Б. Гребенюк [8] та А.В. Литвин [9], ефективна лише у разі колективної пізнавальної діяльності. Без очної взаємодії складно визначити рівень мотивації кожного здобувача освіти до роботи, оцінити частку участі окремо взятого здобувача освіти в проєкті, виключити ситуацію, коли в групі більшість роботи виконується одним її учасником. Це заважає зробити адекватну оцінку підсумкового результату проєкту, виконати своєчасне коригування роботи групи з урахуванням особистісних якостей кожного учасника, а також ускладнює розуміння рівня сформованості компетенцій у кожного конкретного здобувача освіти. Усе сказане вище зумовлює пошук нових способів моніторингу освітнього процесу, який став би деякою проєкцією педагогічного спостереження, яке може здійснювати викладач у межах очного освітнього процесу. У цьому інтерес представляє цифровий слід здобувача освіти, аналіз якого дозволить як враховувати його активність і дисциплінованість, так і створювати індивідуальні освітні траєкторії і персоніфікувати освітній процес.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З метою вирішення таких проблем як дослідження якості та ефективності засобів дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну постає питання визначення особливостей організації та технології проведення процесу моніторингу для формулювання висновків щодо результатів дистанційної освіти.

Формулювання цілей статті. В межах статті ставимо перед собою на меті визначити особливості організації, технології та методики проведення моніторингу якості та ефективності засобів дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Своє головне призначення – надавати освітні послуги високої якості система дистанційного навчання побудована на засадах впровадження педагогічного дизайну здатна за наявності ефективною системи управління якістю педагогічних технологій, органічно включених до загальної організаційної структури освітнього закладу. Для ефективного управління бажано, щоб комплексна система управління якістю містила в собі базові складові – стратегічне та оперативне планування, а також другорядні, до яких можна віднести проведення моніторингу розвитку академічного та адміністративного персоналу; здійснення моніторингу якості навчальних матеріалів (віртуальних підручників, програмного забезпечення дистанційних курсів, якості наданих викладачами та тьюторами навчальних матеріалів – вебінарів, конференцій, авторських семінарів тощо).

Основними структурними елементами системи управління якістю освіти в цілому та педагогічних технологій зокрема можна вважати наступні:

- зовнішній контроль якості освіти та якості педагогічних технологій (регіональні та державні ліцензії, атестація та акредитація за її результатами, висновки зовнішніх експертів, які оцінюють якість основних процесів при здійсненні дистанційної освіти);

- системи планування на стратегічному та оперативному рівнях;

- моніторинг розвитку академічного та адміністративного підрозділів. Сюди відносяться добір персоналу, розробка оціночної шкали (атестації) його професійного зростання, а також підготовка, розвиток та періодична атестація викладачів;

- моніторинг якості віртуальних навчальних матеріалів та процесів навчання (їх відповідність загальноприйнятим у системі освіти технологічним процедурам, що зумовлюють етапи написання експертизи, редагування та апробації);

- моніторинг ставлення здобувачів освіти до процесу навчання та їх оцінки якості освітніх послуг, що надаються закладом освіти.

Для викладачів (розробників дистанційних курсів, організаторів освітнього процесу) важливо отримати відповіді такі питання.

- Чи зручно здобувачам освіти працювати з навчальними матеріалами?

- Чи відповідають завдання необхідного рівня освоєння?

- Чи зрозумілий зміст лекційного матеріалу, що вивчається?

- Чи достатньо було інформації для виконання практичних завдань?

- Чи достатньо часу, відведеного на виконання завдань?

- Наскільки ефективною є обрана методика навчання?

– Як покращити дистанційний навчальний курс?

Відповіді на ці питання дозволяють скоригувати освітній процес у системі дистанційного навчання, зробивши його більш комфортним для здобувачів освіти. Оцінка, що проводиться, може бути формативною, суммативною або комбінацією цих двох типів [1].

Формативна (від англ. formative – твірна) оцінка проводиться постійно, всіх етапах навчання. Викладач пропонує здобувачам освіти заповнити анкети з питань організації освітнього процесу. Така оцінка дозволяє виявити недоліки організації освітнього процесу, проводити коригувальні заходи, адаптувати зміст дистанційного курсу під потреби здобувачів освіти.

Суммативна (від англ. summative – підсумовує) оцінка проводиться після закінчення навчання в дистанційному курсі, і надає можливість отримати комплексну оцінку курсу і отримати необхідні відомості для подальшої актуалізації його змісту. Результати суммативної оцінки можуть бути використані при розробці інших дистанційних курсів, оскільки анкета охоплює досить широке коло питань, що стосуються освітнього процесу в цілому, наприклад:

– Перерахуйте основні недоліки дистанційного курсу.

– Перерахуйте основні переваги дистанційного курсу.

– Якби ви були викладачем, що б ви зробили інакше?

– Що, на вашу думку, потрібно ще додати до змісту даного курсу?

Формативна та суммативна оцінки можуть проводитися шляхом поєднання кількісного або якісного методів. Кількісний метод дозволяє зібрати дані, які можуть бути статистично опрацьовані та застосовується при опитуваннях великої кількості здобувачів освіти.

Недоліком цього методу є те, що можливості здобувачів освіти у виборі відповідей будуть вкрай обмежені, а підсумкові показники матимуть надто узагальнений характер. Якісний метод оцінки передбачає більш суб'єктивний підхід, є більш гнучким та динамічним при оцінці змісту курсу, дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони навчання, отримати пропозиції та зауваження щодо покращення курсу, зрозуміти ставлення здобувачів освіти до методів та технологій навчання, що були використані під час освітнього процесу.

При визначенні ефективності дистанційного курсу використовуються такі критерії: суб'єктивна задоволеність здобувачів освіти курсом; практичні навички, набуті здобувачами освіти; час, необхідний для вивчення матеріалів курсу; співвідношення між кількістю слухачів, які отримали високі оцінки за результатами курсу і тими, хто не повною мірою зміг опанувати курс [4].

Застосування елементів електронного навчання та дистанційних освітніх технологій є однією з ефективних та перспективних форм задоволення освітніх потреб сучасного суспільства. Нове освітнє середовище за рахунок свободи доступу до освітніх ресурсів дозволяє здобувачам освіти організувати своє навчання, будувати та мобільно оновлювати свої освітні траєкторії.

Моніторинг ефективності дистанційних курсів надає можливість реалізації особистісно орієнтованого навчання, тобто, навчання, що враховує особисті якості кожного окремого здобувача освіти, його можливості та освітні цілі.

У ситуації використання технологій дистанційного навчання деякі висновки щодо ефективності використання обраної педагогічної технології, а значить про її актуальність у сучасній освіті, допоможе зробити дидактичний та управлінський моніторинг. Як зазначає В.Г. Бикова, «метою моніторингу в освітньому в установі є забезпечення ефективного інформаційного відображення стану освіти, аналітичне узагальнення результатів діяльності, розробка прогнозу її забезпечення та розвитку» [2].

Дидактичний моніторинг – це спостереження за різними напрямками освітнього процесу, тобто за діями викладача та здобувачів освіти, спрямоване на свідоме та міцне оволодіння змістом освіти, в ході якого здійснюється розвиток пізнавальних сил, оволодіння культурою розумового та фізичного праці, формування основ світогляду [1], в такий спосіб, дидактичний моніторинг – це відстеження реалізації освітніх, виховних та розвиваючих завдань навчання. Необхідно мати на увазі, що в освітньому процесі розрізняють дві його функції: зовнішню та внутрішню [4]. Обидві функції взаємопов'язані. Провідним елементом є внутрішня функція дидактичного моніторингу, що, безумовно, ускладнює його проведення, але водночас робить його ще важливішим. Дидактичний моніторинг спрямовано на аналіз внутрішнього боку освітнього процесу з його зовнішнім проявом. Дидактичний моніторинг освітнього процесу із використанням дистанційних освітніх технологій вибудовується за тією ж логікою.

Управлінський моніторинг – спостереження за характером взаємодії учасників освітнього процесу з використанням дистанційних освітніх технологій на різних управлінських рівнях [1]. Мета такого моніторингу – збирання матеріалу для здійснення оцінки та прийняття управлінських рішень щодо ефективності використання технології дистанційної освіти з точки зору забезпечення якості освіти для досягнення цієї цілі вирішуються такі завдання:

– організація спостережень та вимірювань для отримання інформації про організацію процесу використання дистанційних курсів;

– систематизація інформації за вказаним напрямком;

– порівняльний аналіз інформації за певний проміжок часу.

Напрямами управлінського моніторингу у цьому випадку будуть бути:

– якість виконання учасниками освітнього процесу своїх функцій щодо документації, забезпечення один одного інформацією, дотримання регламенту дій;

– зміст необхідних організаційних заходів із забезпечення дистанційної освіти;

– рівень освітніх результатів здобувачів освіти;

– організація обліку навчальних досягнень у системі дистанційної освіти;

– дотримання регламенту взаємодії учасників дистанційного курсу.

На підставі результатів управлінського моніторингу за вказаними напрямками відбувається коригування вимог до учасників освітнього процесу, доопрацьовується регламент взаємодії. Таким чином, дидактичний та управлінський моніторинги є взаємодоповнювальними видами збору та аналізу інформації щодо ефективності дистанційної освіти. Управлінський моніторинг визначає організацію, дидактичний моніторинг – зміст процесу використання дистанційних освітніх технологій.

Висновки. Освіта в сучасних умовах жорсткої конкуренції стає засобом виживання та засобом соціального захисту від коливань кон'юнктури на ринку праці, що забезпечує сукупність кваліфікаційних компетенцій для професійного успіху. А від рівня освітніх послуг залежить ступінь виразності кваліфікаційних компетенцій, яка сприймається роботодавцями як якість результату навчання випускника закладу вищої освіти. Освітня послуга як діяльність, спрямована на задоволення очікуваних та неочікуваних освітніх потреб конкретних споживачів, потребує моніторингу задоволеності здобувачів освіти та зацікавлених сторін

(стейкхолдерів) та постійного коригування сукупності факторів, що впливають на якість освітньої послуги, а моніторинг ефективності та результативності дистанційного навчання на засадах впровадження педагогічного дизайну у сучасних умовах і є шляхом до визначення та корегування рівня освітніх послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белік Є.В. Методичні особливості використання дистанційної форми навчання у системі додаткової освіти. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2020. Вип. 68. С. 31-34.

2. Шатуновський В.Л. Ще раз про дистанційне навчання. *Вісник науки та освіти*. 2020. Вип. 9. С. 53-56.

3. Бужинська Н.В. Застосування методу командної роботи в інформаційно-технологічній підготовці студентів вузів. *Наука та перспективи*. 2018. Вип. 2. С. 33-39

4. Кузнєцов П.О. Метод проектів при груповому навчанні із застосуванням дистанційних освітніх технологій. *Вчені записки Університету*. 2018. Вип. 1. С. 134-137.

5. Лапшова А.В. Дистанційні технології навчання як ресурс підвищення якості освіти. *Міжнародний студентський науковий вісник*. 2017. Вип. 6. С. 54-58.

6. Личагіна Є.Б. Пандемія та освіта. Сучасні ІТ-технології в освіті. *Наукові праці північно-західного інституту управління*. 2020. Вип. 4. С. 149-154.

7. Коган Є.Я. Організація ресурсів для компетентісно-орієнтованої освіти. *Тенденції розвитку освіти: матеріали XV щорічної Міжнародної науково-практичної конференції*. 2019. С. 33-40

8. Гребенюк Т. Б. Удосконалення професійної майстерності сучасного педагога: актуальні проблеми та рішення: монографія. Вид. СибАК, 2017. – 228 с.

9. Литвин А. В. Чи існує різниця у підготовці бакалаврів до проектної діяльності засобами освітньої робототехніки у гуманітарних та технічних вузах? *Вісник «Гуманітарно-педагогічні дослідження»*. 2020. Вип. 4. С. 66 -71.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВЦЯ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

ORGANIZATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SCIENTIST BY DIGITAL TECHNOLOGIES IN WAR CONDITIONS

У статті досліджено проблему організації професійної діяльності науково-педагогічних працівників та науковців засобами цифрових технологій в умовах війни. Було розглянуто онлайн-платформи для навчання та розвитку українських вчених, зокрема: Prometheus, Educational Era, VUM online, Google Digital Workshop, Coursera for Campus, що є безкоштовними. Наведено коротку характеристику кожної онлайн-платформи (студії онлайн-освіти): тематичні блоки (розділи, категорії), основний контент, структуру курсів. Подано перелік курсів з вивчення іноземних мов. Показано, що наразі існують безліч грантових можливостей від закордонних партнерів, про що постійно повідомляється на офіційних сайтах наукових установ. Показано, що професійну комунікацію в межах наукової спільноти краще організувати з використанням месенджерів. Хмарні сервіси краще використати для оформлення звітності за науковою тематикою дослідження. При цьому хмарні сервіси активно використовують науковці й в експериментальній діяльності для збору, обробки та візуалізації одержаної інформації. Спільний документ можна використовувати для підготовки матеріалу у співавторстві до подання у фахове або зарубіжне видання. При цьому знадобиться різноманітний інструментарій: чати, нотатки, історія змін та історія роботи зі спільним документом. Існують спеціалізовані платформи та хмаро орієнтовані системи спрямовані на науково-дослідну діяльність співробітників закладів вищої освіти та наукових установ: The European Open Science Cloud та CoCalc. Інструментарій таких хмарних сервісів та платформ спрямований на потреби дослідників та виконання експериментальних досліджень, їх організації. Показано, що організацію професійної діяльності науковця засобами цифрових технологій краще спрямовувати в рамках однієї платформи, що заощадить час та дозволить упорядкувати масив одержаних даних та результатів досліджень.

Ключові слова: науковці, наукова діяльність, цифрові технології, професійна діяльність, умови війни.

The problem of the organization of professional activity of scientific and pedagogical workers and scientists by means of digital technologies in the conditions of war is investigated in the article. Online platforms for the training and development of Ukrainian scientists were considered, in particular: Prometheus, Educational Era, VUM online, Google Digital Workshop, Coursera for Campus, which are free. A brief description of each online platform (online education studios) is given: thematic blocks (sections, categories), main content, and course structure. The list of courses in foreign languages is given. It is shown that at present there are many grant opportunities from foreign partners, which is constantly reported on the official websites of scientific institutions. It is shown that it is better to use cloud services for reporting on scientific research topics. At the same time, scientists actively use cloud services in experimental activities to collect, process and visualize the information obtained. The joint document can be used to prepare co-authored material for submission to a professional or foreign publication. This will require a variety of tools: chats, notes, history of changes and history of working with a joint document. There are specialized platforms and cloud-based systems aimed at research activities of employees of higher education institutions and research institutions: The European Open Science Cloud and CoCalc. The tools of such cloud services and platforms are aimed at the needs of researchers and the implementation of experimental research and their organization. It is shown that the organization of professional activity of a scientist by means of digital technologies is better directed within one platform, which will save time and allow to organize the array of data and research results.

Key words: scientists, scientific activity, digital technologies, professional activity, conditions of war.

УДК 001.32+004.78
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.44>

Мар'єнко М.В.,
канд. пед. наук,
с.н.с. відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних наук України

Сухіх А.С.,
канд. пед. наук,
с.н.с. відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Після початку повномасштабної війни росії проти України, з 24 лютого 2022 р. наукова та науково-педагогічна спільнота вимушена пристосовуватись до нових умов організації професійної діяльності. Більшість закладів вищої освіти та наукових, науково-дослідних установ функціонують повністю в онлайн форматі. Це пов'язано з тим, що 43 заклади вищої освіти та 68 наукових установ частково пошкоджено (7 з них зруйновано повністю), також пошкоджено близько 15% дослідницької інфраструктури, частина території України окупована, а частина знаходиться під постійними обстрілами, що унеможливує очний формат виконання професійних обов'язків науковців. Треба враховувати

ще й той факт, що в більшості областей України по декілька разів на день лунають тривалі повітряні тривоги (1-4 годин). Ці фактори призводять до організації та проведення більшості наукових досліджень, виконання службових обов'язків наукових та науково-педагогічних працівників в онлайн форматі (дистанційна форма роботи).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінювання результативності наукової діяльності підрозділів наукових установ і університетів засобами цифрових технологій досліджували С. М. Іванова, А. В. Кільченко, І. С. Мінтій, Т. А. Вакалюк в роботі [3].

Проблема проєктування цифрового портфоліо наукових і науково-педагогічних працівників була

досліджена в праці В. Ю. Бикова, С. Г. Литвинової та С. М. Тукало [1].

О. А. Пономарьова та С. М. Пономарьов [4] охарактеризували можливості хмарних технологій, як платформи комунікаційного середовища у науковій діяльності ЗВО (закладу вищої освіти).

Після повномасштабного вторгнення росії на територію України відбулися зміни у нормативних документах, які стосуються регулювання грантів. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до пункту 3-8 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України» [5], яким установлено, що на період дії воєнного стану в Україні залучення грантів на бюджетну підтримку від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій здійснюється Міністром фінансів України за рішенням Кабінету Міністрів України. Такі гранти зараховуються до загального фонду Державного бюджету України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Організація професійної діяльності науковця досліджена в достатній мірі: визначено критерії та показники ефективності науковця та науково-дослідної установи [3], показано ефективність використання цифрових технологій [1], зокрема хмарних технологій на кожному етапі наукової діяльності наукової спільноти [4]. Однак, організація робочого процесу наукових та науково-педагогічних працівників в умовах війни практично не досліджено.

Мета статті. Опис характеристик цифрових технологій для організації професійної діяльності науковця в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Після повномасштабного вторгнення науковці та освітяни опинилися перед вибором, як налагодити свій робочий процес. В нагоді стала організація дистанційного режиму роботи.

Розглянемо різноманітні онлайн-платформи для навчання та розвитку українських вчених, які набули особливої актуальності саме під час війни.

На платформі для онлайн-навчання – *Prometheus* (<https://prometheus.org.ua/>) наразі крім платних курсів ще представлено велику базу матеріалів з безкоштовним доступом, а також курси для корпоративного навчання. Розміщено більше 250 онлайн-курсів. Популярними тематичними блоками є: бізнес, ІТ, англійська мова, особистий розвиток, проєктний менеджмент, державна служба, громадянська освіта та інші.

Існує студія онлайн-освіти *Educational Era* (<https://www.ed-era.com/>), де розміщено онлайн-курси, спецпроєкти, інтерактивні підручники та освітні блоги та огляд останніх освітніх тенденцій за різними напрямками. Під час війни на платформі EdEra з'явився освітній контент від провідних експертів з питань психології та військової справи для розвитку навичок медіаграмотності та аналізу інформації в умовах інформаційної війни (<https://safe.ed-era.com/>). Тематичні розділи: психологія війни, домедична допомога, корисні справи, військова

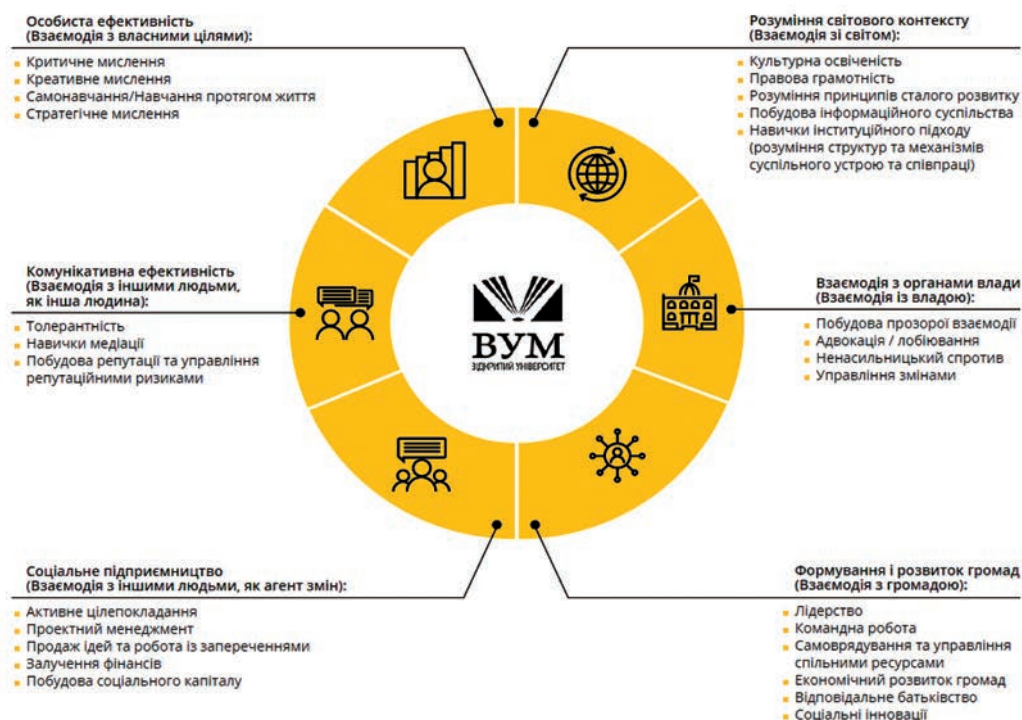

Рис. 1. ВУМ online. Рубрикатор курсів [2]

справа. Інформацію розміщено на сайті, в Instagram, Facebook й на каналах у Telegram та Viber.

Платформа *VUM online* (<https://vumonline.ua/>) об'єднує сотні різноманітних курсів за 6 напрямками (рис. 1): «Особиста ефективність» (взаємодія з власними цілями), «Взаємодія зі світом» (культура, право, принципи сталого розвитку та побудова інформаційного суспільства), «Комунікативна ефективність» (медіація, управління репутацією), «Взаємодія з органами влади» (взаємодія із владою), «Соціальне підприємництво» (взаємодія з іншими людьми), «Формування і розвиток громад» (взаємодія з громадою). Створено для самоосвіти та саморозвитку кожного громадянина, незалежно від статусу чи соціального становища.

На платформі *Google Digital Workshop* представлено онлайн-курси з безкоштовними навчальними матеріалами, які допоможуть розвивати бізнес або кар'єру, є можливість обрати окремі модулі або пройти весь курс. Розподіл в основному за категоріями, тривалістю курсів, наявністю сертифікату, рівнем складності та організатором курсу. Наразі доступно 19 курсів за наступними темами: «Основи цифрового маркетингу», «Підвищте онлайн безпеку свого бізнесу», «Ділове спілкування», «Мистецтво публічних виступів» тощо.

LabsArena.com – це онлайн-платформа для пошуку, обміну або продажу наукового обладнання та витратних матеріалів, на якій було створено окремий розділ «Підтримка України: наука і освіта під час російського вторгнення». розміщення баз даних з пропозиціями для підтримки українських студентів-біженців та науковців (<https://labsarena.com/support-ua/>).

Доступ до понад 5000 курсів від провідних університетів і компаній за допомогою *Coursera for Campus*. Онлайн-навчання світового класу для студентів, викладачів та науковців.

Також, існує багато інших онлайн-платформ для розвитку за різними напрямками: прослухати лекції з історії України, мистецтва, кіно, літератури, моди, журналістики можна на *Wisecow*. Відеолекції *TacticMedAid* можна подивитись для здобуття знань з домедичної допомоги. Пропонується велика кількість курсів вивчення іноземних мов (*Drops*, *Ling App*, *Goethe-Institut*, *LingQ*, *Mondly*, *Preply*, *Test-English* тощо).

Свій внесок зробила компанія розробник програмного продукту –*Unicheck*, яка запровадила безкоштовну перевірку робіт на плагіат для усіх українських закладів освіти. Доступ до сервісу залишатиметься безоплатним до завершення року (<https://unicheck.com/ua/blog/bezkoshtovna-perevirka-na-plagiat-dlya-universytetiv-vid-unicheck>).

Розглянемо грантові можливості для освітян та науковців України й особливості міжнародної діяльності для українських вчених в умовах воєнного стану.

На сайті Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України (<http://ysc.in.ua/>) функціонує розділ «Діяльність під час війни», у якому подано інформацію про можливості отримання зарубіжних грантів та стипендій на період воєнного стану, а також можливості отримання правової, наукової та ін. підтримки вчених, які перебувають в Україні. Запропоновано ресурси, які допоможуть удосконалити знання з іноземних мов.

На сайті Національного фонду досліджень України (НФДУ) представлено різні пропозиції для українських вчених від закордонних інституцій (<https://nrfu.org.ua/grantees/zakordonna-dopomoga-ukrayinskym-vchenym/>). Інформація постійно оновлюється, тому для отримання актуальних даних бажано перевіряти пропозиції на сайтах. Дані пропозиції є вкрай актуальними, оскільки фінансування проєктів НФДУ, переможців конкурсів «Наука для безпеки людини та суспільства», «Підтримка досліджень провідних та молодих учених» було призупинено 15 березня 2022 року.

Для налагодження професійної комунікації для спільноти науковців буде корисним створення спільноти з використанням месенджерів (наприклад *Viber*, *Telegram*). Таку спільноту використовують зазвичай для швидкого інформування про першочергові доручення, події, організації заходів. При цьому подібні спільноти можуть бути організовані на рівні: керівників, відділів та установи.

Науковці та науково-педагогічні працівники, як правило мають справу з критеріями та показниками ефективності проведення наукового дослідження [3]. Для узагальнення одержаних результатів на рівні відділу наукової установи доречним буде створення спільного документу засобами хмарних сервісів (наприклад, *Google Документи*, *Office 365*). При цьому доступ до документу будуть мати всі працівники відділу та зможуть самостійно заповнювати таблиці, списки наукової продукції, показники цитувань і т.д. Схожий принцип роботи буде і для формування текстової частини фахової статті у співавторстві, коли шаблон статті розшарюється для співавторів та організовується одночасна робота в реальному часі. При цьому спільнота науковців використовує усі інструменти доступні в хмарних сервісах: чати (текстові та відео), коментарі та дописи до окремих розділів та підрозділів статті. Це значно спрощує роботу та прискорює процес оформлення наукових здобутків групи науковців. Для спільної роботи над текстом зарубіжної статті можна порадишити використання хмарного сервісу *Overleaf* (<https://www.overleaf.com>), що є безкоштовним (пакет послуг за замовчуванням). Мінусом даного сервісу є обмежена кількість одночасного підключення до документу (2 особи). Однак, використання платної підкипси передбачено підключення спільноти користувачів. Хмарний сервіс зорієнтований на

роботі з мовою розмітки LaTeX та пакетом макросів TeX, що в переважній більшості використовують для оформлення статей до подання та подальшої публікації в закордонних виданнях.

Електронний документообіг наукової та науково-дослідної установи організують як правило з використанням хмарного репозиторію (наприклад *Google Диск, OneDrive, Dropbox*). При цьому має бути заздалегідь продумана структура файлів та погоджена з керівництвом. З даною структурою керівники підрозділів ознайомлюють наукових співробітників та погоджують дедлайни виконання тих чи інших доручень. Листування в рамках електронної пошти буде виступати додатковим засобом організації роботи наукових співробітників відділу.

Організацію та проведення семінарів, засідань відділів та Вченої ради наукової установи проводять із залученням програм відеоконференцій (наприклад *Zoom, Skype, Google Meet*). Події, що мають бути доступні широкому загалу та охоплювати значну аудиторію, як правило транслюються в соціальні мережі (наприклад *Facebook*) чи на *Youtube*.

Повноцінно організувати проведення наукового дослідження на кожному його етапі можливо за рахунок використання сервісів *The European Open Science Cloud (EOSC)*, Європейської хмари відкритої науки (<https://eosc-portal.eu>), що розроблена спеціально під потреби наукової спільноти. EOSC в межах спільної платформи поєднує 332 безкоштовних хмарних сервісів, що поєднані одним акаунтом. Окремі етапи наукового дослідження (опитування, обробка експериментальних даних, оформлення результатів експерименту) можна організувати з використанням інструментарію *CoCalc* (<https://cocalc.com>). Цей хмарний сервіс орієнтований в першу чергу на науковців та наукові колективи. Говорячи про організацію спільної роботи відділу наукової установи, то зручніше за все це робити в межах однієї платформи для зручності обміну даними та наданням прав доступу для кожного користувача окремо.

Висновки. Організацію професійної діяльності науковців та науково-педагогічних працівників

в умовах війни доречно організувати в дистанційному форматі. Для самоосвіти наукових співробітників існує низка платформ та студій онлайн-освіти: *Prometheus, Educational Era, ВУМ online, Google Digital Workshop, Coursera for Campus*, що в переважній більшості є безкоштовними. Українські вчені попри призупинення фінансування та виконання українських проєктів мають можливість отримати зарубіжні гранти чи стипендії. Дана інформація вчасно висвітлюється на сайтах НФДУ та Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України. Текстові та відео месенджери можна використати під час організації наукової комунікації наукової установи чи її підрозділів. Хмарні сервіси наукова спільнота використовує для звітності, роботою над фаховими та зарубіжними статтями у співавторстві, організації наукового дослідження та візуалізації отриманих результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Биков В. Ю., Литвинова С. Г., Тукало С. М. Концептуальні підходи до проєктування цифрового портфолію наукових і науково-педагогічних працівників. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. Вип. 60. С. 9-16.
2. ВУМ online. Рубрикатор курсів. URL : <https://vumonline.ua/circle/>. (Дата звернення 14.06.2022).
3. Іванова С. М., Кільченко А. В., Мінтій І. С., Т. А. Вакалюк Оцінювання результативності наукової діяльності засобами інформаційно-цифрових систем окремої установи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 3. С. 39–53.
4. Пономарьова О. А., Пономарьов С. М. Застосування можливостей хмарних технологій в якості платформи комунікаційного середовища у науковій діяльності ЗВО. *Економічний простір*. 2021. № 173. С. 93-97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/173-13>.
5. Проект Закону про внесення змін до пункту 3-8 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39349>. (Дата звернення 14.06.2022).

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕСЕНДЖЕРІВ ЯК НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

EDUCATIONAL POTENTIAL OF MESSENGERS AS AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS

Стаття присвячена вивченню освітнього потенціалу соціальних мереж у мовній підготовці іноземних студентів. У статті аналізуються позиції науковців щодо теоретичного обґрунтування можливостей використання соціальних мереж в освіті. Автори наполягають, що сучасні месенджери можуть бути не лише способом передавання повідомлень, але й ефективним засобом освітньої комунікації. Автори звертають увагу на різноманіття мобільних додатків у сучасному світі та розглядають переваги та недоліки популярних месенджерів з точки зору можливостей їх використання з навчальною метою, а саме у викладанні іноземної мови. Серед переваг використання месенджерів – широкі мультимедійні можливості для представлення матеріалу, швидкий обмін повідомленнями, можливість формувати та розвивати навички в усіх видах мовленнєвої діяльності за наявності лише смартфона, постійний зворотний зв'язок із викладачем та групою, індивідуальний темп навчання кожного студента.

Автори наполягають, що формування комунікативної компетентності іноземних студентів за допомогою месенджерів може бути здійснено лише за умов правильно організованого навчального середовища під керівництвом викладача, достатньої вмотивованості студентів, ефективної комбінації форм і видів навчальної діяльності, автентичного мовленнєвого наповнення навчального текстового контенту, самостійної роботи студентів. Автори презентують для ознайомлення свій досвід роботи з мовної підготовки іноземних студентів у месенджері Telegram власні методичні напрацювання використання дидактичної компоненти цього соціально-мережевого контенту. Пропонується методика роботи з розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності на базі цього месенджера, надаються приклади вправ, обговорюються можливості контролю та оцінки знань.

Автори доходять висновку, що соціальні мережі, безумовно, не можуть замінити ані академічну аудиторну систему навчання, ані систему дистанційного навчання, але у сьогоденні складних умовах ця форма органі-

зації навчальної діяльності дозволяє здійснювати повноцінне навчання.

Ключові слова: соціальні мережі, месенджер, мережевий контент, комунікативні технології, дистанційне навчання.

The article is devoted to the study of the educational potential of social networks in the language training of foreign students. The article analyzes the positions of scientists on the theoretical justification of the possibilities of using social networks in education. The authors insist that modern messengers can be not only a way of transmitting messages, but also an effective means of educational communication. The authors draw attention to the diversity of mobile applications in the modern world and consider the advantages and disadvantages of popular messengers in terms of their use for educational purposes, namely in teaching a foreign language. The advantages of using messengers include wide multimedia capabilities for presenting material, fast messaging, the ability to develop skills in all language activities with only a smartphone, constant feedback from the teacher and group, individual learning pace of each student.

The authors insist that the formation of communicative competence of foreign students with the help of messengers can be carried out only in a properly organized learning environment under the guidance of the teacher, sufficient student motivation, effective combination of forms and types of educational activities, authentic speech content of educational text content, independent students' work. The authors present for the acquaintance their experience with the language training of foreign students in the Telegram messenger, their own methodological developments in the use of the didactic component of this social network content. The method of work on the development of all types of speech activity on the basis of this messenger is offered, examples of exercises are provided, possibilities of control and assessment of knowledge are discussed.

The authors conclude that social networks, of course, can not replace either the academic classroom system or distance learning system, but in today's difficult environment, this form of organization of educational activities allows for full-fledged learning.

Key words: social networks, messenger, network content, communication technologies, distance learning.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.45>

Моргунова Н.С.,

канд. психол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Кісіль Л.М.,

ст. викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Численні виклики, що сьогодні стоять перед Україною, потребують від кожного з нас як мінімум виконання своїх громадянських обов'язків. Для науково-педагогічних працівників сферою такої діяльності є освіта, забезпечення ефективного функціонування навчального середовища. Особливий контекст ця діяльність має по відношенню до навчання іноземних громадян у ЗВО України, оскільки це – реноме нашої держави у світі.

Сучасний навчальний процес у закладах вищої освіти характеризується сильним впливом

інформаційних технологій, що утворюють глобальний інформаційний простір. Це супроводжується значними змінами у педагогічній теорії та практиці освітнього процесу. Результатом цього є те, що інформаційні технології вже впевнено можна визначити не як додатковий засіб навчання, а як невід'ємну та ефективну частину цілісного освітнього процесу. Зазначимо також, що актуальні на сьогоднішній день форми спілкування, що з'явилися завдяки сучасним інформаційним технологіям, суттєво впливають і на саму атмосферу занять. І у звичайному житті, й у процесі навчання

студенти постійно користуються смартфонами, наприклад, для перегляду контенту та спілкування з друзями у популярних соціальних мережах та месенджерах. Крім універсальності та багатофункціональності ці пристрої у контексті навчального процесу дозволяють подолати тимчасові та фізичні межі аудиторії, оскільки інформація не обмежена конкретним часом та місцем навчання.

Оскільки цифрові технології є невід'ємною частиною життя сучасного студентства, необхідністю є врахування і використання їх у процесі організації та проведення навчальних занять. А в умовах, наприклад, весняного семестру 2021-2022 навчального року, як показує власний досвід мовної підготовки іноземних студентів, саме освітній потенціал месенджерів багато у чому сприяв підтримці та ефективному функціонуванню навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання використання соціальних мереж в освітньому процесі розглядалося у працях вітчизняних науковців К. Балабанової, Є. Бондаренка, В. Гриценко, С. Данилюк, С. Івашньої, В. Качан, І. Костікової, С. Палія, А. Черненко та ін. Особливостям розвитку певних компетентностей за допомогою соціальних мереж присвячені дослідження В. Буряк, В. Коваленко, Н. Матвійчук, Н. Шулської, Н. Яської, А. Яцишина та ін. Цікавими є також статті, у яких обґрунтовуються шляхи використання месенджерів в організації самостійної роботи (Т. Архипова, Є. Маркова, О.Слободяник, А. Стрюк). Серед авторів, які досліджують питання використання соціальних мереж у викладанні окремих дисциплін, відзначимо роботи таких науковців, як Д. Бодненко, Р. Бужиков, В. Доній, М. Головань, Ю. Єчкало, В. Кобися, Є. Семенов тощо.

Важливим у розгляді цього питання є також досвід зарубіжних науковців. Так, різні аспекти специфіки використання можливостей соціальних мереж в освіті досліджуються у працях M. Armbrust, S. Aydin, R. Berger, R. Bran, S. Downes, N. Fleming, G. Grosseck, A. Nijholt, L. Tiru та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але проведений нами аналіз наукових праць показав, що лише кілька авторів (М. Асламова, М. Жовнір, Т. Лещенко, В. Юфіменко тощо) досліджують освітній потенціал використання соціальних мереж у навчанні іноземних студентів. Ще відсутні публікації, в яких розглядається дидактичний аспект використання месенджерів у навчанні іноземних студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання, що є актуальним саме для нашого сьогодення.

Мета статті полягає у вивченні освітнього потенціалу соціальних мереж у роботі з іноземними студентами, аналізі мобільних додатків, що є придатними для цього, презентації власних методичних напрацювань використання дидактичної

компоненти сучасного соціально-мережевого контенту, оцінці його можливостей як навчального середовища.

Виклад основного матеріалу. Соціальні мережі є потужним комунікаційним інструментом, у просторі якого користувачі мають можливість створювати групи, обмінюватися інформацією (текстовими повідомленнями, фото-, відео-, аудіоматеріалами, посиланнями на певні джерела), спільно працювати над проєктами тощо. У педагогіці соціальні мережі розглядають як «віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, зокрема й обмін даними між користувачами й обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису» [2, с. 15]; «інтерактивний, багатокористувацький веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі, автоматизоване соціальне середовище, що дозволяє спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом» [4, с. 159].

Призначення соціальних мереж не обмежується лише розважальною функцією. Процес обміну інформацією є двостороннім, оскільки користувачі як передають інформацію (виконують функцію комунікатора), так і отримують її (є реципієнтами). «Включення в обговорення певного кола подій, з'ясування точки зору інших користувачів примушує чітко сформулювати власну позицію, що в кінцевому результаті сприяє самоідентичності особистості. Оскільки окремі користувачі розміщують у мережах і результати своєї праці (картини, малюнки, поетичні твори, відеоролики тощо), то це сприяє їх самореалізації та спонукає до саморозвитку» [3, с. 6].

С. Бергер, узагальнивши можливості мобільних технологій у навчанні, підкреслив, що вони надають значно більше свободи в організації аудиторної та позааудиторної роботи, завдяки їм з'являється можливість здійснювати взаємодію зі студентами, які знаходяться на відстані, тобто легше реалізується принцип «у будь-який час, у будь-якому місці» [5, с. 58]. Відзначаючи характеристики мобільних технологій М. Мілрад виділяє серед них такі, як соціальна взаємодія, індивідуалізація навчання, сприйнятливості до контексту, об'єднання цифрової та реальної дійсності тощо [6, с. 153].

Серед визначених науковцями дидактичних переваг використання соціальних мереж та месенджерів наведемо ті, що ми вважаємо найбільш важливими. Р. Гуревич диференціює такі: обмін відомостями, спілкування між групами, які знаходяться на відстані; реалізація творчого потенціалу; читання і коментування новин, різноманітних відомостей, матеріалів; обговорення питань і тем; опублікування й отримання інформації про

розклад занять, навчання, завдання та ін.; значний діапазон сервісів, різноманітність форм комунікації, обмін цікавими і корисними посиланнями на інші ресурси; можливість групової діяльності, спільне планування і наповнення навчального контенту; постійна взаємодія студента і викладача в мережі у зручній для них час та організація індивідуальної роботи з кожним студентом; наявність мобільної версії сторінок тощо [1, с. 30]. До цього переліку додамо також комфортне для студентів середовище, звичні засоби комунікації та форми презентації контенту, що, безумовно, дозволяє зекономити час на адаптацію студентів до нового освітнього простору, а це є особливо важливим для іноземних студентів, підвищує їх вмотивованість до навчання, посилює активність та зацікавленість самим навчальним процесом. Важливим сьогодні, коли студенти досить довгий час вимушені були навчатися онлайн, є й той факт, що соціальні мережі уможливають безперервне (без урахування часових та географічних меж) використання навчального контенту будь-якої навчальної дисципліни.

Незважаючи на перераховані переваги використання месенджерів в освіті, необхідно назвати й певні недоліки. Такими, на наш погляд, можна вважати розпорошеність уваги на інші подразники (наприклад, повідомлення від інших осіб); відсутність мережевого етикету; ситуативну залежність від якості інтернет-з'єднання, технічної оснащеності; ускладнення засвоєння інформації студентом з причини поверхового її сприйняття; загроза виникнення залежності від соціальних мереж, невміння організувати час у реальному житті.

Розглядаючи месенджери як навчальне середовище в освітньому процесі зазначимо, що вони є не лише програмою або веб-сервісом для швидкого обміну повідомленнями різного формату. Більшість месенджерів дозволяють проводити голосові та відеоконференції. Таких програм зараз дуже багато, і найпопулярніші з них – Viber, WhatsApp, Facebook Messenger, Skype, ICQ, Telegram. Проаналізуємо деякі можливості найпопулярніших месенджерів. Так, наприклад, Viber пропонує найбільшу кількість емодзі, стікерів та фонів для чату; надає можливість створення контрольних опитувань з вибором правильної відповіді, відкритих чатів та одночасного з'єднання з багатьма мобільними пристроями. Однак разом з цим у Viber дозволено обмін файлами лише певних форматів. WhatsApp є простим у використанні високошвидкісним месенджером, але його недоліком є те, що спілкування великої кількості користувачів одночасно в груповому чаті іноді порушує стабільну роботу платформи. Zoom надає у розпорядження організатора усі інструменти: демонстрацію з екрану, інтерактивну дошку, проведення онлайн-зустрічей, запис відеоконференції, проте

цей месенджер має складний інтерфейс і часто піддається атакам хакерів. Telegram відрізняється можливістю створення ботів і каналів. Бот – програма, яка дозволяє відповідати на запитання користувача, шукати інформацію, консультивати. Канал – це чат, який надсилає повідомлення необмеженій кількості користувачів, підписаних на нього. У Telegram можлива передача файлів будь-якого формату, є функція зберігання даних, синхронізація з пристроями, необмежена кількість одночасних сесій тощо. Є нюанс, який теж необхідно враховувати під час вибору месенджера. Для того, щоб створити чат групи у Facebook Messenger, викладачу необхідно додати усіх студентів до списку своїх друзів, що може бути не зовсім зручно з етичної точки зору, оскільки свою сторінку викладач використовує не лише з професійною, але й з особистою метою. Саме в цьому важлива перевага тих месенджерів, яким для створення групи потрібен тільки номер телефону.

Головне, що сучасні месенджери дозволяють створювати навчальні курси для студентів, проводити у звичному віртуальному просторі моніторинг отриманих студентами знань, уможливають спільне (студента і викладача) створення навчального контенту. Викладач є більш соціально доступним іноземному студенту, може підтримати, підказати, допомогти висловити думку правильно, в комунікаційному плані виконуючи роль не ментора, що тільки надає навчальну інформацію, а партнера по спілкуванню. В інтернет-спілкуванні форми комунікації не мають жорстких рамок, допускається використання смайлів, мемів, виразів із різних мов. Все це допомагає зняти психологічні бар'єри у спілкуванні іноземною мовою. Позитивним моментом спілкування у чаті є також те, що іноземний студент має час на обміркування репліки у відповідь. Месенджер на занятті з мовної підготовки іноземних студентів – це можливість об'єднати всю навчальну групу єдиною метою та ідеєю, створивши груповий чат, незважаючи на те, що студенти у цей час перебувають у різних країнах.

У практичній роботі у весняному семестрі 2021-2022 року, в умовах відсутності можливості проводити заняття в аудиторії та труднощів із зв'язком, що мали деякі іноземні студенти, ми обрали для проведення онлайн занять месенджер Telegram і хочемо поділитися досвідом і результатами своєї роботи. Вважаючи, що у сьогоднішніх умовах викладач як ніколи повинен виступити у ролі дизайнера освітньої екосистеми, що базується на принципах адаптивності, врахуванні інтересів кожного студента, швидкому реагуванні на події як у житті студентів, так і всього світу, ми організували у Telegram чати кожної навчальної групи. Зазначимо, що при цьому нами був обраний шлях диференціювання групових чатів за призначенням: інформаційний чат, створений

для обміну інформацією, обговорення завдань чи інших питань, та дидактичний чат, метою якого була робота з навчально-методичними матеріалами, розвиток навичок самостійної роботи студентів.

Формування комунікативної компетентності іноземних студентів за допомогою месенджерів може бути здійснено лише за умов правильно організованого навчального середовища під керівництвом викладача, достатньої вмотивованості студентів, ефективної комбінації форм і видів навчальної діяльності, автентичного мовленнєвого наповнення навчального текстового контенту, самостійної роботи студентів. Для забезпечення взаємопов'язаного навчання усіх видів мовленнєвої діяльності на занятті викладач, виступаючи зв'язуючою ланкою цього процесу, презентує іноземним студентам певний інформаційний продукт, що поєднує візуальний (ілюстрації, фото), аудіовізуальний (анімація, скрайбінг), вербальний (відеоконференція), звуковий та візуальний (аудіовізуальний контент) способи отримання інформації. Звернемо увагу на ті базові види мовленнєвої діяльності, формування яких було метою наших занять.

Аудіювання. Можливість месенджера транслювати навчальний матеріал у вигляді аудіо-та відеофайлів дозволила підвищити інтерес студентів до засвоєння цього виду мовленнєвої діяльності. У якості навчальних матеріалів ми використовували здебільшого спеціально записані діалоги, що містили необхідну лексику, фрагменти лекції з інших навчальних дисциплін тощо. Основною формою вправ було, звісно, прослуховування аудіофайлу та виконання завдань, що надсилаються викладачем до нього. У якості прикладів інших завдань з розвитку навичок аудіювання наведемо вправи на впізнавання конкретних слів, структур, вилучення конкретної інформації з тексту. Так, вправа «Відновіть повідомлення» передбачала заповнення студентами після прослуховування аудіофайлу перепусток у друкованому тексті. У вправі «Знайди відмінності» іноземні студенти отримували фото- та аудіофайл, що був її описом, але містив невідповідності порівняно з ілюстрацією. Завданням студентів було знайти ці неточності, прослухавши аудіоповідомлення. Вправа «Знайдіть помилки». Студентам надсилається аудіофайл (10-12 речень), у якому є 5 фактичних помилок, які вони мають знайти.

Читання. Для формування навичок читання у самостійній діяльності студента ми віддавали перевагу фрагментам текстів, оскільки цей вид діяльності здебільшого потребує контролю з боку викладача. На онлайн- заняттях на основі вже засвоєної лексики ми здійснювали вивчення нових граматичних конструкцій, переказ тексту, відповіді на питання тощо. У якості фонетичної розминки цікавою для студентів виявилася вправа «Півслова».

Студенти отримували завдання прочитати повідомлення, у якому видно лише верхню половину тексту, нижня половина букв була закрита, або навпаки. Інтерес викликало також завдання «Зберіть діалог», у якому студенти повинні були знайти місце кожній репліці у «перемішаному» діалозі, щоб у результаті отримати логічний текст.

Говоріння. Месенджер дозволяв активно організувати комунікацію за допомогою запису аудіоповідомлень. Для цього ми використовували, наприклад, такі вправи. Насамперед, це вправа «Відеоролик», в якій студентам потрібно було самостійно зняти за допомогою смартфона відеоролик на запропоновану тему, використовуючи вивчений граматичний та лексичний матеріал. Вправа «Віртуальна екскурсія» передбачала створення відеофайлу, в якому студент розповідав про місто, де він зараз перебуває та своє життя там.

Письмо. Месенджер відкривав безмежні можливості для розвитку писемної мови. Щоденною вправою стало завдання «Новина дня», в якому іноземні студенти по черзі надсилали письмовий текст, де вони висвітлювали світову новину дня, що видалася їм цікавою, або подію у своєму житті. У процесі розвитку навичок письма ми використовували вправи, спрямовані на побудову писемного висловлювання з використанням різних опор (ключові слова, план, логічна схема, ілюстрація, фрази) або без них (написання есе).

Контроль та оцінка сформованих вмій і навичок студентів проводився нами за допомогою бота Vote або PollBot. Цей бот може з бази видати завдання студенту, а після відправки зробленого контрольного задання дати правильну відповідь. Також для оцінки досягнень студентів ми використовували аудіофайли з опитувальником у класичному варіанті, що були розміщені у телеграм-чаті.

Вищенаведені види мовленнєвої й навчальної діяльності, що ми змогли реалізувати завдяки месенджеру, сприятливо вплинули на формування комунікативних навичок студентів, значно допомогли в освоєнні загальної та професійної лексики, сприяли розвитку навичок самостійної роботи, підвищували мотивацію та інтерес в іноземних студентів до вивчення мови професійного спілкування.

Висновки. Використання месенджерів у дидактичних цілях можливе та актуальне в сучасних умовах, оскільки соціальні мережі у цьому випадку виступають не лише як освітнє середовище, а й як засіб психологічної адаптації у процесі мовної підготовки іноземних студентів. Соціальні мережі, безумовно, не можуть замінити ані академічну аудиторну систему навчання, ані систему дистанційного навчання, але у сьогоденні складних умовах запропонована нами форма організації навчального процесу дозволяє здійснювати повноцінну навчальну діяльність,

підвищує автономність освітнього процесу, розвиває в кожного студента відповідальність за результати свого навчання. Однак все це стає можливим лише за умов цілеспрямованого керування з боку викладача та постійної його взаємодії зі студентами в режимі онлайн.

Перспективним напрямом у розв'язанні окресленого питання ми вважаємо розробку методичних рекомендацій з мовної підготовки іноземних студентів, у яких робота з месенджерами буде запропонована в якості компонента змішаного навчання, що, безперечно, доповнить освітнє середовище сучасними актуальними методами, які мають бути більш доступними для студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуревич Р. С. Формування освітнього інформаційного середовища для підготовки кваліфікованих

робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Вінниця : Планер, 2015. 426 с.

2. Івашьова С. Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2012. № 2. С. 15-17

3. Майнаєв Ф. Я. Використання соціальних мереж у on-line-навчанні. *Innovative solutions in modern science.* 2016. № 2 (2). С. 1-9.

4. Щербак О. В., Щербина Г. А. Соціальна мережа для підтримки навчального процесу у ВНЗ. *Системи обробки інформації. Інформаційні технології в освіті і медицині.* 2012. Вип. 8 (106). С. 159-162

5. Berger С. Wireless: Changing Teaching and learning «Everywhere, Everytime». *Educase review.* 2001. January/February. P. 58-59.

6. Milrad М. Mobile learning: challenges, perspectives, and reality. In J. K. Nyíri (Ed.), *Mobile learning essays on philosophy, psychology and education.* Vienna: Passagan Verlag, 2003. P. 151-164.

ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА САМОКОНТРОЛЬ СТУДЕНТА ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

FACTORS AFFECTING STUDENT SELF-CONTROL DURING DISTANCE LEARNING

Навчатися вчитися – топ-навичка не тільки для майбутнього, а тут і зараз. Освітні експерти переконані, що у 2030 році процес навчання стане безперервним. Авторами статті були розглянуті основні особливості дистанційного навчання, проблематика дистанційного навчання та її переваги. Визначається роль викладача в онлайн-процесі, адже якісне навчання цілком залежить від цифрових компетентностей викладача. Проаналізовані праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які піднімали питання самостійної роботи, питань самоосвіти, самоосвіти вчителів, ефективності вебінарів у підвищенні успішності студентів у вищій та професійній освіті. Авторами було створено два опитувальники, через гугл форми, та проведено опитування і анкетування студентів 1 та 4 курсу фахових закладів вищої та перед вищої освіти – Київського фінансово-правового коледжу, Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Успішність дистанційного навчання забезпечується різними чинниками, які були внесені в анкетування.

Була необхідність проаналізувати через опитування та анкетування сприйняття дистанційного навчання студентами, виділити основні фактори, які впливають на їх ефективне навчання, порівняти вікову категорію та причинно-наслідкові фактори. Коротко розглянуті питання навчання європейських студентів, та їх відношення до самоконтролю та саморозвитку. В результаті опитування було встановлено, які саме фактори впливають на організацію, самоконтроль студентів. Авторами було відзначено, що для студентів перших та четвертих курсів ці фактори є різні в пріоритеті. Згідно опитування майже 73% студентів використовують смартфони, що значно погіршує сприйняття матеріалу, ніж, наприклад ноутбук, планшет чи комп'ютер. Згідно відповідей студентів 1 курсу мотивація зі сторони адміністрації, в вигляді стипендій була на 1 місці, це 38%, для студентів 4 курсу цей фактор був відзначений 24% студентів. Разом з тим, більш вагомим фактором для студентів 4 курсу стало бажання бути професіоналами, це 27% від опитуваних студентів.

Ключові слова: дистанційне навчання, самоконтроль, самоорганізація, опитування, анкетування.

Learning to learn is a top skill not just for the future, but for the here and now. Educational experts are convinced that in 2030, the learning process will become continuous. The authors of the article discussed the main features of distance learning, the problems of distance learning and its advantages. The role of the teacher in the online process is defined, because quality learning depends entirely on the digital competencies of the teacher. Analyzed the works of domestic and foreign scientists who raised the issues of independent work, self-education of teachers, the effectiveness of webinars in improving student performance in higher and vocational education. The authors created two questionnaires, through google forms, and conducted a survey and questionnaire survey of students 1 and 4-year professional institutions of higher and higher education - Kyiv College of Finance and Law, Kremenchug teacher training college named after Makarenko and Kharkiv National Teacher Training University named after Skovoroda. The success of distance learning is ensured by different factors included in the questionnaire.

There was a need to analyze through a survey and questionnaire students' perception of distance learning, to identify the main factors influencing their effective learning, to compare the age category and causal factors. European students' learning and their attitudes toward self-monitoring and self-development were briefly examined. The survey revealed what factors influence organization, self-monitoring of students. The authors noted that these factors differ in priority for first and fourth year students. According to the survey, almost 73% of students use smartphones, which significantly worsens the perception of the material than, for example, a laptop, tablet or computer. According to the responses of 1st year students, motivation from the administration, in the form of scholarships was in 1st place, it is 38%, for 4th year students this factor was noted by 24% of students. At the same time, a more significant factor for 4th year students was the desire to be professional, this is 27% of the surveyed students.

Key words: distance learning, self-control, self-organization, survey, questionnaire.

УДК 378.147.001.76
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.46>

Цапко А.М.,
канд.пед.наук,
доцент кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Мацько В.В.,
асистент кафедри педагогіки
та психології дошкільної освіти
Кременчуцького педагогічного коледжу
імені А.С. Макаренка

Дорошенко Т.М.,
асистент кафедри педагогіки
та психології дошкільної освіти
Кременчуцького педагогічного коледжу
імені А.С. Макаренка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні освітні стандарти орієнтують на перехід від навчання як процесу, в якому студент є об'єктом впливу викладача, до навчання, де студент стає активним суб'єктом з правом самостійного вибору умов та засобів оволодіння необхідними компетентностями, а викладач виконує роль партнера в комунікації зі студентами. Підвищення якості освіти на інноваційній основі, орієнтація на реалізацію високого потенціалу комп'ютерних технологій, створення і забезпечення можливостей для використання

різноманітних освітніх моделей – основні тенденції сучасної освітньої системи [4]. Дистанційне навчання (Distance Learning, Distance Education) – це така форма організації освітнього процесу, основою якої є самостійна робота людини, яка навчається. Це дає змогу навчатися у зручній для людини час та у віддаленому від викладача місці (тому дистанційне) [3]. Але багато вчених та дослідників, науковців відзначають, що саме дистанційне навчання – це є саморозвиток, самоосвіта та самоконтроль студента. Але саме сильна мотивація,

вміння самоконтролю для студентів є досить великою проблемою, особливо розглядаючи коледжі, технікуми, де навчаються студенти віком від 15-20 років. Адже, підтримувати потрібний темп навчання без контролю з боку вдається не всім. Саме тому, як вбачають автори, необхідно розглянути, які саме фактори впливають на самоконтроль студентів при дистанційному навчанні, що саме їх мотивує та підштовхує до виконання завдань. Для цього авторами було проведено опитування та анкетування студентів 1 та 4 курсу коледжів – Київського фінансово- правового коледжу, Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проаналізувавши праці вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як В. Биков, О. Спірін [5], О. Овчарук, Л. Карташова, Б. Шуневич, Т. Бейтс, Н. Бьорн-Андерсен, автори знайшли підтвердження високого розповсюдження дистанційного навчання в Україні та світі, особливо масового розвитку воно набуло з початком пандемії, і на зараз продовжується в зв'язку з війною в Україні. Шляхи покращення ефективності дистанційного навчання досліджували М. Ніари, Є. Манусу, А. Ліонаракис, на їхню думку дистанційне навчання є досить суперечливою формою навчання з позицій ефективності. А. Гегенфуртнер та Х. Ебнер [1] піднімають питання ефективності вебінарів у підвищенні успішності студентів у вищій та професійній освіті. Дослідженню різних аспектів процесу самостійної роботи, питань самоосвіти, самоосвіти вчителів присвятили свої роботи ряд таких вчених – А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Безпалько, С. Дяченко, Б. Єсіпов, І. Лернер, О. Линда, Н. Морзе, Р. Нізамов, А. Усова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У результаті аналізу наукових праць, досліджень, авторами встановлено, що недостатньо уваги приділено саме аналізу думок студентів; причиною, зменшують чи збільшують бажання навчатись, бути здатними до самоконтролю та самоорганізації. Опитування дасть змогу студентам критично мислити, що саме йому заважає навчатись.

Мета статті. Проаналізувати через опитування та анкетування сприйняття дистанційного навчання студентами, виділити основні фактори, які впливають на їх ефективне навчання, порівняти вікову категорію та причинно-наслідкові фактори.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчатись вчитись – топ-навичка не тільки для майбутнього, а тут і зараз. Освітні експерти переконані, що у 2030 році процес навчання стане безперервним. Тому у нинішнього покоління студентів є нагода прокачати цей скіл, більше навчаючись самостійно за умов правильно організованого дистанційного

навчання. Дистанційне навчання, разом з традиційним аудиторним навчанням, значно підсилює самостійну роботу студентів. Дистанційне навчання – це не лише данина моді чи бажання копіювати вдалі освітні рішення. Використовуючи засоби дистанційного навчання, можна вирішити ряд проблем, які неможливо розв'язати, користуючись лише традиційними технологіями навчання:

- можливість здійснення навчання без відриву або з мінімальним відривом від роботи;

- підтримка традиційного навчання, коли частка аудиторних занять «переводиться» у дистанційний режим роботи;

- проведення повноцінного дистанційного навчання поряд з традиційним для студентів з обмеженими фізичними можливостями, або тих, хто пропускає заняття через хворобу;

- проведення повноцінного дистанційного навчання замість традиційного у так званих форс-мажорних ситуаціях (оголошення карантину тощо);

- раціональне використання педагогічних кадрів, які мають високий рівень кваліфікації. З їхнім досвідом можуть ознайомитися багато студентів у найвіддаленіших куточках країни, використовуючи засоби дистанційного навчання [6].

Успішність дистанційного навчання забезпечується різними чинниками. Так, у роботі [2] зазначається, що в країнах Європи на дистанційне навчання суттєво впливають такі чинники: мотивація; корисність та набуті навички; екзаменаційні оцінки; навантаження; дисципліна; професійне спілкування з викладачами та зворотний зв'язок, який є одним з найважливіших критеріїв.

Що стосується студентів, то їх можна поділити умовно на дві категорії:

- Категорія студентів, яка вбачає навчання як отримання нової професії, можливості кар'єрного зростання, досягнення бажаних життєвих цілей, отримання незалежності, навчитись нових навичок, дізнатись цікаву інформацію, тощо. Такі студенти будуть серйозно підходити до набуття необхідних для них знань, систематично виконувати всі завдання, з повагою відноситимуться до тайм-менеджменту, не порушуючи академічну доброчесність.

- Друга категорія – це студенти немотивовані, які неохоче займаються, для яких дистанційне навчання є проблематичним з ряду різних причин, які ми спробуємо окреслити в цій статті.

Таких студентів необхідно частіше перевіряти, контролювати, необхідні перевірки їх ставлення до навчального процесу, як з боку адміністрації навчального закладу, так і з боку викладачів.

Опрацювавши дослідження та ґрунтуючись на власну думку та досвід, автори можуть зазначити, що в провідних закладах Європи та Америки таких питань із студентським невиконанням завдань, обманом, плагіатом та іншими формами

недоброчесної поведінки під час навчального процесу майже не виникає. Проаналізувавши досвід різних вчених та викладачів, які працюють в закладах освіти Європи, можна зробити стислий висновок, що така організація студентів до навчального процесу виникла через певні особливості менталітету, особливості розташування коледжів та університетів. Організація семінарських занять, коли кожному студенту, або максимум, в співавторстві, дається не менше години для оприлюднення результатів його праці чи дослідження. Багато часу відведено на самостійну роботу студентів в бібліотеках, на дослідження, та як не дивно, на відпочинок.

Застосування новітніх інформаційних технологій і засобів навчання, використання онлайн технологій в умовах дистанційного навчання потребує від викладачів і адміністрації вводити додаткові заходи для контролю, якості робіт, зменшення та уникнення плагіату під час виконання контрольних, практичних, самостійних, тестових робіт.

Базою дослідження стали студенти коледжів 1 та 4 курсу – Київського фінансово правового коледжу, Кременчуцького педагогічного коледжу імені А.С. Макаренка та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.. В опитуванні та анкетуванні взяло участь 115 студентів. З яких 55 – студенти 1 курсу та 60 студентів 4 курсу. Вибірково взяті і факультети (відділення) – відділення права, факультет фізичного виховання та спорту та відділення дошкільної підготовки. Чому авторами було обрано 1 та 4 курс є пояснення,

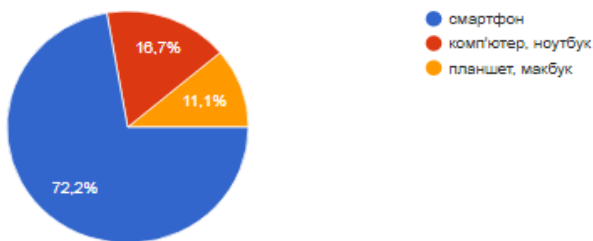

Рис. 1. Відповіді студентів, якими видами техніки вони користуються при дистанційному навчанні

адже на 4 курсі студент повинен бути більш мотивованим, мати практичні навички, краще орієнтуватись в майбутній спеціальності. Студенти ж 1 курсу – це колишні учні, які тільки закінчили школу, де, ймовірно, був більший контроль зі сторони батьків, вчителів, соціальних педагогів.

Найбільш поширеними освітніми платформами дистанційного навчання в коледжах, де проводилось опитування були Google Class, Zoom, Google Meet.

Згідно опитування майже 73% студентів використовують смартфони, що значно погіршує сприйняття матеріалу, ніж, наприклад ноутбук, планшет чи комп'ютер (рис. 1).

Наступне опитування було проведене з вказанням основних факторів, які на думку авторів, можуть впливати на самоконтроль, організацію та мотивацію студентів при дистанційному навчанні. Проблема формування мотивації навчання завжди була актуальною в психолого-педагогічній літературі.

Відповідно до результатів можна зробити такі висновки.

Згідно відповідей студентів 1 курсу мотивація зі сторони адміністрації, в вигляді стипендій була на 1 місці, на 2 місці стала відсутність власної мотивації, що можна пояснити, оскільки студенти 1 курсу ще не мали змогу отримати тих фахових знань, які б допомогли їм зрозуміти майбутню професію. Тому бажання бути професіоналом майже не набрало відсотків, так само як контроль зі сторони батьків чи викладачів. Тобто можна зробити висновок, що студентів найбільше мотивує наявність чи відсутність стипендії. Психологи це пояснюють тим, що фінансове стимулювання для сучасних підлітків набуває все більшого значення, адже сучасне покоління має сформований світогляд під впливом масштабних технологічних відкриттів, тому дуже відрізняється від усього, що було раніше. Ставлення до грошей не є винятком.

Більшість зумерів мають зовсім нереалістичні очікування щодо того, чого вони можуть досягти за допомогою своїх інвестицій і вони добре обізнані в основних фінансових концепціях. Можливо тому такий великий відсоток зайняв саме фактор – мотивація зі сторони адміністрації (рис. 2).

Рис. 2. Діаграма відповідей студентів 1 курсів

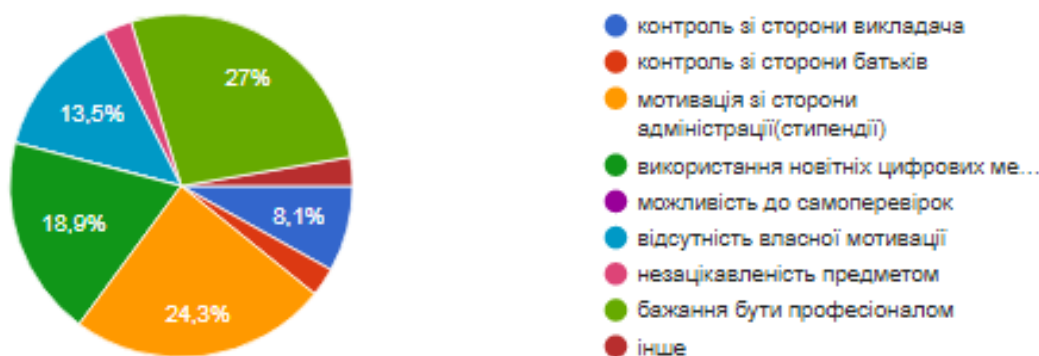

Рис. 3. Діаграма відповідей студентів 4 курсів

На відміну від студентів 1 курсу, студенти 4 курсу на 1 місце поставили бажання бути професіоналом, 2 та 3 місця розділили мотивація зі сторони адміністрації та використання цифрових методів.

Аналіз відповідей на ці запитання засвідчує, що найбільш вагомим фактором для самоконтролю при дистанційному навчанні є мотивація з боку адміністрації, бажання бути професіоналом та відсутність власної мотивації.

Також додатково студенти зазначили ще 2 фактори, які автори не внесли до опитування – це об'єктивність оцінювання та цифрова компетентність викладача. Останній фактор, здебільшого відзначали студенти 4 курсу.

Діаграма наочно демонструє, що більшість перерахованих факторів є важливими, що самоконтроль, тайм-менеджмент, розуміння необхідності навчатись є досить вагомою проблемою при дистанційному навчанні. Хоча, автори не заперечують, що при очному навчанні ці фактори не будуть мати також вагомий вплив.

Спілкування з викладачами, після проведення опитування зі студентами, засвідчило, що їм складно, а іноді навіть неможливо забезпечувати чи підтримувати в межах дистанційного навчання особистісні, тим паче матеріальні мотиви, які спонукають студентів докладати зусиль для досягнення навчальних цілей. Досить важко онлайн налаштувати психологічно студентів на робочий лад, та тримати їх увагу в концентрації всю пару. Адже, згідно опитування, більшість з них використовує смартфони, які, на жаль, не завжди гарантують саме прослуховування лекційного матеріалу, без відволікання на соціальні мережі, до прикладу.

Анкетування та опитування студентів підтвердило, що навчання в коледжах нечасто пов'язане з бажанням здобути освіту й професію, на це є також причини, які авторами будуть розглянуті та досліджені в наступних публікаціях.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, авторами було встановлено, що студенти 1 курсу та 4 курсу мають трохи різні мотиви та стимуляції. Визначені ті фактори, які б ймовірно стимулювали більший самоконтроль. Для студентів 1 курсу – це була матеріальна мотивація та мотивація внутрішня, це може бути, для прикладу, розуміння професії, профорієнтація на перших курсах, можливо, запрошення до студентів фахівців їхньої галузі. Щодо студентів 4 курсу, то основним фактором, відповідно до опитування є бажання бути професіоналами та мотивація від адміністрації. Тобто це студенти, які пройшовши практику, провчившись 4 роки можуть чітко розуміти, чи готові вони бути спеціалістами в своїй галузі, що орієнтир для них є майбутня професія.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. A. Gegenfurtner, and Ch. Ebner. Webinars in higher education and professional training: A meta-analysis and systematic review of randomized controlled trials. *Educational Research Review*. vol. 28. 2019.
2. T. Mladenova, Y. Kalmukov and I. Valova. Covid-19 – A Major Cause of Digital Transformation in Education or Just an Evaluation Test. *TEM Journal*. Vol. 9(3). pp. 1163-1170. 2020.
3. В. Прибилова. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України. 2013. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/8791-%D0%A2%D0%B5%D0%20%D1%81% %D1%82%D1%82% -1-10-20170726.pdf (дата звернення: 22.06.2022).
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: проект. *Освіта України*. № 29. С. 4–6. 2001.
5. О. Спірін, К. Колос. Технологія організації масового дистанційного навчання учнів в умовах карантину на базі платформи Moodle. *Інформаційні технології та засоби навчання*. Т.70, 2020. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2020_79_5_5.
6. Ю. Рамський, М. Умрик. Контроль і самоконтроль студентів за виконанням самостійної роботи в умовах дистанційного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 2 . 2010

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

Науковий журнал

Випуск 48

Том 1

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 25,72. Ум. друк. арк. 25,81.
Підписано до друку 29.06.2022. Замов. № 0722/279. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.